КРАДІЇ

(Минувшина)

I

Дідусь сказав:

— Ото такий він був, Бун Хогенбек. Повісити це на стіні — і маєш готову епітафію, або ж антропометричну картку, чи поліційне оголошення про розшук; ледве прочитавши опис його особливих прикмет, будь-який полісмен ла півночі штату Міссісіпі виловив би Буна з якої завгодно юрби.

Був суботній ранок, десь близько десятої години. Ми — твій прадід і я — сиділи в конторі, тато за столом, він виймав гроші з парусинової торбинки й перелічував їх, звіряючи з візничими рахунками, які я щойно приніс із Майдану, а я — на стільці під стіною, чекаючи полудня, коли мені дадуть суботню (тижневу) платню в сумі десяти центів і ми підемо додому, пообідаємо, і тоді, нарешті, я зможу пристати до хлопців, котрі ще від сніданку ганяють м'яча (стояв саме травень). Бачиш, твій прадід був такої думки, що коли тобі минуло одинадцять років, то ти вже цілий рік маєш платити й звітувати за простір, який посідаєш, і за місце своє в світовому (а принаймні в джефферсонівському, штат Міссісіпі) господарстві. Щосуботи відразу після сніданку я виходив разом з татом із дому, в той час як інші хлопці з нашої вулиці тільки озброювалися м'ячами, кийками й рукавицями для бейсбола, — не кажучи вже про трьох моїх братів, які були менші від мене віком і зростом, і через те користувалися певними привілеями, бо тато міркував так, тобто виходив з такої передумови, що кожен дорослий чоловік, вартий того хліба, який він їсть, може знайти, в усякому разі, забезпечити матеріально продуктивну— діяльність для чотирьох дітей, і що,

отже, кожне з цих дітей, а вже старше насамперед, мусить •брати на себе відповідну частку матеріальних турбот; отож мені й доводилося щосуботи вранці розносити клієнтам рахунки за перевезення ящиків і пак із крамом, що їх протягом тижня приставляли від станції до бакалійних крамниць і магазинів залізних та господарчих товарів наші негри-возії, і приносити парусинову торбинку у візничий двір татові, щоб він перелічив гроші та перевірив рахунки, а тоді аж до полудня сидіти в конторі, мовляв, чергуючи біля телефону, — і це —за платню в десять центів на тиждень, що їх, як уважа-лося, мало вистачити мені на прожиття.

Ось цим і були ми заклопотані в той момент, коли Бун ускочив у двері. Саме так, ускочив. Бо сходинка, з коридора до кімнати не була зависока навіть як на одинадцятилітнього хлопця (хоча Джон Пауел, старший конюх, наказав Санові Томасу, наймолодшому з возіїв, дістати, позичити, взяти чи там потягти десь оцупок деревини, щоб він правив за приступку для мене), а вже Бун і поготів міг переступити поріг, як звичайно, одним сягнистим кроком людини, що мала зріст шість футів і чотири дюйми. Але цього разу він таки вскочив у кімнату. Обличчя його й у нормальному стані не дуже вирізнялося лагідністю чи спокоєм, а вже в цю мить, здавалось, ніби воно й зовсім вибухне із збудження, запалу чи там ще чогось, коли він майнув через кімнату аж до конторки й загорлав: "Одступіться, містере Морі!"—і через татову голову потягся до нижньої шухляди, де лежав стаєнний револьвер. Не знаю, чи то Бун, нахилившись до шухляди, звалив стільця (це був дзиґлик на коліщатах), чи то тато відкинув стільця

вбік, щоб замашніш підбити Бунові руку, але досить того, що старанно поскладувані стосики монет розлетілися на всі боки по столу, і тато й собі вже горлав, гамселячи ногою чи то по шухляді, чи то Буна по руці, чи то й туди й сюди:

— Забирайся, хай тобі чорт!

— Застрелю Людеса!—горлав Буй.— Він уже досі через Майдан гайнув! Одступіться, містере Морі!

— Ніі — кричав тато.— Геть звідси! —я Не дасте його мені?

— Ні, хай тобі чорт!

— Гаразд, — відказав Бун, скочив назад до дверей і в коридор.

Але тато лишився на місці. Певно, ти вже не раз помічав, які обмежені стають люди за тридцять або сорок років. Я не маю на думці — забудькуваті. То не штука, ніяка не штука сказати: "О, тато (чи дідусь) або мама (чи бабуся) вони вже старі, і пам'ять їх зраджує". Бо є такі речі, такі безперечні факти життя, яких тобі не забути й до кінця днів своїх. От, скажімо, провалля, прірва — хлопчиськом ти через неї переходив по кладці. А коли тобі тридцять п'ять чи сорок, ти повертаєшся до того місця — весь трусишся, насилу ноги тягнеш — і бачиш, кладки вже нема; ти, може, навіть і забув, що вона існувала, але^в усякому разі, ти мі не ступиш у це страхітливе провалля, що його колись перекривала кладка. Отак і з татом тоді було. Бун без попередження вскочив у контору, мало не перекинув татові стільця й усе таке, тягнучись до шухляди з пістолетом, поки тато не відбив його руки ногою чи там ще як, потім Бун повернувся й вискочив

27.1

з контори, і явно й очевидно тато подумав, що це все, що справі кінець. Він навіть перестав клясти, чисто з принципу, наче в цьому вже не було пильної потреби, підсунув стільця назад до столу і тут побачив розкидані гроші, які доведеться ще раз лічити, і почав знову клясти Буна, навіть не через пістолет, а просто тому, що Бун — це Бун Хогенбек, аж поки я сказав:

— Він спробує його позичити в Джона Пауела. ч — Що? — вигукнув тато. Він скочив теж, і я скочив, і ми помчали через кімнату в коридор, а коридором до виходу в двір поза стайнею, де Джон Пауел з Лестером допомагали Гейбові, ковалеві, підковувати трьох мулів та одного запряжного коня, і тато вже не мав часу й клясти, тільки волав що три кроки: "Джон! Бун! Джон! Бун!"

Але він і цим разом спізнився, бо Бун ошукав його (нас тобто). Бо револьвер Джона Пауела був не просто моральною проблемою в нашій— стайні, а й емоційною також. Це був сорок перший калібр, з куцим дулом, але цілком справний,— Джон тримав револьвер у такому стані з тих пір, як відкупив його у свого батька в день коли йому, Джонові, минув двадцять один рік. Тільки вважалося, що він його не має. Тобто офіційно цей револьвер не існував. Припис, давній, як сама стайня, свідчив, що єдиний наявний тут револьвер — це той, котрий лежить у нижній правій шухляді столу в конторі; так само спільною джентльменською угодою визнавалося, що ніхто з обслуги стайні не має ніякої вогнепальної зброї, відколи стає до праці і поки вернеться додому, і вже зовсім не годилося, щоб хтось приніс її з собою на роботу. Одначе Джон довів це нам усім і завоював наше порозуміння й .загальну підтримку, так що ми стали б монолітним і неприступним фронтом супроти цілого світу й навіть самого тата, якби ця неймовірна криза будь-коли виникла, — вона б ніколи й не виникла, коли б не Бун Хогенбек,— отже, він (Джон) розповів нам, як заробляв гроші на цей револьвер у час, вільний від роботи на батьковій фермі, як він той час відривав від їди та сну, аж поки в двадцять перший свій день народження поклав останнього цента батькові в долоню і одержав пістолета; розповів нам, що цей револьвер став наочним символом його змужніння, неспростовним доказом, що йому вже двадцять один рік і він повнолітній; що він ніколи не мав найменшого заміру (навіть уявити собі такого не може) натиснути на гачок, цілячись у живу людину, але він конче мусить мати цей револьвер при собі; що, виходячи з дому, він не може залишити його так само, як не може залишити свого змужніння десь там у шафі чи шухляді, коли йде на роботу; і він казав нам (і ми цьому вірили), що, як колись доведеться йому вибирати, чи залишити

револьвер дома, чи самому не прийти на роботу, він матиме тільки одну-єдину можливість.

Отож спершу дружина пришила йому міцну, саме по формі револьвера, внутрішню кишеню в комбінезоні на грудях. Але Джон сам зразу побачив, що так не піде. Не те, що револьвер міг би випасти якоїсь фатальної хвилини, а просто обриси його занадто виразно проступали крізь тканину — кожному. було б ясно, що це не що інше, як револьвер. Не про нас тут ішлося, ми й так усі знали, що він там,— від містера Баллота, білого, старшого стайничого, і Буна, його помічника (що мав на обов'язку нічні чергування і, отже, в цю годину мусив був спати вдома), аж до негрів-возіїв та конюхів, до останнього стійлового чистія і навіть до мене, хто тільки збирав щосуботи належне по рахунках і чергував біля телефону. І навіть до старого Дена Грінапа, нечупари з бородою, запльованою тютюном, котрий ніколи не бував так, щоб аж у дим п'яний і не мав ніякої офіційної посади в стайні, почасти через пияцтво, може, але більше через своє ім'я, яке було зовсім не Грінап, а Греньє— одне з найдавніших імен в окрузі, тільки що рід цей занепав: гугенот Луї Греньє після Революції перейшов гори з боку Вірджинії та Кароліни і в тисяча сімсот дев'яностих роках добувся до Міссісіпі, заснував Джефферсон і дав йому цю назву,— так отже, він, старий Ден, не мав свого житла (ані якоїсь рідні, окрім придуркуватого небожа, чи брата в других, чи ще там кого, що мешкав у шатрі в плавнях поза Французовим Закрутом, який колись становив частину плантації Греньє) і ніколи не з'являвся на стайню (він, старий Ден) п'яний настільки, щоб віжок у руках не втримати, зате саме вчасно, щоб бричкою поїхати до станції зустріти вечірній поїзд о 21.30 та ранковий о 4.12 і одвезти комівояжерів до готелю, або ж брав бричку й візникував до пізньої ночі, коли був бал, чи концерт, чи вистава якась у театрі (часом, як віскі розбурхувало в ньому настрій холодної зневаги, він мав звичай приказувати, що раніш Греньє водили за собою йокнапатофське товариство, а тепер Грінапи возять його), і тримався на роботі, як дехто казав, тому, що першою дружиною ■ містера Баллота була його дочка, ми ж у стайні, одначе, всі вважали справжньою причиною те, що мій тато ще хлопцем полював лисиць біля Французового Закруту разом з Деновим батьком.

Отож-бо не про нас тільки тут ішлося, а й також про мого тата (це я вертаюся до револьвера). Бо тато теж знав про нього. Він не міг не знати, наш заклад був надміру малий, занадто все тут пов'язалося й переплелося. Тим-то моральна проблема татова була точнісінько така сама, як і в Джона Пауела, і обидва розуміли це й відповідно поводились, як і личить порядним людям: якби татові будь-коли довелося визнати наявність цього револьвера, він мусив би наказати Джонові завтра або залишити його вдома, або ж і самому не приходити. Джон розумів це і, бувши також порядною людиною, ніколи у світі не призвів би до того, щоб тато мусив визнати існування револьвера. Отже, дружина пришила йому".кишеню під лівою пахвою робочої блузи, а не в комбінезоні, і тепер револьвера не було видно (принаймні він не ліз в очі), коли Джон був у блузі або коли в спеку (як оце зараз) вішав її на своєму цвяшку в коморі для упряжі. Оце так воно було з револьвером, коли Бун,— котрий, відпрацювавши свої години, мусив о цій порі бути вдома в ліжку, а не никати по Майдану, де міг легко наразитись на таке, що зохотить його стрімголов кинутись до стайні,— вскочив у двері і завдав брехню обом, татові й Джону Пауелу.

Тільки тато й цим разом спізнився. Бун ошукав його (нас тобто). Адже Бун теж знав про той цвяшок у коморі. І битий жак він був, ще й як битий, щоб вертатись через коридор і, отже, повз контору! Коли ми вибігли на подвір'я, Джон, Лестер і Гейб (а також троє мулів і кінь) ще гляділи, як хилиталася хвіртка, через яку тільки-но вискочив Бун з револьвером у руці. Джон і тато секунд із десять дивились один на одного, а тим часом ціла споруда entendre de noblesse1 розпадалася на порох. Проте noblesse, те, що oblige2, іще лишилось.

— Це мій, — мовив Джон.

— Знаю,— відказав тато.— Він побачив "Людеса на Майдані.

— Я зловлю його,— сказав Джон.— І відберу в нього. Тільки накажіть.

— Зловіть Людеса хто-небудь! — сказав Гейб. Хоч і низенький, він був, одначе, неабиякий здоровань, дужчий від Буна, тільки одну ногу мав страх як викручену — давня професійна травма; він міг підняти задню ногу коневі чи мулові й так затиснути під тим скривленим коліном (а ще як мав до чого прихилитись — до стовпа абощо), що кінь чи мул тільки й того, що могли ворухнутись, але ані ноги вирвати, ані другою ногою хвицнути не мали змоги.— Гей, Лестере, біжи-но злови його!

1 Поняття шляхетності (франц.).

2 Шляхетність... зобов'язує (франц.).

— Людесові — то щбї — мовив Джон.— Він там у безпеці. Я бачив, як Бун Хогенбек... — Джон не сказав "містер", хоч і знав, що тато чує його; чогось такого він би ніколи не допустивсь раніше в присутності білого, якого вважав собі рівнею, бо він був порядною і людиною. Але й тато теж усвідомлював, що то noblesse: револьвер, ось що було непрощенне, і тато це знав,— ...стріляє. Тільки накажіть, містере Морі.

— Ні, — відказав тато. — Біжи до контори й зателефонуй містеру Гемптонові. — (Саме так. Тоді за шерифа теж був Гемптон.) — Скажи йому, що я прошу затримати містера Була.

Тато рушив до хвіртки.

— Іди з ним, —г наказав Гейб Лестерові. — Може, йому треба буде когось послати. І добре причини хвіртку.

Отож ми втрьох поспішили провулком до Майдану, я мусив підбігати, щоб не лишатися ззаду,— не так, власне, маючи на думці перейняти Буна, як стати поміж Буном з револьвером та Джоном Пауелом. Адже Джон і сам сказав: "Людесові — то що!" Та й ми всі знали, який з Буна стрілець, тим-то нічого було бентежитись за Людеса, якби Бун у нього стріляв.

Він, Людес, до цього вівторка працював у нас за возія. Ось що трапилося, судячи зі слів Буна, містера Баллота, Джона Пауела, а також самого Людеса. Тиждень-два тому Людес знайшов собі нову дівчину, дочку (може, й жінку — ми гаразд того не знали) одного орендаря, що держав ферму за шість миль від міста. В понеділок увечері, коли Бун прийшов заступити містера Баллота на ніч, усі підводи й возії вже повернулися, окрім Людеса. Містер Баллот наказав Бу-нові, щоб зателефонував йому, коли Людес повернеться, і пішов додому. Остільки свідчення містера Баллота; далі йде Бунове, підтверджене почасти' Джоном Пауелом (тато пішов додому трохи раніш): скоро містер Баллот вийшов, як у задні двері заявляється Людес, пішака, і каже Бунові, що послабнув один обруч на колесі й він зупинився біля нашого дому, побачив тата, і той наказав загнати фургон у ставок'над пасовищем — колесо намокне й знов добре прилягатиме до обруча, — тоді фургон залишити в нас на подвір'ї, мулів там-таки нагодувати, а вранці й забрати те все. Бун-то, може б, і повірив тій байці, але Джон Пауел — ні в якому разі, бо кожен, хто знав тата, чудово розумів, що хоч би як тато розпорядився щодо фургона на ніч, а мулів то вже напевне він звелів би Людесові одвести у візничий двір і там як слід почистити й нагодувати. Але що Людес так йому пояснив, твердив Бун, то він і не перебивав містерові Баллоту вечері, щоб повідомити його про все, — мовляв, тато ж знав, де мули й фургон, і він же їхній власник, а не містер Баллот.

Тепер — що Джон XIayел розповів, хоч і вимушено — він би навіть і не прохопився про це ніколи, якби його воля, але після Бунового зізнання замовчувати правду було б для нього (Джона) більше моральне зло, аніж порушити вірність своїй расі. Коли він побачив Людеса з порожніми руками в задніх дверях стайні, тільки-но містер Баллот вийшов у передні, залишивши Буна на зміну, йому вже не треба було вислуховувати Людеса, що він там мав утнути. Він просто подавсь коридором і через подвір'я поза стайнею вийшов у провулок і на тому кінці провулка став собі коло фургона, чекаючи на Людеса. У фургоні був лантух борошна, гало-новий глек гасу і торбинка (як гадає Джон) дешевих м'ятних цукерок. Оце таке трапилось, і Джон нічого не міг тут зарадити. Бо хоч його слово — коли йшлося про коня чи мула — було в

стайні законом і важило майже так само, як слово містера Баллота й самого тата, не кажучи вже про Буна,— тут, на нічиїй землі, він був звичайнісінький найманий робітник у візничому дворі Морі Пріста, і він, і Людес — обидва знали це. Може. Людес про це йому ще нагадав, хоч я сумніваюся. Бо Людесові досить було сказати щось таке: "Коли Морі Пріст довідається, як я позичив фургона й мулів цієї ночі, він може так само довідатися, що ти там носиш зашите у своїй блузі".

Проте я не думаю, щоб він бодай навіть так сказав: вони обидва й без того це знали, так само як знали й те, що коли Людес чекатиме, поки Джон доповість батькові, як він, Людес, "позичив" фургона й мулів, то йому до кінця свого віку цього не діждатись, і що коли Джон чекатиме, поки Людес (або який інший негр зі стайні чи й з усього Джефферсона) скаже батькові про револьвер, то йому теж до кінця свого віку цього не діждатись. Отож Людес, мабуть, не сказав нічого взагалі, а Джон сказав тільки таке: "Гаразд. Але якщо ці мули не стоятимуть у своїх стійлах сухісінькі й бадьорі за добру годину до того, як уранці прийде містер Баллот — (ти, певно, вже помітив, що вони обидва навіть не згадали Буна. Ані Людес не сказав: "Містер Бун знає, що ці мули не ночуватимуть у стайні. Хіба він не хазяїн тут до ранку, поки прийде містер Баллот?", ані Джон не сказав: "Той, хто повірив у цю твою байку, яку ти притяг сюди замість мулів, не може бути хазяїном хоч би й де. Якщо навіть є такий дурень, то навряд чи його ім'я Бун Хогенбек"),— містер

.чи

Морі дізнається не лише те, що фургона й запрягу не було тут цієї ночі, а й те, де вони були".

Але Джон і цього не сказав. І все-таки, хоча "Людесові мули стояли в своїх стійлах ще. за добру годину перед світанком, містер Баллот, прийшовши до стайні о шостій ранку, через чверть години покликав Людеса й заявив, що його звільнено з роботи.

— Містер Бун знав, що мого запрягу не було в дворі, — виправдувався Людес.— Він сам послав мене по глек віскі. Я його привіз десь коло четвертої ранку.

— Нікуди я тебе не посилав, — заявив Бун. — Коли він прийшов учора ввечері з цією своєю брехнею, що мули на подвір'ї в містера Морі, я навіть не слухав його. Я навіть не завдавав собі клопоту спитати, де фургон насправді й чого йому так припекло мати його на ніч. Я йому лиш сказав, що як вертатиметься з фургоном уранці повз Мека Вінбуша, нехай візьме мені в дядька Кела Букрайта галон віскі. Я й гроші йому дав на це — два долари.

— І я привіз вам віскі, — сказав Людес. — Тільки не знаю, що ви з ним зробили.

— Привіз півгалона якоїсь бурди, лугу з червоним перцем! — крикнув Бун. — Не знаю, що містер Морі тобі зробить за те, що мулів цілу ніч не було в стайні, але то пусте проти того, що Келвін Букрайт тобі зробить, як я покажу йому це віскі й скажу, що воно буцімто від нього.

— Містер Вінбуш живе аж за вісім миль від міста, — мовив Людес. — Була б уже північ, поки я б повернувся до... — і змовк.

— Так ось навіщо тобі треба було фургона! — крикнув Бун. — У Джефферсоні вже наласувався і тепер гасаєш по всьому околі, де б його ще знайти щось ласеньке. Що ж, тепер матимеш на це досить часу, тільки біда, що доведеться на своїх двох чимчикувати.

— Ви мене підвели з цим віскі, — затято сказав Людес. — Я ж вам привіз його...

— Там навіть і півгалона не було,— мовив Бун і звернувся до містера Баллота: — Чорти б його батькові, не віддавайте йому тижневої платні! — (Тижнева платня возія становила тоді два долари, — не забувай, то

був 1905 рік). — Він уже заборгував її мені за це віскі. А чого чекати? Поки містер Морі прийде та сам його вижене?

Але якби містер Баллот і тато справді хотіли вигнати Людеса, вони віддали б йому тижневу платню. Оскільки вони цього не зробили, треба було розуміти (і Людес це знав), що його просто позбавлено тижневої платні (і тимчасово роботи) за те, що він без дозволу забрав на цілу нїч запряг; наступного понеділка вранці Людес прийшов би разом з іншими возіями, і в Джона Пауела стояв би вже готовий для нього запряг, немов нічого й не сталося. Одначе — мали втрутитись Доля, Поголос, Плітка...

Отож тато, Лестер і я поспішили провулком до Майдану, я навіть підбігав, а проте ми спізнилися. Ще не вибігли ми з провулка, як почулися постріли, всі п'ять: пах, пах, пах, пах, пах — отак, потім ми опинилися на Майдані і (це недалеко було: саме на розі, навпроти крамниці/ залізних виробів кузена Айка Маккасліна) побачили все. Народу було чимало. Бун таки вибрав собі день на свідків: уже тоді перші суботи місяця були торговими днями, навіть у травні, коли здавалося, що людям подостатком роботи в полі. Але не в Йокнапатофській окрузі. Повно їх зібралося, чорних і білих: один гурт там, де містер Гемптон (дід цього самого малого Гюба, що тепер шерифом, чи знов ним буде наступного року) і двоє чи троє перехожих шамоталися з Буном, другий футів двадцять далі, де помічник шерифа тримав Людеса, і досі в завмерлій позі бігу, чи завмерлого в позі бігу, чи то в позі завмерлого бігу, як там правильніш, і третій біля вітрини крамниці кузена Айка, яку (вітрину) розбила одна з Бунових куль (де поділися решта чотири — так ніхто й не встановив), спершу черкнувши по сідниці молоду негритянку, що лежала тепер на бруківці й верещала, аж поки кузен Айк вискочив із крамниці й перекрив її голос своїм, оскаженілий з люті на Буна — не за те, що той розбив йому вікно, а за те (кузен Айк був молодий тоді, але вже кращого від нього лісовика й мисливця в окрузі, не знали), що той п'ятьма пострілами не зміг поцілити за двадцять футів.

Далі події розгорталися швидко. Кабінет лікаря Піболі був саме через вулицю, над аптекою Крісчена; містер Гемптон з револьвером Джона Пауела йшов попереду, за ним Лестер і ще один негр несли дівчину, яка не переставала верещати й кривавіти, мов підрізане порося, потім ішов тато з Буном, тоді я й помічник шерифа з Людесом, далі ще стільки, скільки змогло втиснутись на сходи, аж поки містер Гемптон зупинився, обернувся й гримнув на них. Кабінет судді Стівенса містився зараз же за лікаревим; коли ми підіймалися сходами, суддя вже стояв нагорі біля дверей. Отож ми — тобто тато, я, Бун, Людес і помічник шерифа — ввійшли до його кабінету й стали чекати, коли містер Гемптон повернеться від лікаря. Чекали не довго.

— Там усе гаразд, — сказав містер Гемптон. — Він її ледве черкнув. Купить їй нову сукню,— (під тією, що на ній, світилося голе тіло), — ворочок цукерок, заплатить її батькові десять доларів —і— і Бун з нею сквитається. Але я ще не вирішив, як ми з ним сквитаємося.— Якусь хвильку він злим духом дивився на Буна, здоровань із' твердими сірими очицями, такий самий здоровий, як і Бун, лише трохи на зріст нижчий. — Ну? — звернувся він до Буна.

— Він мене образив, — заявив Бун. — Він сказав Санові Томасу, що я тупозадий паскудник.

Містер Гемптон глянув на Людеса.

— Ну? — мовив він.

— Ніколи я не називав його тупозадим, — сказав Людес. — Я сказав, що він тупоголовий.

— Що?! — скрикнув Бун. 4

— Це ще гірше, — промовив суддя Стівенс.

— Авжеж гірше, — гарячкував Бун. — Бачите? Мені ж не було ніякого виходу. Я, білий, маю стояти й дивитись, як цей клятий чорношкірий мулопас ганить мій зад, а то ще заявляє при п'ятьох свідках, що я туман-туманом! Бачите? І назад же не вернеш, анічогісінько, і не виправиш теж нічого, бо як. його й виправити? — Він уже трохи не плакав, його здорове, відразливе, побагріле обличчя, тверде й міцне, мов горіх, по-дитячому скривилося. — Навіть коли б я дістав десь другого револьвера, щоб застрелити Сана Томаса, я б усе одно не поцілив.

Тепер тато підвівся, швидко і рвучко. Він єдиний досі сидів, — навіть суддя Стівенс, широко розставивши ноги, стояв на килимку перед холодним каміном, руки засунувши під поли куртки, наче' була зима і в каміні палахкотів вогонь.

— Мені треба вертатись до роботи,— сказав тато.— Як то мовиться в давньому прислів'ї про ледацюг? — Він сказав, ні до кого не звертаючись: — Я хочу, щоб їх обох, Буна й цього хлопця, звільнили під заставу, зобов'язавши їх шануватися, — скажімо, по сто доларів з кожного; я заплачу гроші. Тільки щоб ці дві застави були взаємозалежні і зараз же підлягали сплаті обидві, ледве-но один з них зробить щось таке... таке...

— Чого ви не схвалюєте, — підказав суддя Стівенс.

— Красно дякую, — сказав тато. — ...У ту ж хвилину, як один з них порушить' мир. Не знаю, чи це відповідає законові.

— Я теж не знаю, — відказав суддя Стівенс. — Але ми можемо спробувати. Якщо така застава не відповідає законові, вона йому відповідатиме.

— Красно дякую, —сказав тато.

Ми — тато, Бун і я — рушили до дверей.

— Я міг би повернутися зараз і не чекати до понеділка,— озвався Людес.— Якщо я вам потрібен.

— Ні, — сказав тато.

Ми — тато, Бун і я — вийшли на вулицю. Все ще була перша субота травня і торговий день — але й тільки, себто поки якийсь інший Бун Хогенбек допадеться до чергового револьвера. Ми пішли назад вуличкою до стайні — тато, Бун і я; Бун говорив десь над головою в мене, звертаючись до татової спини:

і— Двісті доларів по долару з кожного на тиждень — це рік і сорок вісім тижнів. Вікно Айкове ще, мабуть, десять чи п'ятнадцять доларів, тоді ще ця негритянка навернулася. Скажімо, два роки й три місяці. Десь так сорок доларів я маю готівкою. Якби я навіть дав їх вам як завдаток, то й то навряд чи ви пустили б мене, Людеса й Сана Томаса в одне порожнє стійло й замкнули нас бодай на десять хвилин. Авжеж ні?

— Ні, — відказав тато.

II

Це діялося в суботу. В понеділок уранці Людес повернувся до праці. Наступної п'ятниці мій дідусь — другий, по матері, твій прапрадід,— помер у Бей-Сент-Луїсі.

Бун, власне, не належав нам. Тобто належав не лише нам, Прістам. Або, певніше сказати, не лише Маккаслінам та Едмондсам, що від них ми, Прісти, становимо молодшу паросты. Бун мав трьох власників: не тільки нас, в особі мого дідуся, тата, кузена Айка Маккасліна й нашого другого кузена, Зекарі Едмондса, — що" на користь його батька, Маккасліна Едмондса, відмовився від своїх прав на Маккаслі-нову

плантацію кузен Айк, досягши двадцяти одного року, — він, Бун, належав не тільки нам, але й майорові де Спейну та генералові Компсону, поки той не вмер. Бун — це була ціла корпорація, ціла компанія, в якій троє — Мак-касліни, де Спейн і генерал Компсон — мали рівні, але зовсім неозначені обов'язки, а один-єдиний закон корпорації полягав у тому, що той, хто був найближче в момент кризи, зараз же кидавсь рятувати Буна з біди, в якій він опинявся чи то своєю волею, чи волею обставин; він (Бун) становив з ними обопільну добродійну спілку для взаємодопомоги й захисту, де вся допомога припадала Бунові, а решта членів мали забезпечувати обопільність, добродійність і захист.

Його баба була дочкою індіянина-чикасо *, яка одружилася з білим торгівцем віскі; залежно від кількості вихилених чарок Бун деколи твердив, що він принаймні на дев'яносто дев'ять відсотків щирий чикасо й прямий нащадок самого Ісетібеги *, ватага племені; а іншим разом він ладен був битися з кожним, хто б тільки натякнув, що в його жилах тече бодай краплина індіянської крові.

Він був затятий, незрадливий; сміливий і зовсім безвідповідальний, мав шість футів і чотири дюйми зросту, важив двісті сорок фунтів, а розумом не перейшов дитини. Ще за рік перед тим тато почав казати, що я от-от переросту його.

І справді, хоч він був з біологічного погляду цілком нормальною істотою з плоті й крові (зваж на ті моменти при чарці, коли він не просто готовий був битися з першої-ліпшої нагоди, але аж рвався до бійки — з одним супротивником чи кількома, "за" чи "проти"— залежно, в якому світлі трунок виставляв перед ним його генеалогію) і, отже, десь мусив пробути перші дев'ять, чи десять, чи одинадцять років життя, однак здавалося, наче його створено відразу у віці дев'яти, чи десяти, чи одинадцяти років, і створили його ми, трійця: Маккасліни — де Спейн — Компсон, на розв'язання дилеми, що виникла одного дня в мисливському таборі майора де Спейна.

Так, це той самий табір, що для вас буде Маккасліновим, певно, ще не один рік після смерті кузена Айка, як для нас, ваших батьків, був де Спейновим багато років після смерті майора де Спейна. Але в часи моїх,батьків, коли майор де Спейн купив, позичив чи заорендував цю землю (як то там набували люди права власності в Міссісіпі між 1865 та 70 роками) і поставив на ній будинок, і стайні, й псарню, — то був його табір. Це він бракував і добирав людей, гідних, на його думку, полювати ту дичину, що він вкаже, і, отже, був у певному розумінні власником і грунтів, де полювали, і людей, які полювали, і звірів, на яких полювали. А тоді ведмедів, оленів, вовків, пум можна було здибати ближче, як за двадцять миль від Джефферсона, на тих чотирьох чи п'ятьох ділянках буйно заростої річкової долини, частки величезної можновладної мрії старого Томаса Сатпена *, яка врешті знищила не лише саму себе, а й Сатпена також; у ті часи ця околиця була наче східна брама до майже зовсім ще не займаних нетрів, до драговиськ і лісів, що лежали на захід від гір і сягали міст та плантацій понад Міссісіпі.

Тоді ці нетрі починалися за якихось двадцять миль від міста: наші батьки могли виїхати п'ятнадцятого листопада опівночі в бричках і фургонах, а до світанку (верхи на коні ще й швидше) вже бути в засідці на оленя чи ведмедя. 1905 року незайманщина відступила тільки миль на двадцять, і фургони зі зброєю, харчами й постіллю вирушали при заході сонця; на цей час одна північна лісокомпанія збудувала, щоб вивозити ліс, вузькоколійку, яка з'єднувалася з головною колією і проходила за милю від нового табору майора де Спейна; там із чемності компанія влаштувала зупинку, щоб майор де Спейн та його гості могли пересідати уфургони, які вже чекали на них, виїхавши напередодні. Але 1925 року настав тій волі кінець. Майор де Спейн і решта давнього товариства, за винятком хіба кузена Айка й Буна, вже упокоїлися, і їхні спадкоємці, вимикаючи мотори своїх автомобілів (дорога від Джефферсона до полустанка де Спейна вкрита була тепер нарінком), чули стукіт сокир і повискування пилок, де ще рік перед тим валували самі лише гончаки. Манфред де Спейн був банкір, а не мисливець, як його батько; він спродав оренду, землю й ліс, і в 1940 році (тепер це вже був Маккаслінів табір) складали все на невеликі вантажні машини і їхали

за двісті миль по шосе, щоб знайти в глушині досить місця розкинути намети; але на 1980 рік автомобілем буде так само важко дістатися до глушини, як і взагалі її знайти. Хоча, може, для них — для вас тобто — знайдеться глушина по той бік Марса чи Місяця, та ще й із якимось ведмедем чи оленем, щоб його вполювати.

Проте тоді, коли одного дня в таборі зматеріалізувався Бун, у всеозброєнні й уже маючи десять, одинадцять чи дванадцять років, майор де Спейн, генерал Компсон, Мак-каслін Едмондс, Волтер Юел, старий Боб Легіт і з півдесятка інших, що туди приїздили, мусили долати тільки двадцять миль дороги. Але генерал Компсон,— хоч він командував військом зовсім не погано як полковник під Шайлоу *, і знову ж таки зовсім не погано як бригадний генерал під час Джонстонового * відступу до Антланти,— одначе кепсько орієнтувався на місцевості, в топографії і, відійшовши від табору, міг за десять хвилин заблукати (мул, на якому він любив їздити, привів би його назад у будь-яку хвилину, тільки ж він, звільнений під слово честі генерал Конфедерації *, та ще й Компсон,— хіба міг він пристати на якусь там раду чи" поміч від мула?!), тож коли останній мисливець повертався з ранішньої облави, кожен по черзі сурмив у ріг, аж поки врешті генерал Компсон знаходився. Так воно велося більш-менш задовільно доти, доки, на жаль, генерал Компсон не почав і недочувати. І ось одного разу пополудні Волтер Юел та Сем Фазерс, напівнегр-напівіндіянин чикасо, мусили його шукати в лісі й ночувати з ним там, поставивши майора де Спейна перед вибором — або не випускати генерала з табору, або виключити з товариства. І як на те — об'явився тут Бун Хогенбек, здоровило, навіть у свої десять чи одинадцять років вищий від генерала Компсона, якому він став за няньку,— "ідкидьок, що, здавалося, не мав нічого й не знав нічого, крім свого імені, і навіть кузен Айк не певен був, хто саме перший знайшов його, де там його мати покинула,— чи Мак-каслін Едмондс, чи майор де Спейн. Єдине, що Айк знав — пам'ятав — це те, що Бун, відразу дванадцятирічний, опинився в садибі старого Керазерса Маккасліна, де Маккаслін Едмондс уже виховував Айка, як рідного сина, і тепер без вагань узяв і Буна, так наче й він йому рідний син, хоч тоді самому Маккаслінові Едмондсу було тільки років тридцять.

В усякому разі, усвідомивши неминучість або виключити генерала Компсона з товариства, що було б важко, або не випускати його з табору, що було б неможливо, майор де Спейн прийшов до висновку, що треба генерала Компсона спорядити чимсь на зразок Буна Хогенбека, і ось тоді в критичний момент об'явився цей самий Бун Хогенбек, витвір Маккасліна Едмондса чи, може, їх обох — Едмондса й самого де Спейна. Айк запам'ятав це: чотирнадцятого листопада постіль, зброю, харчі кладуть у фургон, тут і Джім тітки Тен-ні (дід того Бобо Бічема, про якого ти далі почуєш), і Сем Фазерс, і Бун (йому, Айкові, було тоді п'ять-пгість років: ще чотири чи п'ять років чекати до десяти, коли б він зміг стати одним із них), попереду верхи на коні Маккаслін, і всі простують до табору, де щоранку Бун на другому мулі невідступно супроводить генерала Компсона і, либонь, чи не просто силою — бо вже в дванадцять років Бун був вищий від свого підопічного — спрямовує його куди треба, щоб повернутись до табору ще завидна.

^Отак генерал Компсон, завдяки інстинктові самооборони, дарма що мимоволі, зробив з Буна лісовика. Одначе, хоч Бун їв за тим самим столом, блукав у тому самому лісі й спав під тим самим дощем, що й Волтер Юел, путнім стрільцем він так і не зробився. Одна з улюблених табірних билиць, що оповідав її Волтер Юел, була про Бунів стрілецький хист: як він залишив Буна в засідці (старий генерал Компаон одійшов нарешті до своїх предків, — чи то до бівуаку, жаданого для солдатів з тієї війни, і тих, котрі в гулубій формі, і тих, котрі в сірій *, бо, здається, усяке постійніше пристановище було б їм надто непривабне,— і тепер Бун став мисливцем нарівні з іншими), і почув гончаків, і зрозумів, що олень проходитиме повз Буна, а потім почув п'ять пострілів із старезної пневматичної рушниці (її заповів Бунові генерал Компсон; вона й раніш мала не найкращий вигляд, і Волтер казав, як щиро він здивувався, коли рушниця вистрелила двічі й не заїла, а що вже там казати про п'ять разів!), а ще потім з-поміж дерев почув Бунів голос: "А, чорт! Он утікає! Держи його! Держи!" І як він, Волтер, поспішив до Бунової засідки й знайшов на землі п'ять гільз, і майже за десять кроків сліди оленя-самця, що його Бун навіть не дряпнув.

Потім дідусь купив автомобіль, і Бун знайшов своє покликання. На цей час він офіційно (за спільною згодою Мак-касліна — Едмондса — Пріста, бо навіть Маккаслін Едмондс здався, прозрів нарешті, коли Бун удруге провалився на іспитах у третьому класі, а може, Маккаслін прозрів, зрозумівши, що Бун, скільки б не жив на фермі, справжнім фермером не стане) був за робітника на візничому дворі. Попервах робив він де пошлють: годував худобу, чистив упряж і повози. Але я казав тобі, що у хлопця був хист до коней та мулів, і невдовзі він став повноправним возієм — на будах та кебах, які виїздили зустрічати денні поїзди, на бідках, бричках і легких фургонах, в яких комівояжери об'їжджали навколишні сільські крамниці. Він жив тепер у місті, і тільки тоді, як Маккаслін чи Зекарі виїжджали куди, Бун залишався ночувати в котромусь домі, щоб жінки та діти не боялися самі. Тобто жив він таки в Джефферсоні й навіть мав там домівку — винайману кімнату в "Торговельному", як його називали за часів мого дідуся, готелі, заснованому з марною надією перемогти в суперництві готель "Голстон Гаус". Щоправда, заклад то був досить солідний: під час судових сесій у ньому столувалися й мешкали присяжні, а позовники і позвані, торгівці кіньми та мулами почувалися там вільніше, аніж серед килимів, мідних плювальниць, шкіряних стільців та полотняних скатертин на другому кінці міста. Потім, уже за моїх часів, він називався "Готель Сноупса" — причому обидва "С" були намальовані фарбою догори ногами, — коли містер Флем Сноупс (банкір, якого десять чи дванадцять років тому вбив його божевільний кузен *, котрий насправді, може, й не вірив, що родич спровадив його за грати, але був певен, що Флем міг його туди не віддати чи бодай хоч спробувати не віддати) почав виводити в місто своє плем'я з глушини за Французовим Закрутом. Далі, в середині тридцятих років, цей заклад короткий час орендувала одна рудоволоса пані, яка не знати звідки вигулькнула й невдовзі туди ж і зникла; тоді твоєму батькові й поліції він відомий був під назвою "Мале Чікаго". Ну, а тепер, коли вся ця слава пішла в непам'ять, ти його знаєш як пансіон місіс Раунсвел. Але в Бунові часи це ще був готель "Торговельний"; і в ті проміжки, коли Бун не спав на підлозі в кухні у Компсона, Едмондса чи Пріста, він мешкав там. Якраз о цій порі дідусь і купив автомобіль.

Дідусь зовсім не хотів автомобіля — він був змушений його купити. Банкір, президент старішого банку Джефферсона, першого банку в йокнапатофській окрузі, він вірив і тоді, і до самої своєї смерті багато років згодом, — коли вже всякий навіть у Йокнапатофі переконався в довговічності автомобіля,— що повіз із мотором це така ж безнадійна проява, як і вчорашня поганка, і так само, як цей гриб, зникне із завтрашнім сонцем. Але полковник Сарторіс, президент молодшого, вирослого, як із води, Купецького й Фермерського Банку, змусив його купити автомобіль. Чи, точніше сказати, приневолив його це' зробити інший безнадійник, мрійливий короткозорий ясноокий чаклун від механіки на ім'я Бафело. Бо дідусів автомобіль не був навіть перший у Джефферсоні. (Я не рахую червоної перегонової машини Ман' фреда де Спейна. Хоча д"е Спейн володів нею і щодня протягом кількох років проїздив вулицями Джефферсона, у нашій пристойній добропорядній громаді вона посідала не більше місця, аніж сам Манфред: обоє були невиправні й безженці, й існували не так у місті, як із міста, і взагалі були ні до чого, мов занадто довгий суботній вечір, і навіть коли Манфред став мером Джефферсона, ця яскраво-червона барва становила не так погордливий виклик містові, як свого роду трохи не байдужне його заперечення).

Отже, дідусів автомобіль не був перший, що побачив Джефферсон. Він не був навіть перший, що затримався у Джефферсоні. Два роки перед тим один автомобіль прибув сюди аж із Мемфіса, покривши вісімдесят миль дороги менше ніж за три дні. Потім задощило, і машина лишалася у Джефферсоні півмісяця, впродовж якого ми майже зовсім не мали електрики і не мали б також і громадського транспорту, якби робота у візничому дворі залежала тільки від Буна. Річ у тому, що містер Бафело, — власне, до самого Мемфіса не знайти було іншої людської істоти, яка б на цьому зналася,— наглядав за нашою невеличкою паровою електростант цією, і з того моменту, коли автомобіль сповістив, що далі не піде, принаймні сьогодні, містер Бафело й Бун приросли до нього, немов дві тіні, велика й мала — неоковирний здоровань, пропахлий кінською сечею й дьогтем, і закіптюжений коротун у заяложеній одежі, з очима, ніби дві блакитні пір'їни, вліплені в невелику

грудку вугілля, чоловічок, котрий разом з усім своїм (і цілого міста) інструментом у кишені ледве чи переважив би сто фунтів; один — непорушний, з якоюсь неймовірною жагою втуплений у машину, наче скам'янілий бик; другий — заполонений нею, чулий і ніжний, його зашмарована рука по-жіночому чуло торкалась її, погладжувала, пестила, а в наступну мить він пірнав аж до попереку під задертий кожух мотора.

Дощ ішов цілу ніч і не перестав і вранці. Власникові машини було сказано й запевнено його, — це, як виявилося, зробив містер Бафело (трохи дивна річ, бо досі ніхто ніколи не бачив його десь оддалік електростанції або невеличкої майстерні на подвір'ї, тож як міг він провіщати майбутній стан доріг?), — що дороги будуть непроїзні щонайменше з тиждень, а то й цілих десять днів. Через це власник машини повернувся до Мемфіса поїздом, поставивши свою коштовну забавку в приміщенні, що на чиємусь іншому подвір'ї, окрім містера Бафело, називалося б клунею. Годі було нам збагнути, як містер Бафело — лагідний, сумирний, неговіркий чоловічок у заяложеній куртці, постійно в стані не від світу сього замріяного сновидства,— як, в який спосіб, яким месмеричним і гіпнотичним хистом, навіть йому самому досі невідомим, переконав він зовсім незнайому людину залишити свою машину під його опікою.

А проте він це зробив, і власник машини повернувся до Мемфіса; тепер як хто у Джефферсояі мав клопіт з електрикою, то мусив іти пішки чи їхати конем або велосипедом до будинку містера Бафело на околиці міста, де господар незмінно з'являвся з-за рогу будинку, з заднього двору, якийсь очужілий і замріяний, ступаючи звільна й витираючи дорогою руки. А третього дня тато нарешті виявив, де пропадає (і пропадав) Бун у той час, коли мав бути на роботі. Власне, Бун сам виказав таємницю, викрив себе, розлючений і знавіснілий. Між ними, Буном і містером Бафело, було б дійшло до справжньої бійки, якби містер Бафело— це, як виявилось, невичерпне вмістище несподіванок і можливостей — не сунув Бунові під ніс револьвера, зашмарованого й закіптю-женого, але цілком придатного до вжитку.

Ось що Бун розповів про це. Він з містером Бафело протягом усієї операції передачі машини містерові Бафело й випровадження її власника з міста діяли в повній і цілковитій згоді та порозумінні — тобто Бун, звісно, гадав, що містер Бафело швидко розкриє секрет, як керувати машиною, а тоді, тільки посутеніє, вони вдвох виїдуть нею на прогулянку. Але, на превеликий Бунів подив, містер Бафело хотів лише довідатись, як вона їздить. "Він зіпсував її! — люто кричав Бун.— Він розібрав її всю до цурки, щоб побачити, що там усередині! Він зроду не збере її знову!"

. Проте Бафело таки зібрав. Через два тижні прибув хазяїн машини, завів її і поїхав, а він стояв і дивився, лагідний, у зашмарованій одежі, чуло замріяний. Минув рік, і Бафело зробив собі власну машину — мотор, передатний механізм і все інше припасував до невеликої коляски на гумових шинах. Того дня пополудні, з торохтінням випускаючи газ, спокійно й зовсім не швидко, проїздив він через Майдан, де назустріч йому трапився легкий екіпаж полковника Сарторі-са; запряжні коні наполохалися й так погнали, що замалим не розбили екіпаж удрузки, — добре хоч він був порожній. На другий вечір до офіційних паперів Джефферсона уже було вписано розпорядження, яким заборонявся проїзд у межах міста будь-яких повозів з механічною рушійною силою. Отож як президент старішого й найдавнішого банку в Йокнапа-тофській окрузі мій дідусь був змушений купити собі автомобіль, а коли ні — то скоритися волі президента молодшого банку. Розумієш, що я маю на увазі? Не старший і молодший у суспіли:ій ієрархії міста, і зовсім не суперники в ній, але банкіри, висвячені жерці в непроникненних і неуник-ненних тайнощах Фінансів; виглядало так, що незважаючи на ціложиттєвий свій твердий і непоступливий опір вікові машин, незважаючи на відмову хоча б визнати його, дідусеві судилося побачити десь на самому початку кошмарне, як на нього, видиво велетенського й неосяжного майбутнього нашої нації, в якому основним елементом економіки й добробуту стане масове виробництво маленьких халабуд на чотирьох колесах і з мотором.

Отож він купив автомобіль, і Бун знайшов свою щиру пристрасть, чисту любов свого немудруватого й невинного серця. Це був "вінтон флаєр" (перший, що він, чи то ми, мали, бо через два роки дідусь проміняв його на "вайт стіме-ра", коли бабуся остаточно вирішила, що не може терпіти запаху бензину). Заводили його вручну, стоячи попереду і ризикуючи щонайбільше — якщо ти забув і не вимкнув швидкість — зламати собі руку. Були в ньому гасові лампи, щоб їхати вночі, а коли падав дощ, п'ять-шість чоловік за чверть години легко могли напнути верх і поставити бічні заслони. Дідусь ще обладнав його гасовим ліхтарем, новенькою сокирою і невеликим сувоєм колючого дроту на блоку — це для виїздів за місто. З таким обладнанням автомобіль міг доїхати аж до Мемфіса, — що таки й сталося раз, про що я тобі незабаром розповім. Також усі ми — дідусь і бабуся, батьки, тітки, кузини, діти — мали спеціальні автомобільні костюми, що складалися з вуальок, шапок, окулярів, рукавиць із чохлами і довгих безформних та безбарвних убрань, які запиналися під самою шиєю і називалися пило-виками (про них я також вестиму ще мову).

Тим часом містер Бафело давно вже навчив Буна керувати своїм саморобним автомобілем. Звичайно, вони не могли їздити вулицями Джефферсона — правду кажучи, вони вже ніколи не потикалися з подвір'я містера Бафела, — але позад його будинку був великий пустир, і невдовзі вони з Буном так його витовкли і (більш-менш) вирівняли, що він набрав вигляду справжнього автодрому. Отож на ту пору, коли Бун і містер Вордвін, касир з дідусевого банку (сам нежонатий, він був однією з найпримітиіших постатей у міському товаристві: за десять років побував дружбою на тринадцятьох весіллях), поїхали поїздом до Мемфіса й пригнали звідти машину (менш як за два дні — рекорд), Бун уже мав усі підстави бути за старшого в джефферсонівських автомобілістів.

Але тепер, усупереч Буновим маренням, мій дідусь дав відставку автомобілеві. Він тільки купив його, виклав за нього, як то казав Бун, цілу торбу справдешньої готівки, оглянув його раз пильно й загадково і вилучив з обігу. Він, дідусь, не міг, звичайно, зробити це повністю —

адже існував той зухвальний указ полковника Сарторіса, що на нього пристати він, дідусь, бувши старшим, аніяк не міг, байдуже, що він там собі думав про повози з мотором. Насправді-бо думки в них обох з цього питання були однаковісінькі, і кожен з них до самої своєї смерті (коли в уоій Йокнапатофській окрузі повітря вдень було геть просякнуте бензиновим димом, а вечорами, надто в суботу, сповнене ляскотом від зіткнень автомобілів і вищанням гальм) не позичив би^ й шеляга людині, якби підозрював, що вона хоче за нього купити автомобіль. Провина полковника Сарторіса полягала в тому, що він на крок випередив старшого в заході, який обидва вони схвалювали — офіційно приректи автомобілі на вигнання з Джефферсона ще перед тим, як вони там з'явилися. Розумієш? Дідусь купив автомобіль не для того, щоб порушувати указ полковника Сарторіса. То було просто спокійне й розважливе скасування тієї ухвали — хоча б у вигляді демонстрації раз на тиждень.

Ще до указу полковника Сарторіса дідусь перевів свою карету й коней із стайні у себе на подвір'ї до візничого двору, де бабусі телефоном легше було їх докликатись, аніж криком із горішнього тильного вікна, бо на телефонні дзвінки у візничому дворі хтось таки завжди відповідав, тоді як Нед із кухні, стайні, чи де там трапилось йому бути (або де мав би він бути, коли бабуся його потребувала), озивався

не завжди. Правду кажучи, найчастіше його взагалі не бувало в межах чутності будь-чийого голосу з бабусиного дому, оскільки один з тих голосів належав його жінці. Отже, тепер "про Неда. Він служив у дідуся за фурмана. Його линка (тодішня, бо він мав їх чотири), Дельфіна, була в бабусі за куховарку. В цей час тільки моя мама називала його "дядьком Недом". Тобто це вона наполягала, щоб ми, діти — всі троє, — крім Александра, бо він ще не міг нікого й ніяк називати, — називали його "дядьком". Нікого іншого це не обходило, навіть бабусю, котра теж була з Маккаслінів, і вже запевно самого Неда, котрий не заслужив цього титулу хоча б тим, щоб рештки волосся, які обрамлювали Лисий череп, почали йому сивіти, коли вже не біліти (воно, його волосся, так

ніколи й не побіліло і навіть не посивіло. Помираючи у віці сімдесяти чотирьох років, він зовсім не змінився, і тільки й того, що пережив чотирьох жінок), і котрий, можливо, й насправді не хотів, щоб його називали дядьком. Тож-бо ніхто, крім мами, яка зовсім не мала в жилах маккаслінівської крові, не наполягав на цьому. А річ у тім, що він,. Нед, був Маккаслін і народився в садибі Маккаслінів 1860 року. Він був нашою родинною таємницею, ми успадкували його разом з легендою (найревнішим поборником якої був сам Нед), що його мати — це рідна дочка самого старого Лусьєса Кат-теса Керазерса і негритянки-невільниці; Нед ніколи не дозволяв, щоб будь-хто з нас забув, що вони вдвох із кузеном Айзеком — онуки по прямій лінії старого шанованого Ланкастера, в той час як ми, бідолашні Едмондси і Прісти (дарма що трьох із нас — тебе, мене й мого дідуся — названо на його честь),— лише бічні паростки й відгалуження.

Отож коли Бун з містером Вордвіном пригнали машину, приміщення було вже готове для неї: нова підлога й двері, у дідуся в руці новенька колодка, з якою він повільно обходив машину, приглядаючись до неї чисто як до плуга, жатки чи фургона (чи й клієнта, як на те), приставлених банкові у вигляді застави під майбутню позичку. Потому він кивнув Бунові поставити машину в гараж (авжеж, ми вже знали, як називається повітка для автомобілів, навіть у 1904 році, навіть у Міссісіпі).

— Що? — спитав Бун.

— Постав її всередину, — сказав дідусь.

— Ви навіть не проїдетесь у ній? — спитав Бун.

— Ні, —— відказав дідусь.

Бун в'їхав до' гаража і звідти вийшов пішки. Спершу на його обличчі був подив, а тепер проступила ошелешеність, розгубленість і трохи не жах.

10 в. Фолкнер 289

— Є до неї якийсь ключ? —спитав дідусь. Що? — перепитав Бун.

— Якась клямка, гостряк, гачок. Те, чим її заводять. Бун повільно дістав щось із кишені й передав дідусеві

в руку.

— Замкни двері,— сказав дідусь і, підійшовши, сам просунув дужку колодки через клямку й захряснув замок, а ключа теж поклав собі до кишені.

Бун,тепер боровся сам із собою. Він переживав кризу, становище було розпачливе. Я, тобто ми — містер Вордвін, бабуся, Нед, Дельфіна і всі інші білі й чорні, що їм трапилось бути на вулиці, коли автомобіль під'їздив,— дивились, як він із цієї боротьби вийде, чи бодай як зіткнуться передові пікети.

— Я повернуся після обіду, щоб міс Сара, — (це бабуся), — могла проїхатись. Десь так під першу. Можна й раніш, якщо треба.

— Я сповіщу до стайні, — відказав на те дідусь. Боротьба розгорталася таки на повну силу, це вже були

не якісь там сутички аванпостів. Пан або пропав — так стояла справа; в цій" боротьбі важили і надійний тил, і знання місцевості, фальшиві < випади "й відповідні удари, вміння ошукати супротивника; але над усе — терплячість і передбачливість. Тривало це ще три дні, до самої суботи. Бун повернувся на візничий двір; до кінця дня він тримався

ближче до телефону, хоч не дуже явно, не нав'язливо; він навіть виконував свою роботу — чи то, власне, так здавалося, аж поки батько виявив, що Бун на свою руч відрядив до надвечірнього поїзда замість себе Лестера з бричкою — прибут-тя-бо цього поїзда (якщо він не спізнювався) збігалося з тим моментом, коли дідусь виходив із банку. Але що боротьба тривала далі, потребуючи — ба навіть вимагаючи — постійного напруження й пильності (це не була якась там навальна атака, що її можна провести одним духом), то все-таки Бун мав ще надію, все ще сподівався на перемогу: "А певно, послав Лестера. Це місто так швидко росте, що й не зогле-димось, як треба буде дві брички до поїзда. І я вже давненько маю на оці Лестера, щоб зробити, його другим фурманом. Не турбуйтесь, я за ним назиратиму".

Однак телефонного дзвінка не було. О шостій вечора навіть Бун визнав, що сьогодні вже нема надії. Але боротьба тривала, нічого ще не було програно, а поночі вдалося б ще й сили перегрупувати. Другого ранку близько десятої він — вірніш, ми вдвох — зайшли до банку, так наче мимохідь.

— Дайте мені ключі, — мовив він дідусеві. — Під ма* шиною ж багнюки й куряви мало що з усього Теннесі, так ще й із Міссісіпі. Я візьму в стайні Шланга, коли Нед вашого десь запроторив.

Дідусь подивився на Буна, подивився довгим поглядам, так, наче Бун приїхав з підводою чи хурою сіна, пропонуючи їх у заставу за п'ятнадцять доларів.

— Мені не треба вогкості в автомобільні, — сказав дідусь.

Але Бун був під пару йому, такий же безсторонній і навіть ще більш байдужий, ще більш неквапливий і длявий.

— А певно, певно. Тільки ж не забувайте, чоловік той казав, що мотор повинен працювати кожен день. Не щоб їздити кудись, а просто

щоб не дати свічкам запалення, та магнето заіржавіти, бо поставити нові вам коштувало б яких двадцять — двадцять п'ять доларів, та ще й везти їх з Мем< фіса чи десь там, може, навіть із самого заводу. Я нічого до вас не маю, я знаю тільки, що він вам казав, і здається, що на його слова треба зважити. Але то вже ваш клопіт. Автомобіль належить вам, і коли ви хочете, щоб він заіржавів, нікого це не обходить. З конем то воно було б інакше. Навіть якби ви не заплатили за нього й ота доларів, ви б мені казали вдень виводити його на прохідку, щоб кишки йому не заплiснявіли.

Дідусь таки добрий був банкір, і Бун розумів це, розумів, що дідусь знає не тільки, де твердо стояти на своєму! але й де піти на компроміс, а де й зовсім відступитись. Отже, він сягнув ці кишеню й передав Бунові ключа від колодки і ту штуку) що нею заводять машину.

— Ходімо, — сказав мені Бун, повертаючись до дверей.

Ще на вулиці почули ми, як бабуся гукає Неда з горішнього тильного вікна, але поки дійшли до хвіртки, вона вже замовкла. Коли ми проходили — через двір, щоб узяти шланг, з кухні виглянула Дельфіна.

— Де Нед? — спитала вона.— — Ми гукаємо його цілий ранок. Він там, у візничому дворі?

— А певно, — відповів Бун. — Я скажу йому. Але краще його не чекати.

Нед був таки там. Він і двоє моїх братів скидалися на три сходинки, коли стояли рядком і намагалися через шпарину зазирнути до гаража. Александр, мабуть, теж був би там, якби вже вмів ходити; дивно, чому тітка Коллі досі про те не подумала. А потім і Александр там опинився — мама винесла його на руках з нашого дому по другий бік вулиці. Тітка Коллі, певно, ще прала пелюшки,

Ю* 291

— — Доброго ранку, міс Елісон,— сказав Бун.— Доброго ранку, міс Саро,— сказав він, бо вже й бабуся там з'явилася, а за нею і Дельфіна.

Далі там опинились дві сусідські пані, ще в хатніх чепцях. Бо хоч Бун і не був банкір, ані бодай добрий купець, на партизанці, як виявилося, розумівся він пречудово. Він підійшов, відімкнув двері гаража й розчинив їх. Нед перший війнувся всередину.

— Ну? — запитав його Бун. — Ти тут від самого рання заглядаєш у шпарину. Що ти про це думаєш?

— Нічого я про це на думаю, — відказав Нед. — За такі гроші хазяїн Пріст міг би купити найкращого коня в йокмапатофській окрузі. За ці двісті доларів.

— В йокнапатофі нема коней по двісті доларів, — заперечив Бун. — А якби були, то їх за цей автомобіль можна купити десяток. Ходи-мо закріпи шланга І

— Лусьєсе, ходи-но закріпи шланга! — вдався Нед до мене, навіть не оглядаючись.

Він підійшов до дверцят автомобіля й відчинив їх. То було заднє сидіння. В ті часи переднє сидіння не мало дверцят — ти просто піднімав ногу і входив собі.

— Сідайте-но, міс Саро, ви й міс Елісон, — сказав Нед. — Дельфіна з дітьми хай почекає до другого разу.

— Я ж тобі сказав закріпити шланга, — мовив Бун. — Мені треба витягти його відси, а тоді вже думати про щось інше.

— Але ж ви не будете випихати його руками, авжеж ні? — сказав Нед. — То вже стільки ми можемо проїхатись. Мабуть, таки мені доведеться водити його, і .що скоріше я почну, то швидше навчуся.— Він додав:—Ги, ги, ги.— І ще: —. Сідайте, міс Саро.

— Можна, Буме? — спитала бабуся.

— А чого ж, міс Саро,— відповів Бун.

Бабуся й мама сіли в машину. Не встиг Бун зачинити дверцята, як Нед буїв уже на передньому сидінні.

— Вимітайся відси! — сказав Бун.

— Ви не зважайте, робіть собі своє, коли знаєте як, — відказав на те Нед.— Я не торкатимусь нічого, поки не навчуся, просто буду сидіти й придивлятись. Закріпляйте собі там, що вам треба.

Бун обійшов машину, ступив до водієвого сидіння, ввімкнув запалювання, перевів важіль, тоді став спереду машини й крутнув корбою. На третьому оберті мотор заторохтів.

— Буне! — скрикнула бабуся.

— Все гаразд, міс CapoI — Бун силкувався перекричати мотор, підбігаючи назад до керма.

— Не хочу! Сідай швидше! — мовила бабуся. — Я вже нервуюся!

Бун сів на своє місце, приглушив мотор і перемкнув швидкість; ще мить, і автомобіль тихо й повільно рушЩв заднім ходом, виїхав з-під повітки надвір, на ясне сонце, і зупинився.

— Ги, ги, ги, — сказав Нед.

— Обережно, Буне,— сказала бабуся.

Я побачив, як її рука стисла стояк, що підтримував верх машини.

— А чого ж, міс,—відказав Бун.

Автомобіль рушив знову, задом, починаючи повертати. Потім рушив уперед, усе ще повертаючи; бабусина рука все ще стискала стояк. Мамине лице тепер було як у малої дівчинки. Машина повільно й тихо. проїхала через подвір'я, поки опинилась перед воротьми на вуличку й у широкий світ, і зупинилася. Бун ані словом не озивався — просто сидів собі за кермом, мотор працював рівно й тихо, голову Бун повернув так, щоб бабуся бачила його обличчя. Таки й справді Бун, либонь, не був дойда в банківських паперах, як дідусь, — дехто в. Джефферсоні твердив, що він і взагалі недотепа, — проте ось у цій сутичці він показав себе бійцем просто неперевершеної вмілості й краси. Бабуся сиділа так, може, з півхвилини. Потім глибоко та важко зітхнула.

— Ні, — сказала вона.—Ми повинні зачекати на містера Пріста.

Може, це й не була перемога, але, в усякому разі, наша сторона — тобто Бун — виявила слабке'місце в супротивни-ковому (дідусевому) фронті, і сам супротивник під час вечері того самого дня теж це зрозумів.

Зрозумів, власне, те, що його обійдено з флангу. Наступного дня (в суботу) пополудні, коли банк уже зачинився, і кожної наступної суботи пополудні, і далі, коли настало літо, кожного дня пополудні — хіба що йшов дощ — дідусь сідав спереду поруч із Буном, а решта, всі ми по черзі: бабуся, мама, я й моїх троє братів, тітка Коллі, що няньчила нас усіх, одного за одним, включно з батьком, Дельфіна, всякі наші знайомі й сусіди, і бабусині найближчі приятельки, в заведеному порядку, кожне

в належному вбранні — в полотняних пиловиках. і окулярах, — проїздили Джефферсо-ном і суміжною околицею; тітка Коллі й Дельфіна їздили, коли надходила їхня черга, але Нед — той ніколи не їздив. Він скористався з такої нагоди лиш раз у ту хвилину, коли машина задом повільно виїжджала з гаража, і тоді ще дві хвилини, поки вона розверталася й повільно проїхала подвір'ям, аж поки бабуся не витримала й мовила "ні" перед відкритими воротьми й широким світом,— лиш отой єдиний раз. До наступної суботи він збагнув і визнав, — у всякому разі, впевнився в цьому,— що хоч би дідусь і намірився коли зробити його офіційним старшим над машиною і опікуном її, наблизитись до неї він зміг би тільки через Бунів труп. Але дарма що для Неда цей автомобіль наче не існував, вони з дідусем порозумілись на якійсь мовчазній джентльменській платформі: Нед ніколи не висловлювався зневажливо чи глузливо ані про саму машину, ані про володіння нею, а дідусь ніколи не наказував Недові її мити й чистити, що він, Нед, звичайно робив із повозами,— дідусь і Нед, вони обидва знали, що Нед відмовиться виконувати такий наказ, навіть якби Бун' і підпустив його до автомобіля. Тим самим дідусь накладав на Неда єдину кару за його відступництво: він не давав Недові нагоди прилюдно відмовитись мити машину ще до того, як Бун прилюдно відмовить йому в доступі до неї.

Саме тоді Бун перевівся — був переведений з обопільної незагайної згоди — з денної зміни в стайні на нічну. Бо інакше його б і зовсім уже не бачили у візничому дворі.

Ту частину нетрудящого прошарку Джефферсона, татових приятелів чи знайомих, а чи просто конячих, які могли б назвати стайню постійною своєю службовою адресою,— якби вони справді десь служили або сподівались якоїсь пошти, — легше було там здибати, аніж Буна. Коли хтось — тобто тато — Потребував Буна, він посилав мене до дідусевого будинку, де на задньому дворі Бун мив або натирав до блиску автомобіль; навіть у ті перші тижні, коли автомобіль від суботи до суботи й з двору не виїздив, він усе одно виводив його задом із гаража й

мив щоранку аж до останньої шпиці й гайки, сам пройнятий ніжним захватом, а тоді сідав і чатував, поки він висохне.

— Він змиє з неї всю фарбу, — мовив містер Баллот. — Хазяїн знає, що він поливає машину годин із п'ять щодня?

— А якби й знав, то що? — відповів тато. — Однаково Бун сидітиме там і цілий день не зведе з неї очей.

— Поставте його в нічну зміну. Тоді нехай собі що хоче робить удень, а Джон Пауел для переміни бодай дома виспиться вночі.

— Я так і вирішив, — відказав тато. — Ось тільки знайду когось, щоб пішов переказав йому.

В коморі для упряжі завше лежав сінник, де досі спав уночі або Джон Пауел, або котрийсь із підлеглих йому возіїв чи конюхів,— головно, на випадок, пожежі. Тепер тато наказав у самій конторі поставити ліжко з матрацом, де Бун міг би хоч трохи переспати, чого він таки потребував, оскільки тепер йому вільно було цілий день стовбичити на дідусевому дворі, миючи машину, а чи просто не зводячи з неї очей.

Отож тепер кожного дня пополудні забиралися ми по черзі на заднє сидіння — скільки могло нас там уміститися — і їхали через Майдан і далі за місто. В машині дідусь наказав прилаштувати додаткове гальмо, що скоро стало такою ж невід'ємною частиною устаткування автомобіля, як і мотор.

Але завжди найперше проїздили через Майдан. Ти б подумав, певно, що, придбавши автомобіль, дідусь зробить те, що зробив би ти, якби придбав його з такою метою: влаштує засідку на полковника Сарторіса з його екіпажем, а тоді вихопиться несподівано й добре йому покаже, як видавати укази, що обмежують права й привілеї інших людей, не

порадившись перше з достойнішими від себе. Проте дідусь цього не зробив. Зрештою, ми зрозуміли, що його зовсім і не цікавить полковник Сарторіс: його цікавили запряги й повози. Я вже-бо казав тобі, що він був чоловік далекозорий, він здатний був передбачати. Бабуся сиділа напружено й випростано, хапаючись чимвище за стояк, і навіть до дідуся не зверталася звичайним "містер Пріст", як то робила весь час, відколи ми знали її, так наче й не родичка вона йому, а називала його просто на ім'я, потім коня чи коней, до яких ми наближалися, подавали назад, а вони сахались чи й дибки ставали, і бабуся казала: "Лусьєсе! Лусьєсе!" — а дідусь (якщо кіньми правив чоловік і в бричці чи фургоні не було ні жінок, ні дітей) звертався тихо до Буна: "Не зупиняйся, їдь далі. Тільки повільно". Або, коли віжки тримала жінка, наказував Бунові зупинитися, сам висіда'в з машини, тихо й спокійно промовляв до наполоханого коня, поки той давався взяти за вудила, і проводив далі за машину, а тоді, скинувши капелюха на знак пошани до жінок у бричці, повертався до свого місця на передньому сидінні і лише пО цьому відповідав бабусі: "Ми повинні призвичаїти їх до машини. Хто зна, може, за десять-п'ятнадцять років у Джефферсоні з'явиться ще один автомобіль".

Правду мовивши, те саморобне диво, що містер Бафело два роки тому власноруч змайстрував на своєму задньому дворі, мало не вилікувало дідуся від звички, яка в нього була ще з дев'ятнадцяти років. Він любив жувати тютюн.

Коли на ходу машини він уперше повернув голову, щоб сплюнути, ми на задньому сидінні й не уявляли собі, що має статись, аж поки було вже запізно. Бо звідки ж ми могли знати? Жоден з нас досі не їздив автомобілем далі (то була перша наша подорож), як від повітки до воріт, уже й не кажучи про швидкість п'ятнадцять миль на годину (а тут ще й таке: коли ми їхали по десять миль на годину, Бун завжди казав, що по двадцять; на двадцять він казав сорок; ми помітили, що на прямому відтинку дороги в півмилі — це за кілька миль від міста — автомобіль розвинув швидкість у двадцять п'ять миль, тоді як Бун чоловікам на Майдані похвалявся, — я сам чув, — що автомобіль давав шістдесят

миль на годину. Так тривало, доки Бун довідався, що ми знаємо, що ота штука на щитку, схожа на паромір, це спідометр), тож як нам було знати наперед? Та й, крім того, нас те зовсім не турбувало: ми мали на собі окуляри, пило-вики й вуальки, і навіть якщо пиловики були нові, плями й цятки — це ж лише рудуваті плями й цятки, і якщо ці плащі називаються пиловиками, це знову ж таки не доказ, що вони тільки проти пилу чи куряви. А може, так сталося тому, що бабуся сиділа ліворуч (у ті часи водій автомобіля сидів з правого боку, як і кучер у бричці;-навіть Генрі Форд*, чоловік не менш далекоглядний, ніж дідусь, і той ще не прочув, що кермо буде ліворуч), саме за дідусем. Вона відразу скомандувала Бунові: "Зупини автомобіль" — і сиділа, непорушно, не так оскаженіла, як заціпеніла й невблаганна, розлючена й шокована. Тй тоді щойно минуло, п'ятдесят (побралася вона з дідусем п'ятнадцятирічною дівчиною), і за всі ці роки вона не могла й гадки припустити, щоб якийсь чоловік, а то ще й муж її, плюнув їй у лице—так само, як не могла припустити, щоб Бун, наприклад, під'їжджаючи до повороту, не просурмив у ріжок. Вона сказала, ні до кого не звертаючись, навіть руки не піднісши стерти плювок:

— Відвезіть мене додому.

— Ну ж бо, Саро, — мовив дідусь. — Ну ж бо, Саро. Він викинув жуйку й дістав з другої кишені чисту хусточку, але бабуся відмовилась її взяти.

Бун уже хотів вилізти з машини й піти до найближчого будинку по миску з водою, мило й рушник, але бабуся відмовилась і від цього.

— Не торкайтеся до мене, — сказала вона. — їдьте далі. І ми рушили далі, бабуся з довгастою, ще не висохлою,

темно-рудою плямою на окулярі й на щоці, дарма що мама все набивалася поплювати на свою хусточку й витерти їй обличчя.

— Дай мені спокій, Єлісон, — сказала бабуся.

Інакше було з мамою. її анітрохи не обходив тютюн, принаймні в машині. Може, в цьому й причина. Але все часті' ше й частіше цього літа тільки мама сиділа з нами на задньому сидінні разом з тіткою Коллі та кимось із сусідських дітлахів, і лице мамине червонілося, пашіло й сяяло, мов у дівчинки. Бо мама винайшла щось на зразок заслони з ручкою, наче велике віяло, досить легке, щоб піднести його перед нами майже так само швидко, як і дідусь повертав голову. Отож він міг тепер собі жувати — мама ніколи не втрачала пильності, завжди напоготові з заслоною; та й ми всі стали куди жвавіші — дідусь ще тільки подумає повернути голову ліворуч, щоб сплюнути, як заслона вже зводилась у повітря, а ми всі на задньому сидінні обертали голову в правий бік, ніби хтось нас за мотузку смикав,— причому, їдучи вже із швидкістю двадцять — двадцять п'ять миль на годину, цього-бо літа з'явилося ще два автомобілі в Джефферсоні; здавалося, що автомобілі самі вирівнювали собі шляхи, і то ще задовго до того, як гроші, в них укладені, почали вимагати рівніших шляхів.

— За. двадцять п'ять років в окрузі не буде жодної дороги, де б не можна було їхати машиною в будь-яку погоду, — сказав дідусь. . ь ■

—.Але ж на це піде сила грошей, тату, — мовила мама.

— Так, на це піде сила грошей, — погодився 'дідусь. — Будівники доріг випустять облігації. Банк буде купувати їх.

— Наш банк? — спитала мама. — Буде купувати облігації під автомобілі? .

— Авжеж, — підтвердив дідусь. — Ми їх купуватимемо: ■ — Але що станеться з нами? Тобто з Морі?

— У нього й далі буде транспортна фірма, — сказав "дідусь. —Тільки зватиметься інакше: "Прістів гараж" або "Прістова автомобільна компанія". За швидкість люди пла-титимуть будь-яку Ціну. І працюватимуть задля цього. Подивись на велосипеди. Подивись на Буна. І хто зна, чому це так.

Тоді настав новий травень, і мій другий дідусь, мамин батько, помер у Бей-Сент-Луїсі.

ш . —

Була знову субота. Наступна, точніше кажучи. Людес мав ізнов одержувати щосуботи платню; може, він уже перестав і мулів позичати. Ледве чи минула восьма година, я ще не обійшов і половини Майдану з візничими рахунками та парусиновою торбинкою для грошей,— власне, я саме кінчав залагоджувати оправу з "Фермерськими товарами", коли до крамниці ввійшов Бун — надміру швидко й шпарко, як на нього, Я б мусив одразу щось запідозрити. Ні, знаючи Буна все своє життя, а надто спостерігаючи його цілий рік із цим автомобілем, я б мусив одразу здогадатись! Він сягнув до моєї торбинки з грішми, і не встиг я затиснути кулака, як вона вже опинилась у нього в руці.

— Облиш це, — сказав він. — Ходімо. ч" — Але ж я тільки почав І

— Кажу тобі, облиш це. Поспішися. Хутчій. Вони поїдуть двадцять третім, — сказав він, уже обертаючись іти.

Несплачені рахунки для нього ніби не існували. То були просто папірці, залізнична компанія має їх до гибелі. Але в торбинці були гроші.

— Хто поїде двадцять третім? — запитав я.

Двадцять третій — то був номер поїзда, що вранці відходив на Південь. О так, Джефферсон уже мав тоді пасажирські поїзди, і навіть стільки їх, що кожному дали свій номер, аби не переплутати.

— А хай йому чорт! — сказав Бун. — Як же я делікатно перекажу тобі цю новину, коли ти й не слухаєш? Сьогодні вночі помер твій дід. Нам треба швидше.

— Не може бути! — скрикнув я. — Він стояв на веранді перед домом, коли ми проходили вранці.

Таки й справді. Тато і я, ми обидва бачили його, дідуся, він читав газету чи то просто стояв там чи сидів, як і щоран-ня, чекаючи, коли пора буде йти до банку.

— Та хто в біса каже про хазяїна! — заперечив Бун. —г Я кажу про другого твого діда, маминого батька, що ото в Джексоні, Мобілі чи^ще там десь на Півдні.

— О! То ти навіть не розрізняєш, де Бей-Сент-Луїс, а де Мобіл!

Тепер уже все стало ясно. Це зовсім інша річ. Бей-Сент-Луїс був за триста миль звідси, і дідуся Лессепа я майже не знав — бачив його тільки двічі в Джефферсоні, коли він приїздив на різдво, і тричі, коли ми їздили до них улітку. Хворів він, сказати правду, вже давно; коли ми з мамою були там минулого літа, він саме злягав у ліжко, з якого йому не судилося встати, хоч ми тоді цього ще не знали (мама й тітка Коллі — оскільки твій двоюрідний дід Александр уродився місяць перед тим — їздили до нього ще взимку, коли думали, що він помирає). Я кажу "хоч", маючи на увазі маму: бо для дитини, коли хто старий занедужує, то вже й перестає існувати, і сама смерть тільки прояснює, так би мовити, атмосферу, неспроможна усунути щось, чого вже давніш не стало.

— Гаразд уже, гаразд, — сказав Бун. — Ходім лишень. Джексон, Мобіл чи Нью-Орлеан — це все байдуже, досить того, що воно десь на Півдні і їм треба встигнути на цей поїзд.

І те слово — назва Нью-Орлеан, не так сама собою сказана, як прихована в контексті, — мало б мені все пояснити, викрити божевільну Бунову мрію, його замір, його рішучість; подальші його тверезі махінації, — щоб і мене зва'бити покусою, мали б тільки це підтвердити. Але, може, я не встиг стямитися; та й мені невідомі ще були всі обставини, про які знав Бун. Отож ми просто пішли собі так швидко, що я мусив аж підбігати, навпростець через Майдан і врешті прийшли додому.

Там,панувала велика метушня. Лишалося дві години до відходу поїзда, і мама, діяльна й зосереджена, була занадто заклопотана, щоб ВИЯВЛЯТИ жалобу та горе, — тільки й того, що поблідла. Нарешті тепер я зрозумів, що мені Бун аж двічі казав: що дідусь і бабуся теж їдуть на похорон дідуся Лессепа. Обидва мої дідусі жили в одній кімнаті, ще коли вчилися на тому самому курсі в університеті, .обидва були дружбами один в одного на весіллі — що, можливо, почасти пояснює, чому батько обрав матір, а мати обрала батька з-посеред цілого світу (ви, здається, називаєте це тепер "угомонитись"),— і обидві бабусі мешкали досить далеко одна від одної, тож кожна з них ставилася незмінно ґречно, ба навіть доброзичливо до другої матері єдиної своєї дитини. Та й, крім того, за тої доби люди поважно ставились до похорону. Не до смерті, смерть була повсякденне явище: аннали кожної родини містили предосить надгробків тих, чий земний шлях був закороткий, щоб бодай ім'я вони по собі лишили— окрім випадків, коли й мати сіпала в тій самій могилі, що траплялося куди частіше, ніж ти собі гадаєш. А ще ж були чоловіки, дядьки й тітки, які упокоїлися десь за двадцять, тридцять і сорок років, і діти, й бездітні двоюрідні діди та баби, що за тієї доби помирали вдома, в тих самих кімнатах і ліжках, де>й народилися, а не в якихось там комірчинах з евфемістичними йменнями, запозиченими від заходу сонця. 'Одначе похорон, сам ритуал погребу, мав тонкі, але міцні, мов сталь, нитки, здатні простягатися ще й як далеко і переважити навіть відстань від Джефферсона до Мексікаяської затоки.

Отож дідусь і бабуся також мали їхати на похорон. Між іншим, це означало, що нас,— мене, трьох моїх братів і тітку

Коллі,— оскільки в місті не було ближчих родичів, відішлють на ферму кузена Зекарі Едмондса за сімнадцять миль від Джефферсона, аж поки повернуться тато з мамою; знову ж таки, між іншим, це означало, що тато й мама будуть відсутні чотири дні. Тобто фактично це означало, що дідусь і бабуся навіть після чотирьох днів повернуться не зразу. Бо дідусь, вирушаючи з дому, хоча б тільки до Мемфіса, неодмінно заїздив дорогою на два-три дні у свій любий Нью-Орлеан; а цього разу, можливо, вони й тата з мамою із собою візьмуть. Коротше кажучи, суть полягала в ' тому, — як Бун повторив мені аж двічі захопленим голосом, ледве сам у це вірячи, — що власник машини, а також будь-хто інший, хто претендує чи міг би претендувати на машину, перебуватимуть протягом чотирьох днів або й тижня за цілих триста миль від неї. Отже, всі Бунові незграбні махінації та спроби спокусити мене й підбити на гріх мали на меті лиш одне: він хотів утвердити свої власні заміри. Ні, то був ніякий не підкуп і не хабар. Він же й сам міг узяти машину, і так би й зробив, безперечно, якби я виявився незгідливим, навіть знаючи, що невдовзі йому доведеться повернути її назад, а то, може, й самому з нею повернутись, щоб зазнати меншої кари, аніж коли його. схопить наслана дідусем поліція. А повернутись назад він таки мусив. Де б він ще подівся, близької душі в світі не маючи, для кого слова "Джефферсон", "Маккаслін", "де Спейн", "Компсон" означали не просто домівку, а й батька з матір'ю вкупі? Але якийсь дрантивий клапоть розважливості,, якийсь ембріональний проблиск простої і наївної обачливості й тверезого глузду спонукали його, щоб спершу спробував мене залучити, — може .ж, я —став би йому свого роду заручником. Власне, Бунові й не треба було спитувати мене чи там випробовувати. Коли дорослі кажуть про невинність дітей, вони зовсім не розуміють, що це таке. Почнеш із ними сперечатися — вони поступляться і скажуть: "Ну, нехай неуцтво". Однак воно ані те, ані те..Немає такого злочину, якого одинадцятирічний хлопець не вчинив би в уяві. Вся його НЄВИН-! ність у тому, що він ще не доріс, аби жадати плодів цього злочину, але це не невинність, а нестача апетиту; його

неуцтво в тому, що він не знає, як його вчинити в дійсності, але це не неуцтво, а нестача сили.

Бун, одначе, не знав цього, "він мусив мене спокусити. І за такий короткий час — від відходу поїзда й до смерку. Він би міг спокійнісінько розпочати це і завтра, і післязавтра, і так далі аж до середи. Але сьогодні, тепер, можливості були найкращі: увесь Джефферсон бачить машину в дії, ніби вона теж складовий елемент від'їзду; виглядало так, наче самі боги своєю волею накинули йому цей час, від одинадцятої години дві хвилини і до заходу сонця, і годі йому було знехтувати ним, злегковажити його собі на погубу. Над'їхала машина, там уже сиділи дідусь і бабуся з коробкою з-під взуття, у якій лежали смажені курчата, яйця, зварені круто, і тістечка на обід, бо вагон-ресторан буде аж після вузлової станції, де вони пересядуть на кур'єрський о першій годині, а бабуся й мама вже добре знали дідуся з татом, що ті не чекатимуть обіду до першої, хоч би й хто там помер. Та й бабуся — вона б теж не чекала, коли б це хтось інший був у жалобі, а не мама. Ні, не так: як на бабусю, річ була не тільки в тому, що це невістка,— певно, їй вистачило б, щоб то була просто жінка. Це не чоловіки переборюють смерть: вони лише опираються їй, пробують змагатися з нею і, зрештою, накладають головами, тоді як жінки обходять її, обсновують її відразу своєю лагідною покорою, наче ватою чи павутинням, і ось її вже знежалено й знешкоджено, і не тільки змінено в розмірах і зроблено зручною, а навіть вона стає вигідною, як от знайомство з убогим старим парубком чи старою панною, що їх завжди можна за браком кого іншого запросити в гості або ж почастувати за компанію обідом. Дідусеві та бабусині валізи вже було прив'язано до крил автомобіля, й уже Сан Томас виніс на вулицю і татові з маминими, а ми всі вийшли слідом — мама в чорній вуальці, батько з чорною пов'язкою на рукаві, далі ми, малеча, і тітка Коллі з Александром на руках.

— До побачення,— сказала мама,— до побачення,— і поцілувала нас крізь вуальку, пахнучи, як вона завжди пахла, але щось чорне мав цим разом запах,— може, через цю тоненьку чорну вуальку, що насправді нічого не закривала, ніби щось більше, як механічну звістку, передали

нам мідяні дроти за триста миль від Бей-Сент-Луїса; о так, я відчував цей запах, коли вона цілувала мене, кажучи:—Ти вже великий хлопець, дорослий. Ти повинен допомогти тітці Коллі глядіти менших, щоб не дуже набридали кузині Луїзі.

І вже вона сідала в автомобіль поруч з бабусею, коли це Бун сказав:

— Мені треба наповнити бак, щоб дістатися по обіді до ферми Маккаслінів. Може, Лусьєс поїхав би зі мною й допоміг мені на зворотній дорозі від станції?

Бачиш, як легко воно все виходило! Так легко, аж трохи було соромно. Скидалося на те, що карти чесноти й щирості підтасовано проти дідуся з бабусею і мами з татом. Якщо хочеш, і проти мене також. Навіть те, що автомобілі тільки два-три роки як з'явилися в Джефферсоні, сприяло Буно-ві — нам, якщо хочеш. Містер Раунсвел, агент нафтової компанії, котрий постачав пальне усім крамницям в Иокна-патофській окрузі з цистерн, що стояли на бічній колії на станції, два роки як завів спеціальну цистерну з бензином, обладнану помпою, і негра, що ту цистерну обслуговував. Бун чи хто інший, кому треба було бензину, мав лише під'їхати, зупинитись і висісти, а негр уже сам піднімав переднє сидіння, змірював об'єм бака спеціально значеним прутиком, тоді наповнював бак і діставав гроші або ж (якщо містера Раунсвела не було) дозволяв тобі самому записати в засмальцьованій книжці своє ім'я й кількість одержаних галонів. Але хоч дідусь уже цілий рік володів машиною, жодне з них — ні дідусь, ані бабуся, ні тато, ані мама — не зналися на машинах, а отже, й не мали духу (чи, може, бажання) не те, щоб перевірити, а бодай узяти під сумнів Бунові слова.

Ми з ним стояли на пероні, поїзд рушав, і мама махала нам з вікна хустинкою. Наступний крок залежав від нього. Йому треба було щось сказати, щось почати. Він спромігся приготувати собі поле дії і тримав мене в своїх руках,— принаймні доки тітка Коллі почне хвилюватись, де це я подівся, що не прийшов на обід. Але Бун не розумів,, що він принаймні одне повинен мені сказати,— куди ми поїдемо, хоча й це —

мета подорожі — врешті нічого не важило/ Він і досі не збагнув, що таке люди, і явно забув, що таке підлітки.

Бун не знав, з чого почати. Він благав, щоб йому поталанило, і ось відразу — сказати б, зворотною поштою,— йому вділилося більше, аніж міг він з ним упоратись. Ти, мабуть, чув уже, що Доля — це зрадлива повійниця, яка ніколи не відмовляє, а тільки дає, добре' чи то лихе — більше доброго, аніж, як ти сам думаєш (і то слушно), тобі належиться, і більше лихого, аніж ти здатен витримати. Отак і з Буном було. Тож він тільки й сказав: "Оце маєш".

А я не зарятовував його — хоча б цим я мстився. То правда, мстився, — але кому? Не Бунові, звичайно,— собі, своїй ганьбі, може, татові з мамою, що покинули мене на цю ганьбу; може, дідусеві, що через його автомобіль спала на мене ця ганьба; хтозна? може, навіть і містерові Бафело, тому запальному й одержимому шаленцеві, котрий усе це привів у дію лише два роки тому. Але мені жаль було Буна, що він має так мало часу. Було вже по одинадцятій, за кілька хвилин тітка Коллі почне чекати на мене — не тому, що почує, як двадцять третій дав свисток на нижньому роз'їзді, а вона знала, що дорога від станції забере щонайбільше десять хвилин, а тому, що її вже шпигатиме подорожня нетерплячка скоріше нас усіх нагодувати й рушити до Маккаслінів: вона сама народилася на селі й до міського життя так і не звикла. Бун не дивився на мене. Він дуже силкувався не дивитись на мене.

— Триста миль,— сказав він.— Добре хтось зробив, що винайшов поїзди. Коли б це вони мусили возом їхати, запрягши мулів, як давніш робили, їм би навіть за десять днів туди не добитись, а ще ж і дорога назад!

— Тато казав — чотири дні,—.зауважив я.

— А так,— погодився Бун,— казав. Може, й нам треба чотирьох днів, щоб повернутись додому — хоч це не причина стовбичити ^тут безвік.—

Отож ми підійшли й сіли в машину. Але він не заводив її.—Може, як хазяїн повернеться за де... чотири дні, він дозволить, щоб я навчив тебе керувати цією штукою. Ти вже 'великий. Власне, ти й так уже вмієш. Ти про це думав коли?

— Ні,— відповів я.— Бо він мені не дозволить.

— Ну, тобі так зразу ж і не кортить, а він має цілих чотири дні, щоб передумати. Хоч я гадаю, що скорше десять.— Він усе не йшов заводити машину.— Десять днів,— сказав він.— Чи далеко, думаєш, цей автомобіль заїхав би за десять днів?

— Тато казав чотири,— повторив я.

— Гаразд, то за чотири дні — чи далеко?

— Не знаю,— відповів я.— Нема тут нікого, хто б це вробив і мені сказав.

— Гаразд,— мовив Бун. Він несподівано завів машину, дав задній хід, розвернувся і відразу набрав швидкість, але не їхав ні до Майдану, ні до бензинової цистерни містера Раунсвела.

— Я гадав, що ми поїдемо по бензин,— сказав я. Ми їхали швидко.

— Я передумав,— заявив Бун.— Я завернув туди перед тим, як їхати до Маккаслінів після обіду. Менше його випарується, поки машина стоятиме.

Ми їхали тепер вуличкою, поміж негритянських халуп, городів та курників, де кури й дворняги ледве встигали в останню мить відскочити вбік із куряви перед колісьми автомобіля, виїхали на пустир, голе поле, на якому видніли легкі сліди шин, але слідів копит не було, і я впізнав

цей саморобний автодром містера Бафело, куди він забрався два роки тому через указ полковника Сарторіса і де навчив

Буна керувати автомобілем. Але я все ще не розумів, аж поки Бун загальмував раптово й сказав: *"

— Давай сюди.

На обід ми, звісно, спізнилися. Тітка Коллі з Александром на руках уже стояла на веранді перед будинком і кричала на Буна й на мене ще до того, як автомобіль зупинився і я з нього вийшов. Бо Бун таки переміг мене в чесній боротьбі — виявилося, він ще^ не зовсім забув, що то таке дитинство і що таке підлітки. Тепер я вже добре це знаю,— та й тоді теж мені було ясно,— що Бунове й моє падіння сталося не тільки відразу, але й воднораз, саме в ту хвилину, коли мама одержала звістку про смерть дідуся Лессепа. Проте я волів би вірити в щось інше — що Бун просто переміг мене. Принаймні так я казав собі тоді (убезпечений бездоганною і неподатною чесністю імені, яке я мав, вихований на лицарстві своїх предків, яке передав мені — ні, втовкмачив у мене словами — тато, і крім того, загострено вразливий на ганьбу,— це вже від мами спадок),—• що я просто Буна випробовую; не свою власну чесноту, а саме Бунову здатність її похитнути. І в своїй невинності я занадто покладався на силу й захист, що їх може дати невинність,— я чекав, сподівався й надіявся на більше, аніж слабосила людська істота здатна витримати. Я кажу "слабосила істота" не. для того, аби щось вигородити, але щоб пояснити: у свій час я незрідка зауважував, що оборонці й навіть самі носії чесноти мають певні сумніви щодо її невразливості, як щита, і воліють свою віру й сподівання покладати не так на чесноту, як на того бога чи богиню, що нею опікуються,— мовляв, чеснота — це щось наче васал самої надбогині,— а у відповідь та богиня або ж одверне спокусу, або ще якось заступиться. І цим багато що пояснюється: я зауважив у овіїй час і те, що богиня-опікунка чесноти, власне, опікує і щасливий випадок, а можливо, й дурисвітство також.

Отож Бун подолав мене в чесній боротьбі, і то надівши рукавички, як джентльменові й личить. Коли він зупинив машину й промовив: "Давай сюди", мені здалося, що я зрозумів його намір. При нагоді ми вже робили це кілька разів на задньому дворі в дідуся: я сідав Бунові на коліна й тримав кермо, а він повільно вів машину на першій швидкості. Тож я був до цього готовий. Я вже був на сторожі і починав контратаку, вже розкрив рота сказати: "Сьогодні дуже гаряче, щоб сідати комусь на коліна. Та й краще взагалі нам повернутись додому",— коли це, бачу, Бун уже вийшов з машини, ще й не скінчивши говорити і не знявши руки з керма, а мотор усе працював. Якусь секунду-дві я не знав, що й думати.

— Швидше,— сказав він.— Коллі з малим під пахвою може сюди вихопитись кожну мить і зніме такий крик, аж держись.

І я пересунувся під кермо. Буй сів коло мене, був наді мною й поруч зі мною, одну руку поклав на мою, щоб перемикати швидкість, другу поклав на мою, щоб регулювати дросель, і так ми проїжджали вперед і назад на тому порожньому, залитому сонцем пустирі, трохи вперед, трохи назад, напружені, забувши про час, Бун, як і я, поглинений, захоплений, тільки стримував мене (він, бачиш, немало поставив на карту), обидва поза часом, понад ним і недосяжні для нього, аж урешті дзиґарі на будинку окружної управи за півмилі звідти вибили полудень і привели нас до тями, жбурнувши назад у загрозливий твердий світ крутійства та ошуканства.

— Гаразд,— сказав Бун,— хутчій,— і не чекав, а підняв мене й переніс над собою, сам підсунувся під кермо, і машина вже рушила назад полем, додому, ми розмовляли як чоловік з чоловіком, зв'язані спільним злочином і спільники вже, хоч і не рівня один одному через мою невинність; я вже збирався спитати; "А що я маю робити зараз? Ти мусиш сказати мені", коли Бун ізнов перший озвався і зрівняв нас і в цьому:— Ти думав, як це зробити? Часу в нас небагато.

— Гаразд уже,— сказав я.— їдьмо. Треба вернутись, поки тітка Коллі ще не зняла галасу.

Отож бачиш, що я маю на увазі, кажучи про Чесноту? Ти чув,— або ще почуєш,— як люди говорять про лихі часи чи про лихі покоління. Але таких не існує. Жодна доба в історії, жодне людське покоління не були, не є і не будуть досить великі, щоб увібрати в себе, всю нечесноту даної хвилини, так само, як вони неспроможні вмістити в собі все повітря даної хвилини; вони можуть тільки сподіватись, що, проходячи повз неї, якнайменше забрудняться. Такий жаль, що Чеснота не дбає — либонь, не може дбати — про своїх, як то Нечеснота робить! Мабуть, таки не може, і хто присвячує себе Чесноті, дістає у винагороду лиш холодну, без смаку й запаху чесноту. Хіба ж оце порівняти — не те, що з осяйною винагородою гріха та розкошів, а хоча б навіть з пильним і чуйним всюдисущим хистом, цим неймовірним і незрівнянним даром відкривати й уявляти, який твердо й неухильно спрямовує ще непевну ходу дитини на тропу насолод? І я таки страшенно подорослішав за ті дві хвилини, відколи вибили дзиґарі. Раніш я думав, що, окрім хіба випадків, так би мовити, злостивої надпередчасної достиглості, діти, як і поети, брешуть радше задля насолоди, аніж задля користі. Я й про себе думав, що я так само поводився, не рахуючи кількох дрібних фактів, які були, власне, простою самообороною супроти істот (моїх батьків) більших і дужчих за мене. Але тепер я вже так не думав. Принаймні в той момент. Я виявився такий же поступливий, як і Бун, а провинний був — у,.наступному вчинку принаймні — ще й більше, аніж він. Бо я (я це збагнув,— ні, знав,— це було < явно; сам Бун у багатьох словах це визнав) — бо я був спритніший, ніж він. Я збагнув — відчув — раптом таке ж гарячкове піднесення, якого мусив сам Фауст зазнавати:. Що з нас двох, засуджених і рокойаних, я був провідник, я був старший і хазяїн.

Тітка Коллі вже стояла з ^Александром на руках на передній веранді будинку й кричала.

— Перестань!—сказав я.— Обід готовий? Автомобіль зіпсувався, і Бун мусив ремонтувати. Ми не мали часу навіть узяти бензину, тож мені треба швиденько попоїсти й допомогти йому наповнити бак.

Я пішов до їдальні. Обід уже стояв, на столі, Лессеп і Морі саме обідали. Тітка Коллі вже повдягала їх, як у дорогу (щоб провести чотири дні у кузена Зека за сімнадцять миль від міста, вона повдягала малих так, наче вони вибиралися до самого Мемфіса. Не знаю, чому це вона — хіба тому, що не мала ніякої іншої роботи, відколи мама з татом поїхали й до обіду. Бо ж Морі й Александр перед від'їздом ще трохи посплять), але судячи з того, який— вигляд мала спереду сорочка Морі, їй доведеться ще раз його вмивати й перевдягати.

Проте скінчив я раніш, ніж вони (тітка Коллі все ще кричала, звісно, в домі вже не так голосно. Але що могла вона вдіяти, з голими руками, та ще й негритянка,— супроти Нечесноти?), і пішов через вулицю до дідусевого дому. Нед, певно, подався в місто, тільки-но машина від'їхала, але ж на обід мав би вернутись. І він таки вернувся. Ми поставали на подвір'ї. Він примружив на мене очі. Дуже часто, власне, трохи не завжди, очі його мали червонястий відблиск, як у лиса.

— А чого ти не хочеш там лишитись? — спитав він. "г? Я обіцяв хлопцям піти з ними завтра на річку, хтось

із них знайшов нове рибне місце.

Нед глянув на мене, примруживши очі.

— Отож ти хочеш поїхати на ферму Маккаслінів а Бу" ном Хогенбеком, а тоді з ним і повернутись? Але ж ти муситимеш якось пояснити міс Луїзі, аби вона відпустила тебе, і, може, я тобі якраз би щось там і поміг?

— Ні,— сказав я,— ніякої помочі твоєї не треба. Я просто кажу тобі, де я буду, щоб до тебе ніхто не сікався. Тебе я навіть не турбуватиму. Я, мабуть, залишусь у кузена Айка.

До того, як вони з'явились на світ — тобто мої брати,— я звичайно залишався в Неда а Дельфіною, коли батьків, а також дідуся а бабусею допізна не було вдома. Часом, я й цілу ніч у них спав, так, задля переміни. Я б і тепер так зробив, якби це на щось придалося. Але кузен Айк жив сам в єдиній кімнаті над своєю крамницею залізних виробів. Навіть якщо Нед (чи хто інший цікавий) прямо спитає його, чи я ночував у нього в суботу, то це буде хіба аж у понеділок, а я вже вирішив, твердо й категорично, про понеділок не думати. Бачиш, якби люди не відмовлялись твердо й категорично думати про наступний понеділок, Чеснота не опинял'ася б у такій безнадійній скруті.

— Ага,— мовив Нед,— ніякої^, помочі моєї тобі не треба. Ти просто добросердий хлопчик і хочеш, аби я тобою не журився. Аби ніхто не журився, чом ти не в Маккаслінів, як тобі татусь наказав.— Він примружив иа мене очі й додав:— Ги, ги, ги.

— Ну й добре,— озвався я.— Можеш сказати татові, що в неділю, як їх не було, я пішов на річку. Мені це байдуже.

— Нікому я не збираюся нічого за тебе казати,— мовив Нед.— То не моєї голови клопіт. Хай он Коллі тобою клопочеться, поки мама вернеться. Хіба що ти перенесешся на ніч сьогодні, як сам кажеш, до містера Айка.— Він примружив на мене очі.— Коли Бун Хогенбек приїде вас забирати?

— Скоро,— відповів я.— І краще, щоб ані тато, ані хазяїн не чули, що ти називаєш його просто Бун Хогенбек.

— Я й так кажу йому "містер" надто часто, і вже ж бо частіш, ніж він того вартий,— мовив Нед і додав:— Ги, ги, ги.

Бачиш? Я силкувався, як міг. Моє лихо було в тому, що я був такий невинний і недосвідчений: мені бракувало не тільки сили й знань, а навіть і часу. Коли доля, боги,— ну, хай Нечеснота,— дають тобі можливості, вони повинні також дати тобі хоча б якийсь вибір! Але принаймні кузена Айка легко було знайти в суботу,

— Авжеж-бо! — сказав він.— Приходь і ночуй у мене. Може, підемо завтра по рибу — тільки батькові не прохопись.

— Ні, сер,— відказав я.— Я не залишусь у вас ночувати, я піду до Неда з Дельфіною, як звичайно. Я тільки хотів, щоб ви знали, бо мами немає і мені нема кому сказати. Тобто нема в кого спитатися.

Бачиш — я силкувався, як міг, дати раду тому, що мав під руками, що знав. Не те щоб я втрачав віру в кінцевий успіх, ні,— мені просто здавалося, що Нечеснота, випробовуючи мене, марнує час, пильно й навіть гостро потрібний для справ, куди поважніших. Я пішов додому, не біжачи — Джефферсон не повинен бачити, що я біжу,— але якомога швидше. Бачиш, не можна було допустити, щоб Бун сам-один опинився в руках тітки Коллі.

Прийшов я вчасно. Тобто спізнилися Бун з автомобілем. Тітка Коллі вже знов перевдягла Морі й Александра; якщо вони сьогодні й поспали після обіду, то це був найкоротший сон за всю історію нашого будинку. Нед теж був тут, де зовсім ніякого діла не мав. Ні, не так. Я хочу сказати: його присутність тут була річ зовсім не звична. Не те, що він не заходив до нашого дому,— він бував у нас часто, але дивувало, що коли не було дідуся з бабусею, Нед з'явився в такому місці, де з нього могла бути якась користь. Бо він саме виносив речі: плетений кошик з Александровыми пелюшками та всякими іншими бебехами, валізи з одежею иа чотири дні — моєю, Лессепа та Морі,— полотняний клунок тітки Коллі, і все це скидав безладною купою біля воріт, кажучи тітці Коллі: "Ти ще можеш собі тут сісти й випростати ноги. Бун Хогенбек дееь поламав ту штуку й пробує зібрати її докупи. Коли ти хочеш справді ще до вечері бути в Маккаслінів, подзвони містерові Бал-лоту до

стайні, хай пришле Сана Томаса з бричкою, і я вас завезу туди, як воно й годиться".

Трохи перегодом почало здаватись, що Нед таки мав рацію. Минуло пів на другу (Александр і Морі могли б досі ще спати), але Бун усе не показувався; далі, як виявилося, Морі й Александр могли б іще півгодини поспати; Нед повторював "Я ж казав" стільки разів, що тітка Коллі перестала клясти Буна й перекинулася на Неда, поки він не вийшов та не сів під виноградним кущем. Вона вже збиралася послати мене на пошуки Буна з автомобілем, коли він урешті над'їхав. Побачивши його, я аж закляк, приголомшений. Бун перевдягся. Тобто він поголився й мав на собі не просто білу, але й чисту, з комірцем і краваткою, сорочку; коли він вийде з машини нас посадовити, в нього, безперечно, виявиться піджак, перекинутий через руку, а сівши до машини, тітка Коллі найперше побачить його валізку між сидіннями. Жах пойняв мене, але й лють також (не на Буна — я відчув це, зрозумів одразу) — на самого себе, що я мусив знати, мусив передбачити: я ж бо знав змалку (я й це зрозумів у ту мить), що як хто має діло з Буном, той має діло з дитиною і мусить не тільки поборювати його неймовірні дивацтва, а й передбачати їх; лють не на те, що Бунові бракувало бодай дрібки здорового глузду, а на те, що, собі на сором, я не спромігся того браку завбачити, що навіть не подумав про нього, і я казав, волав до Кого там у таких випадках звертаються скрушно: "Хіба Ти не розумієш, що мені тільки одинадцять років? Як Ти міг сподіватись, що я все це зроблю, маючи одинадцять років? Хіба Ти не бачиш, що я цього тягаря не можу витримати?" У наступну мить прокинулась лють уже й на Буна, — але не на його глупоту, що мало не звела нанівець нашу подорож автомобілем до Мемфіса (то правда, Мемфіс, як мету нашої поїздки, ніхто не згадував, ані я тобі, ані ми з Буном між собою. Але ж чи була в цьому потреба? Хіба ж ми могли куди-інде поїхати? Хіба хто-небудь у північній частині Міссісіпі міг подумати про поїздку куди-інде? Лише зовсім старі й немічні створіння, котрі вже на смертному ложі, могли собі роздумувати! з острахом чи й ні, про якусь дальшу дорогу, але ми з Буном' до Них не належали). Правду кажучи, мені в цю мить хотілося, щоб я взагалі ніколи не чув ані про Мемфіс, ані про Буна, ані про

автомобілі; я був тепер на боці полковника Сарторіса й волів би геть стерти з. лиця землі й містера Бафело, і його мрію ще в самому зародку. Лють була на Буна за те, що він одним дитинним ударом знищив, розтрощив — мов немовля, яке ненароком стусонуло ногою,— усю непевну й крихку будівлю моєї брехні, фальшивих обіцянок і присяг, що він оголив моє недолуге ошуканство, на яке я проміняв — ні, яким я занапастив — свою душу; ось за це, а може, за те, що він виставив напоказ жалюгідну нікчемність тієї душі, що за неї, як думав я у своєму марнолюбстві, диявол захоче щось там заплатити; це все виглядало так, як от би втратити незайманість через мізерну випадковість, скажімо, неуважність, коли навіть і близько не думалося про насолоду, вже й не кажучи про гріх. А потім і лють зникла. Нічого не лишилося, нічого. Я не лотів нікуди їхати, не хотів ніде бути. Тобто я не хотів ніде бути саме

тепер. Якщо я мав уж"е десь бути, то я хотів, щоб це було колись, у минулому. Я казав і вірив у це (знаю, що вірив, бо відтоді я повторював це тисячі разів, і я все ще вірю, І сподіваюся ще тисячі разів повторювати у своєму житті, і нехай би спробував хто сказати, що я перестану в це вірити): Я вже ніколи більше не брехатиму. Це занадто морочливо. Це все одно, що пробувати встромити сторчма пі' р'іну в блюдечко з піском. Ніколи немає цьому кінця. Ти ніколи не матимеш спочинку. Ти ніколи цього не скінчиш. Хи ніколи не вичерпаєш того піску, щоб уже міг облишити свої спроби.

Одначе — нічого такого не сталося. Бун вийшов з машини без піджака. Нед уже складав у машину наші валізи, кошики й клунки. Він сказав понуро:

— Ги, ги, ги.— А далі:— То вже рушайте, щоб вистачило часу поламатись і полагодитись, а тоді ще вернутися завидна до міста.— Отже, і це вій звертався до Буна. Він запитав:—Так ви ще будете в місті перед тим, як заберетесь?

—■ Куди заберетесь? — перепитав Бун.

— На вечерю ж,— пояснив Нед.— А то куди ще нормальна людина забирається смерком?

— А-а,— мовив Бун.— Турбуєшся про свою вечерю. Тобі в голові тільки вечеря.

Ми сіли в машину й рушили, я спереду з Буном, а решта ззаду. Ми перетяли Майдан, людний у цю пополудневу суботню пору, і були вже за містом. Але що з того? Нічого ще не вирішилося. Ось-ось буде розгалуження доріг, і ми звернемо на ту, що веде до кузена Зека, зовсім не туди, куди б нам хотілося. Та хоч би ми звернули й у бажаному напрямку, все чодно ми не були б вільні: поки тут, на задньому сидінні, тітка Коллі, й Лессеп, і Морі, й Александр, ми вільні тільки від Неда, що повсякчас вигулькує там, де його ніхто не сподівається, із своїм "Ги, ги, ги" та "Ви ще будете в місті перед тим?". Бун ні разу не глянув на мене, ані я на нього. Він і не озивався до мене; мабуть, відчував, що настрахав мене своєю чистою сорочкою, комірцем та краваткою, своїм голінням серед білого дня, усім цим сухозлотним супроводом подорожі, від'їзду, розставання, розлуки; відчував, що я не тільки настраханий, а й сердитий, бо так легко піддаюся страхові. Отак ми їхали далі раннього сонячного надвечір'я, перед нами було сімнадцять миль дороги, протягом яких щось треба було вирішити, на щось зважитись; їхали по травневій землі в ясних барвах, курява знімалась і вихрилася за вами, аж ми мусили сповільнювати хід, наближаючись до містка чи до якоїсь піщаної ділянки; сімнадцять миль, які не триватимуть без-вік, хоч їх цілих сімнадцять; мильові стовпи пробігали занадто швидко, щось треба було зробити, вирішити, та скоріше й скоріше, бо кінець дороги чимраз ближчий і ближчий, а я не знав що; може, просто сказати щось, подати голос, людський голос, щоб звук почувся, бо хоч би й яку гірку пеню Нечеснота видере, вирве з тебе згодом,— самітність, відлюдність, мовчанка не повинні до тої кари входити. Бун нарешті заговорив. Може, на нього мовчанка теж діяла і він вирішив, хай уже які-небудь слова, хоч би й недоладні та загодя приречені на невдачу. Ні, це було щось інше,— нам залишалося менше половини дороги, і щось треба було зробити, щось почати, вдіяти.

— Дороги тепер усюди добрі-, навіть поза Йокнапатоф" ською округою. Для далекої подорожі, як-от на похорон абощо, годі й сподіватися кращих доріг. Чи багато, як ти гадаєш, ця машина могла б проїхати до сутінків? — Розумієш, він ні до кого, власне, не звертався — отак, як потопаючи людина розпачливо вистромлює рхку з води в надії на якусь соломинку. Але соломинки не знайшлося.

— Не знаю,— озвалася тітка Коллі з заднього сидіння, тримаючи Александра на руках, котрий заснув ще як ми виїздили з міста й не вартий був навіть одної милі подорожі, а не те, що сімнадцяти.—Та й ви не знаєте, хіба як цілу ніч просидите за кермом, замкнувшись там у хазяїновій повітці.

Ми були вже зовсім близько.

— То ти хочеш...— почав Бун самими губами, так тихо, щоб лиш я розчув, цілячи мені просто в праве вухо, немовби з рушниці чи лука, або так, як жменею піску кидають у шибку.

— Мовчи! — урвав я його так само тихо. Найпростіше було б удатися до боягузливого вчинку —

сказати Бунові, щоб раптово зупинив машину, а тоді самому вискочити й джиґнути щодуху, полишивши тітці Коллі за півсекунди вирішити: або передати Александра Бунові й побігти за мною навздогін через кущі, або не пускати малого з рук і тільки кричати мені услід. Тобто, щоб Бун поїхав з ними далі, висадив їх на фермі, а я щоб вигулькнув з узбіччя дороги й сів знов у машину, коли він вертатиме до міста, чи то їхатиме в якомусь іншому напрямку, все далі від тих, з ким би я мав бути і кому я підвладний. Такий вихід був би боягузтвом, але чом я з нього не скористався, я, закінчений брехун, що вже згубив свою душу ошуканством?

Чом я не пішов на все й не став ще боягузом? Не загинув так безповоротно й непоправно, як Фауст? Славний у падінні своєму, не приневолив і не змусив свого нового Пана поважати мене за мою цілісність, коли вже він зверх-, ньо ставиться до мого зросту? Тільки я цього не зробив. Нічого це не дало б, і бодай же один з нас мав бути практичний,— навіть припустивши, що ми з Буном проїдемо добрий шмат дороги, поки кузина Луїза пошле когось на поле, де в пору сівби кузен Зек звичайно буває о третій годині Дня, і навіть припустивши, що він не зможе наздогнати нас верхи. Цього-бо йому зовсім і не треба: він просто поїде до міста і, хвилину переговоривши з Недом та кузеном Айком, знатиме вже напевно, що йому робити, і це таки зробить, удавшись до телефону та поліції.

І ось ми прибули. Я вийшов з машини, розчинив ворота (стовпи були ще від часів старого Лусьєса Квінтеса Керазер-са; твій теперішній кузен Керазерс поставив там замостину, щоб не проходила худоба, але машини, не маючи копит, можуть проїздити через ворота), і алеєю, обсадженою білими акаціями, ми поїхали до будинку (воно ще досі там стоїть, те двокімнатне з глини та колод напівжитло-наговфорт, що його спорудив старий Лусьєс, перейшовши разом із своїми рабами й гончаками через гори з Кароліни в 1813 році: будинок і досі там стоїть, захований під дошками стін, під грецьким відродженням та різними закрутками оздоблень, що їх попридумували жінки, з якими одружувались, кожен своєю чергою, Едмондси).

Кузина Луїза й усі, хто був близько, почули наближення машини і (за винятком хіба тих, котрих міг бачити Зек, сидячи на коні) поставали на передній веранді будинку, на сходинках і в дворі, поки ми під'їжджали й зупинялися.

— Гаразд,— мовив Бун, знову самими губами,— то ти хочеш?..— Бо це вже було по всьому, як ви тепер кажете: ані часу не лишилось, ані змоги перебути сам на сам, щоб він міг бодай який натяк дістати на те, чого так розпачливо прагнув знати. Бо ми з ним такі ж були новаки в цьому! Розумієш, ми були гірше, ніж аматори: такі наївні, геть-чисто

наївні у крадіжці автомобілів, хоч жоден з нас не назвав би це крадіжкою, бо ж ми думали повернути його зовсім цілим, навіть якби люди й світ (Джефферсон, у всякому разі) дали нам спокій, не помітили нашої відсутності. Але якби він навіть запитав мене, я не зміг би йому відповісти. Адже мені було навіть гірше, ніж йому: обидва ми були в розпачливому становищі, тільки мій розпач пекучі-ший, бо саме я мусив щось зробити, і то швидко, за лічені секунди, тоді як він мав лиш сидіти в машині і щонайбільше згорнути руки. Я не знав, що робити; я вже нагородив більше брехень, аніж собі уявляв, що можу видумати, і люди цим брехням вірили або принаймні вважали їх за правдоподібні, що мене пантеличило і мало не лякало. Я був наче той старий негр, що сказав: "Ось я перед Тобою, Господи. Якщо Ти хочеш мене порятувати, Ти маєш зараз найкращу нагоду, коли я стою тут і дивлюсь на Тебе". Я вистріляв усі свої стріли, і Бунові також. Коли Нечеснота й далі потребує котрогось із нас, подальший крок належиться їй.

І вона його ступила, прибравши вигляду кузена Зекарі Едмондса. Він якраз вийшов з передніх дверей, і водночас я помітив у дворі негритянського хлопця, що тримав за повіддя верхового коня. Розумієш, як воно вийшло? Зекарі Едмондс, котрого ніколи не бачили в— Джефферсоні у — будні поміж першою оранкою в березні і звезенням урожаю в липні, сьогодні вранці був у місті (щось там сталося у них із млином) і заїхав до крамниці кузена Айка за кілька хвилин після мене, якраз вчасно постачивши Нечесноті ту годину з гаком, якої вона потребувала, щоб дати Бунові змогу поголитись і— змінити сорочку, а кузенові Зеку — досить часу приїхати додому й зійти з коня, саме як Почувся гуркіт нашої машини.

Він звернувся до мене:

— Що ти тут робиш? Айк мені казав, що ти сьогодні лишився в місті і завтра ви з ним поїдете по рибу.

Тітка Коллі, звичайно, відразу Зчинила крик, тож мені й не довелося нічого відповідати, навіть якби я знав що.

— По рибу? — галасувала вона.— В неділю? Якби його татусь почув про це, він би ту ж мить скочив із поїзда і навіть на пошту не забігав биі І його мама тежі Міс Елі-сон не казала йому лишатись у місті ні з містером Айком, ні з ким іншим! Вона казала, щоб він приїхав сюди зі мною та рештою дітей, а коли він не шануватиметься як слід, містер Зек йому покаже!

— Гаразд, гаразд,— мовив кузен Зек.— Перестань на хвилинку, я не чую, що він каже. Може, він передумав. Так чи ні?

— Прошу, сер? — спитав я.— Так, сер. Тобто ні, сер.

— Як це розуміти? Ти лишаєшся тут чи поїдеш назад з Буном?

— Так, сер,— відповів я.— Поїду назад. Кузен Айк сказав, щоб я попросив у вас дозволу.

Тут тітка Коллі знову зчинила крик (насправді вона взагалі не вмовкала, хіба що на. той довгий віддих, коли кузен Зек наказав їй замовкнути), але все вже вирішилося. Вона ще кричала, коли кузен Зек озвавсь:

— Замовкни, замовкни, замовкни! Я нічого не чую. Якщо Айк не привезе його завтра, в понеділок я пошлю по нього.

Я рушив назад до машини. Бун уже завів мотор. "

— Ну й ну, чорти б його батькові! —: сказав він неголосно, але поважно і навіть трохи з острахом.

— їдьмо,— сказав я.— Забираймося звідси.

І ми рушили, рівно, але швидко, назад алеєю до воріт.

— Може, ми марнуємо час — отак просто їдучи в автомобільну подорож? — зауважив він.— Може, на чомусь іншому з тобою можна б і грошей заробити?

— Рушай лиш! — відказав я. Бо ж як я міг йому сказати, як пояснити, що я геть знемігся від брехні, від того, що мусив брехати? Бо ж я вже знав, збагнув, що воно все тільки починається і що йому кінця не буде, не тільки тій новій брехні, яку я муситиму вигадувати лише для того, щоб захистити брехню попередню, але що мені ніколи не збутися жодної давнішої брехні, хоч би й вичерпаної і використаної до кінця.

Ми повернулись до міста. Тепер їхали швидко, і якщо де й траплявся мальовничий краєвид, ніхто в цьому автомобілі не звертав на нього уваги. Була п'ята година. Бун говорив напружено й гарячково, але стримано:

— Треба, щоб він трохи прохолов. У місті бачили, як я повіз вас усіх до Маккаслінів", тепер побачать, що повернулися ми вдвох, і, звісно, вони сподіваються, що я поставлю машину в хазяїнів гараж. Потому вони повинні побачити мене й тебе, але кожного окремо, так наче ми собі нічого не маємо на* гадці.— Тільки хіба ж міг я ще й це сказати: "Ні." Тдьмо прямо. Коли я й далі маю брехати, то бодай уже чужим людям"? А він усе говорив:— ...машину. Що то він сказав,— чи будемо ми ще в місті перед тим, як заберемось?

— Щ°? Хто сказав?

— Нед. Чи повернемось ми перед тим сюди?

— Не пам'ятаю,— відказав я.— А що про машину?

— Де її поставити. На той час, поки я пройдуся Майданом, а ти збігаєш додому, візьмеш чисту сорочку та ще там що тобі треба. Я ж

мусив усі речі вивантажити в Маккаслінів. Твої теж. Це я тобі нагадую про всяк випадок, ану, як котромусь кумасеві закортить носа встромити.

Ми обоє знали, кого він мав на думці.

— А чому ти не можеш замкнути її в гаражі?

— Я не маю ключа. В мене і лиш колодка. Уранці хазяїн узяв у мене ключа й відімкнув її, а ключа віддав містерові Баллоту, поки повернеться. Я маю поставити машину в гараж, як тільки приїду від Маккаслінів, і захряснути колодку, а хазяїн пришле містерові Баллоту телеграму, коли відімкнути гараж, аби я міг поїхати по нього на станцію.

— Тоді нам нема вибору, як лиш ризикувати,— мовив я.

— Атож, доведеться ризикувати,— погодився Бун.— Як хазяїн і міс Сара поїхали, то, може, й Дельфіна сюди не заглядатиме аж до понеділка вранці.

Отож ми ризикнули. Бун поставив машину в гараж, добув із піддашшя свою сховану валізку й куртку, тоді стягнув звідти ще складений брезент і поклав валізку й куртку під ноги на задньому сидінні. Бідон з бензином був готовий, новенький бідон на п'ять галонів, що його дідусь наказав бляхареві (тому самому, котрий зробив скриньку на інструмент) так переклепати, аби з нього не відгонило бензином, якого бабуся зовсім не терпіла; бідоном цим досі не користувались, бо автомобіль ніколи так далеко не їздив. Лійка, й замшевий фільтр лежали вже у скриньці разом із знаряддям, щоб міняти шини, з домкратом і гайковими ключами, що прибули ще з машиною, та з ліхтарем, сокирою, лопатою, мотком колючого дроту, блоком, що їх дідусь додав, а також із бляшаним відром, щоб заливати радіатор, проїжджаючи повз струмки чи ставки. Бун поставив бідон (він був повний — мабуть, через нього Бун так загаявся, коли мав по нас приїхати) ззаду в машині й накрив усе

брезентом, не розстеляв його, а просто так накинув, щоб воно ніби жужмом лежало.

— Твоє ми теж сховаємо,— сказав він.— Брезент виглядатиме так, наче хтось полінувався його скласти як слід. А тепер тобі краще піти додому, взяти листу сорочку, повернутись сюди й почекати. Я не забарюсь, тільки пройдуся по Майдану, бо, може, кузен Айк теж поцікавиться. Потім вирушимо.

Ми причинили двері, і Бун почав насаджувати колодку на скобу.

— Ні,— стримав я його — чому саме це зробив, годі було мені пояснити, так швидко я вдосконалювався в лихому.— Сховай її до кишені.

Але він знав чому і сказав мені це.

— Маєш слушність, хай йому чорт! Ми задалеко зайшли і не можемо допустити, щоб хтось ненароком захряснув нам колодку, подумавши, що я забув це зробити.

Я пішов додому. Дім був якраз через дорогу. Тепер там бензоколонка, а колишній дідусів будинок поділено на' помешкання, призначені до винайму. Дім був порожній і, звісна річ, незамкнений — у ті доброзвичайні часи ніхто в Джефферсоні не замикав домівок. Тільки-но вибило п'яту годину, до заходу сонця було ще далеко, але день уже скінчився, минув. Порожній мовчазний будинок зовсім не стояв пусткою, а був сповнений життя, так наче він просто затамував віддих. І раптом мені закортіло до мами, з мене вже було цього досить, досить свободи волі; я хотів повернутися, зректися, врятуватись, уникнути потреби вирішувати й зважуватись, що її молочний брат — оця конечна потреба викрадати автомобіль. Але було запізно, я вже обрав і вибрав. І коли вже я продав душу дияволові за миску сочевиці, то бодай хоч мушу ту сочевицю дістати и з'їсти! Бо хіба ж не нагадав мені про це сам Бун,

наче передбачивши цю хвилину слабкості й вагання в порожньому домі, і не застеріг мене: "Ми задалеко зайшли, щоб перед чимось зупинитися"?

Мої речі — чисті сорочки, штани, шкарпетки, зубна щітка — було одвезено до Маккаслінів. Звичайно, в шухляді я мав ще інше, за винятком зубної щітки — про неї тітка Коллі та кузина Луїза мені навіть не нагадували, коли мами не бувало вдома. Однак я не взяв нічого з одежі; я не забув, а мабуть, узагалі не мав наміру щось брати. Я просто ввійшов у дім і постояв усередині досить довго, аби довести самому собі, що з нас двох, Буна й мене, не я буду той, хто відступиться, і вийшов надвір, а тоді через вулицю рушив на дідусеве подвір'я. Бун теж виявився не з тих, хто відступається, і я, ще не дійшовши до гаража, почув, як тихенько працює мотор. Бун сидів за кермом; здається, що й швидкість уже було ввімкнуто.

— Де твоя чиста сорочка? — спитав він.— Але це пусте. Я куплю тобі змінку в Мемфісі. Сідай. Можемо їхати.— Він задом вивів машину з гаража. Відкрита колодка знову стриміла в скобі.— Сідай,— сказав він.— Можеш не замикати. Вже запізно.

— Ні,— відказав я.

Чому я це сказав — теж я не зміг би пояснити, але ж якби дужку замка просунути через скобу й клямку на зачинених дверях, виглядало б, ніби автомобіль безпечно стоїть собі всередині. І так воно й буде: все це не більше, як сон, що з нього я завтра пробуджуся, а може, й зараз уже, ось через мить, і опинюся в безпеці і буду врятований. Отож я зачинив двері, замкнув колодку, відчинив ворота, щоб Бун міг виїхати, тоді зачинив їх і сів сам у машину; вона вже рухалася,— а . то, може, й зовсім не зупинялася.

— Якщо поїдемо назад, зможемо обминути Майдан,— сказав я.

Але він знов мовив:

— Уже запізно. Тепер можуть тільки галас зчиняти. Однак ніхто не зчинив галасу. І все-таки, навіть як ми

проїхали через Майдан, було ще не запізно. Залишалася ще ціла миля до остаточної ухвали, до того місця, де дорога на ферму Маккаслінів відгалужувалася від дороги на Мемфіс, де я міг би ще сказати: "Зупинися. Випусти мене",— І він зробив би це. І більше — я б міг сказати: "Я передумав. Одвези мене назад до Маккаслінів",— і я знаю, що він і це зробив би. Тоді раптом мене пройняла певність, що якби я сказав: "Повертай. Я піду візьму в містера Баллота ключ і ми поставимо автомобіль у гараж, де, як думає хазяїн, він зараз стоїть",— він би й це зробив. І навіть більше: що він хотів, аби я це сказав, що він мовчки благав мене це сказати; він і я, ми обоє були ошелешені не так його власною нерозважливістю, як нашою спільною 'зухвалістю змовників, і Бун знав, що він сам не зможе опиратися спокусі й мусить удатись до моєї сили і твердості. Ти розумієш це? Що я тобі казав про Нечесноту? Якби все було навпаки, якби це я мовчки молив Буна повернути /назад, я міг би покластись на його чесноту >й милосердя, [тоді як він не знаходив їх у того, в кого благав.

Я таки не сказав ані півслова. Розгалуження доріг, остання нездоляща рука, простягнена врятувати мене, підпливло, промайнуло і щезло, зникло безповоротно; я сказав:

— Хай уже. Як там не буде.

Можливо, Бун почув мене — я ж був іще хазяїн. Та хоч би там як, а з Джефферсона ми виїхали. І диявол вірних своїх захистить уже бодай перші день-два. Бун сказав:

— Поки не доїдемо взавтра до Пекельного Потоку, журитись нема чим. Бурхливий Потік — це пусте.

— А хто каже, що ні? — озвався я.

Бурхливий Потік — за чотири милі від міста; ти проїздив не раз через нього, і то так швидко, що, мабуть, і не знаєш, як він називається. Однак за моїх часів назву його добре пам'ятали, хто через нього проїздив. Власне, через потік було перекинуто дерев'яний місток, але багниська на підступах до нього не пересихали навіть серед літа.

— Отож-бо й є,— мовив Бун.— Цей потік — пусте. Ми з містером Вордвіном перебрались через нього торік навіть без блока, а тільки з лопатою та сокирою, що містер Ворд-він позичив у хаті за півмилі звідти. Оце тепер як я згадав, то, здається, він їх і не повернув. Хіба що хазяїн сам прийшов та забрав другого дня.

Бун майже мав рацію. Через перше багнисько ми проїхали і навіть через місток. Але в другому багниську застряли. Автомобіль гойднуло в один бік, у другий, і нарешті "він забуксував на місці. Бун, не гаючи часу, скинув черевики (я забув сказати, що вони в нього ще й вилискували), закасав штани й ступив у багнюку.

— Пересунься,— сказав він.— Переведи на першу швидкість і рушиш, коли я скажу. Давай. Ти знаєш як,— сьо" годні вранці навчився,

Я пересунувся до керма. Він навіть не зупинився узяти блок.

— Мені не треба. Розкручувати його, а потім укладати — забагато часу піде, а нам ніколи.— Він і справді його не потребував. Понад дорогою як на те тягся пліт, і Бун уже зірвав з нього верхню жердину, сам по коліна в багнюці й воді)— підклав її кінцем під задні колеса й сказав:— Зараз. Піддай йому жаруї — і просто-таки підняв автомобіль руками й попхнув наперед, заточуючись і хитаючись, на сухий/ грунт, і закричав до мене:— Заглуши моторі Заглуши мотор!—що я й зробив, спромігся зробити, а він підійшов, пересунув мене й сів сам за кермо; він навіть не зупинився, щоб відкасати забрьохані штани.

Бо сонце, вже майже зайшло, а поки доїдемо до Белен-бо, де ми мали заночувати, і зовсім смеркне. Ми їхали тепер так швидко, як тільки ставало нам духу, і скоро поминули ферму Вайотів — наших добрих знайомих: тато на останнє різдво возив мене туди полювати птицю; жили вони за вісім миль від Джефферсона й за чотири милі від річки; сонце, саме сідало за їхній будинок. Ми їхали далі; скоро мав зійти місяць,— наші-бо гасові фари радше когось остерігали, що ми їдемо, аніж освітлювали нам самим дорогу,'— коли це раптом Бун запитав!

— Звідки цей сморід? Це ти? — І не встиг я йому заперечити, як він рвучко зупинив автомобіль, хвильку посидів непорушно, а тоді обернувся, сягнув рукою назад і відкинув зім'яте й пожмакане брезентове покривало. З-підлоги піднявся й сів Нед. На ньому був чорний костюм і капелюх, біла сорочка, золота шпонка до комірця, але без самого комірця чи краватки — таке було його недільне обрання. При собі він мав навіть приношену валізку (ти б її назвав хіба портфелем), що належала старому Лусьє-су Маккаслінові ще до того, як тато народився; не знаю, що він, Нед, міг носити в ній за іншої нагоди. Все, що я бачив у тій валізці, то біблія (також від прапрабабки Мак-каслін), якої він не міг учитати, та пінтова пляшка з"двома "добрими столовими ложками віскі. ; — А щоб тобі, сучий сину! — мовив Бун.

■— Я ж теж хочу проїхатись,— заявив Нед.— Ги, ги, ги.

IV

>— Я маю таке саме право їхати, як і ви з Лусьєсом,— сказав Нед.— І навіть більше. Цей автомобіль — хазяїнів, Лусьєс тільки онук його, а ви йому й зовсім не родич.

—і Гаразд уже, гаразд,— мовив Бун.— Я от кажу, що ти весь цей час лежав під брезентом, а я мусив порпатись у болоті й голіруч машину витягати.

— Але й гаряче ж там, чоловіче! — зауважив Нед.— Як я лиш витримав? Та ще мав стерегтися, аби на вибоїнах не розквасити лоба цією бляшанкою. Я вже думав, що отой ваш бензин, чи як його там, так розколотиться, аж вибухне. А що ж би я мав робити? То ж було тільки чотири милі від міста. Ви сказали б мені пішака перти додому.

— Відси десять миль,— сказав Бун.— Ти певен, що тобі не доведеться їх пішака чвалати?

Я поспішився хутко:

— Хіба ти забув? Адже за дві милі звідси ферма Вайо-тів. То все одно, якби Бей-Сент-Луїс був за дві милі.

<■ — Ай правда,— лагідно озвався Нед.— Це зовсім недалеко.

І Бун якусь хвилю не дивився на нього. |< — Вилазь і склади цей брезент, щоб не забирав біль-|ше місця, ніж треба,— сказав він Недові.— І витруси його, коли вже маєш з нами далі їхати.

— Це все через ту вашу шарпанину й тряску,— відмовив Нед.— Ви так кажете, наче я зумисне забув про добрі манери, аби мене викрили.

* Тим часом Бун засвітив гасові фари, витер руки й ноги краєчком брезенту, натягнув шкарпетки й черевики і від-касав напіввисохлі холоші. Сонце вже зайшло, показався місяць. Отже, до Беленбо ми доберемось глупої ночі.

Оскільки мені відомо, Беленбо тепер — це рибальський табір, де порядкує від часу до часу італієць-самогонник — під "часом" я тут розумію той тиждень чи два, потрібні

кожних чотири роки новому шерифові, щоб переконатись, яка справжня воля тих, хто, на його думку, голосував за нього. Цілий той

шмат річкової долини, що був часткою приреченої великопанської мрії Томаса Сатпена і місцем розташування мисливського табору майора де Спейна,— тепер помережаний дренажними канавами; а незайманщина, де сам Бун замолоду полював (чи то був присутній, коли інші полювали) ведмедів, оленів та пум, тепер перетворилася на поля, засіяні бавовником та кукурудзою, і навіть Вайотів Перевіз лишився самою назвою.

Ще 1905 року зберігались там рештки незайманої пущі, хоч більшості оленів і геть усіх ведмедів та пум (а також майора де Спейна з його мисливцями) уже не стало, так само, як і порома, а Вайотів Перевіз ми вже називали Залізним Мостом, ЗАЛІЗНИМ, оскільки це був перший і багато років єдиний залізний міст, який мала і про який тільки чула Йокнапатофська округа. Але в ті давні дні, за часів наших дрібних королів з індіянського племені чикасо, Ісе-тібеги й Мокетубе, та царевбивці-узурпатора, що назвався Думом ', за часів, коли об'явився тут перший Вайот і ін-діяни показали йому місце на переправу, а він збудував собі там крамничку й пором і дав йому своє ім'я,— тоді тут був не тільки єдиний перевіз на багато миль, але також і порт: човни (а взимку, як бувала висока вода, то й невеликі пароплавчики) підпливали під самі Вайотові передні двері, приставляючи горілку, плуги, гас, м'ятні цукерки з Віксбурга і натомість вивозячи бавовну й хутра.

Одначе до Мемфіса було ближче, ніж до Віксбурга, навіть для запрягу мулів, тим-то збудували якомога прямішу дорогу від Джефферсона до південного причалу Вайотового порома і так само якомога прямішу дорогу від північного причалу порома до Мемфіса. Бавовну й крам почали транспортувати цим шляхом, використовуючи запряги мулів чи волів, і тоді з'явився тут не знати звідки безрідний здоровило, що називався Беленбо. Дехто казав, що він справді перекупив у Вайота його доти мирну однокімнатну халупу, яка правила й за оселю, і за крамницю, разом із тим привілеєм, що, як гадав Вайот, він мав на давню переправу індіян чикасо; інші ж казали, ніби зайда просто дав на здогад Вайотові, що він, Вайот, уже відбув тут своє і що

пора йому вибратися звідси на чотири милі далі та завести там собі господарство.

1 Перекручене французьке cIeГЬотте,—з реду людського.— Прим.

пер. 320

Та хоч би там як, але Ваійот так і зробив. І тоді його самітня оселя перетворилася на гамірливий заїзд, де можна переночувати, попоїсти й випити, де зупинялися переїжджі возії і постійно перебували погоничі мулів, цілі артілі їх, людей з твердою рукою і твердим серцем. Маючи напоготові дві, три, а як треба, то й чотири пари запряжених мулів, вони зустрічали важко навантажені фургони, що спускалися зобабіч долини, і спроваджували їх до порома по один берег річки, а по другий берег — від порома до твердого грунту вище по схилу. Гамірливе місце тут^ зробилося, і хто сюди потикався, той був зухом, мусив бути. Але тільки зухом, не більше — аж до часу, коли полковник Сарторіс (це я не банкіра маю на увазі, котрий дістав титул почасти спадково, а почасти завдяки кумівству і через котрого ми з Буном тут оце опинились,— я маю на увазі його батька, справжнього полковника військ Конфедерації — вояка, державного діяча, політика, дуелянта, якого рідня по бічній лінії, небожі й кузини, двадцятирічна молодь Йокнапатофської округи вважає за вбивцю) збудував у половині сімдесятих років свою залізницю і призвів цю околицю до занепаду.

Але аж ніяк не Беленбо, чи то заклад Беленбо. Валки хур прийшли і витіснили човни з річки, отже, й назва Ва-йотів Перевіз змінилася на Пором Беленбо; поїзди прийшли і перебрали на себе паки бавовни від хур, тим самим позбавивши Беленбо порома,— але й тільки. Сорок років тому перед лицем такого скромного купця, як Вайот, Беленбо показав, що чудово вміє передбачити прийдешню хвилю й виплисти на ній, а тепер — в особі свово сина, другого здоровила Беленбо, котрий 1865 року повернувся (як казали) в сурдуті, підбитому нерозрізаними банкнотами Сполучених Штатів, з Арканзасу (як він казав), де (як він казав) служив він у війську і був із почестями звільнений з

партизанського загону, що його командира він ніколи не міг достоту пригадати,— тепер він показав, що ані крихти не втратив давньої своєї спритності, кмітливості і всезнання. Давніше, проїжджаючи попри заклад Беленбо, люди просто зупинялися там на ночівлю, тепер же вони саме й їхали до його закладу, і то завжди вночі й часто в поспіху, щоб мав Беленбо досить часу заховати в драговищі коня чи корову, поки не наспів представник закону або й сам власник. Але не лише гурти розгніваних фермерів, що йшли безповоротним слідом коней чи худоби, та шерифи, що вистежували справжніх убивць, 'добувалися до закладу Беленбо — щонайменше один федеральний митний

урядовець добувся сюди, але ніколи вже не повернувся ЗВІДСИ. Бо там, де Беленбо-старший лише продавав віскі, синаш його віскі й виробляв; він зробився тепер власником того, що евфемістично називалося маскувальним словом "дансинг", і в середині вісімдесятих років ім'я Белен-бо на цілі милі довкола викликало тільки жах і обурення, а проповідники й старші панії допоминалися вибору таких шерифів, чия вся програма зводилася б до вигнання Бе-ленбо, його пияків, скрипалів, грачів та дівчат із Йокнапа-тофськоі округи, а коли спромога—то й із цілого Міссісіпі. Одначе Беленбо і його оточення — стайня, храм насолод, чи як собі хочеш його назви,— ніколи не. нав'язувалися нам, людям стороннім: вони ніколи не виходили із своє! фортеці, і не було такого закону, щоб когось примушував туди йти.

Та й те, що нове його, Беленбо, покликання (чи то пак втілення) виявилося вельми прибуткове, бо розійшовся поголос, що, мовляв, у кого інтереси та амбіції не сягають далі коня, хворого на шпат, та ялівки, той не має чого туди потикатись. Отож люди розважливі дали Беленбо спокій. До них, звісно, належать і шерифи, які були не тільки люди розважливі, а ще й сімейні, і добре пам'ятали приклад федерального урядовця, котрий не дуже давно зник безповоротно в тому напрямку.

Так воно тривало аж до літа 1886 року, коли баптистський пастор на ім'я Гайрем Гайтауер,— такий самий здоровило, як і Беленбо, чоловік, що від 1861 до 65 року по неділях був одним jз ротних капеланів у війську Фореста, а в решту шість днів — одним з найзавзятіших й найсмі-ливіших його кавалеристів,— вступив до закладу Беленбо, озброєний біблією та голими руками, і навернув цілу громаду своїм кулаччям, орудуючи з кожним супротивником по черзі, коли так виходило, а при потребі, то й з двома чи трьома заразом.

Отож коли Бун, Нед і я наближалися туди в травневій куряві 1905 року, Беленбо переживав уже своє третє втілення в особі п'ятдесятилітньої старої панни, єдиної дочки Беленбо-молодшого. Була це ригористична, костиста, сувора й сива жінка, що на чверті квадратної милі доброго грунту вирощувала бавовник та кукурудзу і держала невелику крамничку, над якою на антресолях лежав ряд набитих кукурудзяним листям сінників, кожен з бездоганно чистим простирадлом, подушкою та укривалом, наготовлених для мисливців, що полювали на лисиць та єнотів, і рибалок, котрі (як казали) іноді сюди навідувались

не так заради полювання чи рибальства, як —заради наїдків міс Беленбо.

Вона також нас почула. Ми були не перші: вона сказала нам, що наш автомобіль тринадцятий тут за останні два роки, п'ять із них за останні сорок днів; вона вже втратила двох курей і гадала, чи не доведеться всю живність позамикати, навіть і собак. Коли ми під'їжджали, вона, куховарка та негр стояли вже на передній веранді, затуляючи очі від дражливого миготіння наших фар. Не тільки Бун виявився їй знайомим, а що важливіше — вона сам автомобіль спершу впізнала: бачивши досі лише тринадцять машин, вона, проте, добре набила око, щоб відрізнити кожну.

— Отже, ви таки доїхали до Джефферсона,— мовила вона.

— За рік? — здивувався Бун.— Господи, цей автомобіль відтоді у сто разів більше наїздив, аніж до Джефферсона. В тисячу разів більше, міс Беленбо. Нічого не поробиш, ви мусите, як і всі, звикнути до автомобілів. — Це коли вона сказала нам про тринадцять машин за два роки й про дві курки.

— Вони хоч трохи проїхались автомобілем,— мовила вона.— Про себе я й цього не можу сказати.

— Хіба ви ніколи ще не їздили автомобілем? — озвався Бун.— Гей, Неде, вимітайся-но відси й валізки забери. Лусю, дай міс Беленбо сісти спереду, щоб їй добре було видно.

— Стривайте,— мовила міс Беленбо,— я мушу сказати Еліс, щоб готувала вечерю.

— Вечеря почекає,— сказав Бун.— Ладен закластися, що Еліс теж ніколи в машині не їздила. Сідай, Еліс. Хто це з тооою? Твій чоловік?

— Навіщо він мені здався, отой чоловік! — мовила куховарка.— А коли б і здався, то вже ж не Ефем.

— Все'дно, давай і його сюди,— скомандував Бун. Куховарка й чоловік підійшли і також сіли в машину,

на заднє сидіння, де був бідон з бензином та складений брезент. Нед і я стояли у світлі від одчинених дверей і дивились на автомобіль з червоним ліхтариком іззаду, як він поїхав 'дорогою, зупинився, розвернувсь і проїхав повз нас: Бун натискує ріжок, а міс Беленбо сидить випростана й напружена на передньому сидінні, Еліс та Ефем позаду махають нам руками.

— Вйо, брате!— гукнув Ефем до Неда.— Оце кінь!

— Хизується,— сказав Нед, маючи на увазі Буна.—

11* 323

Хай скаже спасибі, що хазяїна нема тут. Той би йому показав хизування.

Машина зупинилася, дала задній хід, розвернулася, під'їхала до нас і стала. Через хвильку міс Беленбо мовила:

— Добре.— Вона вийшла з машини й додала жваво:— Гаразд, Еліс.

Отак ми дістали вечерю. І я зрозумів, чого навідуються сюди мисливці й рибалки. Потім Нед пішов з Ефемом, а я ґречно подякував міс Беленбо. Бун узяв ліхтаря, і ми піднялися сходами на антресолі над крамничкою.

ч.— Ти з собою не маєш нічого? — запитав Бун.— Навіть чистої хусточки?

— А мені й не треба,— відповів я.

— Але ж ти не можеш так лягти спати. Бач, які тут чисті простирадла. То хоч скинь черевики й штани. Мама сказала б тобі ще й зуби почистити.

— Ні, не сказала б,— відмовив я.— Не було б чого казати, бо в мене й щіточки нема.

— Це для неї не завада, ти сам знаєш. Якби чогось не мав, то мусив би знайти заміну, а ні — то перепало б тобі.

— Та нехай уже,— сказав я, сидячи на сіннику.— На добраніч.

Він стояв, піднісши руку, щоб загасити лампу.

— Отже, нехай? — спитав він.

— Замовч,— відповів я.

— Скажи лише слово, і ми повернемось додому. Не зараз, але вранці.

— Ти аж тоді тільки страху наберешся? — спитав я.

— На добраніч,— сказав Бун. Він загасив лампу й заліз на свій сінник.

І враз весняна темінь поглинула нас: великі басовиті жаби з драговищ, звуки лісу, великого лісу, незайманої пущі, де живуть дикі створіння — єноти, й кролі, й норки, і мускусні щурі, й великі сови, й великі змії — і гримучі, й мокасинові,— а може, навіть і дерева дихали, і сама річка дихала, вже й не кажучи про духів — давніх чикасо, що дали ймення цій землі, ще поки білі її побачили, і пізніших прибульців-білих, Вайота й старого Сатпена, і мисливців майора де Спейна, і плоскодонок, вантажених бавовною, а далі валок та незгідливих погоничів, і цілої юрби урвиголов та вбивць, що призвели до появи міс Беленбо. Раптом я збагнув, що то за звуки видає Бун.

— Чого ти смієшся? — спитав я.

— Це я думаю про Пекельний Потік. Завтра об одинадцятій ми до нього доб'ємось.

— А ти ж казав, що з ним буде морока.

— Та ще й яка! — сміявся Бун.— Там усі ми знадобимось — і сокира, й лопата, й дріт, і блок, і жердя з тинів, і я, і ти, і Нед. Отож із нього я й сміявся — з Неда. Коли завтра будемо на Пекельному Потоці, він таки

пожалкує, що забув свої, як то каже, добрі манери і не вилежав собі тишком-нишком під брезентом аж до самого Мемфіса.

Розбудив він мене рано. А так само й усіх інших на цілих . півмилі довкола, хоч викурити Неда з Ефемового дому, де він спав, до кухні на сніданок — це забрало якийсь час (а ще більше часу забрало те, щоб викурити його назад із кухні, коли там ще й жінка знайшлася). Ми поснідали,— а після цього сніданку, бувши мисливцем або рибалкою, я не мав би великої охоти отак зразу кудись вибиратись,— і Бун ще раз провіз міс Беленбо на машині, хоч уже без Еліс та Ефема, дарма що Ефем був під рукою. Тоді ми,— Бун, власне,— налили бензину в бак та води в радіатор — не через потребу в цьому, а через те (як мені здається), що міс Беленбо й Ефем дивилися на нас, і рушили в дорогу. Сонце саме сходило, як ми переїздили Залізний Міст над річкою (ага, ще й дух пароплава * — я забув про нього минулого вечора), міст до чужого краю, до іншої округи; а на ніч ми добудемось навіть до іншого штату й до Мемфіса.

— Спробуй-но ще перебратись через Пекельний Потік,— зауважив Бун.

— Може ж, таки переберемось, якщо ти . даси йому врешті спокій,— сказав я.

— Аякже,— відказав Бун.— Пекельному Потокові начхати, чи дають йому спокій, чи ні. Його це анітрішки не обходить. Ось побачиш.— А далі додав:—Онде й він.

Був початок одинадцятої, ми досить швидко проїздили поміж пагорбів, дороги слалися сухі й курні серед врунистих ланів, земля лежала безлюдна, по недільному супокійна, люди, вже в святковій одежі, байдикували на передніх верандах будинків, діти й собаки вибігали до тинів чи й на дорогу, аби на нас подивитись. Потім з'явилися люди у бричках, у бідках, на возах, верхи на конях та мулах, деколи

навіть по троє на одного коня — тільки не на мула (а1 зараз же по дев'ятій ми поминули інший автомобіль; Бун сказав, що це форд,— він мав добре око на автомобілі, як і міс Беленбо),— простуючи до білих церковок ^у весняних гайках.

Широка долина стелилася перед нами, і дорога збігала з узгір'я до верб та кипарисів, що позначали річище. Як на мене, це виглядало зовсім не зле, потік піде не був ширший за річку, яку ми ото перетяли, і навіть виднів закурений рубець дороги, що спиналася вгору потойбіч. Але Бун уже почав клясти, спускаючись у діл ще швидше, немов йому кортіло раз та гаразд зітнутися з цим потоком, наче то було щось живе і не тільки вороже, а й невблаганне, як підступна істота, як людина.

— Глянь-но туди,—сказав він.— Невинне, як свіженьке яйце. Навіть дорогу видко по той бік, вона ніби сміється з нас, ніби каже: якби ви добулися сюди, то вже ось-ось нобачили б і Мемфіс,— тільки лишень спробуйте сюди добутись!

— Як уже воно так зле, то чом би нам його не об'їхати? — запитав Нед.— Я б так і зробив на вашому місці,

— Бо Пекельного Потоку ніяк не об'їдеш,— люто відказав Бун.— В один бік податись — опинишся в Алабамі, в другий бік — упадеш у Міссісіпі.

—■ Я колись бачив Міссісіпі в Мемфісі,— сказав Нед.— А оце ви нагадали, то я й Мемфіс також бачив. Але в Алабамі ще ніколи не був. Може, я б туди й хотів поїхати.

—. Пекельного Потоку ти теж ніколи не бачив,— зауважив Бун.— Я певен, що ти ховався вчора під цим брезентом, аби чогось навчитись. Чому це, як ти гадаєш, від 'Джефферсона досі ми лише два автомобілі бачили — оцей наш і той форд? Тому, що нижче від Пекельного Потоку в Міссісіпі немає більше автомобілів, ось чому.

— Міс Беленбо налічила їх тринадцять, що проїздили повз її дім за ці два роки,— зауважив я.

— Два з них — то ось цей наш,— відказав Бун.— А решта, одинадцять,— вона ж не бачила, щоб вони переїздили через Пекельний Потік, еге ж?

—■ Може, все залежить, хто за кермом,— сказав Нед.— Ги, ги, ги!

Бун раптом зупинив машину. І озирнувся назад. "'••'>

— Гаразд. Вистрибуй. Тобі хотілося побувати в Алабамі. Ти вже й так згайнував п'ятнадцять хвилин, плещучи казна-що.

— Оце чоловік перебув з вами день, то треба так на нього напосістися? — скривився Нед.

Але Бун його не слухав. Здається, він і взагалі до Неда не звертався. Він уже вискочив з машини, відчинив скриньку з інструментом, яку дід. наказав прикріпити на приступці, щоб складати там блок, і сокиру, й лопату, й ліхтар, і почав виймати звідти все, крім ліхтаря, і скидати на заднє сидіння коло Неда.

— Це щоб не марнувати часу,— сказав він швидко, але стримано й спокійно, без істерії! чи навіть поспіху, зачинив скриньку і сів знов за кермо.—;То рушаймо. Чого чекати?

Як на мене, все це поки що не зле виглядало — просто ще одна сільська дорога перетинала ще один болотяний потік, дорога вже не була суха, але ще й не багниста по-справжньому, ковдобини та калюжі в ній попередні піонери вистелили галуззям та хмизом, ніби знали, що ми їхатимемо, а окремі відтинки її навіть утарасували поперек укладеними в багнюці жердинами (оце так, нараз я відчув, що дорога — за браком точнішого вислову — вже не була не багнистою по-справжньому), тож-

бо, може, Бун в усьому й винен, адже то він населив це непорушне, кипарисами й вербами обмережене і гудом комариним сповнене безлюддя духами зав'язлих автомобілів та спітнілих людей з лайкою на устах. Тоді мені подумалося, що ми вже перетинаємо його, але я не тільки не бачив жодного сухішого пагорка, що мало б означати, що ми наближаємось, добиваємось до протилежного краю багнища, а навіть самого потоку не міг попереду розгледіти, вже й не кажучи про міст. Автомобіль знову колихнувся, перехилився і забуксував, так само, як і вчора над Бурхливим Потоком; і знову Бун уже скидав черевики й шкарпетки й закасував штани.

— Гаразд,— звернувся він до Неда через плече.— Вимітайся.

-— Я не знаю як,— відказав Нед, не зрушуючи з місця.— Я ще не розуміюся на автомобілях. Я вам тільки заважатиму. Я сидітиму тут разом з Лусьєсом, аби вам було досить місця.

— Ги, ги, ги,— дико й злостиво передражнив його Бун.— Ти хотів мандрівки. Оце її маєш. Вимітайся.

— На мені ж празникова одежа,— опинався Нед.

— На мені теж,— заявив Бун.— Коли я не боюся за свої штани, то ти й поготів можеш не боятися.

— Вам легко говорити,— сказав Нед.— У вас є містер Морі. А мені самому треба заробляти. Як я зіпсую чи подеру собі одежу, то муситиму сам і купувати нову.

— Ти зроду не купив собі жодної одежини, ані черевиків, ані капелюха,— заперечив Бун.— Оця куртка на тобі — її носив старий Лусьєс Маккаслін, а інше — то від генерала Компсона, майора де Спейна та хазяїна. Тож-бо можеш закасати холоші й скинути черевики, чи й не робити цього, як собі хоч. Але з автомобіля ти вимітаєшся.

— Хай Лусьєс вилізе,— сказав Нед.— Він молодший за мене й дужий, як на свої літа.

— Він вестиме машину,— сказав Бун.

— То я вестиму її, коли вам цього треба,— все не здавався Нед.— Ціле своє життя я тільки те й знав, що водив, як ви кажете, коней, мулів та волів, і гадаю, що соб і цабе з цим кермом так само робиться, як і з віжками та батогом.— Тоді до мене:— Вискоч-но, хлопче, поможеш містерові Буну. Та скинь черевики й шкарпетки...

— Ти таки виметешся, чи я маю одною рукою взяти тебе за барки, а другою витягти з-під тебе машину? — гримнув Бун.

Нед урешті заворушився, і таки швидко, бо зрозумів неминучість,— тільки що бурчав трохи, роззуваючи черевики, закасуючи штани й скидаючи куртку. Коли я оглянувся на Буна, він уже витягав із заростей дві жердини, власне, стовбурці молоденьких дерев.

— Ти ще не береш блока? — запитав я.

— Таж ні! — відповів Бун.— Коли на це прийде пора, тобі не треба буде питати. Сам побачиш.

"Отже, це міст,— подумав: я.— Може, тут узагалі нема моста і в цьому все лихо". Бун і зараз угадав мої думки:

— Не клопочися мостом. Ми до нього ще не дісталися. Я ще мав і ці слова зрозуміти, тільки пізніше. Нед обережно опустив одну ногу в воду.
'

— Ця вода брудна,— заявив він.-— Нема нічого огиднішого, коли бруд залазить мені між голі пальці.

—> Це тому, що ти ще не розворушився,— пояснив Бун.— Тримай-но цю жердину. Кажеш, ти ще не розумієшся на автомобілях. Тепер уже, поки й віку твого, не будеш на те скаржитись. Гаразд,— це вже до мене: —Легенько рушай машину і, як вона вчепиться за тверде, не зупиняй.

Так ми й зробили: Бун і Нед підкладали жердини під задню вісь і посували мене з машиною вперед на яких два, три чи й п'ять ступнів до дальшої ковбані, аж поки машина знову грузла, а задні колеса, крутячись на місці, забрьохували їх обох від ніг до голови, наче з прискавки, що оце тепер вживають малярі.

— Бачиш зараз,— сказав Бун, спльовуючи й ще одним дужим зусиллям підпихаючи нас розгойдисто уперед,—що означає розумітись на автомобілях? Достоту, як із конем чи мулом: ніколи не ставай за ним, коли він уже підняв задню ногу.

Тоді я побачив міст. Ми виїхали на ділянку землі, настільки (порівняно) суху, що Бун і Нед, яких насилу можна було розрізнити під шаром болота, мусили вже підбігати із своїми жердинами, але й то не встигали за машиною, а Бун усе верещав, захеканий: "Давай, давай! Не зупиняйсь!", аж нарешті я побачив міст за сотню ярдів попереду, а тоді побачив те, що було ще поміж нами й мостом, і зрозумів, що Бун мав на увазі. Дорога (переправа чи як її хочеш тепер назви) перед нами не те що змінилась, а мовби чаром якимсь перетворилася, набравши зовсім іншого вигляду. Тепер вона скидалась на великий басейн кави з молоком, з якого де-не-де стирчали безпорадні й самітні решткі жердин, хмизу й колод, а то ще десь випиналася брила справжньої землі, мовби вивернута плугом, що справляло страхітливе враження. І тоді я побачив ще щось, і зрозумів, що мав на думці Бун, розводячись уже цілий рік про долину Пекельного Потоку, і до чого він раз у раз, відколи ми вчора виїхали з Джефферсона, повертався в мові, наче слабуючи на манію переслідування. Припнуті до дерева над самою дорогою (чи то каналом), стояли два мули, запряжені як до плуга — себто в упряжі з хомутом, скріпленим угорі двома кілочками, через які було зачеплено віжки, а дбайливо змотані посторонки вільно звисали з

тих-таки кілочків; неподалік, спертий до іншого дерева, виднів важкий дволемішний плуг, увесь у-болоті (що так швидко покривало Буна й Неда) аж по самий гряділь; стельвага, також забагнючена, була сперта на плуг. Позаду всього того стояла нова дерев'яна мисливська хатина на дві кімнати, і на веранді її сидів, схилившись на плетеному стільці, якийсь чоловік, босий, шлейки від штанів звисали йому коло пояса, а його (також заболочені) грубі черевики стояли під стіною біля стільця. І я збагнув, що не на Бурхливому Потоці, а саме тут (як казав Бун) він та містер Вордвін позичили минулого року лопату, що її (як казав Бун) містер Вордвін забув віддати і що її (лопати) містер Вордвін міг би з таким же успіхом і не позичати, коли зважити, що "вона їм ні на що не придалася. • Нед теж це побачив. Він прикро подивився на болото, потім кинув погляд на запряжених мулів, що стояли, відганяючи хвостами комарів, і чекали на нас.

— Оце, бач, як знахідка...— почав він.

— Заткни пельку! — люто прошепотів Бун.— Цить! Ані писни.— Він говорив, ледь стримуючи злість, що наростала в ньому, підпирав жердиною машину й витягав блок, колючий дріт, сокиру та лопату. Тричі він проказав: "Сучий син". Тоді звернувся до мене:—Ти теж.

— Я? — перепитав я.

— Але ж гляньте на цих мулів,— не вгамовувався Нед.— У нього навіть ланцюг причеплено до стельваги...

— Ти не чув, що я казав заткнути пельку? — сказав Бун тим самим лютим шепотом, хоч уже цілком ґречно.— Перепрошую, коли я не досить ясно висловивсь. Я маю на думці, щоб ти заткнув пельку.

— Тільки пощо йому тут цей плуг? — дивувався Нед.— І в болоті аж по самі чепіги. Так наче він... Чи ви хтіли сказати, що він приходить сюди з цим запрягом і переорює землю, аби болото не переводилось?

У Буна були в руках лопата, сокира, блок — усе разом. На мить я подумав, що він уперіщить Неда чимось одним або й усім цим купно. Я поспішив сказати:

— Ти хочеш, щоб я...

— Авжеж,— відказав Бун.— Всі ми муситимемо докласти рук. Ми, тобто я й містер Вордвін, мали трохи клопоту з ним торік. Цього разу нам треба якось самим...

— Скільки ви заплатили йому торік, що витяг вас із болота? — запитав Нед.

— Два долари,— відповів Бун.—...отож можеш і зовсім скинути штани, і сорочку теж. Тут це нікому не вадитиме...

— Два долари? — вразився Нед.— То куди там той бавовник! Він може собі тут сидіти в затінку й господарювати, навіть з місця не сходячи. Оце коли б мені хазяїн дав шмат багниська на дорозії

— Авжеж-бо,— сказав Бун.— А тим часом наламаєш собі руку.— Він дав Недові блок і скількись там колючого дроту.— Тягни це он до тої верби, до тої здорової, і добре прикріпи.

Нед, розсновуючн дріт, блок відніс до дерева. Я скинув штани й черевики і ступив у багнюку. Було приємно й прохолодно. Може, й Бун відчував те саме. А може, він — та й Нед теж — відчував просто полегкість, звільнення, що' вже не мусить марнувати часу, намагаючись не забрьохатись. Та хоч би там як, а відтепер він любісінько собі нехтував багнюку, присідав у неї і приказував тихо раз у раз "сучий син", незграбно зачіпляючи другий кінець дроту за гак спереду машини.

—• Оно,— сказав він мені,— приволочи лиш відтіля трохи галуззя.— І, читаючи мої думки, додав:— Я теж не знаю, відки воно там узялося.

Може, він сам його накладає людям напохваті — хай, мовляв, знають, що не задурно йому два долари дістаються.

Отож я приволік хмизу — і галуззя, й пруття — у багнюку перед машиною, в той час як Бун з Недом натягли дріт і підготували все; тоді Нед і я стали при блоку, а Бун позад машини, знов із своєю жердиною-підвагою

— У вас легка робота,— сказав він нам.— Маєте тільки підхопити й натягнути дріт, коли я підважу. Ну гаразд,— мовив він.— Починаймо.

Все це скидалося на сон. Не на кошмар, а просто .на сон: мирне, супокійне, самітне, відлюдне, мало не первісне тло липучого намулу, й слизоти, й незайманих заростей, і палу, на якому навіть ці мули,— мирно відмахуючись від сили-силенної безмежно малих невидимих створінь, що становили, власне, те повітря, в якому ми рухались і яким дихали,— не тільки не були чимось чужорідним, а навпаки, становили щось напрочуд йому притаманне, як біологічні глухі кути, і саме через це вони здавалися віджилими істотами, ще й не встигши народитись; автомобіль — дорога й непотрібна механічна іграшка, потужністю й силою рівна десяткові коней, а проте безпорадна й немічна в цьому трохи не дитинному стиску кількох дюймів тимчасово з'єднаних між собою двох лагідних і миролюбних стихій, землі й води, з якими навіть найутліші утвори і сполуки, призначені для руху, а вироблені давніми й невигадливими способами, легко давали собі раду впродовж безлічі поколінь; троє нас, троє розчахнутих, однакових і тепер нерозрізненних створінь кольору багнюки, які зав'язли в смертельній боротьбі, що її поступ — коли й був такий — вимірювався жалюгідними дюймами, слизькими, наче льодовики. І весь цей час чоловік той сидів на веранді на плетеному стільці, стежачи за нами, як ми з Недом напиналися з усіх сил, виборюючи кожен дюйм на дроті, тепер так облиплому багнюкою, що ледве його можна було й удержати, а позаду героїчно, мов титан, змагався Бун, підсовуючи жердину під автомобіль, підважуючи його й посуваючи наперед. Раз він зупинився, відкинув геть жердину, нахилившись, ухопив машину руками і аж на фут чи два попхнув її

вперед, так, наче це була якась тачка. Жодна людина не спромоглася б на таке. Та й не повинна б спромагатись. Я сказав це нарешті. Я перестав тягти й сказав, захеканий:

— Ні. Ми не можемо. Просто не можемо.

А Бун на це пригаслим голосом, тихим і лагідним, як любовний шепіт:

— Відійди тоді з дороги, щоб я не наїхав.

— Ні,— сказав я. Ковзаючи й спотикаючись, я ступив до нього.— Ні. Ти надвередишся.

— Я не втомився,— відказав Бун спокійно і сухо.— Я тільки-но розворушився. Але ви з Недом можете передихнути. І поки ти відпочиватимеш, приволочи сюди ще трохи гілляччя...

— Ні,— сказав я.— Ні. Он він їде. Хочеш, щоб він це побачив?

Бо ми вже могли й чути, і бачити його — чвакання і кляскіт мулячих копит, коли мули обережно ступали собі край багниська, ланцюги побрязкували мало не мелодійно, чоловік сидів верхи на мулі і другого мула вів за віжки, черевики його, зв'язані докупи шнурівкою, звисали з кілочків на одному хомуті, а стельвага погойдувалася перед ним, як ото на малюнку рушниця в бувалого мисливця на буйволів. Чоловік був худорлявий, старший за нас — за мене то вже напевно,— як мені видалося.

— Здорові були, хлопці,— мовив він.— Либонь, ви вже готові. Як ся маєш, Джефферсоне? — це до Буна.-— Минулого літа ти, либонь, таки перебрався врешті.

— Либонь, що так,— відказав Бун. Він змінився, відразу й цілковито, наче хто сторінку перегорнув: гравець у покер, що раптом побачив, як друга двійка впала до рук по той бік столу.— Ми б і цим разом перебрались, якби ви тут не розорали багнище.

— Не май нам цього за зле,— мовив чоловік.— Калюжа ця дає в нас найкращий урожай.

— По два долари з багниська — чом би й не найкращий,— зауважив Нед.

Чоловік на хвильку примружив до нього очі.

— А таки маєш слушність,— сказав він.— Ось. Бери оцю стельвагу; ти, певне, знаєш, куди її чіпляти мулам.

— Злізь та сам це зроби,— мовив Бун.— Бо чого б ми платили тобі два долари як фахівцеві? Торік ти сам це робив.

— То було торік,— сказав чоловік.— Бабрання у воді та чіпляння ланцюгів до цих різних штуковин підірвало моє здоров'я, тож тепер досить мені плюснути на себе, як уже маю гостець.

Отож він ані ворухнувся. Він тільки підвів мулів і поставив їх бік о бік, задом до машини, а Бун з Недом причепили посторонки до орчиків, після чого Бун присів навпочіпки в багнюку, щоб прикріпити ланцюг до автомобіля.

— Куди його чіпляти? — запитав він.

— Про мене куди хоч,— відповів чоловік.— Чіпляй до тої частини, яку хочеш виволокти з багниська. Коли хочеш витягти усе це заразом, то я б радив причепити до осі. Але перше я б поклав назад у машину всі ці лопати й дроти. Вони вже вам більше не знадобляться, бодай тут.

Отож ми з Недом так і зробили, Бун прикріпив ланцюга, і ми всі втрьох поставали збоку й дивились. Він, безперечно, був фахівець, та й мули теж досі поробилися фахівцями: витягали машину з багниська й тримали ланцюга напнутим так рівноважно, як балансери, і, зрушивши автомобіль, уже не зупинялися, керовані самим лише словом-другим від чоловіка, що їхав на ближчому мулі, та ще принагідним доторком обдертого від кори прута, що він мав у руках, і так нарешті машина опинилася там, де було більше землі ніж води.

— Гаразд, Неде,— сказав Бун.— Відчепи його.

— Ще ні,— сказав чоловік.— По цей бік мосту є ще одна баюра, через неї я вже задарма вас перепроваджу. Ти вже забув за рік.— Тоді до Неда:—Вона в нас називається резервною ділянкою.

— Себто різдвяною борозною,— сказав Нед.

— А може,— сказав чоловік.— А що воно таке? Нед пояснив йому.

— Це так у нас робили в Маккаслінів ще до поразки Конфедерації, коли старий Лусьє Квінтес Керазерс був живий, і так само й молодий Едмондс тепер робить. Щовесни проводять борозну через найкраще поле на плантації, і кожен кущик бавовника між цею смугою й ближчим краєм поля належить до різдвяного фонду, що на нього хазяїн уже не має права, і кожен чорний Маккаслін дістає на різдво свою пайку відтіля. Ось що таке різдвяна борозна. Госпо-' дарюючи на багниську, ви, либонь, і не чули ніколи про неї.— Чоловік хвильку дивився на Неда. Перегодом Нед додав:—Ги, ги, ги.

— Це вже краще,— сказав чоловік.— А то я вже був подумав, що ми зле порозумілися між собою.— Він звернувся до Буна:— Може, краще б хто сів за кермо?

— Справді,— відказав Бун.— Гаразд, давай,— кинув він мені.

Отож я всунувся під кермо, увесь як був у болоті. Але ще ми не рушили. Чоловік сказав:

— Я забув нагадати, то саме вже пора. Ціни тут подвоїлися в нас від минулого року.

— А то чому? — запитав Бун.— Машина та сама, баюра та сама, та й багнюка, чорти б її батькові, коли не та самаї

— То було торік. А тепер побільшало роботи. І то настільки, що мені не впорати її, коли не підвищу ціни.

— Гаразд уже, щоб воно запалося,—мовив Бун.— Рушаймо лиш.

Отож далі посунули ми, осоромлені, слідом за мулами,—' до другого багниська, вступили в нього і залишили позаду. Міст лежав тепер просто перед нами, і за ним видніла дорога аж на край долини, де було безпечно.

— Тепер уже все добре,— сказав чоловік.— Поки не повернетесь назад.

Бун відчіпляв ланцюга, тим часом як Нед відв'язав посторонки й віддав стельвагу чоловікові, що сидів верхи на мулі.

— Ми сюдою не вертатимемось,— сказав Бун.

1— Я б теж так зробив,— схвально кивнув чоловік.

Бун ступив назад до останньої калюжі, трохи змив багнюку з рук, повернувсь і видобув з гамана чотири долари. Чоловік ані ворухнувся.

— Належиться шість доларів,— сказав він.

— Торік було два долари,— мовив Буя.— Ти кажеш, тепер подвоїлось. Двічі по два — чотири. Гаразд. Ось чотири долари.

— Я брав по долару з пасажира,— пояснив чоловік.— Торік вас було двоє. Це два долари. Тепер ціна подвоїлась. Вас троє. Це шість доларів. Ти, може, волів би пішки йти назад до Джефферсона, аніж платити два долари, але цей хлопець і цей чорний, може, хотіли б їхати?

— А може, я теж не хочу вертатись? — упирався Бун.— І що, як я не заплачу тобі шість доларів? Або як я взагалі тобі нічого не заплачу?

— Можеш і так зробити,— погодився чоловік.— Ці мули сьогодні тяжко натомились, але, мабуть, у них ще стане сили заволокти цю штуку назад, звідки вони її витягли.

Та Бун уже відмовився від боротьби, здався й капітулював.

— Щоб воно запалося,— сказав він.— Таж цей хлопчисько ще дитя! І за таке мале дитя... '

— Може, тим йому легше буде вертатись до Джефферсона пішака,— зауважив чоАовік,— але дорога від того не покоротшає.

— Ну, та гаразд уже,— мовив Бун.— Але глянь лиш на цього другого! Коли він змиє з себе цю багнюку, то й тоді навіть не стане білим.

Чоловік хвильку дивився просто себе. А тоді глянув на Буна:

— Сину,— сказав він,— ці мули не розрізняють кольорів.

Бун казав НедовІ й мені, що тільки-но ми подолаємо долину Пекельного Потоку, як (Нас оточить цивілівація. Він малював перед нами картини, де була сила всіляких доріг, а автомобілів" так густо, як мух.

Хоча, можливо, нам перше треба було викинути Потік з пам'яті у прірву забуття, а чи бодай щоб він з ока запався. А може, ми не гідні були цивілізації, поки не струсили з ніг своїх бруд Пекельного Потоку? В усякому разі, досі нічого ще не змінилося. Чоловік дістав своїх шість доларів і подався геть із мулами та стельвагою; я завважив, однак, що він не повернув до своєї хатини, а рушив через болото й зник, так наче вже скінчив свою денну працю; Нед також це завважив.

— Він таки не скупій,— сказав Нед.— Та й чого мав би ним бути. Заробив уже шість доларів, а ще ж і на обід не пора.

— Як на мене, то саме пора,— мовив Бун.— Витягай-но харч.

Отож ми витягли кршика з харчем, що міс Беленбо спакувала для нас, а також блок, і сокиру, й лопату, і наші черевики, й шкарпетки, й мої штани (автомобіля ми навіть не займали, то була б марна праця, аж поки не добудемось до Мемфіса, де вже напевно — принаймні так сподівалися — не буде багнисвк) і, повернувшись Назад До Потоку, помили інструмент і змотали дріт. Бунова й Недова одежа виглядала вкрай жалюгідно, тож Буй заліз у воду, геть в одежі, як був, і обмився, і намовляв Неда піти за його прикладом. Але Бун мав друге вбрання у валізці, тим-то все, що Нед гробив,— це скинув сорочку й натягнув натомість куртку. Здається, я згадував тобі про його шкіряну валіз-чину, що її він поза домом носив скорше на собі, аніж при собі, як ото дипломати носять, маючи в них (Нед мав у своїй біблію та дві великі ложки чи не найкращого дідусевого віскі) іншим разом, гадаю, ще й менше добра.

Тоді ми підобідали — шинкою, смаженим курчам, коржиками, домашнім грушевим варенням, пирогом і глечиком сколотин,— а потім склали назад свій зухвальний протиболотний реманент (зухвальство якого врешті виявилося ганебними хвастощами), зміряли кількість бензину в баку — з огляду не так на відстань, як на час,— і рушили далі. Бо жереб і справді було вже кинуто; ми не оглядалися тепер з докорами сумління чи жалем — мовляв, що б то було, коли б; якщо ми перейшли

Рубікон, перейшовши Залізним Мостом в іншу округу, то, подолавши Пекельний Потік, ми замкну-

Щ

ли за собою ворота й спалили мости. Здавалося, наче ми вибороли собі тимчасову полегкість як винагороду за непереможний опір або за відмову визнати свою поразку, коли ми спіткалися з нею або ж вона спіткалася з нами. Або, може, просто Чеснота капітулювала, здавши нас Нечесноті, щоб вона плекала, й пестила, й виховувала нае, як ми того заслужили, безповоротно продавши їй свої душі.

Краєвид, здавалося, також змінився. Ферми були більші, заможніші, тини міцніші, будинки пофарбовані й навіть повітки теж; у самому повітрі відчувався міський дух. Ми виїхали врешті на широкий шлях, що слався стрілою до обрію, густо вкритий слідами коліс. Бун сказав із ноткою тріумфу, так наче ми брали під сумнів його слова або ж наче він сам винайшов цей шлях, щоб викрити нашу недовіру, створив його, вигладив, вирівняв власними руками (а то навіть і слідами коліс позначив): "А що я вам казав? Шлях до Мемфіса". На цілі милі видно було дорогу вперед, а перед нами, хутко наближаючись, кушпелилася хмара куряви, як обітниця і провість. Він був невідпорний, цей огром, що насувався на нас так швидко, і нас навіть не вразило, коли з нього виринув автомобіль. Ми розминулися з ним, змішавши його й нашу куряву в одну величезну хмару, до стовпа подібну чи дороговказу, який звівся й постав над землею, мов прозвісник прийдешнього — мурашиного снування взад і вперед, цієї • невиліковної, кредитом підохочуваної жаги до пересувань, цієї механізованої, пущеної в рух, неуникненної долі Америки.

Тепер уже, посірілі від куряви з голови до п'ят (а надто Бунова ще волога одіж), ми могли додати газу, хоч тим часом, може, й не спішилися. Не заглушуючи мотора, Бун виліз із машини, хутко перейшов на мій бік і сказав до мене:

— Гаразд. Пересувайсь до керма. Ти вже вмієш. Тільки не подумай часом, ніби ти паровоз, що робить сорок миль на годину. 1

Отож я сів за кермо й повів машину у цей сонячний травневий день. Хоча я не міг ним милуватись, я занадто був заклопотаний, занадто зосереджений (хай і те правда, що занадто схвильований і гордий),— недільний день, неробоча пора, бавовник і кукурудза ростуть собі мирно, мулі* теж відзначають неділю, розкошуючи на паші, люди ще в недільних убраннях на верандах чи на тінявих подвір'ях, в руках у них склянки лимонаду чи блюдечка з морозивом, що лишилося від обіду. Потім ми таки поспішилися; Бун сказав:

— Уже близько місто, краще я поведу.

І рушили далі. Ознаки цивілізації були тепер повсюди: одинокі сільські крамниці й селища на перехрестях доріг,— ледве ми виїжджали з одного, як виростало інше,— торгівля квітувала, повітря було справді міське, сама курява, що ми збивали й порушували, мала великоміський присмак на язиці й у ніздрях, і навіть дітлахи та собаки не вибігали вже до воріт і тинів дивитись на нас та на три інші автомобілі, що їх ми поминули за останні тринадцять миль.

Потім сГльська місцевість і зовсім зникла. Уже не стало проміжків між будинками, крамницями й складами; раптом перед нами виріс широкий, облямований деревами і впорядкований бульвар із слідами шин посередині; звісно, був тут і трамвай — кондуктор і вагоновод саме опускали задню дугу й піднімали передню, щоб повернути й поїхати назад на Головну вулицю.

— За дві хвилини п'ята,— сказав Бун.— Двадцять три з половиною години тому ми були в Джефферсоні, штат Міссісіпі, вісімдесят миль звідси. Рекорд.

Я бував раніш у Мемфісі (так само й Нед. Уранці він сказав нам це, а тепер за півгодини й доведе), але щоразу проїздом, ніколи ще так, щоб бачити, як Мемфіс з'являється й росте, щоб освоюватися з ним звільна, як ото смакуєш ложку морозива в роті. Коли тільки я думав про нього, то само собою розумілося, що нам належить зупинитись у готелі "Гейозо", як наші — бодай за моєї присутності —-завжди й робили. Отож не знаю, яку це думку вичитав цим разом Бун.

— Ми поїдемо до одного собі пансіону, я його знаю,— сказав він.— Вам там сподобається. Оце на тижні я мав листа від одної з дів... від одної пані, що там проживає, і вона пише, що до неї приїхав у гості небіж, отже, тобі буде навіть з ким гуляти. Куховарка знайде місце й Недові переспати.

— Ги, ги, ги,— сказав Нед.

Проїздили тут не самі трамваї, але також і коляски та екіпажі — фаетони, двоколки, бідки і принаймні одна вікторія *; коні трохи на нас косились, а проте не сахалися — мемфіські коні, очевидно, вже призвичаїлись до автомобілів. Тож Бун не міг повернути голову, щоб подивитись на Неда,— він тільки. скинув на нього оком.

— Що ти цим хочеш сказати? — запитав він.

— Нічого,— відповів Нед.— Пильнуйте лиш, куди їхати, а за мене не клопочіться. За мене й зовсім не клопочіться.

В мене теж тут е приятелі. Тільки покажіть мені, де цей автомобіль стоятиме завтра вранці, а я там буду.

— Гляди ж но,— застеріг його Бун.— Це якщо ти думаєш на ньому повернутись до Джефферсона. Ми з Лусьєсом тебе не запрошували в цю подорож і за тебе не відповідаємо. А щодо мене та Джефферсона, то мені й за вухом не свербить, чи ти взагалі повернешся.

—. Коли ми приведемо цей автомобіль назад у Джеф-ферсон і поставимо перед очі хазяїнові Прісту й містерові Морі, то жодному з нас не буде на те часу, щоб свербіло зал вухом, чи хто повернувся, а чи ні,— промовив Нед.

Але тепер було вже запізно розводитись на цю тему. Отож Бун тільки сказав:

— Гаразд уже, гаразд. Я лише кажу, це як ти хочеш повернутися до Джефферсона так, щоб не свербіло за вухом,, то краще будь десь поблизу, коли я виїжджатиму.

Ми наближалися вже до Головної вулиці; стояли високі будівлі, крамниці, готелі: "Гастон" (його вже немає), "Пі-боді" (його перенесено) і "Геяозо", що йому всі ми — Мак-касліни-Едмондси-Прісти — присягалися на вірність, як родовому святилищу, бо наш далекий дядько й кузен Тіофіліс Маккаслін, батько кузена Аійка, перебував у складі кавалерійського загону, котрий, як свідчить легенда (себто легенда для декого. Для нас це історичний факт), на чолі з братом генерала Фореста * чвалом вдерся у вестибюль готелю й ледве не полонив генерала-янкі. Ми, одначе, туди не доїхали. Бун звернув у бічну вуличку, мало не глухий завулок, де на розі стояли два бари, а шереги будинків не виглядали ані старими, ані новими, і де було дуже тихо, так тихо, як у самому Джефферсоні в неділю з полудня. Бун і сам це визнав:

— Ото якби побували ви тут учора ввечері! Та хоч би й котрої суботи. Або ж навіть і в будень увечері, коли в місті який з'їзд відбувається,— пожежників, полісменів, "Клубу Лося" абощо.

— Може, вони всі вибралися так рано до церкви? — зауважив я.

— Ні,— відказав Бун,— навряд. Скоріше, вони просто відпочивають.

— Після чого? — запитав я.

— Ги, ги, ги,— озвався Нед на задньому сидінні.

Ми вже переконувались, що Нед таки бував раніш у Мемфісі. Хоч, певно, навіть дідусь, дарма, що міг знати, коли саме, не сказав би, скільки разів. А я ж, розумієш, мав тільки одинадцять років. —Цього разу вулиця була порожня, і Бун повернув голову.

—• Ще одне слово,— сказав він Недові.

— Яке слово? — запитав Нед.— Я лише кажу, покажіть мені, де ця штука стоятиме завтра вранці, І я в ній уже сидітиму, коли вона буде рушати.

Отож Бун так і зробив. Ми вже майже приїхали — будинок цей не більше потребував фарби, ніж інші, стояв він серед маленького подвір'я без жодної травинки, зате перед парадними дверима мав щось на зразок ґратчастого присінка, як ото дашок над криницею. Бун зупинив машину на узбіччі дороги. Тепер він міг обернутись і глянути на Неда.

— Гаразд,— сказав він.— Ловлю тебе на слові. А ти краще мене лови. Тільки-но виб'є восьму завтра вранці. Я маю на увазі перший удар, не останній. Бо я не збираюся тут його й слухати.

Нед уже висідав із машини, тримаючи в руках свою ва-лізчину й забрьохану сорочку.

— Хїба мало вам свого клопоту, щоб оце моїм журитись?— сказав він.— Якщо ви зможете залагодити свої справи тут до восьмої ранку, то чом би я не зміг? — Він рушив вулицею. А тоді додав, ідучи далі й не озираючись:— Ги, ги, ги.

— Ходімо,— мовив Бун.— Міс Реба дасть нам умитись.— Ми висіли. Бун сягнув рукою до заднього сидіння, почав витягати валізку, а тоді сказав:—Ага,— і сягнув рукою до щитка, вийняв ключа з прорізу, поклав

у кишеню і знову почав витягати валізку, тоді зупинився, вийняв ключа з кишені й сказав:—Ось. Візьми його. Я можу десь покласти й загубити. Добре заховай у кишеню, щоб не випав. Можеш його ще хусточкою прикласти.— Я взяв ключа, а він знов простяг руку до валізки й знов зупинився, хутко глянув через плече на пансіон, трохи одвернувся вбік, витяг гамана із задньої кишені, розкрив його, щільно при собі тримаючи, вийняв звідти банкнот на п'ять доларів, подумав, вийняв ще банкнот на один долар, закрив гамана й передав мені, прикривши його собою, і тихо мовив, не поспішаючи:— Візьми й це. Я можу його теж десь забути. Коли нам треба буде грошей відси, я тобі скажу, й ти даси.— Я ж бо ніколи ще не був у пансіоні, і — не забувай — мені ж було тільки одинадцять років. Отож я поклав і гаман до кишені. Бун узяв валізку, і ми пройшли у хвіртку, далі стежкою до ґратчастого присінка, і там побачили парадні двері. Ледве Бун торкнувся дзвінка, як усередині почулася чиясь хода.

— А що я тобі казав? — жваво озвався Бун.— Вони, мабуть, усі підглядали з-за фіранок на машину.

Двері відчинилися. На порозі стояла молода негритянка, але не встигла вона й рота розтулити, як біла жінка відсторонила її — теж молода, з твердим і вродливим обличчям, з волоссям аж надто рудим і з такими великими жовтавими діамантами у вухах, яких я й зроду не бачив.

— А хай тобі, Буне!— сказала вона.— Вчора, тільки-но Коррі одержала твого листа, я сказала їй послати телеграму, щоб ти не привозив сюди цієї дитини. У мене вже цілий тиждень є тут один у домі, а одного паливоди вистачить на будь-який дім чи навіть і вулицю. А то й на весь Мемфіс, коли воно такий халамидник, як наш. І не бреши, що ти телеграми не одержав.

— Таки не одержав,— відказав Бун.— Ми, певно, раніш виїхали з Джефферсона. Але що мені тепер з ним робити? Не прив'язати ж серед двору!

— Заходьте,— сказала вона, даючи нам дорогу.

Ми ввійшли, і покоївка відразу знову замкнула двері. Я не зрозумів тоді навіщо; а може, так у них у Мемфісі заведено — замикати двері, навіть коли хтось є вдома. Хол був як хол, із сходами нагору, тільки я одразу відчув якийсь запах, наче ввесь будинок пропах ним. Я ще ніколи не відчував такого запаху. Він не те що не сподобався мені, а просто вразив. Тобто, ледве я вдихнув його, як мені видалося, що все життя я на нього чекав. Я гадаю, якщо нам судилося тільки раз чогось звідати, то воно може прийти до нас і раптово, без попередження. Але щодо неминучого (а то й необхідного) досвіду— це просто непорядно ,з боку Випадковості чи Долі не підготувати тебе перше, надто ще коли підготовка полягає лише в тому, щоб тобі минуло п'ятнадцять літ. Оце такий був запах. Жінка все ще говорила:

— Ти знаєш не згірше за мене, що містер Бінфорд страшенно не любить, коли діти проводять у нас свята. Ти^ чув, як він розходився минулого літа, коли Коррі вперше привезла сюди того байстрюка, мовляв, на тій фермі в Арканзасі він витонченості не набереться. Містер Бінфорд каже, що однак вони сюди скоро знайдуть дорогу, тож якого біса не зачекати, щоб вони бодай трохи в гріш убилися? А ще ж і клієнти — вони приходять сюди в справі, а знаходять натомість дитячий садок.

Ми тепер були в їдальні. Тут стояла піанола. Жінка все ще не вгавала:

— Як його звуть?

— Лусьєс,— сказав Бун.— Привітайся з міс Ребою,— обернувся він до мене. Я зробив це; як звичайно — так, як дідуся навчала прабабка, мого тата — бабуся, а нас — мама (Нед називав це "дриґнути ногою"). Коли я випростував' ся, міс Реба дивилась на мене. На обличчі в неї був чудний вираз.

— А хай тобі! — сказала вона.— Мінні, ти це бачила? Що там міс Коррі?..

—1 Вона швиденько вдягається,— відповіла покоївка. І тоді я побачив його. Тобто зуб Мінні. Тобто через що саме,— в який, власне, спосіб — я, ти, люди, всі ми запам'ятали Мінні. Вона й без того мала гарненькі зуби, наче виліплені з алебастру й рівно-рівно поставлені надгробки, що вирізнялися на тлі густо-шоколадного її обличчя, коли вона сміялась або говорила. Але це Ще не все. Один з передніх її зубів, праворуч угорі, був золотий; на її" темному обличчі він панував серед білого блиску всіх інших, аж здавалося, ніби він справді пашить, світячись внутрішнім вогнем чи" сяйвом, яскравішим від золота, і врешті виглядало так, наче цей єдиний зуб більший навіть за обидва діаманти міс Реби, разом узяті. (Пізніше я довідався — не має значення як,— що вона вийняла свій золотий зуб і замість нього поставила звичайний білий, як і в будь-кого, і мені стало жаль. Я думав, що коли б я був її раси та в її віці, то охоче б одружився з нею, аби лиш бачити щодня цей зуб у роботі за столом. Одинадцятирічній дитині, мені здавалося, що навіть і їжа, яку він жує, має смакувати інакше, краще).

Міс Реба знов обернулася до Буна:

— Що це ти робив? Із свиньми бабрався?

— Ми влізли дорогою в багнисько,— пояснив Бун.— Ми ж машиною приїхали. Вона стоїть перед будинком.

— Я бачила,— мовила міс Реба.— І ми всі теж. Не кажи тільки, що це твоя. Мене цікавить, чи її не розшукує поліція. Коли так, то забери її звідси. Містер Бінфорд дуже пильнує, щоб поліція сюди не потикалась. Я також.

— З машиною все гаразд,— відказав Бун.

— Гляди ж но,— зауважила міс Реба. Вона знов подивилась — на мене й сказала:— Лусьєсе,— ні до кого не звертаючись.— Шкода, що ти раніш сюди не приїхав. Містер Бійфорд любить дітей. Він любить їх і досі, дарма що в нього вже виникли сумніви,— а цей останній тиждень міг би збудити їх у будь-кого, хто тільки не осліп і не оглух. Отже, він виявив таку ласку Отісові, що, незважаючи на свій сумнів, після обіду взяв його з собою до зоопарку. Лусьєс міг би теж піти. Хоча з другого боку, краще б йому й не йтн. Коли Отїс І там викликатиме такі ж сумніви, як тут, то він звідти вже не повернеться,— це якщо знайдеться спосіб підіпхнути його досить близько до клітки, аби лев чи тигр могли його дістати, і якщо лев чи тигр схочуть із ним возитись, чого вони, безперечно, не захотіли б, провівши з ним бодай тиждень під одним дахом.— Вона все ще дивилась на мене, а потім додала:— Лусьєсе,— знову ні до кого, власне, не звертаючись. Тоді обернулася до Мінні:— Піди нагору й скажи, щоб ці півгодини ніхто не заходив до ванної.— Потім до Буна:— Маєш одежу на змінку? >• — Авжеж,— відказав Бун.

— Ну, то вмийся й передягнись — це пристойне місце, а не кишло яке. Мінні, дай їм Верину кімнату. Вера поїхала до рідні в Падюку,— І мовила до Буна чи, може, до нас обох:— Мінні постелила Отісові на антресолях, і Лусьєс цю ніч може там із ними переспати...

Почулася хода — на сходах, а "тоді в холі й у дверях. Цього разу то була здорова дівчина. Я не хочу сказати: дебела, але саме здорова, як от Бун здоровий, тільки що дівчина, та й ще молода. В неї було темне волосся й блакитні очі, і мені спершу видалося, що лице її простакувате. Але до кімнати вона ввійшла, вже дивлячись на мене, і я зрозумів, що це байдуже, яке в неї лице.

— Гей, мала,— сказав Бун.

Вона, проте, ще не звернула на нього ніякої уваги; вона й міс Реба, обидві, дивились на мене.

— Гляди Зараз,— сказала міс Реба.— Лусьєсе, це міс Коррі.— Я знов уклонився.— Знаєш, про що мені йдеться? — спитала міс Реба.— Ти привезла свого небожа, щоб він витонченості набрався. А оце вона вже готова для нього. Хоч він і не второпає, що це таке, а тим більше — навіщо. Але ж, може, навчиться бодай мавпувати Лусьєса. Гаразд уже,— звернулася вона до Буна.— Ходіть-но почис-тіться.

— Може, Коррі піде допомогти нам?—запитав Бун. Він тримав міс Коррі за руку.— Гей, мала,— сказав він знову.

— Не тоді, коли ти на щура болотяного схожий,— відповіла міс Реба. — Хоч у неділю ця нора мусить бути пристойною.

Мінні показала нам нагорі, де та кімната й ванна, дала кожному з нас мило й рушник і вийшла. Бун поклав валізку на ліжко, розкрив її і вийняв чисту сорочку й другі штани. Це були його штани на будень, але ті, святкові, що він мав на собі, потребували перше бензину, а вже тоді можна було б у них на люди показуватись.

— Бачиш? — мовив Бун.— Я ж тобі казав. Я зробив усе, що міг, аби ти взяв з собою хоча б чисту сорочку.

—' В мене сорочка не забрьохана,— відказав я.

— Але ж ти повинен щось мати на змінку після купелі, бодай для годиться.

— Я не збираюся купатись,— сказав я.— Я купався вчора.

— І я теж. Але ж ти чув, що казала міс Реба?

— Та чув,— відказав я.— Тільки я ще ніколи не бачив жінки, яка б не примушувала когось купатись.

— Коли ти поживеш у міс Реби ще кілька годин, тоді довідаєшся дещо нового про жінок узагалі і зрозумієш, що як вона каже тобі щось зробити, то краще роби й не роздумуй, робити чи ні.

Він уже витяг свої другі штани й сорочку. Небагато часу треба, щоб витягти тільки штани та сорочку з валізки, але він, здавалося, мав із ними мороку — головне, куди їх подіти, вийнявши; не дивлячись на мене й схилившись над розкритою валізкою, заклопотаний, він тримав сорочку в руці й міркував, де подіти штани; тоді поклав сорочку на ліжко, а штани знов узяв у руку й переклав трохи далі на ліжку, тоді знов узяв сорочку й поклав її, де лежали штани, тоді голосне відкашлявся, підійшов до вікна, відчинив його, вихилився, сплюнув, зачинив вікно, повернувся до ліжка, все не дивлячись на мене, і заговорив уголос, так, наче той, хто перший підходить до тебе на різдво вранці й каже, що під ялинкою ти знайдеш зовсім не те, про що просив Санта Клауса.

— Хіба ж не диво, що так багато може навчитись чоловік і за такий короткий час? І то такого, чого він не тільки не знав раніше, але навіть і гадки не мав, що будь-коли захоче знати, і вже аж ніяк не думав, щоб воно йому придалося на все життя,— звісно, якщо він зберігатиме його з собою, якщо не розкидатиметься ним. Ось хоча б тебе взяти. Ти лишень подумай. Від учора вранці — таж навіть двох днів ще не минуло відтоді, а як багато ти навчився: як вести машину, як без залізниці дістатись до Мемфіса і навіть як витягти машину з багниська. Отож коли ти виростеш і матимеш свій власний автомобіль, то знатимеш не тільки, як його вести, а й як проїхати до Мемфіса і навіть як витягти машину з багниська.

— Хазяїн каже, що коли я настільки виросту, щоб мати свій автомобіль, то не стане вже ніяких багниськ. І дороги всюди будуть такі гладенькі й рівні, що з аукціону продаватимуть автомобілі, які ще не встигли і в вічі багниська побачити, а інші машини то й увесь свій вік його не бачитимуть.

— А певно, певно,— притакнув Бун.— Припустім, що так. Хай навіть і не треба буде знати, як видобутись із багниська, але ти таки вмітимеш це зробити. А чому? Бо ти нікому не віддаси цього свого знаття.

— Кому ж би я міг його віддати? — здивувався я.— І кому воно буде потрібне, коли багниськ уже не стане?

— Гаразд уже, гаразд,— мовив Бун.— Ось лишень послухай хвилинку, добре? Це я тобі не про багниська якісь там кажу. Я кажу тобі про такі речі, що про них чоловік — хлопець — ніколи й не думав раніш, але от він про них дізнався, і колись, як він потребуватиме їх, вони йому будуть, мов знахідка. Бо на кожну річ, що ти про неї дізнався, приходить пора, і вона тобі потрібна, й на щось придатна — звісно, якщо ти ще маєш це знаття при собі, не загубиш його випадково, а то ще гірше — не розтринькаєш легковажно чи й здуру. Розумієш, що я маю на увазі? Ясно я кажу?

— Не знаю,— відказав я.— Певно, що мусить бути ясно, інакше б ти так довго не розводився.

— Гаразд,— сказав він.— Це одне. А тепер друге. Ми з тобою добрі приятелі, відколи знаємо один одного, і вдвох зробили собі непогану мандрівку. Ти навчився кількох речей, що їх ніколи не бачив, ані чув про них раніш, і я пишаюся, що був при цьому й став тобі в пригоді. А нині ввечері ти дізнаєшся ще про кілька речей, що про них, либонь-таки, ніколи досі не думав,— речей, і відомостей, і справ. Чимало хто в Джефферсоні й деінде сказав би, що ти не доріс ще, аби забивати собі голову такими справами. Та це бридня, хлопець, що навчився не тільки сидіти за кермом, але й потрапить довести машину до Мемфіса і витягти її з приватного багниська того сучого сина, і все це за один день,— такий хлопець дасть собі раду в будь-якій халепі. Лише...

Він знов як слід прокашлявся, прочистив горло, пі? дійшов до вікна, відчинив його, сплюнув знову й зачинив вікно. Тоді повернувся назад.

— Ну, і ще третє... Це те, що я силкуюся втовкмачити тобі в голову. Все, що чоло... пару... хлопець бачить і чує, про що він дізнається, хоч би спершу того не розумів Ьна-віть гадки не мав, щоб йому те знаття будь-коли придалося, то колись він таки відчує в ньому потребу й воно йому придасться,— звісно, якщо він ще не розтринькав його, не віддав нікому. І він тоді подякує своїй долі за доброго приятеля, що був йому приятелем, ще коли носив його малого на плечах довкіл стайні, і посадовив його вперше на коня, і остеріг його вчасно, щоб не відкинув і не загубив через забутливість, чи випадковість, чи збіг обставин, чи навіть просто щоб не розпатякав того, що тільки їх двох стосується і більше нікого. ,

— Себто ти хочеш, щоб я ані хазяїнові, ані татові з мамою, ані бабусі не розповідав нічого, що побачу в нашій мандрівці? Еге ж?

— А чого б і ні? — мовив Бун.— Хіба в цьому нема глузду і хіба це має ще когось обходити, крім нас двох? То ж чого б і ні?

— То чому ж ти так прямо й не сказав? — відмовив я. Але він тільки нагадав мені про купіль; у ванні пахло

ще більше. (Я не хочу сказати: дужче, але саме — більше). Я не вельми знався на пансіонах, отож, може, були й такі, де мешкають самі лиш панії. Я спитав про це Буна, ми вже сходили вниз, сутеніло, і мені закортіло їсти.

— А ти з біса догадливий, бо вони й справді панії,— відказав Бун.— Тільки якщо я побачу, що ти пробуєш підсипатись до котрої з них...

— Я хочу знати, чи тут зовсім не столуються чоловіки? І не живуть?

— Ні, жоден чоловік тут, властиво, не живе, окрім містера Бінфорда, і столування тут теж нема ніякого. Але тут завше збирається досить товариства, після вечері й пізніш так і снують туди-сюди; зрештою, ти

сам побачиш. Щоправда, сьогодні неділя, а містер Бінфорд твердо стережеться усяких звичаїв,— жодних тобі танців і пустощів, спокійні й чемні відвідини своїх приятельок, та й то ненадовго. Містер Бінфорд уже допильнує, щоб усе було спокійно й чемно, поки гості тут. Як на правду, то він і в будень не надто попускає. До речі, затям: твоє діло — сидіти спокійно й чемно, бути вдоволеним і прислухатись, бо, може, він схоче щось тобі сказати, а за першим разом він не дуже голосно говорить і не любить щось там удруге казати. Сюди. Вони, здається, в кімнаті міс Реби.

Там були: міс Реба, міс Коррі, містер Бінфорд і Отіс. Міс Реба надягла чорну сукню й мала на собі на три діаманти більше, так само жовтавих. Містер Бінфорд був маленький чоловічок — найменший з усіх у кімнаті, окрім Отіса й мене. Мав він чорний недільний костюм, золоті шпонки, великий золотий ланцюжок біля годинника, густі вуса, тростину із золотою кулькою, котелок, а на столі біля його ліктя стояла чарка віскі. Але найперше, куди падав твій погляд,— це його очі, бо ти відразу помічав, що він уже дивиться на тебе. Отіс також був у недільному вбранні. На зріст він здавався навіть менший за мене, тільки щось лихе було в ньому.

— Добривечір, Буне,— сказав містер Бінфорд.

— Добривечір, містере Бінфорде,— відказав Бун.— А це мій приятель, Лусьєс Пріст.

Та коли я вклонився містерові Бінфорду, він ані півсловом не озвався. Він просто перестав дивитись на мене.

— Ребо,— сказав він,— зметикуй Бунові й Коррі чогось винити. А Мінні скажи приготувати хлопцям лимонаду.

— Мінні накриває на вечерю,— відмовила міс Реба. Вона відімкнула дверцята стінного буфета. Там було щось на зразок бару: на одній

поличці чарки, на другій пляшки.—Та й цей Коррін лимонаду хоче не більше, ніж Бун. Йому давай пива.

— Я знаю,— сказав містер Бінфорд.— Він вислизнув від мене в парку. І вже дістав би пива, якби зміг когось намовити, щоб виніс йому з шинку. А твій, Буне, теж пиво дудлить?

— Ні, сер,— сказав я.— Я не п'ю пива.

— Чому? — запитав містер Бінфорд.— Тобі не подобається чи тобі не дають?

— Ні, сер,— сказав я.— Я ще замалий. ч

— А віскі? — запитав містер Бінфорд.

— Ні, сер,— сказав я.— Я не п'ю спиртного. Я обіцяв мамі не пити, доки не почастують мене тато.або хазяїн.

— Хто його хазяїн? — звернувся містер Бінфорд до Буна.

— Він має на увазі діда,— пояснив Бун.

— А-а,— сказав містер Бінфорд.— Це той, котрий власник автомобіля. Йому, здається, ніхто нічого не обіцяв?

— Бо й нема потреби,— мовив Бун.— Він просто каже вам, що робити, і ви робите.

— Либонь, ти його теж називаєш хазяїном,— зауважив містер Бінфорд.— Подеколи.

— Еге ж,— відказав Бун.

Саме це я й мав на думці, коли говорив про містера Бінфорда: ти ще й не усвідомлюєш цього, а він уже на тебе дивиться.

— Але ж твоєї матері немає тут,— сказав він.— Ти подався з Буном на погулянку. За вісімдесят — так? — миль від дому.

— Ні, сер,— відказав я.— Я обіцяв їй.

■—■ Ага,—= сказав містер Бінфорд.— Ти обіцяв їй, що не питимеш з Буном. Але ти не обіцяв їй, що не підеш із ним до повій на вихиляси.

— Ти, сучий сину! — кинула міс Реба. Не знаю, як це передати. Не рухнувшися, вона й міс Коррі, обоє, здригнулись і скочили водночас) міс Реба з пляшкою віскі в одній руці й трьома чарками в другій.

— Но-но-но,— сказав містер Бінфорд.

— До лихої години! — закричала міс Реба.— Так і полетиш відсіля! Не думай, що мені не стане духу! Що це в біса за мова така?

— А ти теж! — крикнула міс Коррі, вже до міс Реби.— Ти теж не краща. На очах у цих,..

— Но-но-но, спокійно,— сказав містер Бінфорд.— Один з них не може дістати пива, другий не п'є його,— то, може, вони обоє прибули сюди витонченості й знань набувати? Ну, то трохи їх уже й набули. Оце ж вони довідалися, що "повія" і "сучий син" слова, яких не можна не подумавши казати, бо рикошетом по тобі ж самому вдарять.

—< А таки правда, містере Бінфорде,— докинув Бун.

— І щоб мене повісили, коли в цій баюрі не об'явився ще один кабанчик,— мовив містер Бінфорд.— І то здоровий. Прокиньтеся-но, міс Ребо, поки гості не померли зі спраги.

Міс Реба налила віскі, а рука її так тремтіла, аж пляшка об чарки подзенькувала, і вона все приказувала гострим і диким шепотом: "Сучий син. Сучий син. Сучий син".

— Це вже краще,— заявив містер Бінфорд.—' Нехай буде мир у цім домі. Випиймо з такої нагоди.— Він підніс чарку й почав:—Леді й джентльмени...— Коли це хтось, чи не Мінні, сіпнула за ручного дзвоника десь у глибині будинку. Містер Бінфорд підвівся.— А оце й зовсім добре,-

мовив він.—1 Вносить щось свіженьке. Додає нам витонченості й знань, що ось. рот можна якось краще використати, аніж перепускати через нього свої думки.

Ми рушили до їдальні, не дуже поспішаючи, містер Бінфорд вів перед. Знову почувся тупіт ніг, і то хапливий. Двоє нових паній, чи дівчат — тобто одна з них ще була дівчина,— в поспіху збігли сходами," по дорозі защібаючись, одна в червоній сукні, друга в рожевій, обидві трохи за-сапані.

— Ми поспішали як тільки могли,— хутко промовила одна з них до містера Бінфорда.— Ми не спізнилися.

— То й добре,— сказав містер Бінфорд.— Сьогодні мені спізнення не дуже до вподоби.

Ми ввійшли до їдальні. Місць за столом було більш ніж досить, навіть коли рахувати Отіса й мене. Мінні ще вносила страви, все холодне — смажені курчата, коржики, городину, що лишилася з обіду,— але не для містера Бінфорда. У нього вечеря була гаряча: біля його місця стояла не

тарілка, а цілий полумисок яловичини, присмаченої цибулею. (Ти бачиш, наскільки містер Бінфорд випередив свій час? Він уже був республіканець. Я не маю на думці: республіканець 1905 року, бо мені невідомо, як він ставився до теннесійської проблеми і чи виробив він узагалі своє до неї ставлення,— я маю на думці: республіканець 1961 року. Навіть більше: він був консерватор. Бо так: республіканець — це той, хто сам збив собі маєток; ліберал — це той, хто успадкував маєток; демократ — це босоногий ліберал у перегонах— на нерівній місцевості; консерватор — це республіканець, що навчився читати й писати). Ми всі посідали, двоє нових паній також. Перед тим я вже стільки назнайомився, що не міг далі запам'ятовувати імен, і махнув на це рукою; та й цих двох я лише раз і бачив. Почали їсти. Яловичина містера Бінфорда, може, тому й пахла надзвичайно, що решта їжі геть випахлася ще в обід. Тоді одна з двох нових паній — та, що вже не була дівчина,— промовила:

— Чи ми, містере Бінфорде...

Друга, котра ще дівчина^ теж перестала їсти.

— Чи ви що? — перепитав містер Бінфорд.'

— Ви знаєте що,— мовила дівчина, мало не плачучи.— Міс Ребо,— звернулася вона,— ви ж знаєте, ми силкуємось як тільки мога... Не робимо зайвого галасу, ніякої музики в неділю, як то в інших місцях, завше прицитькуємо своїх клієнтів, коли вони хочуть трошки голосніш забавитись... Але якщо ми не сидимо тут за столом на своїх місцях, коли він устромляє носа в двері, наступної суботи нам доводиться вкидати двадцять п'ять центів до тієї клятої скриньки...

— Такі правила в цьому домі,— заявив містер Бінфорд.— Дім без правил — це не дім. Морока з вами, повійницями, полягає в тому, що деколи вам треба вести себе, як дамам, а ви не знаєте як. От я вас цього й навчаю.

— Ви не повинні так до мене звертатись! — вигукнула старша.

— Гаразд, гляньмо з протилежного боку,— сказав містер Бінфорд.— Морока з вами, дамами, полягає в тому, що ви не знаєте, як на часину перестати бути повійницями.

Старша встала. З нею так само щось було не гаразд. І не вік тут важив, як у бабусі,— зовсім ні. Вона просто була самотня. їй просто тут не личило, їй не треба було сюди потрапляти. Ні, не те. Ніхто не повинен бути самотній аж такою мірою, ніхто й ніколи. Вона сказала:

— Перепрошую, міс Ребо. Я вибираюся. Сьогодні ж.

— Куди? — запитав містер Бінфорд.— Через дорогу до Берді Вотс? Може, цим разом вона дозволить тобі забрати твою валізу, коли ще її не продала.

— Міс Ребо,— тихо промовила старша.— Міс Ребо.

— Гаразд уже,— квапливо відказала міс Реба.— Сідай і їж свою вечерю, нікуди ти не підеш. Так,— мовила вона,— я теж люблю мир. Тим-то я скажу ще одну річ, і облишимо цю справу.— Тепер вона повернулася до містера Бінфорда, що сидів на чільному місці за столом: — Що це в біса з тобою сталося? Який ґедзь вкусив тебе сьогодні, що ти такий уїдливий?

— Нічого не сталося,— відказав містер Бінфорд.

— Авжеж,— раптом'устряв Отіс.— Що ж би там могло статись, коли він не хотів навіть бігти.

Всі здригнулися, наче від електричного струму; міс Реба застигла з розкритим ротом, не донісши до нього виделки. Я ще не розумів, про що йдеться, але всі інші, і Бун теж, розуміли. За хвильку й мені стало ясно.

— Хто не хотів бігти? — запитала міс Реба.

— Кінь,— відповів Отіс.— Кінь з бігунцями, на якого ми ставили в перегонах. Авжеж, містере Бінфорде?

Тиша вже не тільки наелектризувалася,— вона застигла, наче шоком вражена, наче струмом паралізована. Пам'ятаєш, я тобі казав, що в Отісі було щось лихе? Проте я й досі гадаю, що справа полягала не в тому,— принаймні не лише в тому. Та хоч би там як, а міс Реба все ще боролася. Жінки-бо чудові! Вони ладні витерпіти все на світі, бо досить мудрі, щоб знати, що нема іншої ради на клопіт і торе, як пройти через них наскрізь. Я гадаю, це не тільки тому, що вони відмахуються від фізичного болю, не ставлячись до нього серйозно, а й тому, що вони не бачать нічого ганебного в можливості поразки. Міс Реба не припинила боротьби, навіть тоді.

— Кінські перегони,— сказала вона.— У звіринці? В Овертон-парку ?

— Не в Овертон-парку,— відповів Отіс.— На іподромі. В трамваї ми зустріли одного чоловіка, і він знав, який кінь має виграти, отож ми передумали їхати до Овертон-парку. Тільки він не виграв, авжеж,, містере Бінфорде? Але й тоді однаково ми не програли стільки, як той чоловік, навіть сорока доларів не програли, бо містер Бінфорд дав мені з них двадцять п'ять центів, щоб я не розбазікав. Тільки що. все одно ці мої двадцять п'ять центів теж пропали в тій халепі з пивом, що оце розповідав містер Бінфорд. Авжеж-бо, містере Бінфорде?

І знов запала мовчанка. Цілковита тиша. А перегодом міс Реба сказала:

— Ти, сучий сину! — І далі:— їж. Скінчи перше це своє м'ясо, коли хочеш.

"Містер Бінфорд теж був не легкодух. Та й гордий аж не як: не мав жалю до інших і сам його не просив, як пі-вень-перебієць. Дбайливо й без поспіху поклав він навхрест ножа та виделку на м'ясо, коло якого тільки-но заходжувався, згорнув серветку, просунув/ її назад у кільце, підвівся й мовив:

— Перепрошую вас, усіх,— і вийшов, ні на кого не глянувши, навіть на Отіса.

— О боже,— прошепотіла ота молодша, дівчина; саме тоді я помітив, що в прочинених дверях кухні стоїть Мінні.— І що це— таке?

— Вшивайтеся звідси! — сказала міс Реба до дівчини.— Обидві!

Дівчина й жінка враз підвелися.

— Тобто нам... забиратися геть? — запитала дівчина.

— Ні'— відказала міс Коррі.— Просто з їдальні вшивайтеся. Якщо ви зараз нікого не сподіваєтесь, то чом би вам не пройтись надворі?— Вони не барилися. Міс Коррі підвелась.— Ти теж,— сказала вона Отісові.— Іди нагору

-~до себе й сиди там.

— Тоді він пройде повз кімнату міс Реби,— озвався Бун.— Ти забула про той четвертак?

— Більше, ніж четвертак,— заперечив Отіс.— Там було вісімдесят п'ять центів, я їх заробив учора ввечері, коли надимав піанолу до танців. Він, як дізнався про це пиво, то забрав у мене і їх.

Міс Реба подивилась на нього.

— Так ти продав його за вісімдесят п'ять центів,— мовила вона.

— Іди в кухню,— сказала Отісові міс Коррі.— Хай^він туди пройде, Мінні.

— Хай,— погодилася Мінні.— Спробую втримати його від холодильника. Хоч він занадто спритний, як на мене.

— До дідька, нехай буде тут,— мовила міс Реба.— Вже запізно. Його треба було кудись-інде спровадити, ще доки він не зійшов з того арканзаського поїзда на тім тижні.

Міс Коррі пересіла на стілець поруч міс Реби.

— А чого ти не підеш помогти йому спакуватись? — лагідно звернулась вона до неї. ',

— Якого ти дідька хочеш від мене?—сказала міс Реба.— Та я б довірила йому останнього цента! Тільки не на ті кляті коні.— Вона раптом випросталась, випещене розкішне тіло, тверде вродливе обличчя, волосся аж надто руде.— І чого це, до дідька, я не можу обійтися без нього? Чого це?

— Ну-ну,— заспокоювала її міс Коррі.— Тобі треба випити. Дай Мінні ключі... Ні, вона ще не може пройти —до твоєї кімнати...

—■ Він уже пішов,— сказала Мінні— Я чула, як хряснули парадні двері. Він довго не збирається. Це йому не первина.

— А й то правда,— мовила міс Реба.— Ми з Мінні вже знаємо, як воно ведеться, авжеж-бо, Мінні?

Вона дала негритянці ключі й сіла,' а та пішла й принесла цим разом пляшку джину, і вони почали пити, Мінні також (хоч попервах вона не хотіла пити тут, де було так багато білих, і щоразу з повною чаркою виходила до кухні, за хвильку повертаючись уже з порожньою) — усі, крім Отіса й мене. І тоді я довідався докладніш про містера Бінфорда.

Він був тут господар. Таке він мав офіційне, хоч, може, й неписане, звання і титул. В усіх таких місцях чи закладах був свій господар, мусив бути. Поза домом, у тому чужому світі, такому щасливому, що там не доводиться заробляти на прожиття в цей тяжкий, проклятий і самогубний спосіб,— там він мав інше, крутіше й презирливіше назвисько. Але тут,— один чоловік не те, що на ціле господарство жіноти, а на всю їхню жіночу істерію,— він був не Просто господар: він відігравав невдячну роль невдячного каталізатора, єдиної крихкої сили в шатах пристойності, спроможної дати певний лад істерії, щоб вона, як ціле, стала коли не самооплатною, то бодай хоч годувала себе. Це він лічив гроші, сплачував податки й комунальні послуги, мав справи з крамарями й робітниками,—від торгівців спиртним, через зеленярів та вуглярів аж до водопровідників, що взимку розігрівали замерзлі труби, і сезонників, що чистили димарі й каналізацію та пололи бур'яни на подвір'ї. Це його рука вділяла хабарів представникам закону, його голос марно змагався з податковими й муніципальними агентами і лаяв хлопчиву-газетяря за принесену невчасно газету. І серед них (я маю на увазі господарів), в їхньому товаристві, містер Бінфорд був ніби принц і взірець, гідний наслідування: людина з належним стилем, поставою, манерами та ідеалами, непідкупна у справах принципових, бездоганна морально. Він, містер Бінфорд, протягом п'яти років бувши за коханця міс Реби, зберігав їй більшу вірність, аніж багато законних чоловіків зберігають; і мав він одну лиш єдину ваду— це коні в перегонах, що на них можна закладатись. Цьому вже він не здатний був опиратися — він знав, що це його слабість, і боровся з нею. Але щоразу, коли чулося: "Гайда!" — він ставав лемішкою в руках першого-ліп-ііібго незнайомця, що міг поставити долара.

.— Він сам про це знав,— сказала Мінні.— Йому соромно було себе й за себе, що він такий слабодух, що є щось дужче від нього. І він розумів, що воно дужче від нього, де б та як воно йому не трапилось, хоч для сторонніх, хто не знав ного, він скидався на задирливого півня. Тим-то він присягався нам і сам у це вірив, як ото два роки тому, коли ми врешті мусили його викинути. Ви пам'ятаєте,— звернулася вона до міс Реби,— скільки довелось наморочитись, поки його повернули.

— А пам'ятаю,— відказала міс Реба.— Налий-но ще. ^^г^Не знаю, як він дасть собі раду,— казала Мінні.—

"Бо коли він забирається з дому, то не бере з собою нічого, крім одежі, тієї, що на ньому, бо за все тут заплачено грішми міс Реби. Але не мине й двох днів, як він пришле когось і передасть оті сорок доларів, геть усе до цента.

— Тридцять дев'ять доларів сімдесят п'ять центів,— поправив Бун.

— Ні,— заперечила Мінні.— Таки всі сорок доларів, бо навіть той четвертак — то все міс Реби. На менше він не пристане. Тоді міс Реба пошле до нього, і він повернеться. Торік, коли ми врешті знайшли його, він працював з артіллю, що прокладала каналізаційні труби коло станції Фріско, й міс Реба мусила на колінах його благати...

— Стривай,— перепинила її міс Реба.— Помовч, хоч поки джину наллєш.

Мінні почала наливати. І раптом зупинилась, пляшка застигла в повітрі.

— Що це за репет? — мовила вона.

Тепер ми всі почули глухий крик, десь ізнадвору.

— Іди подивись,— наказала міс Реба.— Тільки дай мені пляшку.

Мінні віддала їй джин і сама вийшла до кухні. Міс Реба налила собі н передала пляшку по колу.

— Тепер він на два роки старший,— мовила міс Коррі.— Буде розумніший... і

— А для чого він ховає ту свою розумність? — спитала міс Реба.— Передай далі пляшку.

Мінні повернулася до їдальні й сказала:

— Якийсь чоловік репетує під вікнами за будинком: "Містер Бун ХогенбекІ", а коло нього стоїть щось велике.

Ми всі побігли, Бун попереду, через кухню й надвір, на задню веранду будинку. Вже зовсім посутеніло, але місяць ще не піднявся високо, щоб нам зарадити. Два тьмяних силуети, один менший, а другий великий, бовваніли посеред двору, і менший горлав до горішніх вікон: "Бун ХогенбекІ Містер Бун Хогенбек! Е-гейі Е-гей!", аж поки Бун перекрив його своїм:

— ЦитьІ Цить! Цить!

То був Нед. —А коло нього — кінь.

VI

Ми всі зібралися в кухні.

— Боже всемогутній! — мовив Бун.— То ти проміняв хазяїнів автомобіль на коня?!

Він мусив це сказати аж двічі, бо Нед усе дивився на зуб Мінні. Тобто він чекав, щоб знов його побачити. Може, міс Реба її про що запитала, а може, Мінні сама озвалася. Пам'ятаю лише розкішний зблиск золота в електричному освіті з кухні в ту мить, коли Мінні щось сказала, немовби той зуб від тьмяного світла лампи в надвірній темряві зайнявся новим блиском і сяйвом, як ото очі в коня, бува, світяться,— та ще пам'ятаю, як цей блиск уразив Неда.

Він на мить завмер, наче від погляду василіска. Так само був і я завмер, уперше зуб той побачивши, отож мені зрозуміло було, що зараз Нед переживав. Проте ще дужче його вразило. Бо хоч мені було тільки одинадцять років, я вже неясно усвідомлював собі, що я занадто сторонній,— як расою, так і літами,— щоб відчувати те, що Нед відчував; зуб той міг лише сповнити' мене побожним острахом, подивом чи захватом, але не міг так заполонити, як Неда. Тут, у цьому прадавньому змаганні статей; знайшовся для нього гідний супротивник; тут, у цій прадавній містичній солідарності раси, знайшлася для нього верховна жриця, заради якої варто було життя покласти — якщо аж такої межі сягала його посвята {що, як скоро з'ясувалося, зовсім не входило в Недові заміри — чи бодай сподівання — зробити з Мінні). Отож Бун мусив повторити свої слрва, поки Нед його почув чи взагалі завважив.

— Ви ж незгірш за мене знаєте,— сказав Нед,— що хазяїн зовсім не хотів цього автомобіля. Він купив його, бо мусив, полковник Саргоріс приневолив його. Він мусив купити цього автомобіля, щоб присадити полковника Сарто-ріса, коли той не в міру захизувався. Що хазяїн направду любить, так це коней — не з тих ото запряжних шкап у ваших стайнях, що їм ви з містером Морі такі пишні ймення понадавали,— а просто коней. І от я такого йому дістав. Як хазяїн побачить цього коня, він ревно мені подякує, що я тут трапився саме в слушну пору, аби перехопити його у когось там з-під носа...

Це було наче сон, наче кошмар якийсь; ти знаєш, що це сон, і тільки б тобі торкнутися чогось твердого, реального, справжнього, незміненого,— і ти прокинешся; Бунові й мені воднораз те саме спало на

думку, і я швидше рвонувся лиш тому, що був легший. Нед зупинив нас, він про--читав наші думки:

— Нема там на що дивитися. Він уже був тут і забрав його.

Бун застиг, піднісши ногу, і зиркнув на мене, обох нас пойняв жах неймовіри, а я помацав кишеню. Ключ і досі лежав там.

— Пхе,— сказав Нед.— Цього йому й не треба. Він мастак у цім ділі. Він твердив, що вміє сягнути рукою поза тим замком і завести мотор іззаду. І так і зробив. Я теж не — вірив, поки не побачив. Це йому було заіграшки. Він навіть докинув і повіддя до коия...

Ми — Бун і я — не побігли, але пішли, хоч досить швидко, до парадних дверей, міс Реба й міс Коррі подалися за нами. Машини не було. Власне, тільки тепер я усвідомив, що міс Реба й міс Коррі присутні тут і що жодна з них і півсловом не обізвалася,— бо ж і не дивно, така подія,— вони лише стежили й прислухалися, не пропускаючи ані словечка, але самі не озивалися зовсім, наче належали до іншого, осібного товариства чи різновиду, аніж Бун, і я,' і Нед, і дідусів автомобіль, і кінь (хоч би чий він там був), і ми й наші вчинки ніяк їх не обходили, а тільки потішали. І я пригадав собі, що точнісінько так ото, бувало, мама приглядалася до мене й моїх братів та сусідських хлопців, які з нами гуляли, не пропускаючи нічого, цілком зосереджена й певна, а при тім така прихильна, променяста

в добра, хоча й відсторонена аж. до моменту, коли' треба було усунути кістку незгоди, а то й затамувати пролляту кров.

Ми повернулися до кухні, де залишили Неда й Мінні. На порозі ще донеслося до нас Недове:

— ...Ти за гроші кажеш, любонько,— я маю їх, а можу й більше дістати. Хай-но тільки влаштую цього коня та підгодую, тоді ми

заходимося з тобою, щоб цей зуб зблиснув на чомусь такому, що його варте, як от шмат добрячої риби або ж свинини, коли тобі свинина краще смакує...

— Гаразд уже,— урвав його Бун.— Іди забирай свого коня. Де живе цей чоловік?

— Який чоловік?— запитав Нед.— Чого ви хочете від нього?

— Забрати назад хазяїнів автомобіль. А тоді я. подивлюсь, чи тебе тут запроторити у в'язницю, чи нехай там, у Джефферсоні, хазяїн з тобою побавиться.

— Чого ви хоч на хвильку не примовкнете й не вислуг" хаєте мене?— сказав Нед.— Авжеж, я знаю, де цей чоловік живе,— хіба ж я не виторгував у нього допіру коня? Але дайте йому спокій, він нам ще не потрібен. Ми його потребуватимем аж по перегонах. Бо ж ми дістали не самого коня — він нам і кінські перегони докинув. Один чоловік у Посемі * має коня, що тільки й жде нагоди позмагатися з нашим, скоро ми туди прибудемо. Якщо ви, панії, не знаєте, де Посем, так це там, куди доходить залізниця від Джефферсона й де пересідати на мемфіський поїзд,— звісно, якщо ви не їдете автомобілем, як оце ми...

— Гаразд,— мовив Бун.— Той чоловік у Посемі...

— О,— перебила його міс Реба^— це ж Пошемі

— Еге ж,— погодився Нед.— Там ото собачі й півнячі бої влаштовують. Але це нам ні до чого. Отой самий кінь уже змагався з нашим у перегонах із трьох забігів, п'ятдесят доларів забіг, переможцеві дістається все. Тільки то пусте,— сто п'ятдесят доларів, та й годі. Що мя виграємо, так це автомобіль.

— Себто як? — озвався Бун.— Як, у чорта, кінь цей допоможе тобі виграти автомобіль у чоловіка, що вже віддав тобі коня за нього?

— Бо він не вірить, що цей кінь здатен бігати. А то чого б, ви думаєте, обміняв він так дешево коня за автомобіль? Чого б він не лишив у себе коня й не виграв через нього автомобіль, коли йому така потреба, та й мав би їх обох — і коня, й машину?

— Ну? — мовив Бун.— То чого?

— Я ж тільки-но казав: Той посемський кінь уже двічі побив цього коня, бо ніхто не знав, як примусити його бігти. Тож, звісно, цей чоловік певний, що, як наш кінь не хотів бігти двічі, не побіжить і за третім разом. Тим-то нам треба лише поставити цього коня проти хазяїнового автомобіля. А цей.чоловік охоче піде на заклад, бо, звісно, чого б йому не вернути собі коня, коли вже автомобіль у ньоТЬ, та ще й коли нічим не ризикувати — тільки стань собі на фініші й чекай, поки кінь туди притьопає, а тоді бери його, прив'язуй до автомобіля і вертайся верхи до Мемфіса...

Тут уперше озвалася міс Реба.

— Боже! — промовила вона.

— Бо ж він не вірить, що я змушу цього коня бігти. Але коли тільки я не призабув свого ремества та не помилився ненароком, то він усе-таки приїде післязавтра до Посема пересвідчитись. І якщо ви не нашкребете досить грошви у цих паній,— це щоб він дужче розпалився і поставив у заклад автомобіль,— то краще вам, містере Буне, й на очі не показуватись хазяїнові Прісту. Я не такий відважний чоловік, щоб оце так просто повернути йому машину, та й годі. А цей кінь, може, вас і врятує. Бо, тільки-но я його побачив, як відразу пригадав...

— Ги, ги, ги,— глумливо й брутально перекривив його Бун.— Ти віддав хазяїнів автомобіль за коня, що не вміє бігати, а тепер збираєшся й коня віддати, коли я нашкре-бу тобі досить грошви на заклад...

— Дайте мені скінчити,— сказав Нед. Бун замовк.— Ви дасте мені скінчити?

— Кінчай,— мовив Бун.— Тільки не...

— ...пригадав отого мула, що був колись у мене,— сказав Нед. —

Тепер вони обидва змовкли, .дивлячись один на одного, а ми всі приглядалися до них. Перегодом Нед мовив, лагідно й мало не мрійно:

— Ці панії не бачили того мула. Звісно, вони ж такі молоді, та й відси ж далеченько до Йокнапатофської округи. Шкода, що нема тут хазяїна чи містера Морі, ті б розповіли паніям про нього.

Я міг це зробити. Бо той мул був однією з наших родинних легенд. Сталося то, ще коли тато й Нед були юнаками, ще до того, як дідусь перебрався в місто з ферми Маккаслінів і став джефферсонівським банкіром. Одного дня, коли кузен Маккаслін (батько кузена Зека) кудись подався, Нед злучив добірну расову кобилу з віслюком. Коли вщухла спричинена цим буря і кобила ожеребилася, кузен Маккаслін примусив Неда відкупити у нього муленя і сплачувати йому тижнево по десять центів, які стягувано в Неда з платні. На це Недові пішло три роки, протягом яких його мул систематично побивав усіх мулів, що ставали з ним до перегонів в околі п'ятнадцяти чи двадцяти миль, а тоді почали приганяти мулів за сорок і п'ятдесят миль,— і він і їх усіх побивав.

Ти народився занадто пізно, щоб знатись на мулах і, отже, зрозуміти, яке разюче, яке приголомшливо важливе це повідомлення. Мул, що бодай раз промчить галопом півми-лі в одному напрямку, вказаному вершником, стає легендою на цілу околицю; мул, що робить

таке систематично й щоразу,— це неймовірний феномен. Бо на противагу коневі мул куди розумніший, щоб серце мало йому розриватись від гону за славою по багатомильовому кругу. За розумністю я, власне, ставлю мулів на друге місце після пацюків; далі за мулами йдуть коти, собаки й нарешті коні — це, звичайно, якщо виходити з мого визначення розумності, а саме: здатності давати собі раду з оточенням, тобто приймати це оточення, водночас зберігаючи принаймні частку особистої свободи.

Пацюка, звичайно, я ставлю на перше місце. Він живе в твоєму домі, але не допомагає тобі купувати його, чи будувати, чи лагодити, чи податки сплачувати; він їсть те, що й ти їси, але харчу ані вирощує з тобою, ані купує, ані додому приносить; ти не можеш його, позбутись, і якби він не був канібал, то вже давно посів би всю землю. Кіт стоїть на третьому, місці, в нього ті самі риси, тільки він слабший і тендітніший; він не жне, ані пряде, на тобі паразитує, але тебе не любить; він би вимер, перестав існувати, зник би з лиця землі (тобто в своєму так званому свійському різновиді), тільки що досі нічим його до того не примушено. (Є така байка, здається, китайська і, певно, літературна, про ті часи, коли на землі панували коти. Отож цілі віки марно силкуючись стати над усіма лихами омертних — голодом, моровицями, війнами, кривдою, глу-потою, пожадливістю,— одне слово, над усіма клопотами цивілізованих урядів,— ці коти скликали зібрання наймудріших котячих філософів розважити, чи вдасться тут щось ізробити. Переговоривши подостатком, зібрання прийшло до одностайного висновку, що ціла дилема й усі ці проблеми суть нерозв'язні і єдиний практичний вихід — зректись, поступитись і піддатися задля цього вибраному різновидові нижчих істот, досить оптимістичних, аби вірити, що ці трудноти смертних можна залагодити, і при тім досить нетямущих, аби будь-коли зрозуміти справжнє становище. Ось через що коти живуть з нами, в усьому від нас залежні, коли йдеться про харч та притулок, хоч самі й лапою не ворухнуть нам допомогти і нас не люблять; коротше кажучи, ось через що кіт на тебе так дивиться, як він уміє дивитись).

Собаку я ставлю на четверте місце. Він мужній, вірний, незмінний у своїй відданості; він теж паразитує на тобі; його хибою (супроти кота) є те, що він працює для тебе, тобто самохіттю працює і радо, що він ладен мавпувати-хоч би й які дурні фиглі, аби тобі на вподобу, аби його по голові погладили: такий самий здоровий і повноцінний паразит, як і будь-який інший, він має ту ваду, що є улесннком, що вірить у свій обов'язок виявляти тобі вдячність; він буде упокорюватись і принижувати свою гідність тобі на втіху, лащитиметься, коли його стусонеш; у боротьбі він за тебе життя віддасть і зморить себе голодом над твоїм прахом. Коня я ставлю насамкінець. Це створіння спромагається лише на одну думку за раз, найхарактерніша його риса — полохливість і страх. Його й дитина може ошукати чи обдурити, щоб поламав собі ноги і щоб серце йому розірвалося від бігу занадто далеко й занадто швидко, від стрибків через занадто широку, тверду чи високу перепону; він лусне з переситу, коли його не глядіти, мов немовля; якби йому бодай крихту того розуму, що в найостаннішого пацюка, то він став би вершником.

Мула я ставлю на друге місце. На друге лише тому, що ти можеш примусити його працювати для тебе. Але це виключно в тих суворих межах, що він сам для себе визначив. Він не дозволить собі переїдатись. Він тягтиме воза чи плуга, але не побіжить у перегонах. Він і не спробує стрибати через будь-що, загодя не впевнившись, що перестрибне; він нікуди не ввійде, коли не знає з свого попереднього досвіду, щб там по другий бік; він працюватиме терпляче десять років, а таки вижде нагоду раз тебе хвицнути. Одне слово, вільний від зобов'язань предків і не маючи відповідальності за нащадків, мул зборов не тільки життя, але й смерть, і став таким чином безсмертний. Якби він зник з лиця землі сьогодні, та сама випадкова біологічна сполука, що спричинила його появу вчора, спричинила б його появу через тисячу літ, незмінного і незмі-неного, так само непіддатливого поза тими границями, що він їх сам виміряв і випробував, так само вільного й самоправного. Ось чому Недів мул був надзвичайний, був справжній феномен. Постав десяток мулів на одній лінії, і коли пролунає команда: "Гайда!" — вони кинуться врозтіч у десятьох різних напрямках, наче сполохана зграйка водяних

жуків, і саме той мул, що його напрямок випадково збіжиться з напрямком бігово^ стежки, неминуче виграє.

Але не такий був Недів мул. Тато розповідав, що біг він, як кінь, проте без кінського гарячкового поспіху, без вйстрибів і спотикань, без одчайдушно паморочливого чвалу. Він біг у перегонах, немов роботу виконував: на Недів доторк (чи голос, чи там ще який знак) він відразу набирав того темпу, що, згідно з власними його розрахунками, був найвідповідніший, і вже не змінював його до самого фінішу, аж поки Нед зупиняв його. І ніхто, навіть тато,—. що був у Неда, ну, не жокеєм, а, скажімо, першим помічником і букмекером *,— і той не знав, як Нед це робить. Природна річ, що легенда про це росла й більшала (не завдаючи при тому шкоди їхній стайні),— тобто про ті чари, які Нед відкрив чи винайшов, щоб примусити свого мула бігти так, як жоден інший мул не був здатний. Але вони — ми — ніколи того не дізналися, і ніхто інший не їздив верхи на тому мулі, навіть коли Недові почало прибувати літ і ваги, і так той мул і помер, ніким не переможений, маючи віку двадцять два роки; його могила (хтось із Едмондсів, напевно, вже показував її тобі) на фермі Маккаслінів.

Ось що мав на увазі Нед, і Бун знав про це, і Нед знав, що він знає. Вони втупились один в одного.

— Це не той мул,— сказав Бун.— Це кінь.

— Цей кінь має такого ж складу розум, що й той мул,— відказав Нед. — Не так його багато, як у мула, але розум такого ж складу...

Вони знов утупились один в одного. Тоді Бун сказав:

— Ходім глянемо на нього.

Мінні засвітила ліхтаря. Бун узяв його, й ми всі чорним ходом вийшли на ґанок і зійшли на подвір'я, Мінні, міс Коррі й міс Реба також. Місяць

підбився вище, і вже повиднішало. Кінь стояв, у дворі в кутку, прив'язаний до білої акації. Очі його блиснули й погасли; він хропів і нервово бив копитом.

— Ви, панії, зробіть таку ласку, трохи оступіться,— мовив Нед.— Він ще не звик до великої громади.

Ми зупинилися, Бун підніс угору ліхтаря. Очі в коня поблискували холодно й збуджено, коли Нед підходив ближче й промовляв до нього, аж поки Нед торкнувся його лопатки, погладив, усе ще промовляючи до нього, і нарешті вхопив повіддя.

— Тільки не бликайте так йому в' очі ліхтарем,— звернувся він до Буна.— Лишень підійдіть та посвітіть краще, аби панії могли побачити коня, якщо хочуть. Коли я кажу коня, я маю на думці справжнього коня, а не тих шкап, що ви називаєте кіньми там, у Джефферсоні.

— Перестань патякати й виведи його так, щоб нам було видніше,— перебив Бун.

— Таж вам його видно,— відказав Нед.— Піднесіть лиш ліхтаря вище.

, Одначе він таки вивів коня і трохи пройшовся з ним.

О, так, я й досі пам'ятаю його: триліток, на три чверті расовий (а то й більше — я не такий був знавець, щоб певніше сказати), каштановий холостун, невисокий, не мав навіть шістнадцяти п'ядей, зате з довгою шиєю для рівноваги, з міцними грудьми задля доброго ходу й великими стегнами, що свідчили про витривалість (а на думку Неда, Неда Маккасліна, ще й про серце та силу волі). Отож, мавши тільки одинадцять років, я подумав, здається, те самісіньке, що й Бун, як це виявилося через хвилину. Він подивився на коня, а тоді на Неда. Та коли він озвався, голос його був не чутніший за шепіт:

— Цей кінь...

— Стривай,— сказала міс Коррі. І слушно. Я й не помітив Отіса. Він відзначався ще одним: ти зауважував його за мить до того, коли вже було б запізно. Але це не те, що було в ньому лихого.

— О боже, й справді,— озвалася міс Реба. Кажу ж тобі, жінки — чудові.— Забирайся звідсиі — наказала вона Отісові,

— Іди в дім, Отісе,—мовила міс Коррі.

— Та вже ж,— відказав Отіс.— Ходім, Лусьєсе.

— Ні,— сказала міс Коррі.— Тільки ти. Іди вже. Можеш іти нагору в свою кімнату.

— Ще зовсім рано,— огинався Отіс.— Я зовсім не хочу спати.

— Я не буду двічі казати,— знов озвалася міс Реба. Бун почекав, поки Отіс зайде в дім. Ми теж почекали,

а тоді Бун підніс високо ліхтаря, так що його світло падало в основному їм обом з Недом на обличчя, і промовив удруге безживним однотонним голосом:

— Цей кінь крадений.

— А хіба автомобіль ні? — пробурмотів Нед у відповідь таким самим голосом.

Так, чудові; голос міс' Реби був не чутніший за Бунів і Недів, тільки жвавіший:

— Треба його спровадити в міста. . .

— Тим-то— ж я й привів його сюди,— сказав Нед.— Ось я лиш повечеряю, і ми з ним рушимо до Посема.

— Та ти хоч уявляєш, як далеко до Посема, вже не кажучи, в який це бік? — здивувався Бун.

—• А хіба це так важливо? — відказав Нед.— Коли хазяїн виїхав з міста, не забравши автомобіля з собою в кишені, то чи дуже ви клопотались, як далеко до Мемфіса?

Міс Реба зрушила з місця.

— Ходімо до хати. Чи може тут хтось його побачити? — звернулася вона до Неда.

^ . — Ніхто,— відповів Нед.— Я ж не вчорашній, одразу стерігся.

Він знову прив'язав коня до дерева, й ми всі піднялися сходинками слідом за міс Ребою.

— До кухні,— мовила вона.— О цій порі вже починає сходитись товариство.— У кухні вона сказала Мінні:— Сідай у моїй кімнаті, звідти виходитимеш до дверей. Ключі ти віддала мені чи ні?.. Гаразд. Набір нікому не давай, хіба що кого знаєш. Гроші бери по змові наперед. Подивись, хто вже є в домі. Коли хтось питатиме міс Коррі, скажи, що приїхав її приятель із Чікаго.

— А як хто з них не повірить, нехай обійде круг дому й постукає в двері в чорного ходу,— докинув Бун.

— На богаї — скрикнула міс Реба.— Ще не маєш досить клопоту? І коли тобі не подобається, що до Коррі ходять, то якого біса не викупиш її назавше, а тільки ви-наймаєш раз на півроку?

— Гаразд уже, гаразд,— втихомирювався Бун.

— І поглянь також,— де хто з дівчат,— додала міс Реба, звертаючись до Мінні.

— А за ним я сама подивлюсь,— озвалася міс Коррі.

— Накажи йому, щоб там і сидів,— мовила міс Реба.— Він уже наробив сьогодні біди з тими кіньми, на один день вистачить.

Міс Коррі вийшла. Міс Реба сама зачинила двері й зупинилась, дивлячись на Неда.

— То значить, до Пошема поведеш коня? .— Еге ж,— відказав Нед.

— А ти знаєш, як далеко до Пошема?

— А хіба це так важливо? — повторив Нед;— Мені не треба знати, як далеко до Посема. Що мені треба, так це Посем. Тим-то я й передумав вести його пішки, це може бути задалеко. Попервах я мізкував собі, що як ви тут знайомствами відаєте...

— Що це ти, в дідька, мені закидаєш?! — обурилася міс Реба.— Я веду дім, і прошу так і казати. А кому така назва не до шмиги, може вимітатись — і з парадного ходу, і з чорного.

— Це я до того, що у ваших паній є знайомства,— освідчив Нед.— І, може, хтось такий має верхового коня, чи робочого, чи мула, на якому я б міг поїхати, а Лусьєс верхи на цьому, і так би ми дісталися до Посема.

Адже післязавтра нам доведеться в перегонах не тільки цілу милю пробігти, а ще й повторити це двічі, і принаймні два рази з трьох випередити того коня. Тим-то я й поведу його до Посема.

— Гаразд,— сказала міс Реба.— Вважай, що ти з цим конем уже в Пошемі. Тепер тобі треба лише перегонів.

— Мавши коня, всюди можна знайти кінські гони,— заявив Нед.— Єдине, що тоді треба, це щоб ви з конем ДОТЯГАЙ до старту.

— А ти зможеш його примусити, щоб дотягнув?

— Авжеж,— відказав Нед.

— І зможеш примусити, щоб після цього він біг?

— Авжеж,— відказав Нед.

— Звідки ти знаєш, що зможеш?

— Я ж примусив того мула бігти,— відказав Нед.

— Якого мула? — запитала міс Реба. Ввійшла міс Коррі й зачинила за собою двері.— Добре зачини,— сказала міс Реба. Тоді знов до Неда:— Гаразд. Розкажи мені про ці перегони.

Нед подивився на неї, цілих чверть хвилини дивився. Розперезане свавільне зухвальство привілейованого спільника, з яким він ставився до Буна, дядьківське опікунство щодо мене цілком зникли з його постави.

— Ви кажете так, наче справді хочете всерйоз побалакати,— мовив Нед.

— Побачиш,— відказала міс Реба.

— Ну, то гаразд,— сказав Нед.— Один чоловік, теж білий багач, не знаю, як його на ім'я, але я можу знайти його... Такий кінь один на цілі десять... та що там, на цілі двадцять миль довкола Посема! Отже, той чоловік має другого такого породистого коня, що минулої зими двічі бігав проти нашого і двічі його побив. Той посемський кінь побив цього так прикро, що інший білий багач, хазяїн нашого коня, за другим разом заклався вдвічі більше. І програв, та ще й куди прикріше, ніж за першим заходом. Так що тепер, коли цей кінь вигулькне післязавтра в Посемі і ми виставимо його ще раз проти тамтешнього коня, то той посемський білий багач мало що радо пристане на перегони, а ще й пишатиметься і навіть гроші йому буде соромно брати.

— Гаразд,— мовила міс Реба.-І— Кажи далі.

— Оце й усе,— сказав Нед.— Я можу примусити цього коня бігти. Тільки про це ще ніхто не знає, опріч мене. Отож коли хто з вас, панії, хотів би трохи розважитись, то ми в Лусьєсом і містером Хогенбеком можемо ці ваші заклади взяти з собою.

— А той, у кого тепер автомобіль? — спитала міс Реба.— Він теж не знає, що ти можеш примусити цього коня бігти? — — Певно, що не знає.

— Тоді чого він не звільнив усіх від клопоту й не відпровадив тебе з конем до Пошема, коли йому треба самих лише перегонів, аби мати й коня, й автомобіль разом?

Запала тиша, вони обоє дивились одне на одного.

— То кажи ж,— мовила міс Реба.— Ти щось хочеш сказати. Як тебе звуть?

— Нед Вільям Маккаслін, Джефферсон, штат Міссісіпі,— відповів Нед.

— Ну? — спитала міс Реба.

— Може, в нього не вистачить на це,— відказав Нед.

— Хай йому чорт! — втрутився Бун.— У нас теж не...

— Заткни рота!— гримнула міс Реба на Буна. А тоді до Неда: — Ти, здається, казав, що він багатий.

— Я кажу про того, з ким я помінявся.

— Він що, купив коня в того багача?

— Він його мав.

— І він дав тобі якогось папірця, коли ви мінялися?

— Я взяв коня.

— Ти неписьменний, так? — мовила міс Реба.

— Я взяв коня,— відказав Нед.

Міс Реба дивилась на нього. 41

— Ти взяв коня. Ти привів його до Пошема. Кажеш, ти знаєш спосіб, як примусити його бігти. Цим самим способом ти приставиш і автомобіль до Пошема?

— Та розкиньте лиш-но думками,— відказав Нед.— Ви ж це можете. Ви й так уже швидше й більше за інших зрозуміли, що тут до чого. Тож гляньте ще трохи пильніше і побачите, що ті люди, в яких я виміняв коня...

— Люди? — здивувалася міс Реба.— Ти ж казав про одного чоловіка.

Але Нед навіть не зупинився:

— ...точнісінько в такому самому становищі, як і ми: раніш чи пізніш їм теж треба повертатись додому.

— І чи то Нед Вільям Маккаслін, чи Бун Хогенбек, чи то ті люди, що ти виміняв чу них коня, не можуть повернутися додому з самим конем або з самим автомобілем,— їм-треба мати і те й друге. Адже так? — мовила міс Реба.

— Та вже ж не інакше,— відказав Нед.— Хіба ж я не про це саме товчу вам уже дві години?

Міс Реба подивилась на Неда. Вона тихо перевела подих, один раз.

— І отже, ти збираєшся пішки вести його до Пошема, тоді як усі фараони в західному Теннессі никатимуть по дорогах за цим конем...

— Ребо І — скрикнула міс Коррі.

— ...уже завтра вранці.

— Авжеж,— сказав Нед.— А зараз уже занадто пізно, щоб когось могли злапати. Але ви такі тямущі. Ще й здогадливії І не кажіть І

Вона дивилась на нього; цього разу вона двічі перевела подих і навіть не одвернула від нього очей, вдаючись до міс Коррі:

— Отой гальмівник...

— Який гальмівник? — запитала міс Коррі.

— Ти знаєш, про кого я кажу. Отой, що його дядько по матері, чи брат у перших, чи хтось там...

— Він не гальмівник,— сказала міс Коррі.— Він сигнальник. На мемфіському експресі, що ходить до Нью-Йорка. Він має уніформу, як і кондуктор...

— Хай буде сигнальник,— погодилася міс Реба. Тоді мовила Бунові: — Це в Коррі один...— І скинула оком на Неда.— Знайомий. А може, врешті мені й подобається той твій вираз. Так ото його дядько по матері, чи як його там, є віце-президентом чи кимось таким на залізниці, що йде через Пошем...

* — Його дядько начальник дільниці,— пояснила міс Коррі.

— Начальник дільниці,— повторила міс Реба.— Тобто в ті проміжки, коли він не стовбичить на перегонищі тут чи в якомусь іншому місті, де проходять його поїзди, і не приглядається до кінських перегонів. А його небіж тим часом починає кар'єру з порожнього місця, і таки, мабуть, зробить її, бо дуже він настирливий, аж занадто, та ще, як то.кажуть, і в сорочці народився. Розумієш, про що я кажу?

— Багажний вагон,— мовив Бун.

— Еге ж,— підтвердила міс Реба.— Отже, вони будуть у Пошемі ще до світанку і ніхто їх там не побачить.

— Але. й на багажний вагон теж треба грошей,— засумнівався Бун. —. А ще ж треба мати сховок до перегонів, а тоді на самі перегони викласти півтори сотні, коли в мене всього яких п'ятнадцять чи двадцять доларів.— Він підвівся.— Забирай цього коня,— кинув він Недові.— Де, кажеш, той чоловік живе, що ти віддав |йому автомобіль?

— Сідай! — стримала його міс Реба.— Боже, подумати тільки, яке на нього пекло чекає в Джефферсоні, а він ще має час центи лічити.— Вона подивилась на Неда.— То як, кажеш, тебе звуть?

Нед повторив їй.

— Ви хочете послухати про того мула? Нехай Бун Хо-генбек розповість вам. ,

— Ти не кажеш йому, щоб він називав тебе "містер"? — запитала Буна міс Реба.

— Я завше так і роблю,— озвався Нед.— Містер Бун Хогенбек. Нехай він розповість вам про того мула.

Вона обернулася до міс Коррі. (1

— Сем сьогодні в місті?

— Так,— відповіла міс Коррі.

— Ти зможеш його знайти?

— Так,— відповіла міс Коррі. Міс Реба обернулася до Буна.

— Ти забирайся звідси. Можеш собі влаштувати променад на пару годин. Або піди через дорогу до Берді Вотс, коли хочеш. Тільки, ради бога, не впийся. З чого, в біса, ти думаєш, живе Коррі й розплачується за харчі та житло, поки ти в тому міссісіпському баговинні цупиш автомобілі й викрадаєш дітлахів? З повітря?

— Нікуди я не піду,— заявив Бун.— Щоб воно все запалося! — гримнув він.— А тоді до Неда: — Забирай цього коня!

— Не конче його запрошувати,— мовила міс Коррі.— Я можу зателефонувати.

В цьому не було ані самовдоволення, ані сором'язливості, а просто стриманість. Вона була занадто дужа дівчина, занадто здорова, щоб виглядати самовдоволено чи сором'язливо. Але стримано — це було для неї саме враз.

— Ти певна? — спитала міс Реба.

— Так,— відповіла міс Коррі.

— Ну то дзвони,— сказала міс Реба.

— Ходи сюди,— мовив Бун. Міс Коррі зупинилася.

— Ходи сюди, кажу,— мовив ще раз Бун.'

Вона підійшла й зупинилась, так щоб Бун не міг дістати Е рукою; я раптом помітив, що на Буна вона зовсім не дивиться, вона дивиться иа мене. Мабуть, через це Бун, не сходячи * місця, сягнув раптом до неї і схопив за руку, перше ніж вона спробувала відскочити; він тяг її до себе, а вона, хоч і запізніло, випручувалась, як може випручуватись така здорова дівчина, і все дивилась на мене.

— Пусти,— озвалася вона.— Мені треба до телефону.

— Атож, атож,— мовив він.— Але ще встигнеш.— Г далі притягував її, аж нарешті вона з уданою самовладою, з розпачливим бажанням виглядати водночас і сильною, і безпорадною,— як ото, бува, чоловік шпурляє бикові яблуко з руки (чи щось там інше, аби відвернути його увагу), коли бик ураз вихопиться перед ним по той самий бік огорожі, —— а-ж нарешті вона прожогом схилилася і поцілувала його, дзьобнула хутенько в маківку, і вже назад відхилялася. Але знову запізно, бо його

рука простяглась униз і вже хапала її за стегно, на очах у всіх нас, а вона опиналася, дивлячись ізнов на мене, і щось темне й благальне стояло їй в очах — сором, біль, не знаю що,— і кров поволі заливала її здорове дівоче обличчя, яке зовсім не було простакувате, то лиш попервах так здавалося. Але це тільки на хвилинку,— вона й не збиралась відкидати пристойність. Навіть випручувалась вона як леді. Тільки що була вона просто занадто велика, занадто здорова, щоб навіть такий великий і здоровий чоловік, як Бун, утримав її однією рукою, самим лише стиском.' Отож вона вивільнилася.

— І тобі не сором? — сказала вона.

— Тебе що, нетерплячка бере, не даси їй подзвонити?— наскіпалася міс Реба на Буна.— Як думаєш тут здіймати бучу за її чесноту, то якого біса не спровадиш її деінде, де б вона й чесна була, і не голодна? — а тоді до міс Коррі: — Іди подзвони. Бо вже дев'ята.

Таки було вже пізно, а ми ще мали стільки роботи. Заклад почав оживати — "розворушуватися", так би мовити. Але все пристойно, без гамору — музичного, а чи просто жвавих голосів; дух містера Бінфорда все ще панував, усе ще покривав своєю тінню ці гроти Каліпсо *, бо ж тільки дві панії насправді знали, що він пішов, і клієнти ще не помітили його відсутності. Ми чули дзвінки та голос Мінні, що ледь долинав од парадного входу, чули, як спускаються сходами німфи, а коли міс Коррі взялася за кулясту ручку дверей, брязкіт чарок розмірено змішався з басовим гомоном розважуваних та гострим вищанням їхніх розважальниць там, за дверима, які вона відімкнула, пройшла, а тоді замкнула за собою. Потім повернулася й Міні,— либонь, що незайняті панії самі оформлювали клієнтів у разі потреби.

Бачиш, воно й справді: дитина — це батько чоловікові, а* так само й матір жінці. Там, у Джефферсоні, я гадав, що зіпсутість, Нечеснота, знайшли в; мені такого мізерного супротивника, ледве чи вартого цьрго наймення, через мою вразливість і невинність, властиві, підліткам. Але та перемога потребувала принаймні трьох годин — від моменту, коли я

почув про смерть дідуся Лессепа, і аж до хвилини, коли поїзд рушив і я зрозумів, що Бун буде повновладним господарем ключа від дідусевої машини щонайменше чотири дні. А тут були міс Реба й міс Коррі — супротивниці, що їх, здавалося б, уже загартував, якщо не умудрив щоденний досвід з усілякими підступами й спробами, які тільки могла Нечеснота (а може, й Чеснота) винайти,— і бачиш, уже їх переможено й подолано, хоча півгодини тому вони не знали навіть, що такий Нед існує на світі, а не те, що там кінь якийсь. Вже й не кажучи про зовсім сторонню людину, в перемозі над якою міс Коррі була певнісінька, виходячи оце з кімнати, дарма що за єдину зброю мала телефон.

її не було вже дві хвилини. Мінні взяла ліхтар і вийшла на задній ґанок; я помітив, що Неда також не стало в кімнаті.

— Мінні,— гукнула міс Реба в бік задніх дверей,— там із того курчати...

— Ага, мем,— відказала Мінні.— Я вже наготувала йому миску. Він саме сідає.— Нед сказав щось, ми не розчули. Але ми почули відповідь Мінні:— Коли ти лиш мене маєш, щоб угамувати голод, то ще разів два зголоднієш до ранку.

Неда ми не розчули. Міс Коррі вже не було майже чотири хвилини. Бун рвучко схопився.

— Чорти б його взяли 1 — мовив він.

— Ти навіть до телефону ревнуєш?—озвалась міс Реба.— Що в біса може він їй зробити через цю кляту трубку?

Тут ми почули Мінні: щось гучно ляснуло, а потім почулася її хода. Вона ввійшла в кімнату. Була вона трохи захекана.

— Що сталося? — спитала міс Реба.

— Та нічого,— відказала Мінні.— Він такий, як і інші. Має здоровий апетит, тільки не второпає, на що саме.

— Дай йому пляшку пива. Чи, може, ти вже боїшся до нього вийти?

— Чого б я мала боятись? — відказала Мінні.— Така вона природа чоловіча. Лиш у нього трохи невміру. А я до цього звикла. Всі вони однакові: через ту природу не дасть тобі спокою, аж поки сон його не зморить.

— Певно що звикла,— озвався. Бун.— Ото все цей зуб. Тим-то ви й ненаситні, чортова жінотаї

— До чого це ти? ~г— спитала міс Реба.

— Ти з біса добре знаєш, до чого!— одгарикнувся Бун.— Вічно вам мало, вічно ще давай. Не маєте ви милосердя до бідного чоловіка. Глянь лиш на неї: з останнього, либонь, стягувалась, і все на те, щоб вставити собі золотого зуба посеред рота і щоб потім тим золотим зубом довести до нестями темного сільського негра...

> — ...Або ж цілих п'ять хвилин базікає в дерев'яну скриньку, щоб тим базіканням довести до нестями, ще одного темного сільського лобуря, в якого тільки й роботи, що ото вкрасти автомобіля, а тепер коня. Я ще в житті не бачила, щоб кому так припекло женитись, як тобі.

— Йому таки треба,— мовила Мінні з порога.— Це б його вилікувало. Я вже пробувала двічі й тепер знаю...

Ввійшла міс Коррі.

— Все гаразд,— сказала вона, сама стримана і така проста, як велика порцелянова лампа, де всередині палахкотить гніт.— Він сюди прийде. Він хоче допомогти нам. Він...

— Не мені,— перебив її Бун.— Мені вже цей сучий син не допомагатиме!

— Тоді забирайся! — заявила на те міс Реба.— Вимітайся звідси. Як ти це думаєш залагодити? Вертати пішки до Міссісіпі чи, може, верхи? Ну? Сідай уже! Ти теж можеш сідати, поки він прийде,— це вже до міс Коррі.— Розказуй-но.

— Він не гальмівних. Він сигнальник. Форма в нього така сама, як і в кондуктора. І він хоче допомогти нам.

Ти бачиш? "Цілий світ коханця любить",— мовляв .(здається) Шекспір', а хто ж більше за нього зглибив людське серце? Яка шкода, що не знався він на конях, а то б мусив додати: "Цілий світ не менше любить крадених перегонових коней". Міс Коррі розказала нам усе; я не бачив, коли Отіс увійшов до кімнати, але він був уже тут, і по-давньому щось було в ньому лихе, хоч не те, що я помітив його в останній момент, коли б ще хвилька — і стало запізно.

— Нам доведеться купити бодай один квиток до Посема, щоб...

— То Пошем,— поправила міс Реба.

— Хай і так,— погодилась міс Коррі.— ...щоб виписати на коня багажну квитанцію, як на валізу абощо. Сем принесе і квиток, і квитанцію. Але все буде гаразд: порожній

1 Насправді це слова з есе Р. Емерсона "Кохання" (1841).—* Прим. ред. ...

багажний вагон стоятиме готовий на бічній колії, Сем знатиме де, і нам треба буде тільки завести коня всередину, і, каже Сем, загородити його в кутку дошками; дошки й цвяхи Сем приготує. Він каже,і краще не може зробити за такий короткий час, бо не насмілиться сказати

дядькові більше soco, що вкрай потрібне, а то дядько й собі схоче прийти. Сем каже, що єдина небезпека— це коли вести коня звідси до вагона. Він каже, це не годиться, щоб...— Вона змовкла, дивлячись на Неда.

—■ Нед Вільям Маккаслін, Джефферсон, штат Міссісіпі,— мовив Нед.

— ...щоб Нед вів поночі коня, хоч би й завулками. Перший же полісмен його затримає. Отож він, Сем, принесе чапрака і сам буде у формі, і ми втрьох — він, Бун і я — одведемо коня до станції, і ніхто нічого не запримітить. Ага, ще одне: пасажирський поїзд буде...

— Боже! — озвалася міс Реба.— Повія, кондуктор пульмана і щур з міссісіпського болота, здоровий як бугай, вестимуть породистого коня через Мемфіс опівночі проти понеділка — і ніхто їх не запримітить?

— Перестань! — скрикнула міс Корріі.

— Що перестань? — запитала міс Реба.

— Ти сама знаєш. Говорити так при...

— О! — звела брови міс Реба.— Якби він тут з'явився разом з Буном, сказати б, із товариським візитом, то ще можна б поберегти його вуха. Але як у них тут штаб і вони крадуть автомобілі та коні, то хай він буде на таких самих правах, що й інші. Що ти сказала про поїзд?

— Ага. Пасажирський поїзд відходить до Вашінгтона о четвертій ранку, до нього причеплять наш багажний вагон, і ще перед світанком ми всі. будемо в Посемі.

— Пошем, щоб він запався! — поправила її міс Реба.— То ми всі?

— А хіба ти не їдеш з нами? — здивувалася міс Коррі.

VII

Ось як воно пішло. Найперше Сём мав побачити коня. Він увійшов з чорного ходу, через кухню, несучи в руках чапрака. Був він у формі, сам майже такий здоровань, що й Бун.

Ми всі ще раз поставали на подвір'ї; цього разу Нед тримав ліхтаря так, щоб світло його падало не на коня, а на Семову куртку з мідяними ґудзиками, на його камізельку й кашкет з золотими літерами на обідку. По правді, через Сема й коня я побоювався якоїсь мороки від Неда, але виявилося, що все гаразд. "Хто, я? — здивувався Нед.— А то б чого? Та навіть якби сам полісмен вів нам коня до Посема, і то б краще не було". Навпаки, мороку спричинив Бун — через того ж таки Сема. Сем дивився на коня.

— Добрий кінь,— сказав він.— Ще й як добрий.

— А де ж пак,— скривився Бун.— Не має ні свистка, ані дзвінка. І навіть фар попереду. Диво, як ти його взагалі ^розгледів.

— Що ти цим хочеш сказати? — запитав Сем.

— Та нічого,— відповів Бун.— Тільки те, що сказав. Твоя справа — залізні коні, то, може, ти б краще подався до станції і не чекав на нас.

— Ти, паскуд..!—прорвало.міс Ребу. І вона розходилася:— Ти що, не бачиш, чоловік хоче допомогти тобі? Зумисне для тебе це робить, щоб, як вернешся додому, не перестрів тебе першим шериф? То він мав би послати тебе з твоїм клятим конем геть під три чорти, де тобі й місце! Перепроси його.

— Гаразд,— буркнув Бун.— Забудь, що я сказав.

— Це ти так перепрошуєш? — гаркнула міс Реба.

— А як би ти хотіла? Щоб я нахилився та підставив йому…

— Замовкни! Зараз мені! — вигукнула міс Коррі.

— З тебе теж помічниця! — огризнувся Бун.— Довела мене й міс Ребу до того, що поки вечір, ми й мову людську забудемо.

— А й то правда,— підтвердила міс Реба.— Вистачало одного лобуряки, що ти привезла з Арканзасу,— той такий, що як ніхто не бачить, то одною рукою тягне пиво з холодильника, а другою цупить, де що легко лежить. А тут ще Бун Хогенбек привіз другого, що при ньому й рота не розтулиш.

— Він не такий! — закричала міс Коррі.— Отіс нічого не бере, не спитавши. Правда, Отісе?

— Авжеж,— сказала міс Реба.— Спитай його. Він таки мусить знати.

— Пані, пані, пані! — заволав Сем.— Чи цей кінь має сьогодні їхати до Пошема чи ні?

Отож ми рушили. Тільки спершу міс Коррі подивилася ще на Отіса й на мене.

— їм уже пора спати,— сказала вона.

— Еге ж,— відказала міс Реба.— Десь там в Арканзасі, чи в Міссісіпі, чи й ще далі, якби від мене залежало. Та на це вже— запізно. Одного ти ж не відішлеш спати, щоб другий лишився тут, а цей, Бунів,— він трохи теж власник коня.

Тільки врешті виявилося, що й міс Реба не може ПІТИ з нами. Без неї та Мінні — хто б у домі порядкував? Заклад і справді розворушився, хоч іще не дуже, додержуючи недільної пристойності: трошки вже послаблий суботній прибій зірвався останньою пінявою хвилею супроти виснажливої одноманітної буденної праці задля шматка хліба та даху над головою.

Отож Нед з Буном покрили коня чапраком, а тоді ми — Нед, Отіс і я — почали дивитись, як Бун і Сем у поліанд-рнчному *... ну, якщо не приятельстві, то хоча б замиренні, з міс Коррі посередині, ведуть коня проїжджою частиною вулиці, від одної арки світла до іншої, проходячи в недільній вечоровій тиші Другої та Третьої вулиць до станції.

Було вже по десятій, вікна де-не-де ще світилися, однак тільки в пансіонах (я тепер був досвідчений, уже розумівся— звісно, знавцем я не став,.але просто, побачивши один заклад, навчився розрізняти інші, такі ж, як міс Реби). По шинках, проте, всюди було темно. Тобто я сам не розпізнавав їх, проходячи мимо,— ще кілька щаблів лишалися пере-ді мною не пізнані,— це Нед нам пояснював, Отісові й мені, де шинки, і казав, що вони зачинені. Як на мене, то вони були ані зачинені, ані відчинені,— не забувай, що я пробув у Мемфісі (чи то на Каталпа-стріті) неповних шість годин, і без батька чи матері, що навчили б мене; отож я таки в доброму темпі набував досвіду.

— Це називається пуританський закон,— заявив уголос Нед.

— А що воно таке? — спитав я.

— Я й сам не знаю,— відказав Нед.— Либонь, те, що в суботу гроші легко тануть і на неділю їх так мало зостається, що шинкарям не варто й гасу палити. 1

— Це для шинків,— пояснив Отіс.— Нікому від того нема шкоди. Що вони не спродали в неділю ввечері, те можуть спродати бодай тим

самим людям і в понеділок. Інша річ — потичка. її можеш продати сьогодні, а завтра обернешся— і знову продаси. І ніяких тобі збитків. Якби вони захотіли й до потички прикласти пуританський закон, поліція б їм не дозволила.

— Що це таке — потичка?— запитав я, здивований новим для мене словом.

— То ти на всі чотири підкутий,— зауважив Нед Отісові.— Не диво, що в Арканзасі тобі тісно. Коли й усі там у вас.такі спритника в твоєму: віці, то, як повиростаєте, вам і в Техасі не .буде де розвернутись!

— Г....— сказав Отіс.

— Що це таке — потичка? — запитав я.

— Ти ліпше подумай, куди б нам поткнутися, щоб корму коневі роздобути,— промовив Нед до мене трохи голосніше.— Щоб він нам не наробив клопоту дорогою до Посема-або ще тоді, як садовитимем його у вагон. Отой наш багатир-кондуктор, що йому багажного вагона дістати, як раз плюнути, чи йому хто нагадував про це? Не завадило б ще відро води та брусок мила, аби твоя тітка,— це вже до> Отіса,— могла тебе кудись у куток заперти та добре вишарувати твій писок.

— Г....— сказав Отіс.

— А то ще краще — замашним дрючком,— поправився

— Г....— сказав Отіс.

І звісно, ми перестріли полісмена. Тобто Отіс побачив полісмена раніше, ніж полісмен побачив Коня.

— А хай тобі трясця! — сказав Отіс.

Полісмен знав міс Коррі. Очевидно, знав він і Сема.

— Куди ви його ведете? — запитав він.— Що, крадений?

— Позичений,— відповів Сем. Вони не зупинялися.-

їздили ним до молитовні, а оце ведемо його додому.

Ми йшли далі. Отіс знову сказав: "А хай тобі трясця!"

— Я ще ніколи такого не бачив,— провадив він далі.— Кожному поліцаєві, тільки він забалакає з кимось, одразу щось тицяють,— інакше я й не бачив. Як ото Мінні та міс Реба: тільки-но він на поріг, а вони вже мають для нього пляшку пива напохваті, дарма що міс Реба кляне його й перед тим і по тому. Відколи я сюди приїхав минулого літа й про це дізнався, то на Корт-сквері, де отой макаронник має лоток з фруктами та арахісом, щоразу бачу, як приходить поліцай та неоглядки шасть рукою — і взяв яблуко або жменю горішків.— Він мало не підбігав, щоб устигати за нами,— настільки він був менший від мене. Тобто він не здавався набагато меншим, аж поки ти не бачив, як він підбігає, щоб не відстати. Щось лихе було в ньому. Ось ти, приміром, кажеш собі: "Через рік я буду більший, ніж тепер",— просто тому, що ставати більшим не тільки природно, а й неминуче, навіть коли ти не можеш собі уявити, як саме наступного року виглядатимеш. І так само з іншими дітьми — все це звичайна річ. Але Отіс виглядав так, наче два-три роки тому вже досяг того рівня, якого ти досягнеш лише черев рік, і відтоді рухався назад. Він усе ще говорив.— Тим-то я й думав отоді, що нема краще, як бути поліцаєм. Тільки така думка в меие скоро проходила. Бо це дуже обмежене.

— Чим обмежене?— запитав Нед.

— Пивом, яблуками й арахісом,— пояснив Отіс.^— А хто схоче марнувати час на пиво, яблука й арахіс?— Він повторив:— А хай тобі трясця! — ще раз і ще.— Ну й вислюків тут у місті!

• — Вислюків? — перепитав Нед.— Аякже, вони теж мають вислюків. Хіба тут, у Мемфісі, не треба мулів так само, як і деінде?

— Вислюків грабовитих,— пояснив Отіс.— Котрі з грішми. З гаманами. Оце як подумаю, скільки часу змарнував я там, в Арканзасі, поки розповіли мені про Мемфіс. Отой зуб. Скільки він коштує, як ти гадаєш? Коли б вона так прийшла до банку, виклала зуба їм на прилавок і сказала: "Розміняйте його мені на гроші"?

— Еге ж,— мовив Нед.— Пам'ятаю, там у Джефферсоні теж був один такий хлопчина, що лише й марив грішми. Знаєш, де він тепер?

— Тут, у Мемфісі, коли хоч трошки в нього варить,— відказав Отіс.

— Ні, він так далеко не дійшов. Найдалі він зміг дістатись — це до каторжної тюрми штату в Парчмені. Ти теж, либонь, туди доберешся, коли не придержиш свого розгону.

— Але не завтра,— відказав Отіс.— І, мабуть, ще й не післязавтра. А хай тобі трясця, тут жоден гемонський поліцай так не пройде, щоб йому не тицьнули в руку пляшки пива, яблука чи жмені арахісу, перш ніж він рота розтулить попросити! А ще ж вісімдесят п'ять центів,— вони дали їх мені вчора, бо я надимав їм піанолу до танців, і цей сучий син сьогодні відібрав їх у мене. Я б їм задарма надимав, якби ненароком не помітив, що вони хочуть мені заплатити: Якби я бодай на хвильку вийшов тоді з кімнати, то міг би й проґавити. А якби мене не було там, вони б комусь іншому дали, хто під руку трапився. Тямиш, до чого це я? Часом як подумаєш про це, то так і кортить плюнути на все й покинути.

— Що покинути? — спитав Нед.— І прщо?

— Просто покинути. Коли я думаю про всі ці роки, що я збавив на тій гемонській фермі в Арканзасі, тоді як ось через річку тобі Мемфіс, а я нічого того не знав! Оце якби в чотири чи п'ять років я взнав те, що відкрив тільки торік! Як. подумаю часом, то так би плюнув на все та й покинув. Проте, мабуть, не кину. Думаю, я своє ще надолужу. Скільки ви гадаєте варобити на цьому коні?

— Не суши собі ним голови, хлопче,— відказав Нед.— Усе, що тобі треба надолужити, так це дорогу назад, звідки ти прийшов, та вкластися спати.— Нед навіть зупинивсь і трохи обернувся.— Знайдеш дорогу назад?

— Там нічого не зробиш,— заявив Отіс.— Я вже пробував. Вони занадто стережуться. Це не' те, що в Арканзасі, коли тітка Коррі була ще в тітки Фітті і я зробив собі вічко. х.Якщо ти проміняв на коня автомобіль, то, певно, розраховував на добрі дві сотні...

Цього разу Нед обернувся вже повністю. Отіс шарпнувся вбік і вилаяв Неда, обізвав його чорномазим — від цього тато й дідусь застерігали мене так давно, що я навіть не пам'ятаю, коли саме, а тільки знаю, що порядна людина, звертаючись до будь-кого, ніколи не згадує його раси чи віри.

— Ходімо,— озвавсь я.— їх уже ледь видно.

Вони й справді були вже за два квартали попереду' й саме повертали. Ми побігли, трухцем, Нед також, і тільки наздогнали їх, як побачили перед собою станцію і Сема, що звертався до якогось чоловіка в заяложеній спецівці, з ліхтарем у руці,— чи не стрілочника, в усякому разі залізничника.

— Знаєш, що я думаю? — сказав Нед.— Чи можеш ти уявити, щоб поліція висилала нам назустріч чоловіка з ліхтарем показати дорогу?

А ти теж — чи ти знаєш, що я думаю? Усі ті (я кажу про вкраденого коня для перегонів), хто служить Чесноті, працюють одиноко й самотужки, в холодній порожняві людської стриманості, тоді як віддайся-но ти Нечесноті, і довкіл аж зароїться від охочих стати тобі в пригоді. Здається, Сем пробував .умовити міс Коррі, щоб вона разом з Отісом і мною почекала на станції, поки вони знайдуть багажний вагон та заведуть туди коня; вій навіть самохіть запропонував, щоб і Бун лишився тут і заступив нас своєю силою, віком та статтю,— доводячи тим самим, що в цьому поліандричному конфлікті принаймні його, Семова, сторона приязна й миролюбна. Проте міс Коррі не пристала на це, говорячи від імені всіх нас. Отож ми звернули, пішли за ліхтарем до хвіртки і опинились у лабіринті вантажних помостів та колій. Нед мусив вийти наперед, узяти повіддя й заспокоїти коня, і ми рушили далі в атмосфері теплого кінського поту, просякнутого амоніаком (ти, мабуть, ніколи ще не чув, яким духом відгонить від наполоханого коня?), і одноманітного Недового буркоту, зверненого до коня, і цей запах і буркіт — гусли, тужавіли й набиралися сили між обрисів неосвітлених багажних та пасажирських вагонів, серед зелено-червоних поблисків стрілок,— і нарешті вийшли звідти і стежкою, всипаною жужелицею, подалися вздовж під'їзної колії до великого темного складу з вантажним помостом перед ним. Тут теж стояв багажний вагон, а поміж ним і найближчим виступом помосту пролягало футів двадцять п'ять освітленого місяцем (так, нас тепер освітлював місяць. Тепер, коли не стало вуличних і станційних ліхтарів, ми,— я, в усякому разі,— помітили це) простору — неабиякий скік навіть для натренованого коня, а що вже говорити про цього трилітка, що знав лише біг на рівній місцевості, та й тим бігом (як свідчив Нед) не дуже морочив собі голови. Сем тихо кляв цілу станційну обслугу: стрілочників, сортувальників, касирів — геть усіх.

— Я піду по кукавку,— сказав чоловік з ліхтарем.

— Не треба нам ніякої кукавки, хоч би й як вона кукала,— запротестував Нед.— Що нам треба, так це пересунути або поміст, або вагон.

— Він має на увазі маневровий паровоз,— пояснив Сем Недові.— Ні,— сказав він чоловікові з ліхтарем.— Я цього й сподівався. Для маневровиків двадцять п'ять футів туди-сюди нічого не важить. Через те я й казав тобі взяти ключа від секційного складу. Принеси ломи. Може, містер Бун тобі підсобить.

— А чого ти сам не підеш? — роздратовано мовив Бун.— Це ж твоя залізниця. Я тут чужий.

— То чого ти не забереш хлопців та не підеш додому спати, коли всяка чужина тебе так лякає? — озвалася міс Коррі.

— А чого ти сама не забереш їх? — огризнувся Бун.— Цей твій давній любар казав же тобі, що й без тебе тут обійдуться.

— Я піду з ним по ті ломи,— сказала міс Коррі Сомові.— Ти наглянеш за хлопцями?

— Та гаразд уже, гаразд,— утишився Бун.— Робім що-небудь, на милість божу. Поїзд прибуде о четвертій чи п'ятій, а ми все торгуватимемось, хто перший до юшки допався. Де цей твій струмент, парубче?

Отож вони пішли, Бун і чоловік з ліхтарем,— нам зосталося саме світло місяця. Від коня тепер майже не тхнуло, я бачив, як він терся об Недову куртку, наче зовсім призвичаєний. Сем думав про те, про що я подумав одразу, тільки побачив поміст.

" — По той бік складу, є покіт,— сказав Сем.— Він коли-небудь ходив по покоту? То, може, ти провів.би його туди, хай подивиться? Коли поставимо вагон на місце,-ми всі, як треба, гуртом поможемо тобі підняти коня...

— Нами вже не, клопочіться,— відказав Нед.— Тільки лиш поставте так вагона, щоб ми не мусили стрибати через десять футів. Цьому коневі так само кортить вибратися з Мемфіса, як і вам.

Я лише боявся, щоб Сем не сказав: "Чом ти не візьмеш цього хлопця з собою?" — бо дуже хотів побачити, як пересуватимуть вагон. Я просто не вірив. Отож ми чекали. Вони не забарилися — Бун і той чоловік з ліхтарем скоро повернулись, несучи два ломи, кожен футів на вісім завдовжки, і я дивився (міс Коррі й Отіс також), як вони це робили.

Чоловік поставив ліхтаря долі, сам виліз драбинкою на дах вагона й попустив гальмо, а Сем.з Буном, упершись ломами в рейки під колесами, почали підважувати й підштовхувати вагон короткими рухами, так, наче помпували, а я все ще не вірив. Вагон стояв чорний, високий і гранчастий проти місяця, нерухомий і прямокутний, немов темний мур у вузькій срібній рамі місячного світла; одна дрібненька постать вовтузилась при гальмовій корбі на даху вагона, а дві, ще дрібніші, нахилялися й пригиналися внизу, підсовуючи посріблені ломи під задні колеса. І такий величезний та непорушний був вагон, що спершу видалося, наче то не він зрушився вперед, а що це Сем з Буном у моторошній пантомімній покорі ледь-ледь помітно витягали з-під нього твердий щирець, цю зачаровану місяцем панорамну землю. І тах певно він тепер зрівноважився в русі, що Бун і Сем покидали ломи, і Бун сам голіруч котив його делікатно, мов дитячу коляску, вздовж помосту, куди було треба, аж поки Сем сказав: "Гаразд",— і чоловік угорі закріпив гальмо.

Отже, нам лишилося тільки завести туди коня. Це було однаково, як сказати: "Ось ми вже і в Алясці, лишається тільки знайти золоту жилу". Ми обійшли склад. По той бік стояв прикріплений до помосту покіт. Але поміст збудували на такій висоті, щоб зручно було вантажити й розвантажувати підводи, і покіт виявився мало що не кладкою на ручні візки й тачки, правда, міцною досить, але завширшки лише в яких п'ять футів і без поруччя. Нед зупинився біля покоту й промовляв до коня.

— Він уже його оглянув,— пояснив нам Нед.— Він знає, що ми хочемо від нього, аби він піднявся цею кладкою, але ще не вирішив, чи сам теж цього хоче. От якби містер Багажник зробив ще одну ласку: трохи одступився й заодно батога де позичив.

— А він же в тебе е,— сказав Бун.

Бун мав на увазі мене, один ,з моїх фокусів, моїх талантів. Це я робив і язиком, клацаючи ним об піднебіння, і горлом, і всім ротом — звук виходив різкий і голосний, наче ото батіг ляскає різко й голосно. Мама врешті заборонила мені це робити не тільки в хаті, а й у дворі. А раз бабуся аж підскочила від цього звуку й мовила круте слово. Але тільки раз. То було майже рік тому, і досі я міг уже й забути свій хист.

■ — Ну то добре,— сказав Нед.— Маємо батіг.— Він звернувся до мене:— Дістань собі довгого дубця. Онде в живоплоті мусить бути.

Там і справді ріс кущ жимолості — колись то, певно, був чийсь газон чи садок, ще до того, як прийшли поступ, промисловість, торгівля, залізниця. Я вирізав прут і повернувся. Нед підвів коня до покоту.

— Тепер ви здорові, містер Бун і містер Багажник, станьте обабіч, як стовпи на воротях.— Коли вони це зробили, Нед уже був посеред покоту з повіддям у руці; він стояв лицем до коня і промовляв до нього:— Ось ти й тут. Навпрошки цею благенькою стежкою ти дійдеш завтра вранці до слави й до Посема в штаті Теннессі.— Потім він зійшов униз, завернув коня і рушив досить швидко, промовляючи цим разом до мене:— Він уже бачив твого дубця. Іди зараз за ним. Не торкайся його, ані ляскай, поки я не скажу.— Я так і зробив, і ми втрьох — Нед, кінь і я — відійшли прямо від покоту ярдів на двадцять, і там Нед, не зупиняючись, обернувся разом з конем, я за ними, коли це кінь забачив покіт між Буном та Семом за двадцять ярдів від себе і враз пристав.— Лясни,— наказав Нед. Я клацнув язиком, вийшло непогано, кінь злегка шарпнувся, Нед уже рушив, тепер трохи швидше, назад до покоту.— Коли я скажу тобі зараз

ляснути, торкнися дубцем його. Не вдар, а лиш черкни понад хвостом, як тільки ляснеш.— Він уже пройшов поміж Буном" та Семом і був на покоті, а кінь якраз намагався вирішити, чи огинатись йому, чи втекти (в даному разі виникало додаткове ускладнення: куди легше скочити — в Бунів чи Семів бік), а чи просто помчати через усіх нас. Трохи не навіч було видно, як воно з конем діялося, на що Нед, мабуть, і розраховував: на розум полохливий і боязкий, якого стає лиш на одну думку за раз, коли поява другої спричинює цілковитий хаос.— Ляскай! — скомандував Нед. Цього разу я й черкнув коня легенько, як Нед звелів. Кінь сіпнувся, скочив, передні ноги вже на половині покоту, одна задня (що від Буна) вдарила в крайню дошку й послизнулася, аж тут Бун, ще Нед і не озвався, схопив ту ногу обіруч і поставив назад на покіт, усією своєю вагою підпираючи коня, що застиг, тремтячи, на місці, уже всіма чотирма ногами на по-коті.— Тепер,— сказав Нед,— приклади прута йому поперек сухожилків, хай знає, що за ним щось є, і що воно не дозволить йому впасти назад.

" — Ага, цебто щоб не пустило його втекти,— озвався Сем.— Для цього нам треба лом. Сходи принеси, Чарлі.

— Авжеж,— мовив Нед.— За хвилину лом буде нам' потрібен. А зараз досить із нас і дубця. Ти замалий,— сказав він мені.— Нехай його візьмуть містер Бун і містер Багажник. Прикладіть дубця лукою до задніх ніг, як ото ремінь в упряжі.— Вони так і зробили, кожен тримаючи свій кінець гнучкого дубця.— Тепер уперед, разом з ним. Коли я скажу зараз ляскати, лясни голосно, щоб він подумав, що йому й перепаде так само.— Але не довелося мені ляскати. Нед сказав коневі:—Ходи, синку. Поїдемо до Посема.

І кінь рушив з місця, Бун і Сем за ним, притискаючи йому до задніх ніг дубця, наче мотузяну петлю; передні ноги його вже стали на твердий поміст, тоді останній відчайдушний ривок — і поміст лунко застукотів, ніби то був простий дерев'яний місток.

— Щоб загнати його в вагон, цього дубця буде замало, та й ляскання хлопцевого теж,— зауважив Сем.

— Нам треба того лома, щоб загнати його,— сказав Нед.— То вже принесли? — Лом був тут.— Одірвіть-но цю кладку,— скомандував Нед.

— Стривай, а то ж навіщо? — похопився Сем.

— Щоб він увійшов по ній до вагона,— пояснив Нед.— Він до неї вже призвичаївся і побачив, що по той бік нема нічого, що могло б його вдарити чи налякати.

— Але він ще не нюхав, який воно всередині багажний вагон,— мовив Сем.— Оце буде клопіт.

Проте Нед мав слушність. Та й ми задалеко вже зайшли, щоб зупинятись перед будь-чим, навіть якби Нед скомандував нам повалити дві стіни складу, аби спростити коневі дорогу. Отож Бун і той залізничник одірвали покіт від помосту.

— Достолиха! — вигукнув Сем.— Не можете тихіш?

— А хіба ви не з нами? — здивувався Нед.— Либонь же, ви маєте якийсь пожиток із цих мідяних ґудзиків, чи вони тільки для параду?

Довелося нам усім прикластися, не виключаючи й міс Коррі, щоб підняти покіт на поміст, перенести його й перекинути як місток між помостом та ; чорним отвором відчинених дверей вагона. Потім. Нед підвів коня, і я відразу зрозумів, що мав на думці-Сем. Цей кінь і справді ніколи ще не . нюхав порожнього багажного вагона, зате, на відміну від,марної людської істоти, міг бачити в темному його нутрі. Пам'ятаю, я подумав тоді: "Тепер, зірвавши покіт, ми не зможемо коня навіть на землю спустити, доки не застукає нас тут світанок". Але нічого такого не сталося. Тобто й зовсім нічого не сталося. Тобто я не знаю, що

сталося, і ніхто з нас не знає. Нед підводив коня (його копита стукотіли голосно й лунко по дошках помосту) до краю покоту, що зробився тепер містком; Нед став на цьому містку в самих дверях, промовляючи — до коня, посмикуючи легенько за повіддя, аж поки кінь поставив одну ногу на місток, і я не знаю, що думав у ту мить; хвильку перед тим я був певен, що зібрати всіх людей з Мемфіса, і то не вистачило б, щоб запровадити його в це чорне війстя; зараз же по тому я сподівався такого самого, як перед покотом, ривка і скоку, і кінь опиниться у вагоні; та раптом кінь підняв ногу й відступив назад на поміст, і вони з Недом втупилися один в одного, завмерши, мов на живій картині. Я почув, як Нед перевів подих, один раз. "Ви всі трохи одступіться до стіни",— сказав він. Ми так і зробили. Я не знаю, що Нед вчинив потім. Я тільки побачив, як він одною рукою тримає повіддя, а другою торкається коня, погладжує його морду. Тоді він ступив у глиб загона й зник; повіддя натяглеся, але тільки Недів голос почувся зсередини:

— Ходи, синку. Воно тут у мене.

— Щоб тебе чорти взяли!—сказав Сем. Бо було вже по всьому. Хисткий місток зацокотів злегка, печерна чорнота всередині вагона відлупила удари копит, і тільки. Ми внесли ліхтаря; очі коневі холодно блиснули й зникли в кутку, там, де вони, кінь і Нед, стояли вдвох.

— Де оті дошки й цвяхи, що ви казали? — запитав Нед Сема.— Тягніть сюди курячу кладку, вже буде готова стіна.

— Хай тобі чорті — озвався Сем.— Заждіть-но!

— Ті, хто прийде сюди завтра вранці, побачать, що зник цілий вагон, — сказав Нед,— і їм уже не буде коли морочити собі голови, де поділася саморобна драбина з чийогось курника.

Отож знову ми всі, за винятком Неда,— включаючи міс Коррі,— внесли вкрадений покіт у вагон, поставили його сторч і так підтримували, поки Бун, Сем та залізничник

(дошки й цвяхи Сем мав уже готові) будували бокс, відділяючи коневі куток вагона. І ще не встиг Нед і нагадати, як Сем уже приніс відро води, скриньку з вівсом і навіть добру в'язку сіна. Ми всі поставали поодаль, вслухаючись у задоволене хрумкання коня.

— Він уже однаково що в Посемі,— мовив Нед.

— Ви б собі краще побажали, щоб він уже перетяв перший ту фінішну лінію позавтра,— сказав Сем.— Котра година?,— Тоді повів далі: —Повернуло на першу. Поїзд о четвертій, отже, не завадило б трохи поспати.— Тепер він говорив до Буна:— Ви й Нед, звичайно, захочете лишитись тут із своїм конем, через те я й приніс такий оберемок сіна. Тож укладайтеся, а я відведу Коррі та хлопців додому, і ми зустрінемось тут о...

— Ти кажеш,— перепинив його Бун голосом не так різким, як холодним і понурим,— кажеш, ми зустрінемось тут о четвертій. Якщо ти не проспиш, то, може, й побачимось.— Він обернувся:—Ходім, Коррі.

— То ти збираєшся покинути хазяїнів автомобіль, чи то хазяїнового коня, чи то пак цього коня, хоч би там чий він, щоб його глядів самий лиш цей кольоровий парубок?—здивувався Сем.

— Ні,— відказав Бун.— Я передав коня залізниці. В мене є на те багажна квитанція. Може, ти тільки позичив цю форму, щоб забивати баки жінкам та дітлахам, але поки —ти в ній, не показуй, що ця квитанція фальшива, бо твоєму начальству таке може не сподобатись.

— Буне! — шарпнула його міс Коррі.— Я ні з ким не йду додому! Ходім, Лусьєсе, ти й Отіс.

— То нічого,— не образився Сем.— Ми забуваємо, що Бун мусив аж півроку впрівати на тій бавовниковій плантації чи де там, щоб переспати одну ніч на Каталпа-стріті. Ідіть усі. Побачимось, коли буде поїзд.

— Ти не можеш бодай подякувати?—дорікнула Бунові міс Коррі.

— А певно,— відказав Бун.— Кому це? Коневі?

— Хоча б Недові,— озвався Сем. А тоді звернувся до Неда:— Лишатись мені з тобою?

— Нам і вдвох тут буде добре,— відказав Нед.— Як ви теж підете, то, може, воно трохи втихне, і чоловік зможе хоч трохи заснути. Шкода тільки, що я не подумав завчасу..

— Але я подумав,— урвав його Сем.— Де друге відро, Чарлі?

Залізничник — стрілочник, чи хто він там був,— мав і його під рукою; воно стояло в тому самому кутку вагона, де були дошки, цвяхи, інструмент та корм коневі, і містило добрий шмат хліба з шинкою та дві пляшки, в одній кварта води, а в другій пінта віскі.

— Ось маєш,— промовив Сем.у-Тут і сніданок.

— Ну й ну,— сказав Нед.— Як вас на ім'я, пане білий?

— Сем Колдуел,— відповів Сем.

"'''—'Сем Колдуел,— повторив Нед.— Так мені видається, що для цих кінських справ Сем Колдуел — куди краще ім'я, аніж яке інше, що тут можна б згадати. Ще трохи, і я б не від того, щоб заприязнитися з вами на постійно. Красно вам. Дякую. ' — Прошу, прошу,— відказав Сем. Ми побажали доброї ночі Семові, Недові й Чарлі (тобто всі, окрім Буна й

Отіса) і рушили назад до будинку міс Реби. Вулиці були вже порожні й тихі; жалюгідні й знеможеш рештки тижня пішли Мемфісові на куций сон та спочинок перед лицем першого будневого ранку; ми безгучно проходили від одного порожнього освіту ліхтаря до другого попід темними вікнами й стінами, і лише в одному будинку цідилося ледь помітне тьмяне світло, що в ньому мій непомильний інстинкт розпусника відразу впізнав міс Ребиного конкурента; крізь завішене вікно міс Реби сочилося таке саме бліде світло,— навіть і тут шал мусив уже влягтись. І навіть Мінні пішла вже спати, чи додому, чи куди там вона дівається, закінчивши з міс Ребою їхню вечірню професійну відправу,— бо парадні двері відчинила нам сама міс Реба, міцно пропахла джином і, попри всю свою твердість, вроду й призвичаєність до того, потроху вже наче й з вигляду питуща. Сукню вона теж змінила. Та, що була на ній, ледве чи взагалі мала верхню частину; в ті часи дамам — жінкам — не заведено було підфарбовуватись на обличчі, отже, це я вперше побачив і підфарбовану жінку. Вона мала на собі ще більше діамантів, так само великих і жовтавих, як і перші два. Ні, п'ять. Але Мінні теж не пішла ще спати. Вона стояла на порозі кімнати міс Реби і виглядала не менше змученою.

— Все влаштували? — спитала міс Реба, замкнувши за нами двері.

— Так,— відповіла міс Коррі.— Чого ти не лягаєш? Мінні, примусь її лягти.

— Ви могли б мені те саме ще годину тому сказати,— промовила Мінні.— Але я б тільки просила, щоб мені хоч години дві ніхто цього не нагадував. Вас же н* було тут отого разу, два роки тому.

—• Ходімо спати,— сказала міс Коррі.— Коли ми в середу повернемося з Посема...

— Пошем, щоб він запався! — поправила 5 міс Реба.

— Ну, хай так,— погодилась міс Коррі.— Отже, в середу Мінні знайде, де він, і ми підемо й зловимо його.

— Авжеж,— сказала міс Реба.— І там його й поховаємо в тій канаві, з його лопатою, кайлом та всім, якщо мені стане розуму. Вип'єш? — запитала вона Буна.— Мінні член якоїсь там християнської громади, чи республіканка, чи чортзна що таке, і не хоче пити.

у — Таж мусить хтось тут і не пити,— пояснила Мінні.— Для цього зовсім не треба бути республіканкою. Треба тільки вкрай стомитись і хотіти спати.

— Цього ми всі хочемо,— сказала міс Коррі.— Поїзд відходить о четвертій, а вже друга година. Ходім-бо.

— То йдіть собі лягайте,—не втрималася міс Реба.— Якого біса стовбичите?

І ми пішли нагору. А потім я й Отіс пішли ще вище,— він попереду,— на антресолі, де нічого не було, самих кілька валізок і скринь та на підлозі постелені матраци. Отіс мав нічну сорочку (на ній ще видніли складки, такою, мабуть, міс Коррі й купила її в крамниці), але уклався в постіль, як і я — лише скинув штани та черевики, погасив світло й ліг. Тут було одне віконце, в яке заглядав місяць, і невдовзі я вже міг розрізнити окремі речі в його світлі. Щось лихе було в ньому, в Отісі; утомлений, ще підіймаючись сходами, я думав, що засну раніше, ніж устигну вкластись. Але ось тепер я відчував, як він лежить поряд мене і не просто не спить, а так, наче він зроду в житті не спав і наче спання йому й невтямки. І раптом я відчув, що й зі мною щось лихе робиться. То було так, наче я ще не ' знав, що воно таке,— знав тільки, що воно лихе і що за хвилину я дізнаюся про нього і його зненавиджу. І раптом мені захотілося зовсім тут не бути, я не хотів бути в Мемфісі, ані навіть чути про нього,— я хотів бути вдома.

Отіс ізнову сказав: "А хай тобі трясця!"

— Ну й грошви тут! — озвався він.— Аж пахне. Це не по правді, що самі баби заробляють гроші на потичках, а мужик може тільки мимохідь чим поживитись...— Знов було те слово, що про значення його я двічі питав. Однак більше вже я не питав, а лежав напружено й заціпеніло, силкуючись не слухати його, хоч і мусив, а прямокутна місячна пляма з вікна падала мені й Отісові на ноги.—...Одна з цих кімнат якраз під нами. Такої робочої пори, як суботній вечір, їх добре чути крізь підлогу. Але з цього нічого не вимудруєш.

Навіть якби я добув свердел і прокрутив дірку в підлозі, ця чорноморда й міс Реба не дозволили б нікого сюди привести, щоб заробити трохи грошей. І навіть якби це мені й пощастило, вони, мабуть, усе одно забрали б гроші, як отой сучий син сьогодні забрав від мене, що я заробив на піанолі. А вдома воно інакше було в тітки Фітті, коли Бі...— Отіс примовк і лежав зовсім непорушно. Він знову сказав: "А хай тобі трясця!"

— Бі? — запитав я. Та було вже запізно. Ні, не запізно, а просто я вже знав.

_ ,т— Скільки тобі років? — спитав він.

— Одинадцять.

— То ти на рік старший за мене. Шкода, що тебе завтра вже не буде. Якби ти зостався тут хоч на тиждень, ми б якось проколупали шпарку.

— Навіщо? — здивувався я. Розумієш, я мусив це запитати. Бо ж я хотів уже бути вдома. Хотів бути коло матері. Бо людину треба ж підготувати для досвіду, знаття і розуміння, а не ошелешити її поночі кийком, як робить розбійник чи грабіжник. Не забувай, що мені було тільки одинадцять років. У світі є такі речі, обставини, умови, яких не

повинно б бути, але вони є, і ти не можеш уникнути їх, та навіть якби й мав таку змогу, навряд чи скористався б із неї, бо вони також частка Руху, вони також беруть участь у житті, оживлюють його. Але вони повинні приходити тактовно й пристойно. Мені довелося пізнавати занадто багато й занадто 'швидко, і без чиєїсь допомоги, і я не мав куди те знання подіти, ніякого сховку, ніякої шухлядки, де б міг його покласти без болю й муки. Отіс лежав горілиць, як і я. І не ворушився, навіть очима не водив. Але я відчував, що він стежить за мною.

— То ти багато чого не знаєш, еге ж? — спитав він. — Звідки, кажеш, ти приїхав?

— З Міссісіпі, — відказав я.

— Г.... — зреагував він. — Не диво, що ти нічого не знаєш.

— Чого б то? — мовив я. — Бі — це міс Коррі.

— Оце на тобі, гроші спливають, як за водою, — сказав він. — Але, може, ми з тобою вдвох щось тут скумекаємо. А певно. її звуть Евербі Корінтія, по бабці назвали. Тільки що це, в біса, за ім'я для роботи! Воно навіть там не дуже годилося, в Кіблеті, — але дехто з них то вже знав, як її звуть, і звик, а інші вічно спішилися, тож їм начхати було, чи взагалі вона якось називається. Тим паче тут, у Мемфісі, в такому оце будинку, куди, кажуть, кожна тутешня дівчина рветься потрапити, тільки якась кімната звільниться! Воно й у Кіблеті нічого там не важило, коли мати в неї померла, а тітка Фітті взяла її на виховання й пустила в ужиток, скоро вона підросла. Потім вона довідалась, що— в Мемфісі багато більше заробляють, і перебралася сюди, а що ніхто тут і не чув про Евербі, то вона назвалася Коррі. Тож коли тільки я її тут навідую, як торік улітку й оце тепер, вона платить мені по п'ять центів у день, щоб я нікому не казав про неї. От бачиш? Розбовкав тобі, а якби замість цього пішов до неї й сказав: "За п'ять центів у день я намагаюся не прохопитись, але за десять центів я б намагався вдвічі дужче". Але це

нічого. Я можу сказати їй завтра, що ти теж знаєш, і, може, ми тоді вдвох...

— А хто така тітка Фітті? — урвав я його.

— Не знаю. Люди просто називали її тітка Фітті. Може, вона й справді якась далека родичка, хтозна. Вона жила сама в будинку на околиці міста, а тоді взяла до себе Бі, коли в тої мати померла, і як Бі досить підросла,— цього не довго довелося чекати, бо Бі вже була здорова дівчина, ще в десять, одинадцять, дванадцять чи скільки там років, коли вона почала...

— Що почала? — запитав я. Розумієш, я мусив запитати. Я вже задалеко зайшов, щоб зупинятись, як і в Джеф-ферсоні вчора, — але ж чи було то вчора? Торік, в іншому часі, в іншому житті, в іншого Лусьєса Пріста. — І що то таке — потички?

Він сказав мені, трохи зневажливо, але більше з якоюсь недовірою, з острашливим, майже шанобливим зачудуванням.

— Оце там я й мав шпарину, дірку від сучка в задній стіні, що закривалася бляшкою, і, крім мене, ніхто не знав, як її знімати, коли тітка Фітті клопоталася спереду, збираючи гроші й пильнуючи ладу. Такі на зріст, як ти, мали вилазити на ящик, і я брав з них по п'ять центів, аж поки тітка Фітті побачила, що я пускаю підглядати дорослих мужиків по десять центів, тоді як усередині за те саме вони мусили платити п'ятдесят центів, і зчинила скажений вереск...

Зірвавшись на ноги, я так застусував йому боки, на превеликий його (і овій теж) подив, аж мусив сам нахилитись, ухопити його за барки й поставити перед собою. Я зовсім не знав, як боксувати, і не дуже знав, як узагалі битись. Але я напевно знав, чого хотів: не просто відгамселити його, а геть знищити, пам'ятаю, на секунду, може, стало

мені жаль (ось коли відродився дух давніх бойовиськ в Ітоні!) *, що він менший за мене на зріст. Але це лиш на секунду, і я вже

лупив, дряпався, кбпав ногами не якогось, там миршавого десятилітка, а Отіса й звідника заразом — диявольського хлопчиська, що сплюгавив її інтимність, і відьмака, що збезчестив її цноту, — одне тіло, щоб; товкти його й рвати, один жмут нервів, щоб викручувати й мордувати, і навіть більше — не просто їх двох, але всіх, хто брав участь в її приниженні, не тільки цих двох зводіїв, а й тих нечулих мерзотних дітлахів та ницих і брутальних чоловіків, що платили мідяки, аби дивитись на її безборонну, не боронену й не ві-домщену ганьбу. Він незграбно впав на матрац — на руки й на коліна, і почав мацати штани на підлозі; я не знав, чого це він (мені було байдуже), навіть коли висунулась і знеслася вгору його рука. Лише тоді я по.мітив вістря кишенькового ножа у нього в кулаці, хоч і це було мені байдуже, це тільки вирівнювало, в певному розумінні, нас у зрості, давало мені карт-бланш. Я відняв у нього ножа. Не знаю як, — леза я зовсім не відчув; коли пошпурив ножа геть і молоснув його знову, то подумав, що це його кров цвиркнула йому на обличчя.

Тоді Бун піднімав мене з підлоги, а я борсався і вже плакав. Він стояв босоніж, у самих тільки спідніх. Міс Коррі теж була тут, у кімоно і з розпущеним волоссям, що сягало їй нижче пояса. Отіс скулився під стіною, він не плакав, а лаявся, як ото недавно був лаяв Неда.

— Що це,' в чорта, за колотнеча?! — гримнув Бун.

— Рука он! — показала міс Коррі. Вона замовкла на хвильку й оглянулась на Отіса. — Іди в мою кімнату. Марш!

Він вийшов. Бун пустив мене.

— Дай-но я гляну, — сказала вона.

Тут уперше я побачив, звідки бігла кров — подушечки всіх чотирьох пальців було рівно перетято поперек, — певно, я схопив ніж за вістря, коли Отіс пробував його вирвати. Кров ще сочилася. Тобто засочилася знову, коли міс Коррі розігнула мені долоню.

— За віщо це, в чорта, ви завелися? — спитав Бун.

— Ні за що. Я забрав руку.

— Стули її і так і тримай, поки я прийду,— сказала міс Коррі.

Вона пішла й принесла миску з водою, рушник, пляшечку з чимось і клапоть білої тканини, здається, з чоловічої сорочки.. Вона змила кров і відкоркувала пляшечку.

— Зараз запече,— сказала міс Коррі. Таки запекло. Вона відірвала стяжку з того клаптя сорочки й перев'язала мені руку.

— Ніяк не хоче казати, чого вони завелися,— мовив Бун. — Але, мабуть, почав той, бо хоч він і менший за тебе, зате на рік старший. Не диво, що він витяг ножа...

— Він зовсім не старший,— сказав я.— Йому тільки десять.

— Мені він казав, що дванадцять, — заявив Бун. Аж тут я зрозумів, що було лихе в Огісі.

— Дванадцять? — здивувалася міс Коррі. — Оцього понеділка йому минає п'ятнадцять років. — Вона подивилась "а мене: — Ти хочеш...

— Тільки щоб його тут не було, — попросив я. — Я втомився і хочу спати.

— Викинь уже його собі з голови, — сказала вона. — Сьогодні вранці він поїде додому, дев'ятигодинним поїздом. Я пошлю Мінні з ним на станцію, щоб вона посадовила його у вагон і постояла, поки поїзд рушить.

— Атож, — додав Бун. — Він може навіть узяти мою валізку, щоб мав куди запакувати витонченість і культуру. На цілий тиждень привезла його до Мемфіса шукати в такому...

— Та годі тобі! — докірливо мовила міс Коррі.

— ...будинку витонченості й культури. Може, він і знайшов їх. Може, він роками вештався по тих арканзаських вертепах, і йому не траплявся ніхто, рівний на зріст, аби ножа на нього підняти...

— Замовкни! Замовкни!— кричала міс Коррі.

— А певно, певно. Врешті ж Лусьєс повинен знати, де він опинився. Колись похвалиться своїм досвідом.

Потім вони загасили світло й вийшли, чи так мені видалося. Цим разом Буїн запалив знову світло.

— Може, ти мені, таки скажеш, що у вас тут було? —•. озвався він.

— Та нічого, — відказав я.

Він дивився на мене, великий, голий до пояса, рука простягнена до вимикача, щоб загасити світло.

— Одинадцять років,— мовив він,— і вже має поріз від бійки в притоні. — Він подивився на мене. — Шкода, що я не знав тебе років тридцять тому. Якби ти навчив мене, коли я був одинадцятилітком, то, може, я б теж мав тепер якусь клепку в голові. На добраніч.

— На добраніч, — відповів я.

Він загасив світло. Потім я спав, і цим разом була коло мене міс Коррі, — вона стояла навколішки біля матраца, і я бачив обриси її обличчя, бачив місяць крізь її волосся. Вона

плакала цим разом — здорова дівчина, занадто здорова, щоб уміти плакати вишукано; плакала вона тихо.

— Я примусила його розповісти, — сказала вона. — Ти бився заради мене. Стільки вже різних людей, пияків, билося через мене, але ти перший! хто бився заради мене. Бачиш, я не звикла до такого. І я не знаю, що з цим зробити. Хіба що одне можу. І я це зроблю. Я хочу дати тобі обітницю. Там, в Арканзасі, — то була моя провина. Але такого ніколи більше не буде з моєї провини.

Розумієш? Я мусив занадто швидко навчатись, мусив стрибати кудись у морок і мати надію, що Щось — Воно — Вони — підтримає мене. Отож, мене, врешті-таки не самі Злидні та Нечеснота, а й щось інше теж уміє пильнувати своїх інтересів?

— Тоді то була не ваша провина, — сказав я.

— Ні, таки моя. Можна вибирати. Можна вирішувати Можна сказати "ні". Можна знайти роботу й працювати. Але цього ніколи більше не буде з моєї провини. Отаку я хочу тобі дати обітницю. І дотримуватиму її, як ти оту, що про неї казав перед вечерею містерові Бінфорду. Ти повинен прийняти її від мене. Приймаєш?

— Добре, — сказав я.

— Але ти повинен сказати, що приймаєш її. Повинен сказати про це вголос.

— Так, — сказав я. — Я приймаю її.

—1 А тепер спробуй ще трошки поспати. Я принесла стільця і посиджу тут, щоб тебе збудити, коли буде пора йти на станцію.

— Ви теж ідіть ляжте, — сказав я.

— Я не хочу. Я просто посиджу тут. А ти спробуй заснути.

Цим разом був знову Бун. Місячна пляма з вікна вже змістилася, тож, певно, я таки спав трохи; Бун, усе ще голий до пояса, силкувався говорити як не пошепки, то хоч тихо, схилившися над кухонним стільцем, де сиділа Евербі (тобто міс Коррі), і поклавши руку їй на випростане плече.

— Ходімо. У нас лиш година.

— Пусти мене, — відказувала вона так само пошепки. — Вже запізно. Пусти мене, Буне.

Потім знову почувся його хрипкий буркіт, що все змагався на шепіт: —

— Заради якого чорта, ти думаєш, я сюди перся і сподівався так довго, і горба гнув, і ощадив, і чекав...

Тоді місячна пляма з вікна посунулася ще далі, і я почув, як десь півень заспівав, і поранена рука, що я трохи наліг

на неї тілом, заболіла — тим-то, мабуть, я й прокинувся. Отож не знаю, чи це було того самого разу, чи він ходив і повернувся, — тільки що голоси однаково шепотіли, але співав уже півень і пора була вставати. І вона — так, вона знову плакала:

— Не хочу! Не хочу! Дай мені спокій!

— Гаразд уже, гаразд.' Хай сю ніч буде по-твоєму. А завтра ввечері, коли ми влаштуємось у Посемі...

— Ні! І завтра ні! Я не можу, не можу! Дай мені спокій! Ради бога, Буне, ради бога.

VIII

Ми — тобто Евербі, Бун і я — прийшли на станцію завчасу,— принаймні так нам здавалося. Першого ми побачили Неда, він чекав нас перед станційним будинком. На ньому була чиста біла сорочка — або нова, або ж він якось спромігся стару свою випрати. Але майже відразу все так швидко закрутилося, що навряд чи хто встиг здогадатись, що ця сорочка Семова. Нед не дав Бунові й рота розтулити.

— Можете заспокоїтись, містер Сем наглядає за Вихром, поки я тут надворі все залагоджую. Вагон уже забрали й причепили до поїзда, що он там за станцією жде на вас. Містер Сем Колдуел так заправляє на залізниці, аж любо глянути! Ми вже коня й назвали — Стрибким Вихром тобто.— Тут він побачив мою перев'язану руку і мало не здригнувся.— Що ти собі зробив?

— Порізався, — відказав я. — Але це пусте.

— І дуже?

— Та вже ж,— утрутилась Евербі.— Через усі чотири пальці. Він не повинен навіть ворушити ними.

Нед задовольнився цим поясненням і хутко обвів нас поглядом.

— А де той другий?

— Що за другий?— перепитав Бун.

— Та Свистюк,— пояснив Нед.— Той схиблений на грошах недоросток, що був з нами ввечері. Може, мені треба буде двох помічників для цього коня. Бо хто ж, ви думаєте, поїде на ньому в гонах? Я чи, може, ви, вдвічі за мене важчі? Поїхав би Лусьєс, але як уже є той другий, то нащо ризикувати? Він ще й легший від Лусьєса, і навіть коли менш тямущий, то хоч бодай жадібний до верхогонів і ласий на гроші, аби ті гони виграти, і занадто великий боягуз, аби з коня звалитися. Саме те, що нам треба. То де ж він?

— Поїхав назад до Арканзасу," — відповів Бун. — А скільки, ти гадаєш, йому років?

— Як з вигляду,— мовив Нед,— то, може, літ п'ятнадцять, хіба ні? Поїхав до Арканзасу? Тоді комусь треба б його скоренько повернути.

— Добре, — сказала Евербі. — Я привезу його. На цей поїзд уже не встигну, то я залишуся і привезу його наступним, сьогодні з полудня.

— Оце ви слушно кажете, — зауважив Нед. — То ж буде поїзд містера Сема, так що ви тільки передайте йому Свистюка, а він уже з ним упорається.

— А певно, — сказав Бун до Евербі. — І ти ще матимеш вільну цілу годину, щоб на Семові випробувати своє "ні". Може, він виявиться настирніший за мене й не прийме його.

Але вона тільки подивилась на нього.

— Тоді чого б вам не почекати й не привезти Отіса пізніше, щоб ми зустріли вас увечері в Пошемі? — запропонував я.

Бун подивився на мене.

— Ну-ну. Як то казав містер Бінфорд учора ввечері? Чи це не свіжий кабанчик об'явився в цій баюрі. Аж воно ще не кабанчик, а тільки порося. Себто так я досі думав.

— Ради бога, Буне,—.мовила Евербі. Саме так: "Ради бога, Буне".

— Візьми і його з собою, і забирайтесь під три чорти до тої твоєї різниці, відки тобі було б і не виходити! — розходився Бун.

Цим разом вона не відповіла нічого, просто стояла собі, трохи опустивши очі,— здорова дівчина, якій і мовчазність була до лиця. Потім обернулась і пішла геть.

— Може, я й заберуся,— сказав я.— Прямо додому. На коня Нед знайшов когось іншого, а тобі зовсім байдуже, що от люди пробують нам допомогти.

Він зиркнув на мене, так гостро, — це тривало, може, секунду.

— Гаразд уже, — повів тоді й кинувся швидко наздоганяти Евербі. — Кажу, гаразд уже! — це вже до неї. — Ну, то як?

— Гаразд, — відказала вона.

— Я вийду до найближчого поїзда. Якщо тебе не буде, вийду до другого й третього... Гаразд?

— Гаразд, — відказала вона і рушила далі.

— Ручуся, що ніхто з вас не здогадався принести мою валізку, — заявив Нед.

— Що? — здивувався Бун.

— А де вона? — опитав я.

— У кухні, де я й поклав її, — відповів Нед. — Та золото-зуба чорнявка знає.

— Міс Коррі привезе її ввечері, — сказав я. — Ходімо. Ми підійшли до станції, Бун купив нам усім квитки, і ми

вийшли на перон, де пасажири вже сідали в поїзд. Далі попереду виднів багажний вагон. Біля відсунених його дверей стояли Сем, кондуктор і ще якихось двоє, один з них чи не машиніст. Розумієш? Не якийсь там випадковий сигнальник, вільний від служби, але справжня поїздова бригада. '— Сьогодні вже на перегони? — спитав кондуктор.

— Завтра, — відповів Бун.

— Але перше треба ще його довезти, — мовив кондуктор, дивлячись на годинника.— Хто з ним поїде?

— Я,— сказав Нед.— Ось тільки якого ящика абощо знайду, щоб залізти.

— Давай ногу, — зголосився Сем. Нед зігнув коліно, і Сем підкинув його до вагона. — Побачимося завтра в Пошемі.

— Я думав, що ти їдеш до Вашінгтона, — зауважив Бун.

— Хто, я? Це поїзд туди їде. Я повернуся з Чатануги вночі тим, що о другій дев'ять, і завтра вранці знов буду в Пошемі. Я б і зараз поїхав з вами і сів у Пошемі на нічний

0 другій вісім, але ж треба трохи поспати. Зрештою, ви й без мене тим часом обійдетесь. Досить вам Неда.

Цього й ми з Буном потребували — тобто трохи поспати.

1 ми таки поспали, аж поки розбудив нас кондуктор, і в перших проблисках світання зійшли на посилану жужелицею землю станції Пошем, і дивились, як паровоз підтягнув багажного вагона й поставив цього разу прямісінько перед платформою (тут був такий похилий поміст вантажити худобу), а тоді забрав решту поїздової валки і помчав далі, вистукуючи кожним вагоном на перехресті з колією, що вела на південь до Джефферсона. Потім утрьох ми розібрали бокс, Нед вивів коня з вагона, і тут, звісно, враз, мов із-під землі, об'явився приємний на вигляд негритянський хлопець років дев'ятнадцяти, — він став під помостом і промовив:

— Добридень, містере Маккасліне.

— Це ти, синку? — запитав Нед. — То куди нам?

Отож ми покинули Буна цим разом — йому тепер належалась роль рушія, діяльної сили: він мав знайти нічліг для всіх нас — не тільки для себе й для мене, а для Отіса та Евербі, коли вони приїдуть увечері; мав відшукати чоловіка, котрого навіть Нед не знав на ім'я і котрий — знову ж таки із слів Неда — був власником другого коня, а тоді намовити його, щоб виставив свого коня на перегони — аби один витвір

Недової уяви зійшовся з другим, — на гіпотетичні перегони, які були в майбутньому і, отже, ще не існували, з конем, що його той уже двічі побив (і це так само лише Нед твердив, тобто це був третій витвір

його;уяви), на перегони, внаслідок яких Нед сподівався повернути1 дідусів автомобіль; причому Бун мусив усе це зробити так, щоб не наразитись на пряме запитання, чий же насправді наш кінь.

Ми — тобто Нед, той хлопець і я — вже вийшли з міста, що в ті дні небагато забирало часу,— власне Пошем був тоді сільцем: дві-три крамниці на перехресті залізниць, станція, похилий поміст вантажити худобу, склад, платформа для пак з бавовною. Хоча дещо з того й досі не змінилося, як от цей здоровезний недоладний багатобалконовий і багатоповерховий пароплавно-готичний готель, де кожного лютого збиралися на два тижні ревні аматори мисливського спорту в комбінезонах, професійні тренувальники лягавих собак, і власники їх, мільйонери з Півночі (в 1933 році одного.вечора я сам чув у холі готелю, як Горес ЛІТА *, що над його фірмою в Огайо — як, зрештою, і над усіма іншими — завис да-моклів меч, коли федеральна влада збиралася позакривати банки, — як він відмовився взяти п'ять тисяч доларів за Мері Монтроуз); так само й Поль Рейні*, котрий настільки любив наш край — чи бодай наших ведмедів, оленів та пум,— що на частину уолл-стрітівських грошей придбав шмат землі в Міссісіпі, де полював із друзями,— гончаки то був його найперший інтерес, через що він і повіз до Африки зграю своїх тренованих на ведмедя собак, щоб подивитись, як вони підуть на лева, або ж навпаки, як лев піде на них.

— Цей білий хлопчина засне дорогою,— сказав молодий негр.— Хіба у вас нема сідла?

Але я ще не хотів засинати, я мусив перше дізнатися, спитати:

— Я й не думав, що ти когось тут знаєш, а тим паче, що їх попередив про наш приїзд.

Нед мовчки йшов далі, наче я й не озивався. Перегодом він кинув через плече:

— То ти хоч знати, як воно сталося? — і йшов далі. А тоді: — Ми з дідом цього хлопця масони.

— А чого ти так тихенько?—здивувався я.—Хазяїн он теж масон, але він ніколи з тим не криється.

— 'Це воно само собою вийшло,— пояснив Нед.— Але ж і справді: пощо тоді й ложа, коли це не таємниця для сторонніх? Та й як ти вбережеш таємницю, коли не вважатимеш її за таємницю?

— Але як ти сповістив його?—запитав я.

— Я "скажу тобі одну річ, — мовив Нед. — Якщо тобі треба буде колись щось зробити, і зробити швидко й тихо, так, щоб запевне й без усякого там верзякання й патякання, то знайди когось такого, як от містер Сем Колдуел, і доручи справу йому. Затям це собі. В нас, у Джефферсоні, він би здорово знадобився. Там цілий гурт Семів Колдуелів не завадив би.

Ми вже були на місці. Сонце тим часом підбилося височенько. Серед акацій та мелій стояв невеличкий непофар-бований будиночок, ще досить міцний і чепурний. За тином, в якому не бракувало жодної жердини, і хвірткою, що справно ходила в завісах, видніло чисте подвір'я, а далі, за будиночком, греблися в поросі кури, у загороді стояли корова й двоє мулів, і було ще у дворі двоє зовсім не поганих гончаків, що відразу впізнали хлопця, котрий привів нас, а на веранді біля сходів ми побачили якогось діда. Старий був геть чорний, мав на собі білу сорочку, штани на шлейках і плантаторський капелюх; вуса у нього були білі як сніг, а борідка стриміла клинцем. Він уже сходив з веранди й простував через двір поглянути на коня. Цього коня він знав і пам'ятав, отож бодай один витвір Недової уяви справдився.

— Купили? — запитав він.

— Здобули, — відповів Нед.

— А встигнете пустить на перегони?

— Та вже ж бодай раз, — відповів Нед. Тоді обернувся до мене:— Привітайся до дядька Посема Гуда.

Я вклонився.

— Зараз відпочинете, — сказав дядько Пошем. — Мабуть, і снідати вам пора?

Я вже чув її запах, шинки тобто.

— Я нічого не хочу, лиш спати, — заявив я.

— За цілу ніч він і повік не склепив, — пояснив Нед. — Ми обидва не спали. Тільки він перебув ніч у будинку, де повно жінок, що верещать своє "чому" та "окільки", а я в тихому й порожньому багажному вагоні з конем. — Проте я ще був би допоміг розгнуздати й нагодувати коня, якби Нед не вирішив інакше:— Ти підеш з Лайком і трохи поспиш. Бо скоро ти мені знадобишся, поки ще не велика спекота. Нам треба ближче познайомитись із конем, і що раніш ми почнем, то скорше порозуміємось.

Отож пішов я за Лайком. Була це прибічна кімнатинка, де стояло ліжко, покрите яскравим і бездоганно чистим укривалом із клаптів різнокольорової тканини. Мені здалося, що не встиг я укластись, як уже заснув, і не встиг заснути, як Нед уже збудив мене. Він тримав у руці чисту й грубу вовняну шкарпетку та поворозку. Аж тепер я відчув, що голодний.

— Поснідаєш опісля,— сказав . Нед.— З конем ліпше спізнаватись на порожній шлунок. На от.:. — і він розтягнув шкарпетку.— Свистюка ще

немає. Щоб його зовсім не було, то, може, воно й краще. Він з такої братії, що хоч би й як дуже, здавалося, він тобі потрібен, потім виявляється, що краще таки без нього. Давай руку. — Нед мав на увазі ту, яка перев'язана. Він натягнув на неї шкарпетку, на бинта й на все, і біля зап'ястка зав'язав поворозкою. — Великим пальцем ти можеш ворушити, але ця штука не дасть тобі забутись і розтулити пальці, щоб розвередити рану.

Дядько Пошем і Лайк чекали з конем. Він уже був загнузданий і стояв під старим маклеленівським сідлом, не новим, але в доброму стані. Нед подивився на коня— Можна б його пустити охляп, хіба що примусять нас узяти сідло. Але тим часом нехай. Спробуємо й так, і так, — щоб він нам показав, як йому любіш.

Над річкою там було невелике пасовище, гладеньке й рівне, добре для ходи. Нед укоротив стремена — не так щоб на мій зріст, як більше на свій, — і підсадив мене на коня.

— Ти знаєш, що робити: те саме, що з тими лошаками в Маккаслінів. Хай собі на яку ногу не йде, аби йшов —~ його ж бо лише й учено бігти, скільки вудила дозволяють, у той бік, куди йому хтось голову поверне. А ми теж нічого не хочемо. Прута тобі ще не треба. Та нам же й не прут головне, а кінь. Гайда.

Я погнав його вперед на пасовище, труським. Вудила були майже не потрібні — він би навіть павутинкою дався стримати. Я сказав про це Недові.

— Атож,— відказав Нед.—г їй же бо, в нього куди більше на крупі слідів від батога, ніж у роті саден від вудил. Гайда. Піджени його.

Але ба! Я стусав його, бив п'ятами, а він однаково біг труським, трохи лиш наддавши ходи, коли повертав назад (я їздив, по біговому кругу, схожому на той, що ми витовкли на вигоні в кузена Зека), аж

урешті я збагнув, що це він просто спішить вернутись до Неда. Одначе й тоді вудила все були вільні й гнуздечка ні разу не напнулася, а голову він нахилив і втягнув, зовсім не напружуючи мені руки, так наче вудило було із свинячої шкіри, а він сам був мусульманин (або ж воно було риб'ячий кістяк, а він міосісіпський кандидат на констебля, якому баптистська опозиція закинула, що він запобігає перед католиками заради голосів, або ж воно було один з власноручних листів пані Рузвельт *, а він секретар Громадянської Ради, або ж воно було недопалок сигари сенатора Голдуотера, а він — наймолодший кандидат до Асоціації американських демократів); нарешті він добіг до Неда і, різко шарпнувшись, аж мені в плечах віддало, витяг голову і почав обнюхувати Недову сорочку.

— Аг-га, — сказав Нед. Одна рука його була за плечима, і я побачив у ній обшмугляну прутину. — Поверни його.— Він сказав коневі:—Ти повинен навчитися, синку, не бігти до мене, доки я тебе не покличу. — А тоді мені: — Цього разу він не зупинятиметься. Але ти маєш догодити йому: за один крок від того місця, відки, бувши цим конем, ти подумав би повернутись до мене, сягни рукою назад і лясни його щосили. А тепер держись! — Він відступив на крок і рвучко й міцно шмагнув коня по крупі.

Кінь скочив і побіг учвал, і цей рух (не наша швидкість, навіть не біг, а просто рух коня) здавався запаморочливим — звісно, незграбним, але все ж запаморочливим. Бо Породив його звичайний страх, а страх коням не пасує. Вони й збудовані якось не так: сама тільки маса й симетрія, тоді як страх вимагає плавкості, "зграбності, дивакуватості, здатності захоплювати й зачаровувати і навіть лякати й проймати жахом, як от антилопа, жирафа чи змія. І в міру того, як страх улягався, я відчував, що рух стає звичайною покорою, покірним галопом, не більше, — поворот, пряма і друга пряма, вже фінішна,— і тоді я зробив, як Нед наказував: за один крок перед місцем, де кінь того разу повернув бігти до Неда, сягнув здоровою рукою назад і вдарив його щосили долонею. І знову кінь скочив і побіг учвал, але це вже була слухняність, покора, ляк, не гнів і навіть не запал.

— Добре, — сказав Нед. — Повертай його.

Я під'їхав до Неда й зупинився. Кінь трохи зіпрів, але й тільки.

— Як він почувався? — запитав Нед. Я спробував пояснити йому:

— Його перед не хоче бігти.

— Але він добряче рвонувся, як я його черконув, —

сказав Нед.

Знову я спробував:

— Та я не взагалі про його перед, ноги в нього нічого. Просто голова його не хоче нікуди йти.

— Аг-га, — зрозумів Нед. Тоді мовив до дядька Поше-ма: — Ви були на одному забігові. Що тоді сталося?

— Я був на обох, — сказав дядько Пошем. — Нічого не сталося. Він біг добре, коли нараз, певно, глянув уперед і побачив, що там немає нічого.

— Аг-га, — кинув Нед. — Злізай.

Я зіскочив на землю. Він стягнув сідло.

— Давай ногу/

— Звідки ти знаєш, що на ньому раніш їздили охляп? — спитав дядько Пошем.

— Я ще не знаю, — відповів Нед. — Оце зараз дізнаємось.

— В цього хлопця тільки одна рука, — сказав дядько Пошем. — Агов, Лайку!

Але Нед уже тримав мою ногу.

— Цей хлопець навчився їздити на лошатах Зека Едмондса в нас там у Міссісіпі. Я не раз бачив, як він тримався на коні самими зубами. — Нед підкинув мене на коня. Той нічого — присів трохи, здригнувся, на хвильку затремтів, та й годі. — Аг-га, — сказав Нед. — Тепер можеш іти поснідати. Ввечері коло нього заходиться Свистюк, як приїде, — тоді, може, й Вихрові повеселішає.

Лайкова мати, дочка дядька Пошема, готувала обід, і в кухні стояв запах вареної городини. Але вона догляділа, щоб мій сніданок (смажена підчеревина, вівсянка, гарячі коржики й сколотини або свіже молоко чи кава) не захолов. Вона зняла в мене з руки шкарпетку, щоб я міг їсти, і трохи здивувалася, що я ще ні разу не куштував кави, тоді як Лайк п'є її щонеділі від двох років життя. Мені здавалося, що я тільки голодний, коли враз тут же й заснув над тарілкою, аж Лайк мусив мене майже віднести на свою постіль у тій самій прибічній кімнатинці.

Нед таки, як виявилось, мав рацію: містер Сем Колдуел був не абиякий собі Сем Колдуел, бо Евербі з Отісом за кілька хвилин перед полуднем висіли із службового вагона вантажного поїзда, що, власне, задля цього й зупинився в Поше-мі. Це був прямий поїзд, що мав без зупинок подолати відстань до Флоренса, штат Алабама, чи ще до чогось там. Не знаю, чи багато зайвого вугілля пішло на те, щоб наповнити повітряні гальма й зупинити поїзд у Пошемі, а тоді, щоб нагріти як слід паровозні казани і набрати" знов швидкості та надолужити згаяний час. Оце так Сем Колдуел! "А хай тобі трясця!"— як казав Отіс.

Отож коли мене розбудив незнайомий гучний голос і Лайкова мати натягла "верхову" шкарпетку мені на руку, — взявши її там, де й поклала, як я заснув над своєю тарілкою, — і я вийшов надвір, то побачив, що всі вже тут: до воріт зокола було прив'язано бричку, дядько Пошем стояв на веранді над сходинками, все ще в капелюсі, Нед сидів на передостанній унизу сходинці, а Лайк стояв у закуті між сходами й верандою, так наче всі втрьох вони барикадували дім; на подвір'ї лицем до них стояли Евербі (вона таки привезла її, тобто Недову валізку), Отк, Бун і ще один, той, що голосно розмовляв, — майже такий самий на зріст, як і Буй, і майже такий самий бридкий, червонолиций, з шерифським знаком на грудях і пістолетом у задній кишені, і стояв він поміж Буном та Евербі, яка силкувалася вивільнити лікоть від шерифової руки.

— Еге ж, — провадив він, — я знаю старого Посема Гуда. І ще й більше — старий Посем Гуд теж мене знає, правда ж бо, чоловіче?

—■ Ми всі вас тут знаємо, містере Буче, — відказав дядько Пошем стриманим голосом.

— А як хто не знає, то цей недогляд скоро виправить, — заявив Буч. — Коли твоя жінота занадто заклопотана підмітанням та прибиранням і не може запросити нас до хати, скажи, хай винесе сюди кілька стільців, щоб ця молода леді мала де сісти. Гей, хлопче, — це до Лайка, — винеси-но сюди на веранду два стільці, аби ми з тобою, — це вже до Евербі, — могли собі посидіти в холодку й запізнатися ближче, поки наш Ласун, — він мав на увазі Буна, не знаю, як я про це здогадався, — забере цих хлопців подивитись на коня. Еге ж? — Не відпускаючи ліктя Евербі, він відштовхнув її легенько від себе, аж вона мало не втратила рівноваги, а тоді, трохи швидше, та все-таки не рвучко, притяг її назад, у той час як вона все пробувала вивільнитись, тепер уже обома руками схопивши його за зап'ясток. Я зиркнув на Буна. — А їй-богу, ми з тобою десь бачились. Чи не _ в Берді Вотс, ненароком? Де ж бо ти ховалася, таке гарне дівча?

Тоді Нед підвівся, не поспішаючи.

— Добридень, містере Буне, — мовив він. — То ви й містер Шериф хочете побачити, як Лусьєс вестиме коня?

Буч перестав погойдувати Евербі, хоч і далі не відпускав її.

— А це хто? — запитав він. — Взагалі-то в нас не заведено, щоб чужі негри тут вештались. Але ми не маємо нічого проти них, якщо вони перше зголошуються куди треба й сидять тихо.

— Нед Вільям Маккаслін, Джефферсон, штат Міссісіпі,— пояснив Нед. а

— Задовге маєш ім'я,— мовив Буч.— Тобі треба щось коротке й просте, щоб легше тебе кликати, поки ти не заведеш білих вусів та цапиної борідки, як от старий Посем, і поки не заслужиш на них. Звідки ти прийшов — нам байдуже, тобі треба лиш мати куди забратись. Але, здається, на слизьке ти не ступиш і маєш досить тями в голові, щоб бодай упізнати представника закону, коли його нагледиш.

— Так, сер, — відказав Нед. — Я знаю, що. таке закон. Там у нас, у Джефферсоні, він теж є. — Тоді звернувся до Буна:— Ви хочете побачити коня?

— Ні,— сказала Евербі. Вона спромоглася звільнити руку й хутко відсунулася вбік — вона могла б це зробити раніш, досить було попросити Буна, але саме цього й хотів Буч —г помічник шерифа, чи хто він там був, — і всі ми те розуміли. Вона відсунулася — хутко, як на здорову дівчину, — аж поки я опинився поміж нею та Бучем, і поклала руку мені на плече; я відчув, що рука її злегка тремтить. — Ходім, Лусьєсе. Покажеш нам дорогу. — Голос її звучав напружено й тихо, мало не гарячково: — Як твої-пальці? Болять?

— Та все гаразд, — відказав я.

— Справді? Але ти б мені таки сказав. Ця шкарпетка помагає тобі?

— Та все гаразд, — повторив я. — Я б вам сказав.

Так дійшли ми до стайні, Евербі майже тягла мене, щоб я все був поміж нею та Бучем. Але це виявилось ні до чого, він просто відсторонив мене, та й годі; я почув тепер, як від нього відгонить потом і віскі, і побачив, як із другої задньої кишені у нього стирчить шийка пінтової пляшки; він, Буч, знову тримав Евербі за лікоть, і раптом у мені прокинувся страх, бо я ще не знав її — та й не певен був, чи Бун знав — аж так добре. Ні, не страх, це не те слово: не страх, бо ми — навіть Бун сам — могли б відібрати в нього пістолета і ще й налупцювати його, якби не страх за Евербі, та дядька Пошема, та його дім і родину, коли б таке сталося. І то було більше ніж страх. Я мучився соромом, що могли існувати причини для страху за дядька Пошема, котрий мусив тут жити, і я ненавидів (не дядько Пошем, а саме я ненавидів) це все, ненавидів усіх нас, що ми такі бідолашні жертви свого жицоття, жертви його неминучості; ненавидів Евербі, що вона така уразлива й безпорадна жертва, і Буна, що він став такою уразливою і безпорадною жертвою, і дядька Пошема з Лайком, що вони стояли тут, нічим не годні зарадити, а тільки дивились, що білі поводяться так, як, на їхню, білих, думку,— лише негри можуть поводитись; і так само ненавидів я Отіс а, що він розповів мені про Евербі в Арканзасі, і ненавидів Евербі, що вона була таким безпорадним втіленням— людського приниження, про яке він мені розповів, і ненавидів себе, що слухав те і що мусив чути те, довідуватись про те, знати; і ненавидів життя, що воно не тільки таке було, а й мусило й муситиме бути, якщо існуватиме далі і людськість становитиме його складову частину.

І раптом прокинулася в мені страшенна туга за домом, ухопила мене, скрутила, пройняла болем: бути вдома, не просто повернутись, а й сліди свої затерти, так, щоб усього цього не стало; щоб Нед віддав коня, де він там, у кого й як роздобув його, щоб повернути дідусів автомобіль і

приставити у Джефферсон, заднім ходом, якщо треба, подорожуючи задом наперед, щоб стерти, замотати назад у Небуття, у Небуття-Назавжди всю ту стягу брудної дороги, ті багниська, того чоловіка з мулами, що не розрізняють кольорів, міс Беленбо, Еліс та Ефема, щоб вони всі, оскільки за мене йдеться, ніколи зовсім і не існували. І враз щось у мені спокійно й просто запитало: "Чом же ти цього не зробиш?" Бо я ж міг, мені досить було сказати Бунові: "їдьмо додому", і Нед віддав би коня і завдяки моїй жалюгідній сповіді поліція віднайшла б і повернула автомобіль, і то ціною лише моєї ганьби. Але я вже не міг цього. Було вже запізно: Може, вчора, коли я був ще дитиною, але не сьогодні. Я довідався забагато й побачив забагато. Я вже перестав бути дитиною, невинність і дитинство було втрачено, втрачено назавжди.

Евербі знову вивільнилась. Я прогледів, як то вона зробила цим разом, і лише бачив, що вона вільна й дивиться на нього; вона щось сказала, швидко й зовсім нечутно; в усякому разі, він її зараз не торкався, а тільки дивився на неї згори і щирив зуби.

— Атож, атож, — казав він. — Побрикайся трохи, може, воно мені й до вподоби. Та й нашому Ласунові так буде спо-сібніше. Ну, парубче,— звернувся він до Неда.— Покажи лиш нам коня.

— Постій тут, — сказав мені Нед, — а ми з Лайком виведемо його.

Отож я лишився на місці, біля тину, поруч з Евербі; вона знову поклала мені на плече руку, яка ще тремтіла трохи. Нед з Лайком вивели коня, і Нед уже дививоя на нас..Він спитав хутко:

— Де той другий?

— Но-но, що, у вас їх двоє? —озвався Буч.

Але я зрозумів, про що це Нед. Евербі теж. Вона хутко озирнулася.

— Отісе! — гукнула вона. Та його ніде не було видно.

■— Біжи,— наказав Нед Лайкові.— Коли він ще в домі, то, може, переймеш. Скажи, тітка кличе. І не випускай його.

Лайк не чекав навіть, щоб сказати: "Гаразд, добродію", а одразу ж віддав Недові поводи (і кинувся бігти. Решта, ми, стояли вздовж тину: Евербі, що намагалася нерухомо застигнути, надіючись бодай так злитися з оточенням, хоч вона була.занадто здорова задля цього, як от голубка занадто здорова, щоб заховатись у власному пір'ї, єдиному своєму захистку; Бун, що скаженів і кипів гнівом, силкуючись стриматися, — він, що ніколи в житті ні перед чим не стримувався. Це було не зі страху — кажу тобі, він не боявся ані цього пістолета, ані цієї зірки, він міг би одібрати в Буча і те, й те, і в пориві великодушності пошпурити пістолет на землю поміж ними.й дозволити Бучеві ступити перший крок до зброї; і тільки наполовину це було з відданості, яка оберегла б мене і мою родину (що була і його родиною) від наслідків такої сутички, хоч би хто в ній переміг. Бо другу половину становило його лицарство: оборонити жінку, хай^навіть повію, від хижака, який ганьбить поліційне звання, прикриваючись ним, щоб глумитись над беззахисною жертвою. І трохи далі, осторонь, але все-таки тут, — дядько Пошем, патріарх (у його імені була назва землі, що на ній ми стояли), аристократ з-посеред нас усіх і суддя над усіма нами.

— Достобіса!—сказав Буч. — Не може ж вія виграти перегони, застигши так у поводі. Пусти його. Нехай пробі-житься двором.

— Оце ж ми послали по жокея,— пояснив Нед.— Тоді ви й побачите, який він у роботі. — І додав: — Якщо ви не поспішаєте до своєї.

— До чого до своєї? — запитав Буч.

— Законної роботи, — пояснив Нед. — У Посемі чи де там ще.

— Тоді навіщо я так далеко забився, коли не побачу кінських перегонів?—мовив Буч.—Поки що я бачу лиш напівсонну шкапу серед двору.

— Оце добре, що ви сказали,— зауважив Нед.— Бо я думав, може, вас це не цікавить.— Він обернувся до Буна: — Може, ви й міс Коррі краще б поїхали зараз до міста й приготувалися зустріти інших з поїзда? Бричку можна б одіслати назад по містера Буча, й Лусьєса, й того другого хлопця, коли ми трохи провітримо Вихра.

— Ха, ха, ха, — мовив Буч, зовсім не сміючись і без ніякої міни. — Як це тобі подобається, га, Ласуне? Ти з цею Ясочкою потарабанишся назад до готелю, а я, дядечко Ремус * і лорд Фонтлерой * гасатимем тут аж до пізньої ночі,—звісно, кола ми зрушимо коня з місця. — Він ступнув крок— наперед уздовж тину, ближче до Буна, і, дивлячись на нього, звернувся до Неда: — Я не можу пустити Ласуна самого, без мене. Мені треба бути при ньому, щоб він не завдав усім нам клопоту. Тепер є такий закон, що не дозволяє перевозити через кордони штатів гарних дівчат, як то говориться, з неморальними цілями. Наш Ласун тут чужий, він не знає, де саме проходять кордони штату, і може ногою послизнутись на ньому, думаючи про щось інше, зовсім не про ногу. Принаймні в нас тут не називають цього ногою, га, Ласуне? — Він ляснув Буна по плечі, все так само вищиряючи зуби й дивлячись на нього — як от заведено поміж приятелів-чоловіків, але дужче, трохи задуже, хоч не надміру. Бун не ворухнувся, руки його лежали на верхній поперечці хвіртки. Вони занадто засмагли на сонці, чи, може, брудом просякли, аби побіліти. Але я бачив його м'язи.— Отак, добродію, — мовив Буч, усе дивлячись на Буна й щирячи зуби. — Тримаймося купи тим часом. Куди один, туди й усі, або вже ніхто-— оце так тим часом. Принаймні до першої пригоди, що виведе когось із обігу, хто не шанувався належно, — скажімо, прибульця, до котрого однаково всім байдуже. Га, Ласуне? — І знов ляснув Буна по плечі, ще дужче цим разом, усе дивлячись на нього й щирячи зуби.

Тепер і Евербі побачила Бунову зціплену руку і сказала швидко й тихо:

— Буне. — Саме так: "Буне".

Не голосніше озвався й дядько Пошем:

— Ось іде той другий хлопець.

Отіс саме вигулькнув з-за рогу будинку, за ним Лайк, майже вдвічі вищий. Навіть коли ти знав, щб в Отісові було лихе, не вельми це йому допомагало. Нед пильно подивився на нього. Отіс, не поспішаючи, мов на прогулянці, підійшов ближче.

— Я комусь потрібен? — запитав вія.

— Це мені, — відказав Нед. — Але я раніш не бачив тебе вдень, то ще, може, й передумаю. Давай кульбаку, — наказав він Лайкові.

Отож ми — власне, вони, — осідлали коня, і Лайк із Недом рушили перші стежкою до пасовища над річкою, а ми, решта, за ними, навіть Буч перевів на коня свою увагу — чи, може, як то рибалка, бува, робить, він свідомо дав Евербі трохи перепочити, зібратись на силі, щоб потім ізнов могла вона шарпатися й пориватися супроти гачка в образі бляшаної зірки у нього на пропітнілій сорочці. Коли ми дійшли до пасовища, Нед і' Отіс уже стояли лице в лице за яких вісім кроків один від одного, позад них зупинився Лайк із конем. Нед був напружений і втомлений. Оскільки я знав, цю ніч він ані повік не склепив, хіба ото з годину покуняв на сіні в багажному вагоні. Але й тільки: безсоння його не виснажило, а лише роздратувало. Отіс чухав носа, все так само не поспішаючи.

— Ну й битий хлопець, — сказав Нед. — Такого знавецького я ще в житті не бачив. Одне лиш надіюся, що як ти вдвічі станеш старший, тобі бодай половина цього знаття лишиться.

— Дуже дякую, — відказав Отіс.

— Ти вмієш верхи їздити? — запитав Нед.

— Я прожив на фермі в Арканзасі добрих кілька років, — відказав Отіс.

— Ти вмієш верхи їздити? — вдруге запитав Нед. — То мені байдуже, де ти там жив чи живеш.

— Ну, це ще як залежить, — мовив Отіс. — Я розраховував, що сьогодні вранці поїду додому і що оце зараз уже буду в Кіблеті, штат Арканзас. Але мої плани порушено, і ніхто не питав моєї на те згоди, тож я ще не вирішив, що робитиму далі. Скільки ви даєте за те, щоб я поїхав на цьому коні?

— Отісе! — вигукнула Евербі.

— До цього ми ще не дійшли, — сказав Нед, так само спокійно, як і Отіс. — Перше треба, щоб він пройшов три забіги і бодай у двох із них був попереду. Тоді ми поміркуємо, скільки.

— Ги, ги, ги, — сказав Отіс, зовсім не сміючись. — Це так, що нікому ніяких грошей, аж поки виграєте, — так воно з вашого боку. І ви не можете навіть пустити в перегони коня, коли когось не буде на ньому верхи, — так воно з мого боку. Правду я кажу?

— Отісе! — вигукнула Евербі.

— Правду, — визнав Нед. — Кожен з нас заробляє ту пайку, що припаде йому тільки згодом, коли буде чим ділитись. Ти своєї пайки почекаєш так само, як і ми.

— Еге ж,— мовив Отіс.— Я бачив, як ці пайки ділять в Арканзасі, на бавовникових плантаціях. Клопіт лише з тим, що пайка того, хто працює, завше трохи інакша, аніж того, хто ділить. Той, хто працює, і досі чекає на свою пайку, бо в нього закороткі до неї руки. Отож через це я беру свою пайку готівкою наперед, а ви собі діліться потім.

— Скільки ж це має бути?— запитав Нед.

— А що це тебе обходить? Він же навіть першого забігу ще не пройшов, а не те що виграв його. Але я можу тобі сказати — довірчо, як то по-вашому. Це буде десять доларів.

— Отісе!— вигукнула Евербі. Вона шарпнулася і закричала: — Як тобі не соромно!

— Стривайте, міс, — сказав Нед. — Я це залагоджу. — Він був утомлений, але й тільки. Неквапливо він добув із задньої кишені складену торбинку з-під борошна, розгорнув її, витяг звідти витертий гаманець із защіпкою і розкрив.— Держи руку, — сказав він Лайкові. Той підставив долоню, і Не,д повільно відлічив у неї шість пошарпаних доларових банкнотів, а тоді ще цілу жменю монет усякої вартості.— П'ятнадцять центів, не вистачає, але містер Бун Хогенбек докладе їх.

— До чого не вистачає?— спитав Отіс.

— До того, що ти сказав. До десяти доларів,— відповів Нед.

— Та ти, здається, ще й недочуваєш, — сказав Отіс. — Я сказав двадцять доларів.

Тепер Бун зрушив з місця.

— А щоб тебе лиха година! — вихопилось у нього.

— Постривайте,— сказав Нед. Його рука, не зупиняючись, вибрала одну по одній монети з Лайкової долоні, тоді пошарпані банкноти і вклала все це знов у гаманець, защіп-нула його, встромила в торбинку з-під борошна, а торбинку назад у кишеню. — Як так, ти не поїдеш на цьому коні, — заявив Нед Отісові.

— Я ще не бачив своїх грошей...— почав Отіс.

— Містер Бун Хогенбек уже готовий дати, що тобі належиться, — кивнув Нед. — Чом ти просто так і не скажеш, як чоловікові личить, що не хочеш їхати? А. через що, це байдуже. — Вони подивились один на одного. — Ну? Кажи, не тягни.

— Не. Не поїду на ньому. — Він додав іще щось — таке саме брудне, таке саме гидосвітнє, як і він сам, так само нікому не потрібне, як і він сам. Так, нічого це йому не зараджувало, навіть коли ти знав, що воно означає.

Але цього разу Евербі сягнула до Отіса і міцно вхопила його. І цього разу він огризнувся. Лайнув її.

— Стережися, я ще не все сказав! Бо як я надумаюся...

— Лиш моргніть мені, Ясочко, — озвався Буч, — і я з чистого принципу віддухопелю його. І звісно, з превеликою насолодою. Тільки як це наш Ласун дозволив йому так розходитись і навіть стусаном не почастував?

— Ні, — зупинила Буча Евербі. Вона все тримала Отіса за плече.— Першим же поїздом відправлю тебе додому!

— Розкричалася тепер! — мовив Ork. — Коли б не ти, я б давно вже був там.

Вона відпустила його.

— Марш назад до брички,—наказала Еівербі.

— Не можна так ризикувати, — похопився Бун. — Ти теж повинна з ним поїхати. — І додав:—Гаразд. Таки їдьте разом до міста. А по нас із Лусьєсом можеш прислати, як посутеніє.

Я розумів, до чого це він веде, з якою спокусою він боровся і вже подолав її. Але Буч обійшов нас — певний своїх сил рибалка дозволив майбутній здобичі й погуляти часину.

— А певно, — притакнув він. — Пришлете по нас. — Євербі й Отіс пішли. — Ну, коли вже це залагодили, то хто ж поїде на коні?

— Оцей хлопчина, — показав Нед. — З таким конем можна й одною рукою впоратись.

— Ги, ги, ги, — сказав Буч, цього разу вже сміючись. — Я бачив, як цей кінь біг тут минулої зими. Коли навіть і можна одною рукою зрушити його, треба більше рук, ніж у павучиська чи стоноги, щоб він випередив коня полковника Лінскомба.

— Може, воно й так, — сказав Нед. — Ми якраз і хочемо це перевірити. Синку, — звернувся він до Лайка, — дай мені мою куртку. — Досі я не бачив цієї куртки, але ось Лайк простягнув її, а також обшмугляну прутину. Нед натягнув куртку, взяв прута і мовив до Буна з Бучем: — Станьте он під тим деревом разам з дядьком Посемом, там вам і затінок буде, й не одвертатимете його уваги. Давай ногу, — це вже до мене.

Ми так і зробили. Тобто Нед підкинув мене на коня, а Бун з Бучем і Лайком одійшли далі під дерево, де вже стояв дядько Пошем. Хоч ми вранці зробили тільки три круги на пасовищі, там залишився виразний слід, що його Вихор повинен би пам'ятати, байдуже, помічу я його чи ні. Нед підвів коня до місця, з якого ми стартували вранці. Говорив він тихо' й коротко. Це вже не був дядечко Ремус. А втім, він ніколи не був ним, як зоставаюя зі мною чи людьми своєї раси.

— Те завтрашнє біговище завдовжки лише в півмилі, тож тобі треба буде об'їхати його двічі. Тим-то їдь тепер так само, щоб, побачивши завтра справжнє біговище, він уже наперед знав, чого від нього хочуть, і зробив це. Розумієш?

— Так, — відказав я. — Об'їхати двічі... Він простяг мені прутину.

— Примусь його бігти швидко й твердо. Утни його раз, поки він здогадається, що до чого. І більше не підганяй, — я скажу доки. Стисни його п'ятами, заговори до нього, щоб він гнав чимшвидше, але не докучай — просто підтримуй у темпі. Добре собі затям, що треба двічі об'їхати довкола, і спробуй йому теж це втовкмачити, як то ти з тими лошаками в Маккаслінів робив. Зараз тобі з конем не впоратись, але ти маєш прута. Тільки не торкайся його ним, поки я не скажу.

Він повернувся до мене спиною і під прикриттям куртки зробив ледь помітний дрібний порух, аж раптом я відчув якийсь залах, слабкий, та гострий; я розумію тепер, що мусив би відразу той запах упізнати, але тоді мені не було коли. Він обернувся знову лицем і як ото вночі сьогодні вмовляв коня ввійти до багажного вагона, так і тепер його рука на яку секунду торкнулася й погладила Вихрові морду; по цьому він одступився трохи, і Вихор уже рвонувся до нього, — добре, що я стримав віжками.

— Гайда! — скомандував Нед. — Утни його!

Я так і зробив. Кінь шарпнувся й скочив, із чистого страху й ні з чого більше, на половині кроку я зумів повернути йому голову вбік, і лише на другому кроці він збагнув, що від нього хочуть, аби він біг треком, стежкою, і то на весь чвал, стримуваний самим зовнішнім поводом, щоб не зійти з напрямку. Я стискав коня п'ятами, скільки мав сили, ще до того, як його страх почав улягатись. Тільки знов було так самісінько, як і вранці: йшов він добре, досить слухняно, енергійно, але все одно виникало враження, що голова його анікуди насправді не хоче йти, і це аж доки вийшли ми на зворотну цряму і він побачив Неда по той бік поля.

Тут знову наче стався з ним вибух: він вирвав у мене повід, збочив зі стежки й чесонув навпростець до Неда, ще поки встиг я настільки отямитись, щоб підтягти здоровою рукою повіддя й сильма завернути його назад на трек. Біг він тепер жваво, і я мусив притримувати його зовнішнім поводом, коли ми повернули вдруге і вийшли на відтинок треку, звідки йому знов було видно Неда і звідки він спробував ще раз вирватись і майнути просто до нього; мені вже довелося й пораненої руки докласти, щоб утримати його на треку. Здавалося-, ціла вічність минула, поки Нед гукнув:

— Утни його! І кидай прута.

Я утяв його і відкинув прута позад себе. Знову стрибок, але я втримав коня, бо потребував лиш одного повода, зовнішнього, щоб кінь не спав зі стежки; тепер він ішов добре, обігнув перший поворот — я вже підготувався, коли він побачить Неда, — мчав уже в зворотному напрямку, поминув останній поворот і біг далі, коли це Нед, стоячи за яких двадцять ярдів поза нашою, сказати б, лінією фінішу, промовив голосно, — саме вміру, щоб; почув його Вихор, і так само, як сьогодні вночі до нього промовляв, — і вже мені не треба було прута: навіть якби я його й мав, то однаково не встиг би ним користатися. Досі я думав, що принаймні одного коня, на якому їздив, я міг би назвати гарячим — то був лошак-полукровок кузена Зека, прямий нащадок Моргана, — але ні з

чим не порівняти цей спалах, порив, так наче досі ми тягли на линві цілу колоду, а Недів голос ураз перетяв линву:

— Ходи, синку. Воно тут у мене.

Ми зупинились біля нього, Вихор аж по ніздрі занурив морду в Недову долоню, хоч я нічого тепер не відчував, крім кінського поту, а бачив лише жменю трави, яку їв Вихор. Нед промовляв: "Ги, ги, ги", — так лагідно й тихо, що я теж озвався пошепки:

— Що таке? Що?

Але Бун, надходячи, не стишував голосу:

— Чорти б його батькові! Що це ти йому наговорив?

— Нічого, — відказав Нед. — Просто, що як хоче вечері, хай по неї прийде.

Буч — він теж не говорив пошепки, був зухвальний, самовпевнений, категоричний, не схильний ні до компромісів, ані до милосердя.

— Ану-ну,— сказав він і не просто взяв Вихра за морду, а видер її у Неда з рук, а коли кінь сахнувся, встромив йому вудило просто в рота.

— Дозвольте мені, — хутко втрутився Нед. — Що ви хочете дізнатись?

— Як мені буде треба, щоб потримали коня, я гукну,— заявив Буч. — Але не тебе. Нехай тебе гукають там, у Міссісіпі. — Він задер губу Вихрові, подивився на його яона, а тоді на очі. — Ти не знаєш, що це проти закону — давати коневі наркотик перед гонами? Може, ви там, у своїх болотах, і не чули про нього, але такий закон існує.

■ В нас, у Міссісіпі, є кінські лікарі, — огризнувся Нед. — Пошліть по одного з них, нехай перевірить, чи дістав цей кінь наркотика.

— А певно, певно, — рівнішим уже тоном відмовив Буч. — Тільки чого ти дав його за день до гонів? Побачити, як він діятиме?

— Це так, але аби я його давав, — сказав Нед. — Бо ж я таки не давав. Коли ви розумієтесь на конях, ви це знаєте.

— А певно, певно,— повторив Буч.— Мене не обходять професійні секрети, якщо вони діють. То цей кінь і завтра так само побіжить? Я маю* на увазі не один раз, а тричі.

— Йому вистачить двох разів,— відказав Нед.

— Гаразд, двічі. Але побіжить?

— Спитайте містера Хогенбека, чи не ліпше коневі зробити це двічі.

— Я не питаю містера Ласуна, я тебе питаю.

— Я можу примусити його, щоб зробив це двічі.

-">— Досить слушно, — зауважив Буч. — Бо коли справді в тебе лиш три дози, я б не ризикував більше ніж два рази. Отож як за другим разом він підведе, ти зможеш третьою дозою спровадити його назад до Міссісіпі.

— Я теж так думаю, — погодився Нед. — Відведи коня до стайні, — сказав він мені.—Хай охолоне трохи, тоді його скупаємо.

Буч і далі приглядався до коня, але вже не довго. Ми повернулися до стайні, розсідлали коня, Лайк приніс відро води з ганчіркою і вмив його,

потім витер джутовою мішковиною і нагодував, чи тільки почав це робити. Бо Буч саме сказав:

— Гей, хлопче, сходи-но в хату та винеси нам на веранду відерце води й трохи цукру. Ми з містером Ласуном поп'ємо собі пуншу.

Але Лайк ані з місця не рушив, поки дядько Пошем сказав йому: "Іди". Тоді він пішов, а Бун з Бучем за ним. Дядько Пошем стояв на порозі стайні, дивлячись на них (на Буча, власне) — драматична чорно-біла постать худорлявого діда: чорні штани, біла сорочка, чорне лице й капелюх, біле волосся на голові, білі вуса й борідка.

— Законник, — пророк він. Пророк це спокійно, з холодною і байдужною зневагою.

— Коли чоловік не має до того кебети, навіть отака маленька зірка нагло забива йому баки, і то так, аж іншим голова йде обертом, — сказав Нед. — Тільки ж тут не так зірка, як пістолет, — либонь, марив про нього ще змалку, лишень-от знав, що як дійде своїх літ, закон однак йому не дозволить його носити. А з цею зіркою він нічим не ризикує, і до тюрми не посадять, і зброї не одберуть, грається все, як мала дитина. Небезпечно тільки, що пістолет з думки не сходить у цеї дитини, так що якогось дня він може пальнути у щось живе і не стямившись. ,

Повернувся Лайк.

— Вони чекають тебе, — сказів він мені. — Бричка.

— Уже вернулися з міста? — здивувавсь я.

— Вони туди й не їздили, навіть з місця не рушали. Панночка увесь час сидить там. із тим хлопцем і чекає вас усіх. Вона сказала, щоб ти прийшов.

— Стривай-но, — озвався Нед. Я зупинився; на руці в мене ще була шкарпетка, і я думав, що то він через неї. Але він подивився на мене. — Тепер до тебе люди приглядатимуться.

— Які люди?— запитав я.

— Чутка-бо вже розійшлася. Про гони.

— Як вона встигла?

— А як взагалі чутки розходяться? Гінців на це не треба, досить двом коням, що можуть бігти в гонах, опинитись у межах десяти миль один від одного. Як, ти думаєш, цей Законник сюди приперся? Може, винюшив, мов той собака, цю білу дівчину за чотири чи п'ять миль? Звіоно, може, я теж надіявся, — Бун Хогенбек надіється й досі, — що нам пощастить звести двох коней тишком-нишком на ці гони, пан чи пропав, і я, й ти, й він зможемо або вернутись додому, або куди-інде податись, як приведеться, щоб не досягла нас хазяїнова рука. Але це вже ні до чого. Тепер на тебе звертатимуть увагу. А взавтра їх цілий тлум збереться.

— Ти не певен* чи можемо ми виставляти коня у гонах?

— Тепер мусимо. Може, нам це судилося ще відтоді, як Бун і я збагнули, що хазяїн випустив машину з рук на якийсь там час. Але тепер ми вже мусимо.

— А що тоді мені робити? —спитав я.

— Нічого. Я просто кажу, щоб тебе не заскочила якась несподіванка. Все, що нам треба, — звести цих двох коней на одному біговищі, поставити їх головами в одному напрямку, а ти щоб сидів верхи на Вихрі й робив, що я тобі скажу. Ходи вже, а то ще почнуть гукати.

IX

Нед мав рацію. Тобто, що чутка вже розійшлася. З моєю рукою було нічого, коли Евербі зняла з неї "верхову" шкарпетку. Тобто вона боліла, як і кожна інша рука на другий день після порізу. Мені здається, що з рани навіть кров не просочилася після сьогоднішнього змагання з Вихром. Проте Евербі думала інакше. Отож ми зупинилися перше в лікаря, за милю далі по цей бік від міста. Буч теж знав його, знав, де той живе, але дивно, як це Евербі переконала його одвезти нас туди — чи то настирилась йому, чи погрожувала, чи наобіцяла що, чи, може, просто повелась, як здорова самиця струга, що, заклопотана малим струженям, зовсім забуває про існування на світі таких. речей", як рибальський гачок ::а волосіні, так що рибалка мусить уже до чогось вдатися, щоб хоч би струженяти збутись. А може, це зовсім і не Евербі спричинила, а порожня пляшка, бо найближче місце, де можна було б іншу дістати, — це готель у Пошемі. Бо коли я підійшов до будинку,' Лайкова мати стояла край веранди, тримаючи в руках цукерницю та відерце води з коряком, Буч із Буном саме спорожнювали дві склянки, а Лайк діставав з кущів троянди порожню пляшку, що її пошпурив туди Буч.

Отже, Буч одвіз нас до лікаря — маленький, колись давно побілений будиночок стояв у маленькому подвір'ї, де буйно розрослися запашні й закурені квіти, з тих, що цвітуть пізнього літа й восени; до дверей підійшла гладка сталево-сива жінка в пенсне, схожа на колишню вчительку, котра ■й через п'ятнадцять років не збулася ненависті до восьмирічних хлопчаків; вона тільки глянула на нас і (Нед мав рацію) гукнула всередину будинку: "Це ті з перегоновим конем", —. потім обернулась і зникла, а Буч рушив услід, ще й не встигла вона обернутись, бравурний собі, всюди ж бо його ласкаво запрошують — а то спробував би хтось інакше! (все та сама зірка, як бачили, що він її почепив на груди, або коли просто знали, що вона в нього. Ввійти до чужого будинку в якийсь інший спосіб було б зрадою самого себе і навіть більше — зрадою й приниженням касти) — і закричав з порога:

— Добридень, док, привів пацієнта вам! — до сталево-сивого чоловіка — тобто він був би таким, якби вибілити йому тютюновий осад з нестрижених вусів,— у білій сорочці, як і Нед, тільки нечистій, і чорному піджаку, з довгою смужкою від позавчорашнього яйця на ньому, чоловіка, що виглядом і запахом нагадував щось наче спиртне, але не тільки саме спиртне.— Ми з Хогенбеком зачекаємо у вітальні,— мовив Буч. — Не турбуйтесь, я знаю, де пляшка. За дока будь певен,— звернувся він до Буна.— Він віскі й не пробує, хіба що мусить. По закону він дістає порцію ефіру на.лікування кожного хворого, що має відкриту рану чи поламану кістку. Коли це невеликий давній поріз, поламаний палець чи просто подряпина, як от зараз, док ділиться з пацієнтом: сам випиває весь ефір, а пацієнтові полишає лікування. Ха-ха-ха. Ось сюди.

Отож Буч із Буном повернули в той бік, а ми вдвох з Евербі (ти, певно, звернув увагу, що ніхто ще не помітив відсутності Отіса. Ми висіли з брички, яка начебто належала

Бучеві, в усякому разі, він правив віжками; ще в дядька Пошема сталася певна затримка, коли Буч пробував переконати, тоді влестити, а тоді примусити Евербі, щоб сіла спереду поруч із ним, вона, одначе, не пристала на те і сіла ззаду, тримаючи мене однією рукою, а Отіса другою, аж урешті спереду з Бучем сів Бун; отже, Буч перший, а за ним і решта нас якось увійшли в сіни лікаревого будиночка, але ніхто так і не згадав у цю мить про Отіса) пішли за лікарем у другу кімнату, де на канапі, набитій кінським волосом, лежала брудна подушка та ватяна ковдра, а конторку з відсувним верхом геть заполонили пляшечки з ліками, яких ще більше тулилося на поличці каміна, де незаймано спочивав попіл від останнього вогню ще з зими. В одному кутку стояв умивальник з мискою й глечиком та нічний горщик, невипорожнений з ночі, а в другому знайшла притулок мисливська рушниця. |Якби моя мама була тут, вона б не дозволила йому торкнутись навіть найменшої подряпини, вже не кажучи про чотири порізані пальці; Евербі виразно була такої самої думки. Вона сказала:

— Я її розбинтую, — і зняла повивало з порізу. Я заявив, що з рукою все гаразд. Лікар приглянувся до рани через свої окуляри із сталевим обідком.

— Чим це ви її змастили? — спитав він. Евербі пояснила йому. Тепер я знаю, що то було. Лікар подивився на неї. — А як вона знайшлась, у вас напохваті? — спитав він. Потому підніс угору окуляри, подивився на Евербі ще раз і сказав: — О! — Тоді додав: — Ну-ну, — опустив окуляри і, далебі таки, зітхнув, мовивши:— Тридцять п'ять років не був я в Мемфісі. — Хвилину він постояв непорушно, тоді, — кажу тобі, — зітхнув знову й промовив: — Еге ж. Тридцять п'ять років. — І додав: — На вашому місці, я б нічого йому тут не робив. Просто перев'язав би, та й годі.

Вона, Евербі, справді вела себе, як мати: коли він дістав бинта, сама перев'язала мені руку.

— Це ти той хлопець, що завтра їхатиме в гонах? — спитав він.

— Так, — відповіла Евербі.

— То побийте вже того Лінскомбового коня, хай йому чорт!

— Спробуємо, — відповіла Евербі. — Скільки ми вам винні?

— Нічого. Ви вже вилікували його. Тільки побийте того клятого коня взавтра.

— Але я хочу вам заплатити за те, що ви оглянули поріз, — сказала Евербі. — За ваші слова, Що все буде добре.

— Ні, — відказав він і подивився на неї: його старечі очі в окулярах здавалися збільшені, але млисті й розпливчасті, як яйця, аж поки ти починав думати, що вони взагалі неспроможні вхопити й затримати жодного образу, такого недавнього, як я або Евербі.

— Ага, — сказала Евербі.—То що ж тоді?

— Може, ви маєте зайву хустинку або щось таке...— мовив він. — Так, тридцять п'ять років. Колись я мав одну, ще коли був юнаком, тридцять, тридцять п'ять років тому. Потім я одружився, і це...—Він помовчав. — Так. Тридцять п'ять років.

— О!— здогадалась Евербі. Вона одвернулась від нас, нахилилась, її спідниці зашелестіли — ненадовго — тоді зашелестіли знов, і вона повернулася до нас лицем. — Прошу, — мовила вона. Це була підв'язка.

■— Побийте того клятого коня! — сказав він.— Побийте! Ви зможете його обігнати!

Тут донеслися до нас голоси, — власне, один голос, Бучів, що лунко розкочувався в невеличкому покої, куди ми ще не встигли перейти.

— Ну, що ти скажеш? Наш Ласун не хоче вже пити! Всі хлопці купи тримаються, куди один, туди й решта, а він тепер ображає мене!

Він стояв, щирячись до Буна, переможний і зухвальний. Бун виглядав у цю мить справді небезпечним. Як і Нед (та й усі ми), він виснажився з недосипання. Але Нед тільки й мав клопоту, що коня: Евербі та Бучева зірка не сушили йому голови.

— Ну як, хлопче? — мовив Буч і вже замірявся знову ляснути Буна по плечі, з-панібратська щиро огріти його долонею, трохи задуже, але не надміру.

— Більше не робіть цього,— попередив Бун.

Буч зупинився; він не опустив руки, а просто стримав її в русі, щирячись до Буна.

— Моє ім'я містер Лавмейден, — сказав він. — Але можеш звати мене Бучем.

Трошки перегодом Бун мовив:

— Лавмейден.

— Буч, — поправив Буч.

Трошки перегодом Бун мовив: ^

— Буч.

— Оце добре, — вдовольнився Буч. Він звернувся до Евербі:— Як вам наш док? Може, мені треба було б застерегти вас перед ним. Кажуть, коли він був ще молодим гавриком, так добрих півста років тому, сягнути вашій сестрі за пазуху було йому легше, ніж капелюха торкнутись.

— Ходімо, — сказав Бун. — Ти заплатила йому?

— Так, — відповіла Евербі. '

Ми вийшли надвір. І тільки тепер хтось запитав: "А де ж Отіс?" Не хтось, а Евербі, звичайно; вона оглянулася й гукнула: "Отісе!" — досить голосно й сильно, щоб не сказати настирливо, чи там стривожено, або розпачливо.

— Тільки не кажіть мені, що він боїться коней, навіть прив'язаних до воріт,— ошкірився Буч.

— Ходімо, — сказав Бун. — Він просто подався вперед, нікуди він не дінеться. Наздоженемо його.

— Але чому? — запитала Евербі. — Чому він не...

— Звідки мені знати? — відмовив Бун. — Може, він і слушно каже, — Бун мав на увазі Буча. Тепер він мав на увазі Отіса: — Це правда, другого такого паскудника не знайдеш на весь Арканзас чи й Міссісіпі, як на те пішло, але ж він ще й страшенний боягуз. Ходімо.

Отож ми сіли в бричку й поїхали до міста. Тільки щодо Отіса я був на боці Евербі: коли він зникає з очей, саме пора подумати, куди він повіявсь і чому. Ніколи я не бачив, щоб хто так швидко втрачав довіру навколишніх: ось у цій бричці ледве чи знайшовся б охочий узяти його ще раз до зоопарку або куди-інде. І не довгий мине час, коли й на цілий Пошем такого охотника не знайдеться.

Але ми його не наздогнали. Дорогою до самого готелю його ніде не було. І Нед теж не мав рації. Це я про тих аматорів кінських гонів, які мали б цілими юрбами траплятись нам назустріч. Може, я сподівався побачити їх повно на готельній веранді, щоб вони чекали нас, виглядали нашого прибуття. Коли так, я помилився: на веранді взагалі нікого не було. Взимку, звісна річ,— під час сезону полювання на перепілок та двотижневих національних змагань, — було б інакше. Але в ті часи Пошем, на відміну від Лондона, не мав літнього сезону*,— люди виїздили деінде, хто на води, хто в гори: до Релі під Мемфісом, до Айуки — недалеко в штаті Міссісіпі, до Озаркса або до Камберлендса. (Не має він і тепер його; до слова кажучи, — як не має його й будь-яка інша місцина — сезони взагалі перестали існувати, відколи техніка дала спромогу в приміщенні підтримувати шістдесят градусів улітку й дев'яносто взимкутак що найзапекліші консерватори, як от я, мусять утікати надвір улітку від холоду, ;а взимку від жароти. Те саме й стосовно автомобілів, які

г —

Г-

' 1 За Фаренгейтом.— Прим. ред.

колись були економічною необхідністю, а тепер стали соціальною, так що якби нараз увесь рід людський перестав рухатись, земля застигла б і затвердла. Занадто-бо нас багато наплодилося, людство знищить само себе не через поділ клітин, а навпаки, через злиття їх, я до того не доживу, але ти, можливо, й доживеш, коли безпосередній і шалений соціальний — не економічний, а таки соціальний — розпач змусить, присилує видати закон, який дозволятиме жінці мати тільки одну дитину, так як тепер дозволяє мати тільки одного чоловіка).

Отож узимку, звичайно (як і нині), тут бувало інакше, коли в сезон на перепілок та під час Великих національних змагань з'їздилися сюди з Уолл-стріту, Чікаго й Саскачева-яу * грошовиті барони від нафти та пшениці, коли звозили сюди расових собак, що їхні родоводи бережено ревніше, як інших принців, коли на відстані декількох, хвилин їзди автомобілем (як по теперішньому сказати) містилися розкішні псарні — Ред-Бенкс, Мічіган-Сіті, Ля-Гранд, Джермантаун,— коли кожне знало тут такі імена, як полковник Лінскомб, з чиїм конем (як вважали ми) мав завтра стятися наш кінь, як Горес Літл і Джордж Пейтон — не менші знаменитості серед собачників, ніж Бейб Рут і Тай Коб серед аматорів бейсбола, — як містер Джім Евант із Гікорі Флет і містер Поль Рейні (чий осідок був за кілька миль далі, над залізницею полковника Сарторіса, що провадила до Джефферсона) — обоє щирі псарі, які, мабуть, серед цих простої породи пойнтерів і сетерів почувались як серед плебеїв. Величезний недоладний готель аж буяв тоді, на кожному кроці обслуга й шик, саме повітря вилискує й шурхотить від грошей, роз-маїчене барвистими стрічками і заповнене срібними келихами.

Однак тепер нікого тут не було, на тихій вулиці порожньо, тільки травнева курява (було вже після шостої; весь Пошем

0 цій порі має бути вдома, вечеряти чи лаштуватись до вечері), немає навіть Отіса, хоч він може бути — мабуть, таки є.— десь усередині. Але ще дивніше, — принаймні для мене, — що немає й Буча.

Він просто підвіз нас до дверей, висадив і поїхав далі, затримавшись саме в міру, щоб обдарувати Евербі глузливим, а Буна глумливим поглядом і сказати: "Не турбуйся, хлопче, я повернуся. Коли в тебе є ще справа якась, залагодь її, поки я не повернувся, а то ще переб'є щось", — і поїхав собі далі. Отож, напевно, він теж мав якесь місце, де мусив принагідно бувати, якусь домівку. Я був і досі темний та невинний (не так, як двадцять чотири години тому, але все ж заражений невинністю)

1 стояв на Буновім боці, був відданий Бунові, а тим паче

Евербі, і досить нахапавсь від учора (чи я перетравив його, то вже інша річ), щоб гаразд розуміти, чого саме я сподівався, коли думав, що в Буча, можливо, є жінка — невинне й самотнє, викрадене з монастиря і створіння, безкарно зрадивши яке, він додав би ще одну провину до остаточного розрахунку за свою вроджену немилосердну підлість; або ще краще, якби це було облудне відьмище, котре вміє давати йому здачі чи бодай витицювати просто в вічі кожну з його подружніх зрад. Бо, мабуть, половина насолоди, яку дістає він від перелюбства, — це розголосити ім'я своєї жертви. Але я кривдив його. Він був нежонатий.

Отіс, одначе, не знайшовся і всередині — єдиний тимчасовий реєстратор у вестибюлі, наполовину схороненому під покрівцями, та єдиний тимчасовий офіціант, що, помахуючи серветкою, стояв на порозі їдальні, повністю схороненої під покрівцями (за винятком одного стола, призначеного для таких-от, як ми, безіменних — принаймні досі — переїжджих),— оце й усі живі істоти, що ми побачили, Отіса ж ніде не було видно.

— Мені не свербить, де він там заподівся, — сказав Бун, — але от якого чорта він цим разом накоїв, чого ми ще не знаємо?

— Нічого він не накоїв! — заступилася Евербі.— Він ще дитя!

— А певно, — сказав Бун. — Мале озброєне дитя. Коли він досить підросте, щоб украсти...

— Перестань!—скрикнула Евербі. — Я не...

— Гаразд уже," гаразд, — сказав Бун. — Нехай буде — знайти. ...щоб знайти досить грошей на ножаку з лезом у шість дюймів замість цього куцого кишенькового ножа, тоді кожному, хто обернеться до нього спиною, краще мати на собі такий древній залізний комбінезон, як ото бувають у музеях. Мені треба з тобою поговорити, — звернувся він до Евербі. — Зараз вечеря, а тоді вже йти до поїзда. І ось-ось той жеребець із бляшаною зіркою знов прийде гарцювати й іржати. — Він узяв її за руку. — Ходімо.

Оце тоді я мусив почати слухати, що казав Бун. Справді мусив. Це через Евербі. Вона навіть не пішла б із ним, якби і я не пішов. Ми — тобто вони — подались до жіночої вітальні; часу було обмаль, а ще мали ж ми вечеряти й іти на станцію зустрічати міс Ребу.

1 За тієї пори жінки не могли так вільно бігати туди-сюди по чоловічих покоях у готелях, як то тепер, кажуть, повелося, та ще й одягнені, мовляв, у ті, як їх реклама називає, шорти чи там штанцята, що дають жінкам свободу, необхідну для боротьби за свободу; правду кажучи, доти я ще ані разу не бачив жінки, котра сама була в готелі (моя мама ні за що не пішла б туди без батька), і тому щиро здивувався, як це Евербі, навіть весільної обручки не маючи, спромоглася туди дістатись. Тоді в готелях були такі собі жіночі вітальні — невеликі, досить пристойно опоряджені кімнати, як от ця, що ми в ній опинилися, де більшість меблів так само оповивали полотняні покрівці. Але я все ще стояв на Буновім боці — я не перейшов через поріг, а зупинивсь у коридорі, так щоб Евербі знала, що я близько, хоч мене й не бачила. Отож я чув розмову. О, так, я слухав. Хоч-не-хоч я б слухав — задалеко я вже зайшов у пізнанні й крутійства, і фактів життя, аби тепер стримуватись, так само як задалеко я вже зайшов у крадіжці

автомобілю та кінських перегонах, аби тепер, відступити. Отже, я чув їхню розмову; Евербі — вона майже відразу почала скрикувати:

— Ні! Не хочу! Дай мені спокій! Тоді Бун:

— Але чому? Ти ж казала, що любиш мене. Чи то теж була брехня?

Тоді Евербі:

— Я таки люблю тебе. Тому. Дай мені спокій! Пусти мене! Лусьєсе! Лусьєсе!

Тоді Бун:

— Замовч! Тихо! і

Тоді все змовкло на хвильку. Я не підглядав і не піддивлявся, а просто слухав. Ні, просто чув:

— Якби я .думав, що ти мене обдурюєш із цим клятим бляхманом...

Тоді Евербі:

— Ні! Ні! Ні за що!

Тоді щось, чого я не розчув, аж поки Бун сказав:

— Що? Кинула? Що це значить, кинула? ^ Тоді Евербі:

— Так! Кинула! Вже більше не буду! Ніколи! Тоді Бун:

— А за віщо житимеш? Що ти їстимеш? Де притулок собі знайдеш?

І Евербі:

— Знайду роботу. Я можу працювати.

— Що ти вмієш робити? В тебе стільки освіти, що й у мене. Чим ти заробиш на прожиття?

— Я можу мити посуд. Можу прати й прасувати. Навчусь куховарити. Я можу робити будь-що, можу навіть бавовник підгортати й збирати. Ради бога, пусти мене, Буне. Я ж мушу це зробити, як ти не розумієш?!

Тоді затупотіли її ноги, їх було чутно, незважаючи на грубий килим, і вже Евербі не стало. Бун цим разом мене перейняв. Лице Бунове годі було йі* упізнати. Нед був щасливець— що ж у нього за клопіт, самі кінські перегони!

— Придивись до мене, — промовив Бун. — Придивись до мене добре. Чим я такий невдатний? Чим, у біса, я такий невдатний? Таж завше я... — Лице його було таке, що, здавалося, ось-ось вибухне. Він почав знову: — І чому я? Чому, в біса, я? Чого, в біса, вона саме мене обрала на своє навернення? А хан тобі чорт, таж вона повія, як їй це не ясно? їй же платиться за те, що вона належить мені, відколи ступить туди, де я, так само як я належу хазяїнові й містеру Морі, відколи ступлю туди, де вони! А тепер вона кинула! З особистих міркувань. Вона більше не може. Але ж вона не має ніякого особистого права кидати без моєї згоди, як і я не можу без згоди хазяїна й містера Морі!..

Він примовк, оскаженілий і ошелешений, розлючений і безпорадний, і навіть більше — ляком пойнятий. У дверях став негр-офіціант, помахуючи серветкою. Бун зробив над собою страшенне зусилля — Нед, заклопотаний тільки виграшем у кінських перегонах, і не уявляв, що то таке справжня заморока.

— Іди поклич и вечеряти. Нам же до поїзда йти. її кімната п'ята, — сказав Бун.

Але вона не вийшла, і ми з Буном вечеряли самі. Обличчя його все не влагіднювалось. їв він, як от м'ясорубка м'ясо кришить — не тому, що хоче там чи ні, а тому, що пора прийшла. Перегодом я сказав:

— Може, він подався до Арканзасу? Він сьогодні разів три казав, що був би вже досі там, якби його не затримували.

— А певно, — буркнув Бун. — Може, він пішов перший, щоб знайти їй місце посудомийки. А може, його так само жага чеснот опосіла, і вони обоє чкурнуть навпростець до раю, без пересадки в Арканзасі чи будь-де? І він пішов перший рознюхати, як через Мемфіс проскочити, аби їх ніхто не помітив?

Час було йти. Хвилини дві я вже бачив крайчик її сукні поза дверима їдальні, а тепер і офіціант з'явився.

— Двісті восьмий, сер, — сказав він. — Тільки-но дав свисток на перетині в Уан-Майлі.

Отож ми рушили до станції — це було недалеко — всі втрьох разом, звичайні собі переїжджі з одного готелю. Тобто, я хочу сказати, ми — вони, вірніш — уже не воювали, і могли б уже й розмовляти між собою, спокійно балакати про всякі дрібниці. Евербі підтримала б розмову, якби тільки Бун почав. Було недалеко — лише перейти через колії до перону; поїзд уже виднів, а ці двоє (Бун та Евербі) — роз'єднані й скуті разом, відчужені н нерозривні, отуманені й невіддільні одне від одного, і все через те, що Бун вважав за чисту примху: він, Бун, попри всі свої роки, був ледве чи старший від мене і не знав навіть того, що жінки не більше мають примх, як і сумнівів, або ілюзій, або клопоту з простатою.

Поїзд, власне, паровоз, проїхав повз нас, шиплячи громо-вито й сиплючи іскрами з-під гальмових колодок; поїзд був довгий і великий, експрес, — багажні вагони, вагон для курців, половину якого призначено для негрів, тоді звичайні пасажирські вагони й нескінченні пульмани і геть у кінці вагон-ресторан, — і все те сповільнювало хід. Був це поїзд Сема Колдуела, і якщо Евербі з Отісом подорожували до Пошема у службовому вагоні товарняка, міс Реба має бути у вагон-салоні, якщо вже не в персональному вагоні.

Поїзд, нарешті, зупинився, але жодні двері не розчинялись, і не показувався ані носій у білій куртці, ані кондуктор, хоч Сем, напевне, мусив би виглядати нас; аж тут Бун гукнув: "Чорт! Вагон для курців!" — і кинувся бігти. Тоді й усі ми їх побачили, далеко попереду: Сем Колдуел в уніформі на пероні допомагає міс Ребі висісти, за нею сходить якась інша жінка, причому обоє не просто з вагона для курців, а з другої його половини, що для негрів. Поїзд екстрений поїзд до Вашінгтона й Нью-Йорка, експрес, що віз багатих паній у діамантах і чоловіків з доларовими сигарами, цих розпещених тепличних мандрівників по світу, — вже почав рушати, отож Сем устиг тільки рукою нам махнути із сходинки, поїзд уже даленів, — прямуючи на схід під коротке уривчасте чахкання й довгі посвисти, аж урешті видно було самі тільки двійнята-лампи, і дві жінки стояли серед валіз та клунків на порожньому пероні, посиланому жужелем, — міс Реба, зухвальна, вродлива й шикарна, і Мінні обік неї, з лицем як смерть.

—_ У нас вийшла пригода, — сказала міс Реба. — Де готель?

Ми пішли туди. Тепер, в освітленому вестибюлі, можна було роздивитись на Мінні. Обличчя її не було як смерть. Смерть — то щось умиротворене. А насуплене її обличчя Ь твердо стисненими устами було зовсім не умиротворене, і лиха вона була зовсім, не на саму себе. Ввійшов реєстратор. —

— Я місіс Бінфорд, — заявила міс Реба. — Ви одержали мою телеграму, де я просила поставити у мене в кімнаті ліжко для моєї служниці?

— Так, місіс Бінфорд, — відповів реєстратор. — У нас є спеціальне приміщення для служби й окрема їдальня...

— Хай собі будуть,— перебила міс Реба.— Я сказала: ліжко у мене в кімнаті. Мені треба мати її при собі. Я почекаю у вітальні, поки ви це залагодите. Де вона тут у вас? — Але міс Реба вже знайшла, де жіноча вітальня, і ми пішли туди слідом за нею. — А де він? — спитала вона.

— Хто він? — перепитала Евербі.

— Ти знаєш хто, — відказала міс Реба.

І раптом я збагнув, хто це, а ще за мить — і чому. Але я не мав часу. Міс Реба сіла.

— Сідай, — сказала вона Мінні. Та Мінні навіть не ворухнулась.

— Гаразд, — сказала міс Реба. — Розкажи їм.

Мінні посміхнулася до нас. Це було щось моторошне: дика й хижа порожнина, болісна зажерлива рана, в якій білів разок чудових незрівнянних зубів з чорним отвором на місці золотого зуба; я збагнув ураз, чом Отіс мусив утікати з Пошема хоча б і пішки; о так, у ту мить п'ятдесят шість років тому я, так само, як і ти зараз, не міг пойняти в це віри, вражений і ошелешений, аж поки Міниі й міс Реба розповіли нам.

— Це віні—скрикнула Мінні.—Тільки віні Він украв його, коли я спала!

— А бодай тобі! — вигукнув Бун. — У тебе витягли зуба з рота, а ти навіть і не чула?!

— Нехай йому чорт, ти послухай! —озвалася міс Реба.— Цей зуб Мінні було так зроблено, що вона могла його вільно виймати і вставляти — тим дорожче він їй обійшовся, вона ж так довго відкладала на нього, ощадила на всьому — скільки це років, Мінні? — три роки, еге? — аж урешті доробилася, щоб вирвати свого власного зуба й уставити цей клятий золотий. Певно, що я пробувала її від цього відмовити — зіпсувати такий разок природних зубів, що хтось би по тисячі доларів за одного заплатив, аби їх мати! А ще ж скільки коштувало зробити його таким, щоб виймався, коли вона сідає їсти!..

— Щоб виймався, коли їсти?—здивувався Бун. — То задля якого біса вона, береже їх?

— Я ж так давно жадала цього зуба, — мовила Мінні. — І я так працювала й заощаджувала, стільки роботи переробила. Я не хотіла, щоб його каляло всяке заслинене їдло.

-— Отож вона його виймала, сідаючи їсти, — провадила міс Реба,— і клала перед тарілкою, не тільки щоб з ока не спускати, а щоб і милуватись ним. Але він не тоді його потяг: вона каже, вставила зуб назад, коли поснідала, вона ніколи в світі не могла б цього забути, вона ж ним пишалася, він був такий цінний, так дорого їй коштував — повірити в те, що вона його десь поклала й забула, все одно як і в те, що ви заподіли десь свого триклятого коня, що обійшовся вам куди дорожче, і забули про це...

4— Ніколи я не забувала, — докинула Мінні. — Я вставила його назад, тільки-но попоїла. Я пам'ятаю. Але я страх як утомилась, геть знемоглася...

— Це правда, — вела далі міс Реба. Тепер вона зверталась до Евербі: — Я, певно, таки набралася вчора ввечері, коли ви поприходили. Аж на світанку трохи очуняла, а поки переконала Мінні добряче хильнути джину, подивитись, чи замкнено двері й знов лягти спати, сонце вже й високо підбилося, і я пішла нагору, розбудила Джекі та наказала їй зачинити пансіон і нікого не пускати до шостої вечора, хоч би там під дверима зібралися рогаті лобурі з цілого Півдня. Отож Мінні повернулася на своє ліжко в комірчині, що виходить на тильну веранду будинку, а я подумала спершу, може, вона забула замкнути ті двері...

— Авжеж я замкнула! — втрутилася Мінні. — Там же пиво стоїть! У мене вони завше замкнені, відколи цей хлопець тут| бо я його знаю ще.з минулого літа...

— Отож двері було замкнено, й вона лежала на своєму ліжку, — провадила своє міс Реба, — страшенно втомлена і спала, як після маківки, нічого не відаючи, аж поки...

— Я прокинулася, — втрутилася знову Мінні. — Я була така виснажена й утомлена, що спала занадто твердо, знаєте, як воно буває; оце лежу й раптом чую щось таке чудне в роті. Мені здалося, то якась дрібка пристала до зуба, хоч я вже так стережуся. Аж коли я встала, підійшла до дзеркала й глянула...

— Дивно, що її тоді не почули в Чатанузі, вже не кажучи про Пошем, — мовила міс Реба. — А двері все були замкнені...

— Це він! — крикнула Мінні. — Більше ніхто! Він кожен день морочив мені голову, скільки той зуб коштує, та чого я не продам його, та скільки я дістала б за нього, та де я продавала б його...

— А певно, він, — мовила міс Реба. — Тим-то він і зчинив такий гвалт уранці, як ти сказала йому, що він не вертає додому, а мусить їхати з тобою до Пошема,— обернулася

вона до Евербі.— Отож почувши свисток паровоза, він чкурнув, еге ж? То де він тепер, як ти гадаєш? Бо я маю намір відібрати назад цей зуб Мінні. '

• — Ми не знаємо, — відповіла Евербі. — Він зник з брички десь так о пів на шосту. Ми думали, що він тут, бо більше йому нема куди подітись. Але ми його ще не знайшли.

— Ви, може, не шукали як слід, — сказала міс Реба. — Він не з таких, що тільки свисни — й прибіжить. Його треба викурювати, як щура чи змію.

Ввійшов готельний реєстратор.

■— Уже все гаразд? — спитала міс Реба.

— Так, місіс Бінфорд, —.відказав той. Міс Реба підвелася.

— Я влаштую Мінні й побуду з нею, поки вона засне. Тоді я хотіла б повечеряти, — звернулася вона до нього. — Що-небудь.

— Трохи пізнувато...— затнувся реєстратор.— їдальня...

— Далі буде ще пізніше, — зауважила міс Реба. — Що-небудь. Ходімо, Мінні.

Вони вдвох вийшли. Реєстратор також пішов. Ми, — ті, хто лишився, — стояли, ніхто не сідав; вона, Евербі, теж стояла, здорова дівчина, якій незворушність була до лиця, як і біль також, поки вона не рухалась, як от зараз. А може, то був не так біль, як сором.

— Там, у тій глушині, він не мав ніякої можливості, — мовила вона. — І я думала... Витягти його звідти хоч на тиждень минулого літа. А тоді

цей рік, надто ще коли' ви всі приїхали, і ледве я побачила Лусьєса, як одразу зрозуміла, що саме таким весь час хотіла б його бачити, тільки не знала, як йому це сказати, як його навчити. І я подумала, що коли він побуде з Лусьєсом бодай два-три дні, то, може...

— Авжеж, — сказав Бун. — Витонченість. — Він підійшов до неї, незграбний якийсь. Не пробував її цим разом обняти і навіть не торкнувся до неї. Він просто поплескав її по плечі, і здавалося, так само тверда була його рука, так само тяжка й нечутлива, як і Бучева, що з нею познайомилося щойно його власне плече. Але насправді вона була зовсім інакша. — Та вже нехай, — мовив він. — Кинь цим журитись, кажу тобі. Ти робила все, що могла. Так і треба було. Ходім-но.

На порозі знову з'явився офіціант.

— Ваш фурман у кухні, сер,— сказав він.— Він має щось важливе передати.

— Мій фурман? — вразився Бун.— Я не маю ніякого фурмана.

— Це Нед, — поспішив я пояснити, рушаючи перший. 14* 419

Евербі пішла за мною, залишивши Буна наостанці. Офіціант провів нас до кухні. Нед стояв близенькобіля куховарки, дебелої негритянки, що витирала посуд над зливальницею, і просторікував:

— Коли тобі за гроші йдеться, любонько, то я саме той... — Він побачив нас і в одну мить прочитав, що Бун має на думці: — Можете заспокоїтись. Він там у Посема. Що він цього разу накоїв?

— Що? — не зрозумів Бун.

— Це Отіс, — озвався я. — Нед його знайшов.

— Я його не губив і не знаходив, — сказав Нед. — То гончаки дядька Посема знайшли. Годину тому загнали його на деревце за курником, аж поки прийшов Лаїйк і зняв його відти. Зі мною він не хотів їхати. Він так наче зараз узагалі нікуди не збирається. Що він цього разу накоїв? —Ми йому розповіли. — А, то вона теж тут, — сказав вія. І додав тихо: — Ги, ги, ги. —А далі: —Тоді його там уже не буде, коли я повернуся.

— А то б чому? — здивувався Бун.

— Хіба ви, бувши на його місці, так би там і сиділи? — мовив Нед. — Він же розуміє, що досі ця жіночка вже прокинулась і виявила свій збиток. Та й міс Ребу він досить довго знає і не має сумніву, що вона так чи так досягне до нього рукою, переверне догори ногами і витрусить того зуба, хоч би де він його заховав! Я сказав йому, куди їду на цьому мулі, а довідатись, коли'приходить поїзд і скільки треба часу, щоб туди дістатись, — це він у будь-кого може. Хіба ви, маючи цього зуба, так би там і сиділи?

— Ну то добре, — сказав Бун. — Але що він з ним може зробити?

— Коли б це хтось інший, а не він, я б сказав, що в нього три можливості: продати його, сховати або віддати. Але що це він, то лишається дві: продати або сховати. Тільки якби про те йшлося, щоб його десь сховати, зуб і далі міг би собі любісінько стриміти в цієї жіночки в роті, — для Сви-стюка це було б усе одно. А щоб швидше продати золотого зуба, найкраще б повернутися до Мемфіса. Але ж знову: пішки до Мемфіса задалеко, а дістатись до поїзда (це коштувало б грошей — вони в нього, певно, є, та тільки його ж не приперли ще до стіни, щоб він витрачався) — то треба пройти через Посем, а тут хтось його міг би набачити. Тож друге найкраще місце, де можна швидше продати того зуба,— це завтрашнє біговище. Коли б це ви чи я, ми могли б завтра поставити зуба на якогось коня. Але він не з таких, що закладаються. Для нього це надто забарна справа, та ще й непевна. Так що завтра на гонах саме буде пора його пошукати. Шкода, що я не знав про той зуб, коли мав Свистю-ка оце тільки-но в руках. Може; я того

зуба витягнув би з нього! А тоді, коли б моє право, відвів би його вранці на станцію й передав містерові Сему Колдуелові, що проїжджатиме на захід поїздом о шостій сорок, і сказав би не випускати його з рук, аж поки, зачиняться за ним двері першого ж арканзаського поїзда.

— Зможеш ти його завтра знайти? — спитала Евербі. — Я повинна його знайти. Він ще дитина. Я заплачу за зуба, я куплю Мінні другого такого. Але я повинна його знайти. Він скаже, що його не брав, що ніколи його й не бачив, але я повинна...

— Мабуть, — сказав Нед. — Я б на його місці теж так сказав. Спробую. Я приїду сюди вранці по Лусьєса, але певніше буде на полі перед самими гонами. — Він мовив до мене:— Люди вже заглядають до Посема на подвір'я, так наче між іншим, щоб переконатись, які це диваки ще вірять у цього коня. Отож, либонь, завтра матимемо нічого собі гурт. Вже пізно, і тобі пора спати, а я заберу цього мула до Посема й теж улаштую на ніч. Де твоя шкарпетка? Не загубив?

— У кишені, — відповів я.

— Гляди, щоб не загубилася. Бо друга від пари — ліва, а саму ліву носить — то певна невдача. — Він обернувся, але тільки до гладкої куховарки, і мовив: — Хіба що я передумаю і залишусь ночувати в місті. На коли ти готуєш сніданок, любонько?

— Саме на ту пору, як ти досить далеко, щоб його не зжерти,— відказала та.

— Ну то на добраніч усім,— мовив Нед і вийшов.

Ми повернулися до їдальні, де офіціант, уже в сорочці з короткими рукавами, без комірця й краватки, подав міс Ребі тарілку з свинячими котлетами, вівсянку, коржики й ожиновий джем — те, що ми мали на

вечерю, тільки тепер воно вже було не гаряче й не холодне, а просто літнє,— сказати б, у дезабільє, як і офіціант.

— Ти поклала її спати? — запитала Евербі.

— Ага, —відповіла міс Реба. — Той малий сучий... — і урвала мову. — Пробач мені. Я думала, вже все знаю в своєму реместві, але мені й на гадку не спадало, щоб у котромусь моєму домі— в когось украли зуба. Ненавиджу цих бай-стрючих шмаркачів. Вони як змієїнята. Здорової змії не страшно, бо ти наперед знаєш, що її треба стерегтись, але отаке змієня вкусить тебе, ще й зубів у нього не помітиш. Де моя кава?

Офіціант приніс кави і вийшов. І тоді ця велика їдальня, де все було під покрівцями, враз перелюднилась, так наче щоразу, як Бун із Бучем опинялись у тих самих чотирьох стінах, усе множилося й більшало у розмірах, не залишаючи зовсім вільного місця. Він, Буч, уже знову побував у лікаря, чи ще десь, — носій бляшаної зірки, мабуть, добре знає, де йому не наважаться відмовити в дармовій чарці. Година стояла пізня, я вже втомився, аж тут його знов принесло. І раптом я збагнув, що він же й досі ще не показав себе, що ми тільки починаємо мати з ним клопіт, а він стояв у дверях, випинаючись, бликаючи очима, самовпввне-ний, бадьорий і трохи червоніший, ніж звичайно, його зірка на пропітнілій сорочці теж випиналася до нас, мовби жила своїм самостійним життям, бо він, Буч, носив її не як офіційний дозвіл на своє виняткове покликання, а як бойскаут носить відзнаку: і як виняткову, тяжко здобуту винагороду, і як емблему свого фаху, і як наперед дане розгрішення з усіх можливих учинків, що входять у містичну сферу Його діяльності чи обіймаються нею. В цю мить Евербі хутко схопилася, мало не перебігла округ столу й сіла поруч із міс Ребою, на яку Буч тепер дивився й перед якою випинався. Саме тоді я поставив Буна щаблем нижче, бо вирішив, що найбільше клопоту в Евербі. Бун мав мороку тільки з Бучем, тоді як вона з ними обома.

— Ну-ну,— сказав. Буч,— то це вся Каталпа-стріт перебралася на схід, до Посема?

Отож я спершу був подумав, чи не приятель він міс Реби або хоч один з клієнтів її закладу. Але якби навіть так, то він не пам'ятав її ім'я. Проте навіть в одинадцять років я досить уже навчився, щоб знати, що такі, як Буч, нікого не пам'ятають, хіба лиш у прикрій потребі, а чого він зараз потребував (тобто міг би використати), так це саме жінку, байдуже яку, аби більш-менш молода й миловида. Ні, він насправді цієї другої не потребував, одна вже-бо трапилась йому стежкою, як от левові, що починав битись за антилопу, певний своєї перемоги (над другим левом тобто), і він був би дурень, якби не спробував підкинути другу антилопу своєму суперникові — так собі, на щастя, сказати б. Тільки що міс Реба зовсім не була антилопа. Для Буча вона виявлялася третім левом. Але він сказав:

— Я бачу, наш Ласун не в тім'я битий. З якої б це речі ми з ним гризлися за один шмат м'яса, коли осьде другий достоту такий самий в усіх важливіших деталях, хіба, може, колір шкіри дещо інакший.

— Що це за один? — спитала міс Реба в Евербі. — Твій приятель?

— Ні, — відповіла Евербі, трохи аж скулившись, — занадто здорова дівчина, щоб скулюватись. — Ради бога...

— Бона тобі скаже, — втрутився Бун. — Вона вже не матиме приятелів. їй уже їх не треба. Вона кидає заклад, змінить професію. Тільки ми програємо ці кінські гони, вона забереться кудись там і працюватиме посудомийкою. Спитай її.

Міс Реба подивилась на Евербі.

— Ради бога... — сказала Евербі.

— Що вам треба? — звернулася міс Реба до Буча.

— Нічого, — відповів Буч. — Анічогісінько. Ми з Ласуном трошки були завелися, але— що тепер ви з'явились, усе стало на свої місця. Отож-бо чмих йому на безголів'я! — Він підступив і взяв Евербі за руку. — Ходімо. Бричка чекає надворі. Нехай їм буде просторніше.

— Поклич-но адміністратора,— наказала мені міс Реба. Але мені не треба було навіть з місця рушати: коли б я

приглянувся, то міг би побачити крайчик його одежини за дверима. Він одразу ж увійшов.

"■— Цей чоловік — представник закону? — запитала міс Реба.

— О, ми всі тут знаємо Буча, місіс Бінфорд, — заявив реєстратор. — У нього так багато приятелів у Пошемі, як ні в кого. Він-то, власне кажучи, з Гардвіка, наш Пошем іще не такий великий, щоб мати свого помічника шерифа. — Буйне тепло Бучеве ширилося й повивало клерка, запрошувало його досередини, ще не встиг він і порога переступити,— здавалося, мовби він, клерк, полетів стрімголов у ту середину і щез у ній, як миша в торбі січки. Але погляд Бучів був тепер холодний і гострий.

— Може, тим-то й не гаразд тут у вас, — вдався він до реєстратора. — Може, тим-то й нема у вас ніякого поступу, ніякого вдосконалення. Бо вам не вистачає тут представників закону.

— "Ну вже, Буче,— озвався реєстратор.

— Це у вас так заведено, що перший-ліпший зайда з вулиці може тягти ваших жінок-постояльців, котра йому до вподоби, до найближчого ліжка? У вас тут готель чи бордель? — мовила міс Реба.

— Кого й куди тягти? — запитав Буч. — І чим тягти? ДводоЛаровим банкнотом?

Міс Реба підвелася,

— Ходімо,— звернулась вона до Евербі.— Ввечері звідси відходить поїзд до Мемфіса. Я знаю власника цього вертепу. Доведеться завтра з ним побалакати...

— Ну вже, Буче, — озвався реєстратор.

— Стривайте, місіс Бінфорд...

— Вертайся у вестибюль, Веджіле, — сказав Буч реєстраторові. — До листопада лише п'ять місяців, і кожної хвилини може прибути якийсь мільйонер з двома породистими гончаками, а там не буде нікого^ хто показав би йому, де має розписатись. Іди. Ми тут усі свої.— Реєстратор вийшов.— Тепер дорога вільна, можемо...— Буч ізнов поклав руку Евербі на плече.

— Тоді я маю до вас одну справу, — звернулася міс Реба до Буча. — Вийдімо де-небудь, щоб ми були наодинці. Я маю щось вам сказати.

— А що саме? — запитав Буч. Вона не відповіла, мовчки рушивши до дверей. — Наодинці, кажете? А певно, чом би й ні. Коли я не зумію вдовольнити наодинці гарну дівоньку, радо пущу Ласуна на своє місце.

Вони вийшли. З жіночої вітальні нам не видно було їх у коридорі, і минула хвилина, може, й трохи більше, перш ніж міс Реба повернулася, ступаючи рівно й твердо, сама вродлива і спокійна; секундою пізніше з'явився й Буч. Він мовив:

— То це так? Ми ще побачимо.

Міс Реба рівною ходою підступила до нас і дивилась, як Буч іде коридором, навіть не оглядаючись у наш бік.

— Усе гаразд? — спитала Евербі.

— Так,— відказала міс Реба.— І з тобою теж,— звернулася вона до Буна. А тоді глянула на мене: — Боже!

— Що ти йому, в чорта, зробила? — запитав Бун.

— Нічого, — відказала вона через плече, бо саме дивилась на мене. — Я думала, що знаюся на всіх бордельних проблемах... Аж поки діти сюди не вплутались. Ти привела одного,— це вже до Евербі,— що вигнав хазяїна з дому, покрав усі вставні зуби й пива на чотирнадцять доларів; а тоді, наче цього було недосить, Бун Хогенбек привів другого, котрий зводить моїх дівчат на шлях бідності й чесноти. Я йду спати, а ви...

— То так, — урвав її Бун, — але що ти йому сказала?

— Як зветься те ваше місто? — спитала міс Реба.

— Джефферсон, —відповів Бун.

— Ви, городяни з усяких там Джефферсонів та Мемфісів, з усіма своїми великоміськими ідеями, на законі ви не дуже розумієтесь. Для цього вам би треба побувати в таких селищах, як ось це. Я знаю, бо сама в такому виросла.

Він — констебль. У Джефферсоні чи Мемфісі він пробуде тиждень, і ви його там навіть не побачите. Але тут, серед людей, що його обрали (більшість — чоловік дванадцять-три-надцять, що голосували за нього, і меншість —-дев'ять, десять чи одинадцять, що цього не зробили і жалкують уже за цим, а як ні, то скоро жалкуватимуть), йому чхати на ше-

Шфа округи, і на губернатора, і на президента Сполучених татів — на всіх трьох, разом узятих. Бо він — баптист. Себто він спершу баптист,

а вже потім законник. Коли він може бути баптистом і законником водночас, він буде. Але щоразу як закон лізе кудись не туди, законник знає, що' може собі дозволити й де. Кажуть, добре вмів царювати старий фараон, тоді ще один у біблійні часи, що називався Цезар,— той теж незгірше вправлявся. Але побували б вони тут, приглянулися б хоч разок до нашого констебля з Арканзасу, Міссісіпі або Теннессі!

— Але звідки ти знала, хто він такий? — спитала Евербі. — Звідки ти взагалі знала, що тут такий є?

— Такі всюди є. Хіба я тобі не казала, що моє дитинство пройшло в отакій дірі, як ця, що я там жила, поки терпцю стало? Мені не треба знати, хто він такий. Досить, щоб цей лобур знав, що я знаю, з якої він братії. Я йду...

— То так, але що ж ти йому сказала? —не вдовольнявся Бун. — Може, воно мені придалося б.

— Нічого, кажу ж тобі, — відмовила міс Реба. — Якби я досі не навчилась давати раду цим огирям, що одною рукою за свою бляшку держаться, а другу в ширіньку запускають, то давно б уже з торбами пішла. Я сказала йому, що коли ще раз побачу тут його мармизу сьогодні ввечері, то пошлю цього телепня готельного розбудити тутешнього констебля й доповісти йому, що помічник шерифа з Гардвіка саме заскочив двох мемфіських проституток у пошемському готелі. Я йду спати і вам те саме раджу. Ходім, Коррі. Я обстоювала твою зневажену цноту перед цим готельним клерком, тож ти остерігайсь бодай уже на очах у нього.

Вони вийшли. Тоді Бун теж вийшов — мабуть, до парадних дверей, пересвідчитись, що й справді вже немає Бучевої брички. Аж тут раптом спала на мене Евербі, така здорова, здорова дівчина, й зашепотіла хутко:

— В тебе нічого немає з собою, правда? Одежі на змінку? Ти все в тій самій, відколи з дому.

— А що з цією не гаразд? — запитав я.

— Я хочу її випрати, — сказала вона. — Твою білизну, шкарпетки, сорочку. І оту шкарпетку, що в ній верхи їздив. Ходи скинеш це все. .

— Але ж мені нема в що перевдягтись.

— То нічого. Ти~можеш лягати. Все буде готове на ранок. Ходи.

Вона стояла за дверима, поки я роздягався й просував їй крізь шпарину в дверях сорочку, білизну, шкарпетки, і ту "верхову" шкарпетку, тоді сказала мені "На добраніч", і я зачинив двері й ліг на ліжко; і все-таки щось лишилось недо-кінчене, чого ми ще не зробили, чому не вділили уваги: пильна, сувора, завзята змова пошепки, таємна передгонова нарада про завтрашню стратегію. Аж урешті я збагнув, що, відверто кажучи, ніякої стратегії ми зовсім і .не маємо, що нам нема чого планувати й нема кому. Кінь, що невідомо чий (хіба що Нед справді-таки це знає), якщо взагалі хтось на нього має права; кінь, про минуле якого ми знаємо тільки те, що він кожного разу пробігав дистанцію саме впору, аби бути другим; кінь, якого завтра маємо виставити на гони, що відбудуться невідомо де, проти коня, що його ніхто з нас ніколи не бачив і що саме існування його (як на нас) треба брати на віру. Аж урешті я збагнув, що з усіх людських справ кінські гони і люди, зацікавлені в них, чи до них причетні, якнайбільшою мірою суть у руках божих. Тоді ввійшов Бун; я вже був у ліжку й засинав.

— Куди це ти подів свою одежу? — запитав він.

— Евербі взяла випрати, — відповів я.

Він уже скинув штани й черевики і простягав руку загасити світло, а тепер нараз застиг нерухомо.

— Хто ти сказав?

Я прочуняв уже цілком, та було запізно. Я лежав безруш-но, заплющивши очі.

— Яке ім'я ти сказав?

— Міс Коррі.

— Ти сказав якесь інше. — Я відчував, що він дивиться на мене. — Ти назвав її Евербі. — Я відчував, що він дивиться на мене. — Отже, вона відкрила тобі своє справжнє ім'я. — І додав, зовсім лагідно: — А хай йому чорт! — І я побачив крізь стулені повіки, як кімнату поглинула темрява, потім заскрипіло ліжко, коли він лягав — під ним завжди скриплять ліжка, бо його таки чимало, я це чув щоразу, як спав із ним, відколи пам'ятаю: раз чи двічі вдома, коли тато кудись їхав і Бун зоставався в домі, щоб мамі не було страшно, у міс Беленбо дві ночі тому, і в Мемфісі минулої ночі, аж тут пригадав собі, що я не з ним спав у Мемфісі, а з Отісом.

— На добраніч, — сказав він. —На добраніч, — відказав я,

Потім настав ранок, настало І завтра — той самий день, коли я вперше в житті мав брати участь у справжніх кінських перегонах (і вигравши їх, дати змогу Бунові й Недові — і собі теж, хоч я й так був у безпеці, недоторканний: не тільки дитина, а й член сім'ї — вільно повернутись додому, не з почестями, мабуть, і таки не без втрат, але ж повернутись), до яких провадили нас усі ці викрути й шахрайства, й мах-лярства, й шарпання (які інші провини пояснювались — ну добре, спричинювались — цією простою, справді випадковою і, власне,

безневинною крадіжкою дідусевого автомобіля, я вже не знав); отже, той день прийшов.

— То вона тобі відкрила своє справжнє ім'я,— озвався Бун.

Розумієш, уже було надто пізно, — вчора ввечері я був напівсонний і прохопився ненароком.

— Так, — відказав я і раптом збагнув, що це ж зовсім неправда: вона нічого не казала мені, вона навіть не знала, що я знаю, що я називаю її Евербі від недільного вечора. Але вже було запізно. — Тільки ти мусиш пообіцяти, — сказав я. — Не їй, а мені пообіцяти. Що ніколи не скажеш його вголос, поки вона перша не скаже.

— Обіцяю, — відказав він. — Я ніколи ще не брехав тобі, тобто в чомусь поважному. Я маю на увазі... Що я не... Гаразд. Обіцяю тобі. — Тоді він знову сказав, як ото ввечері, лагідним і мало не враженим голосом: — А хай йому чорті

Моя одежа —г сорочка, шкарпетки, білизна і та "верхова" шкарпетка, — все випране й випрасуване, гарненько складене,— лежала на стільці за нашими дверима. Бун передав її мені.

— Маючи чисту одіж, ти мусиш тепер скупатись,— сказав він.

— Ти ж у суботу вже присилував мене купатись, — відмагався я.

— У суботу ввечері ми ще були в дорозі. До Мемфіса ми приїхали тільки в неділю.

— Ну то в неділю, — не здавався я.

— А сьогодні вівторок. Два дні.

— Лише один день. Дві ночі, але день один.

— Ти подорожував від неділі, — сказав Бун. — На тобі два шари бруду.

— Вже майже сьома. Ми спізнимося на сніданок. :—. Викупатись ти встигнеш, — сказав він.

— Мені треба одягтись, щоб подякувати Евербі за прання.

— Перше викупайсь.

— Але я замочу перев'язку.

— Заклади собі руку за шию,— порадив Бун.— Усе одно ж ти цю руку не митимеш.

— А чого ти сам не купаєшся?

— Не про мене мова, а про тебе.

Отож я пішов до ванної, скупався, одягся й рушив до їдальні.

Нед таки мав рацію. Учора ввечері тут тільки один стіл був накритий для відвідувачів — для нас тобто. Тепер тут було душ сім-вісім, самі чоловіки (але зовсім не чужі, не прибульці якісь; власне, то лише ми, не тутешні, не знали їх. Жоден з них не прибув сюди в пульмані, маючи на собі шовкову білизну, а в зубах дорогу сигару — в середині травня ми зовсім не відкривали космополітичного зимового спортивного сезону в Пошемі. Дехто був у комбінезоні, всі, крім одного, без краваток — люди такі самі, як і ми, тільки що вони жили тут, мали такі самі пристрасті й надії, і говірка їхня була така сама, і тішилися вони — Буч, власне, теж — нашим спільним невід'ємним конституційним правом на свободу волі і

приватну ініціативу, завдяки чому наша країна стала такою, як вона є, і в згоді з чим вони оце влаштовували приватні кінські перегони між двома місцевими кіньми. І якби хто-небудь, якась громада або особа, хоча б навіть із сусідньої округи, спробував у це втрутитись, змінити що, або зупинити, або бодай узяти участь у перегонах якось інакше, аніж закладаючись на того чи того коня, — ми всі, прихильники обох коней, підвелися б дружно як один і дали б зухвальцеві належну відсіч). Окрім офіціанта, я ще побачив служницю у фартусі — вона саме виходила через двері на двобічних завісах до буфету чи кухні, — а за нашим столом двоє чоловіків (один з них у краватці) розмовляли з Буном та міс Ребою. Евербі, однак, не було тут, і на мить, на секунду, мені спала нестямна думка, що Буч таки підстеріг її і захопив силою, вистежив у коридорі, може, тоді, як вона несла стільця до наших з Буном дверей, щоб скласти мою одежу. Але тільки на секунду, бо занадто вже це було фантастично — якщо вона ввечері прала мені, то, мабуть і навіть певне, собі — а то ще міс Ребі — вже й зовсім допізна прала, і отже, тепер мусить іще спати. Я підійшов до столу, а один з чоловіків озвався:

— То цей хлопець має на ньому їхати? У нього такий вигляд, наче його перев'язали, щоб битись навкулачки.

— Еге ж, — мовив Бун, підсунувши до мене полумисок із шинкою, коли я сів. Міс Реба подала мені яйця з вівсянкою.— Він порізався, як лущив горіхи вчора ввечері.

— Хе-хе, — засміявся чоловік.,— Як там не є, а кінь цього разу матиме легшого верхівця.

— А певно, — сказав Бун. — Хіба що він поїсть усі ножі, виделки й ложки, поки ніхто не бачить, а на закуску ще й тагана вкине.

— Хе-хе, — засміявся чоловік. — Судячи з того, я" він біг тут минулої зими, то йому треба щось геть інше, а не легшого верхівця. Але це, либонь, секрет, атож?

— А певно, — сказав Бун. Він знов уже їв. — Коли б у нас і не було секрету, ми б мусили вдавати, що він є.

— Хе-хе, — засміявся чоловік, і обоє незнайомців підвелися. — Ну що ж, бажаємо щастя. Може, це так само коневі стане в пригоді, як і легший верхівець.

Підійшла служниця — принесла мені склянку молока й тарілку з гарячими коржиками. Це була Мінні, в чистому фартусі й чепці, — міс Реба її позичила або ж винайняла готелеві в поміч. Лице Мінні й.досі мало такий вираз, наче їй завдано непрощенної образи, хоч вона вже заспокоїлася і стихла. Видно було, що вона відпочила, навіть і спала трохи, тільки простити нікому ще не простила. Обоє чоловіків відійшли собі.

— Бачиш?—сказала міс Реба, ні до кого не звертаючись.— Нам треба тільки мільйон доларів і ще знати, на якого коня поставити.

— Ви ж чули, що казав Нед у неділю ввечері, — мовив Бун. — І повірили йому. Тобто вирішили повірити. Зі мною було інакше. Коли цей триклятий автомобіль зник і нам зостався лише кінь — я мусив Недові повірити.

— Гаразд уже,— сказала міс Реба.— Не переживай так дуже.

— А ти теж заспокойся, — звернувся Бун до мене. — Вона пішла на станцію — може, собаки знов його поплутали ввечері й Нед привів його до поїзда. Принаймні так вона сказала...

— То Нед знайшов його? — спитав я.

— Ні, — мовив Бун. — Нед зараз сидить у кухні. Можеш спитати в нього — принаймні так вона сказала. Авжеж. А втім, можеш і похвилюватись трохи. Міс Реба врятувала тебе від того бляхмана із

зіркою, але ж є ще другий, як його там?.. Колдуел... Він на вранішньому поїзді сьогодні.

— Про що це ви балакаєте? — запитала міс Реба.

— Ні про що, — відказав Бун. — Мені вже ні про що балакати. Я виходжу з гри. Тепер Лусьєс має суперниками бляхмана й того другого, що в залізничному кашкеті.

Я вже вставав з-за столу, бо знав тепер, де вона.

— То ти вже поснідав? — запитала міс Реба.

— Дай йому спокій, — мовив Бун. — Він закоханий.

Я перейшов через хол. Може, Нед мав рацію, і для кінських перегонів досить двом коням знайтись у межах десяти миль один від одного й мати час на ті перегони, а чутка сама вже розійдеться. Хоча до жіночої вітальні вона ще не досягла. Коли я думав, що плач личить Евербі, то це, мабуть, тому, що вона здорова дівчина, здатна виплакати, скільки їй треба, і при тому в неї на обличчі стає місця, щоб усі ті сльози висохли. Вона сама сиділа в жіночій вітальні й плакала, втретє — ні, вчетверте, коли рахувати ті два рази в неділю вночі. Врешті тебе починав брати подив: але ж чому? Ніх-то-бо її не примушував їхати з нами, і вона могла першим-ліпшим поїздом повернутись до Мемфіса. А проте вона була тут і, отже, тут хотіла бути. І все-таки вона плакала, вдруге, відколи в Пошемі. Мені здавалося — навіть якщо маєш так багато сліз, однаково не варт їх марнувати на Отіса. Отож я сказав:

— З ним нічого не сталося. Нед його сьогодні знайде. Дуже дякую, що ви мені випрали одежу. А де містер Сем? Я думав, що він приїде цим поїздом.

— Він мусив повернутись до Мемфіса і там перевдягтися, — відповіла вона. — йому ж не можна йти на кінські перегони у формі. Він приїде вдень товарняком. Я не знаю, де поділась моя хусточка...

Я знайшов їй ту хусточку.

— Може, вам би краще ©мити лице, — сказав я. — Коли Нед його зловить, він відбере в нього зуба.

— Це не через зуб, — відказала вона. — Мінні я куплю другий. Це... Він не мав ніякої можливості. Він... Ти обіцяв своїй матері, що ніколи не братимеш чужих речей?

— Такого ніхто нікому не обіцяє, — сказав я. — Чужих речей просто не беруть.

— Але ти пообіцяв би, якби вона попросила?

— Вона такого не просила б. Чужих речей не беруть.

— Правда, — сказала вона. І далі:—Я не залишуся в Мемфісі. Вранці на станції я розмовляла з Семом, і він теж каже, що це добра думка. Він може знайти мені роботу в Чатанузі чи ще десь. Але ти лишатимешся в Джефферсоні, то, може, я написала б тобі листівку із своєю адресою, і тоді, якби ти надумав..,

—' Добре, — сказав я. — Я напишу вам. Ходімо. Вони ще снідають.

— Але ти ще не все про мене знаєш. Ти навіть уявити собі не можеш. і

— Я знаю, — сказав я. — Ви Евербі Корінтія. Я називаю вас так уже два чи три дні. Справді. Це від Отіса. Але я нікому не скажу. Тільки я не розумію, чому критися.

— Чому? Таке старомодне селюцьке ім'я! Можеш ти уявити, щоб хтось там у Реби сказав: "Гукніть-но Евербі Корінтію"? Та вони б осоромилися. Луснули б зі сміху. Я думала змінити його на Івонну, Біллі або Кен. Але Реба сказала, що й Коррі згодиться.

— Дурниці, — заявив я.

— Ти гадаєш, воно непогане? Ану, скажи його вголос. — Я сказав. Вона прислухалась. Потім Ще слухала, наче сподіваючись на відлуння.— А й правда,—'.мовила вона.— Нехай воно тепер і буде.

— Тоді ходіть снідати,— сказав я.— Я мушу йти, на мене чекає Нед.

Але Бун увійшов перший.

— Там забагато людей зібралося, — сказав він. — Може, мені не треба було казати тому дідькові, що це ти будеш на коні.— Він подивився на мене.— Може, мені взагалі не треба було випускати тебе з Джефферсона. — В глибині кімнати за портьєрою були невеликі двері. — Ходім, — сказав він.

За дверима був інший коридор, а далі ми вийшли до кухні. Дебела куховарка знову стояла біля зливальниці. Нед за столом далі просторікував, докінчуючи сніданок.

— Коли я залицяюся до когось, то це не порожні собі балачки. З них може бути й пожиток... — Він урвав мову й одразу підвівся, звертаючись уже до мене: — Готовий? Нам з тобою пора за місто. Забагато тут усяких понасходилося. Якби всі вони мали гроші й усі заклалися, та ще й не на того коня, що виграє, а ми мали б досить грошей покрити їхні заклади і

знали, на якого коня ставити, то нині ввечері ми не тільки автомобіль забрали б до Джефферсона, а й геть цілий Посем із собою, і, може, влагіднили б серце хазяїнові. Він ніколи ще не мав міста під орудою, і це йому могло б і сподобатись.

— Стривай-но, — озвався Бун. — Хіба нам не треба обдумати якогось плану?

— Єдиний, хто потребує плану, це Вихор, — відказав Нед. — І весь цей план — випередити того коня й так бігти, аж поки не скажуть зупинитись. Але я розумію, що ви маєте на думці. Перегони будуть на біговому полі полковника

Лінскомба. Перший забіг о другій годині. Це чотири милі відси. Ми з Вихром і Лусьєсом будемо там за дві хвилини до початку. А вам краще бути раніше. Найкраще рушити туди, як тільки містер Сем прибуде тим товарняком. Це вже такий у вас із ним план — дійти до біговища саме вчасно, щоб поставити гроші, ну і, звісно, мати ті гроші, коли туди дійдете.

— Стривай, — сказав Бун. — А як же з автомобілем? На якого чорта нам ті гроші, коли доведеться вертати додому без...

4 — Не сушіть собі ним голови. Хіба ж я не казав вам, що ті хлопці мають вертати додому так само сьогодні ввечері?

— Які'хлопці? — запитав Бун.

— Еге ж, сер. У тім-то й закарлюка з різдвом, що воно тільки до нового року.

Ввійшла Мінні, несучи тацю з брудним посудом, — брунатна спокійна маска, трагічно невситна й невтішна.

— Слухай-но, — звернувся до неї Нед, — ти б усміхнулася мені ще раз, аби я затямив розміри — а то ж як його інакше припасувати того зуба, коли я принесу ввечері?

— Не давайся на підмову, дівонько, — сказала гладка куховарка. — Може, на ці міссісіпські зальоти хтось там у них і ласиться, але не тут, не в нас у Теннессі. І вже ж не в цій кухні.

— Але чекай же,— знову звернувся Бун до Неда.

— То вже ви почекайте — на містера Сема, — мовив Нед. — Він вам розповість. А поки ми з Лусьєсом виграватимем перегони, ви з містером Семом, може, пошукали б серед людей Свистюка із тим зубом.

В Неда була цим разом дядькова Пошемова бідка, запряжена мулом. І він мав рацію: маленьке сільце змінилося впродовж ночі. Не те, щоб аж так багато людей з'явилось, більше ніж учора, — ні, іншою стала, власне, сама атмосфера, якесь мало не пожвавлення запанувало, і я вперше насправді зрозумів, що це ж за кілька годин братиму участь у кінських перегонах, і раптом відчув гострий смак слини на язиці.

— Ти ввечері наче казав, що Отіс утече, поки ти вернешся з міста, — озвався я.

— А він і втік, — мовив Нед. — Тільки недалеко. Нема ж йому куди втікати. Вночі гончаки двічі зчиняли гавкіт десь коло комори. Вони, як і люди, зразу його розкусили. Коли оце я пішов уранці, то він, либонь, приволікся на сніданок.

— А що, як він продасть зуба раніше, ніж ми його зловимо?

— Я вже метикував над цим, — мовив Нед. — Він не продасть. Не знайде покупця. Якщо він не прийде снідати, Лайк візьме гончаків і знов зажене його на дерево, а тоді скаже йому, що як я вчора ввечері

повернувся з Посема, то розповідав, що один чоловік у Мемфісі давав цій дівчині двадцять вісім доларів за зуба, готівкою. Він повірить. Якби це було сто доларів чи й п'ятдесят, він би не повірив. А в таку чудну цифру, як двадцять вісім доларів, повірить, і головне тому, що це здасться йому замало, мовляв, той мем-фісець хотів ошукати Мінні. А коли він спробує продати його надвечір на цьому біговищі, йому й стільки не дадуть, так що він хоч-не-хоч муситиме зачекати з ним до Мемфіса. Отож можеш не сушити собі голови тим зубом, вистачить з тебе гонів. Тобто, власне, останніх двох забігів. Бо перший ми програємо, тож у тебе на один клопіт менше.

— Що? — здивувавсь я. —А це чому?

— Як то чому? Нам же треба виграти тільки в двох забігах.

— Але ж навіщо програвати в першому? Чого б уже зразу не вийти наперед, коли поталанить?..

Із півхвилини, може, Нед їхав мовчки.

— Морока з цими гонами, що в них забагато різних речей перемішалося.

— Забагато чого?

— Та всякого там. Забагато людей. Забагато забігів. Коли б це був один забіг, щоб за одним разом, і десь там під кущами, де нікого не було б, опріч нас із тобою, та Вихра, та того другого коня з верхівцем, то воно б і гаразд. Бо ж ми вчора пересвідчилися, що раз Вихра зможемо примусити бігти. Тільки тепер йому треба пробігти тричі.

-і Але ж той мул біг у тебе щоразу, — зауважив я.

— Цей кінь — не той мул, — сказав Нед. — Жоден кінь не може зрівнятися з тим мулом, та й з будь-яким мулом. А цей кінь, що від нього тепер усе залежить, навіть менш тямкий за іншого коня. Тож бачиш, як воно складається. Ми знаємо, що я зможу примусити його бігти раз, і надіємось,* що зможу примусити його бігти двічі. Але не більше. Ми тіЛьки надіємось. Тож не можна ризикувати тим єдиним разом, якого ми певні, аж до конечної потреби. Так що найбільше ми можемо мати це два рази. А коли вже один програвати, байдуже який, то краще програти той, наука з якого придалася б нам надалі. Тобто перший раз.

— Ти казав про це Бунові? Щоб він не...

— Нехай собі програє на першому забігові — либонь же, він не поставить зразу всі гроші, що нашкребли йому ті панії. Як я добре зрозумів міс Ребу, то він цього не думає робити. Надії на два дальші забіги тим тільки збільшаться. Та й ми можемо, як прийде час, сказати йому все що треба. Тож-бо ти...

— Я не про це. Я про хазяїнів...

— Хіба ж я тобі не казав, що воно все до того йдеться? Можеш не клопотатися цим. Я не кажу тобі викинути гони з голови, бо цього ти не можеш. Але виграшем перестань клопотатися. Думай лиш про те, чого Вихор тебе навчив учора. Більше нічого тебе не обходить. Решту я беру на себе. Шкарпетку свою маєш?

— Маю, — відповів я.

Одначе їхали ми зовсім не до дому.дядька Пошема, навіть і не в той бік. 1

— У нас є своя приватна стайня на час гонів, — пояснив Нед. — Лощовина із струмком, що належить одному з по-семської церковної громади. Це менш як за півчверті милі від біговища і там ніхто чужий не

морочитиме нам голови. Дядько Посем з Лайком повели туди Вихра зразу після сніданку.

— Біговище, — сказав я.

Звичайно, тут мусить бути біговище. Я ні разу про нього не подумав. А коли й спадало це мені на думку, то хіба так, що хтось приїде на тому другому коні чи приведе його і гони відбудуться просто на пасовиську дядька Пошема.

— Авжеж, — підтвердив Нед. — Справжнє біговище, тільки трохи менше звичайного, на півмилі завдовжки, і немає там трибун, ані лотків з пивом та віскі, як то годиться, коли хто хоче влаштовувати в себе кінські гони. Це на пасовиську полковника Лінскомба, власника другого коня. Ми з Лайком учора ввечері ходили на нього дивитись — тобто не на коня, а на біговище. Коня я ще не бачив. Але сьогодні матимем нагоду подивитись на нього, бодай хоч іззаду. Тільки нам треба, щоб у другій половині двох забігів саме той кінь дивився ззаду на Вихра. Тож я маю перебалакати з хлопцем, котрий на тому коні їхатиме. Кольоровий хлопець, Лайк його знає. Я хочу з ним так побалакати, щоб він тільки опісля здогадався, про що була мова.

— Ага, — озвався я. — Але як це?

— Перше доберімся туди, — відказав Нед.

Ми їхали далі, місцевість довкола була мені, звісно, незнайома. Напевне, ми проїздили через плантацію полковника Лінскомба чи когось там іншого — широкі рівненькі поля бавовнику й кукурудзи, що саме паростилися, дбайливо огороджені пасовиська, хатини орендарів, склади для бавовни край полів; я вже бачив комори й стайні, десь тут-таки мав бути рівненький білий овал невеликого біговища; ми — Нед, власне, — звернули на ледь помітний путівець і рушили до гайка. Ось тут він був, цей буковий гайок над струмком, безлюдний і затишний,

навіть таємничий, коли нам треба. Лайк стояв біля голови Вихра, коня було почищено й витерто, він аж полискував у мерехтливому світлі; другого мула прив'язано трохи далі, а на сідлі, що його Лайк прилаштував під деревом, сидів дядько Пошем — своїм контрастом чорного з білим драматичний і навіть величавий, принц і службист в ореолі своїх достойних дозвільних літ,— і всі чекали на нас Але наступної миті я зрозумів, що це не так: вони всі чекали на мене. І якраз у цю часину, коли ми з Вихром стояли менш як за тисячу футів від біговища (вже не кажучи про те, що ми вдихали те саме повітря) і коли до початку перегонів лишалося трохи більше, як десята частка тієї тисячі, рахуючи у хвилинах, — якраз тоді я гостро відчув, що не тільки моя й Вихрова доля з'єдналися, але що обоє ми несли на собі тягар долі решти наших, а власне Буна й Неда, бо ж від нас двох залежало, на яких умовах зможуть вони повернутись додому, якщо взагалі зможуть — містичний примус, що ним не повинні б обтяжувати плечі одинадцятирічного хлопця. Може, саме тому я й не зауважував нічого, хоч і дивився, а бачив лише те, що Лайк передав повіддя Вихра дядькові Пошему, тоді підійшов і взяв нашу гнуздечку, і Нед спитав: "Переказав йому все як слід?" — на що Лайк відповів: "Так, добродію". І Нед сказав мені: "Чого ти не візьмеш Вихра від дядька Посема, щоб йому не вставати?" — і я це зробив, залишивши Неда з Лайком біля бідки; а потому Нед підійшов до нас, Лайк же випряг мула,. підв'язав мотузки й посторонки, і припнув його там, де був другий мул, і теж підійшов до нас. Нед присів навпочіпки біля дядька Пошема й звернувся до старого:

— Розкажіть-но ще раз про ті двоє гонів минулої зими. Ви казали, що нічого тоді не сталося. То як це нічого?

— Ага, — мовив дядько Пошем. — То були гони з трьома забігами, як от і тепер, тільки щоразу вистачало й двох забігів. У третьому потреби вже не було. А може, хтось утомлювався.

— Утомлювався сягати до кишені, мабуть,— докинув Нед.

— Може, — не заперечив дядько Пошем. — Першого разу цей ваш кінь розігнався зарано, а другого — запізно. А може, це батіг уперіщив його першого разу зарано, а другого запізно. Та хоч би там як, а попервах ваш кінь вихопився наперед, і то добре, і так обійшов перший круг, навіть коли вже батіг перестав йому дошкуляти, як ото, бува, і кінь, і людина шмаганину сприймають тільки до часу, а далі вже хоч гопки стань, їм однак. Тоді вони вийшли на зворотну пряму, і ваш кінь начебто побачив порожнє біговище перед собою і мовив: "Це не ґречно, я ж тут у гостях", і сповільнив ходу, щоб бути десь так на рівні коліна другого верхівця, котрий на полковниковім коні, і так і біг уже, аж поки сказано йому зупинитись. Другим разом ваш кінь почав так, немов ще не скінчив першого забігу, і все чемно й ґречно тримав голову при коліні полковникового хлопця, і так до останнього кругу й другого повороту, коли цей мемфіський хлопець уперіщив його вперше, та вже запізно, бо, рвонувшись учвал, він знов побачив тільки порожнє біговище.

— Але не запізно, щоб налякати Маквіллі, — втрутився Лайк.

— І дуже його налякав? — запитав Нед.

— Доволі, — відповів Лайк.

Нед і далі сидів навпочіпки. Він, мабуть, трохи поспав цю ніч, хоч собаки й заганяли раз по раз Отіса на дерево. Але на виспаного він не скидався.

— Гаразд, — сказав Нед до мене. — Ви з Лайком пройдіться тим часом до їхньої стайні. Все, що тобі треба, це приглянутись до коня, з яким ти змагатимешся надвечір. Щодо решти, то балакатиме Лайк, а ти тільки не оглядайся, як будеш вертатись.

Я навіть не спитав "його, чому це, — та він би й не сказав мені. Йти було недалеко: ми поминули рівненьке півмильове біговище з поруччям, пофарбованим на біле,— от де, думаєш, як приємно бути багатим! — і

вийшли до клунь і стайні. Ця стайня була така, що якби її кузенові Зеку на ферму, кузина Луїза напевне скомандувала б усім перебратися туди жити. Ніде не видно було ані душі. Не знаю, чого я сподівався — може, нових аматорів кінських перегонів у комбінезонах і без краваток, щоб сиділи навпочіпки під огорожею і жували тютюн, так само як у готельній їдальні за сніданком? Але, може, було ще зарано — тим-то, мабуть, Нед і послав нас. Ми — Лайк попереду — неквапливо ступили в коридор; стайня була така ж велика, як і наша в Джефферсоні, закладена заради скромного зиску, тільки ця куди чистіша; по один бік містилася комора для упряжі, а по другий щось таке, що мало б бути конторою, як і в нас; у глибині приміщення негр-конюх чистив стійло, а хлопець, що на зріст, за віком і кольором шкіри міг би бути Лайковим близнюком, недбало розкинувся на в'язці сіна під стіною. Побачивши нас, він промовив до Лайка:

— Здоров, синашу. Коня шукаєш?

— Здоров, синашу, — так само привітався й Лайк. — Шукаю двох. Ми думали, що, мо^ке, тут у вас і другий кінь.

' — Ти хочеш сказати, що містер Ван-Тоск іще не приїхав?

— Він і зовсім не приїде, — відказав Лайк. — Цим разом хтось інший виставляє Гнідаша. Один білий на ім'я містер Бун Хогенбек. А цей білий хлопець буде верхівцем. Це Маквіллі, — пояснив він мені.

Маквіллі приглядався до мене цілу хвилину. Тоді підійшов до дверей контори, відчинив їх, щось там сказав усередину і відступився, даючи дорогу білому чоловікові ("Тренер,— прошепотів мені Лайк.— Містер Волтер"), який вийшов і сказав:

— Доброго ранку, Лайку. Де це ви заховали того коня? Хіба, може, хочете нам фортеля якого втнути?

— Ні, сер, — відказав Лайк. — Мабуть, його ще не вивели з міста. Ми думали, що його сюди пошлють. Отож і прийшли глянути.

— Це ви пішки від Посема?

— Ні, сер, ми приїхали на мулах.

— А де ж ви їх припнули? Щось я нічого не бачу. Може, покрили їх тою самою фарбою-невидимкою, що й коня, коли вивели його вчора з багажного вагона?

— Ні, сер. Ми доїхали до пасовища й там пустили їх самопасом. А сюди вже пішака добулися.

— Ну що ж, як уже прийшли ви побачити коня, то щоб не задурно ноги збивали. Виведи його, Маквіллі, нехай глянуть.

— Хоч при цій нагоді гляньте на Акрона спереду, — мовив Маквіллі. — Ті, хто їздив на Гнідашу, цілу зиму оглядали Акронів зад, але ніхто ще не бачив, який він спереду.

— Ну, то цей хлопець принаймні почне тим, що побачить його з лиця. Як тебе звуть, хлопче? — Я сказав йому. — Так ти нетутешній?

— Ні, сер. Я з Джефферсона, штат Міссісіпі:

— Він приїхав з містером Хогенбеком, що тепер виставляє Гнідаша, — пояснив Лайк.

— Ага,— мовив містер Волтер.— Цей містер Хогенбек купив коня?

— Не знаю, сер, — відповів Лайк. — Містер Хогенбек виставляє його.

Маквіллі вивів коня, і разом з містером' Волтером вони стягли з нього чапрак. Кінь був вороний, більший за Вихра, але дуже вражливий. Виходячи, він бликав білками очей і щоразу, як хтось близько підступав чи говорив, пригинав вуха, а одну задню ногу тримав наче напоготові, щоб хвицнути. Містер Волтер і Маквіллі, обоє, говорили щось до коня, шепотіли і не спускали з нього пильного погляду.

— Гаразд, — мовив містер Волтер. — Напій його та відведи назад..

, Ми пройшли за ним до дверей.

— Та ти не дуже хнюпся, — звернувся він до мене. — Врешті* це ж тільки перегони.

— Ай справді, сер, — погодився Лайк. — Так і говориться. Вельми вдячні, що дозволили глянути на коня.

— Дякую, сер,— сказав я.

— На все добре, — попрощався містер Волтер.— Не примушуйте мулів надто довго чекати. Побачимось надвечір, на початку перегонів.

— Ні, сер, — сказав Лайк.

— Так, сер, — сказав я.

Ми пішли знов попри стайню і біговище.

— Пам'ятай, що нам казав містер Маккаслін,— озвався Лайк.

— Містер Маккаслін?—здивувався я. — О, звичайно.— Я й цього разу не спитав: "Що?" Бо я, здається, вже знав. А може, я не хотів повірити, що знаю, не хотів повірити, що, маючи тільки одинадцять років, можна

так далеко зайти в болісній втраті ілюзій; може, якби я спитав "що?", тим самим визнав би, що їх ще маю.— Це недобрий кінь,— сказав я.

— Він наполоханий, — озвався Лайк. — Так містер Маккаслін сказав учора ввечері.

— Учора ввечері? — перепитав я.— Я думав, що ви ходили на біговище дивитись.

— Чого б він мав на біговище дивитись! Біговище ж не рухається. Він ходив на коня поглянути.

— Поночі? Хіба в них нема сторожа і хіба стайню не замикають на ніч?

— Коли містер Маккаслін поклав щось зробити, він таки зробить, — сказав Лайк. — Ти ще в цьому не переконався?"

Отож ми — я, власне, — не оглядалися. Ми вийшли до нашого сховиська, де Вихор, тобто Гнідаш, і двоє мулів переступали з ноги на ногу й помахували хвостами під мерехтливим затінком, де Нед сидів навпочіпки біля сідла дядька Пошема, а ще один чоловік присів по той бік струмка, теж негр. Я майже впізнав його, — звідкись його знав, десь бачив чи щось таке, — ще до того, як Нед сказав:

— Це Бобо. —

І враз усе стало на свої місця. Він був теж Маккаслін, цей Бобо Бічем, кузен Лукеса, Лукеса Квінтеса Керазерса Маккасліна Бічема, про якого бабуся казала, що він виглядом (і поведінкою теж: так само-бо зухвалий, затятий і нетерпимий) був викапаний старий Лусьєс, окрім кольору шкіри (бабуся знала старого Лусьєса з розповідей своєї матері). Бобо був ще одним Бічемом, що не знав матері, — його виховувала тітка Тенні, аж

доки поклик широкого світу зборов його і він вибрався до Мемфіса три роки тому.

— Бобо працював у чоловіка, що володів Вихром, — пояснив Нед. — Він прийшов подивитись, як кінь бігтиме.

Тепер уже таки все стало на свої місця, з'ясувалася та остання справа, що непокоїла нас — власне, мене: Бобо напевне знав, де автомобіль. А може, він у нього навіть і був. Але ні, бо тоді Бун з Недом без зайвих балачок забрали б у нього машину, та й квит. І раптом я збагнув, чому саме ні: я не хотів, щоб так було. Якби ми могли дістати назад свій автомобіль, просто сказавши Бобо його пригнати, і то швидко,— то нащо ми тут? Навіщо тоді нам увесь цей клопіт і хвилювання? Цей камуфляж і маскарад з Вихром, якого поночі проваджено через мемфіські нетрища; цей безпардонний вжиток жіночої зваби й протекції, щоб роздобути від залізниці цілий багажний вагон, яким треба було довезти Вихра до Пошема; не кажучи вже про інше: що ми мусили давати раду з Бучем і зубом Мінні, що ми вдерлися в домівку дядька Пошема й загидили її, що ми були невиспані, і (справді!) затужили за домом, і не*~мали (це знов я) білизни на змійку; усі ці зусилля, змагання й шахрайства, щоб виставити на перегони коня, який нам і не належав, щоб повернути собі в такий спосіб автомобіль, на який, зрештою, ми теж не мали жодних прав, — навіщо це все, коли для того, щоб знову дістати автомобіль, нам досить послати по нього когось із наших хлопців-негрів? Ти розумієш, до чого це я? Якщо перемога в сьогоднішніх гонах не мала істотної ваги; якщо Вихор і я не були Останньою розпачливою заслоною для Буна й Неда від татового гніву, а може, й від поліції, яку тато послав; якщо, не вигравши гонів або й не беручи в них участі, Нед з Буном могли повернутись до Джефферсона (що був єдиною домівкою, яку мав Нед, і єдиним середовищем, в якому Бун міг вижити), так наче нічого не сталося і наче вони нікуди й не виїздили — то вся оця наша подорож ставала ілюзорною забавкою, мало не хлоп'ячою грою в поліцаїв та розбійників.

Але Бобо міг знати, де автомобіль, і це було прийнятно, це було справедливо; крім того, Бобо — він же один із нас. Я так і сказав Недові.

— Ти що, забув, що тобі не треба сушити голови цим автомобілем? — відказав він.— Хіба я тобі не обіцяв, що подбаю про це, як прийде час? В тебе й так досить клопоту, маєш он кінські гони. Хіба тобі цього не вистачить? — Він звернувся до Лайка: — Все гаразд?

— Наче так, — відказав той. — Ми ні разу не оглянулися.

— Тоді, може, й добре, — мовив Нед.

Бобо вже зник. Я не бачив куди й не чув як — він просто зник.

— Принеси-но відерце, — сказав Нед Лайкові. — Якраз пора перекусити, поки тут тихо й мирно.

Лайк приніс накрите чистою стиркою бляшане відерце з-під смальцю, де було кілька скибок кукурудзяного хліба, прокладених шматочками смаженої підчеревини; друге відерце, із сколотинами, стояло в струмку.

— Ти снідав?—спитав мене дядько Пошем.

— Так, добродію, —відповів я.

— То не їж більше,— сказав він.— Візьми лиш скибку хліба й запий трохи водою.

— Авжеж,— докинув Нед.— На порожній шлунок краще їхатиметься.

Він дав мені скибочку кукурудзяного хліба, і ми всі присіли навпочіпки круг сідла дядька Пошема, два відерця поставивши

всередині. Потім ми почули чиюсь ходу позад себе, а тоді голос Маквіллі:

— Як ся маєте, дядьку Посеме, добридень, шановний (останнє стосувалося Неда).— Він підходив до струмка, уже (чи ще) дивлячись на Вихра. — Це Гнідаш, тож-бо все гаразд. Ваші хлопці налякали були містера Волтера, він подумав, чи не хочете ви якимось іншим конем його обійти. Це ви Гнідаша виставляєте, шановний?

— Називай його містер Маккаслін, — сказав дядько Пошем.

— Гаразд, добродію, — погодився Маквіллі. — Містер Маккаслін. Отже, це ви його виставляєте?

— Один білий чоловік на ім'я Бун Хогенбек, — сказав Нед. — Ми якраз чекаємо на нього.

— Шкода, що у вас нема іншого коня замість Гнідаша. Акрон так і не відчує, що це перегони.

— Я вже казав про це містерові Хогенбеку, — озвався Нед. Він проковтнув їжу, а тоді, не поспішаючи, підняв відерце із.сколотинами й напився, все не поспішаючи. Маквіллі пильно дивився на нього. Нед поставив відерце на землю. — Сідай та перекуси що-небудь, — сказав він.

— Дуже дякую, — відказав Маквіллі, — я вже попоїв. Може, містер Хогенбек тим і спізнюється, що хоче привести іншого коня.

— Вже залізно, — сказав Нед. — Доведеться йому цього виставляти. Тільки клопіт, що той єдиний, хто розшолопав тут цього коня, нізащо не попустить йому бігти ззаду. Цей кінь не любить попереду гнатися. Він воліє трошки позаду, аж поки побачить фініш, щоб було куди бігти. Я ще не бачив його на гонах, але ладен закластись, що чим повільніше

бігтиме кінь попереду, тим дужче він намагатиметься не вийти наперед, де йому не буде товариства, — аж поки він побачить фініш і зрозуміє, що це ж гони, і помчить тоді. Хто хоче здолати цього коня, мусить тільки не виводити його з рівноваги, щоб він у свинячий голос утямив, що це гони. Колись хтось так далеко його обскаче, аж він злякається, і тоді тільки держись! Але це ще не зараз. Клопіт у тому, що єдиний, хто його розшолопав, якраз зовсім не той чоловік.

— А хто це? — спитав Маквіллі. Нед куснув ще раз.

— Той, хто їхатиме сьогодні на другому коні.

— Це я,— сказав Маквіллі.— Не може бути, щоб дядько Посем і Лайк досі не сказали вам цього.

— Тоді це тй мав би мені щось розповісти,— мовив Нед. — Сідай попоїсти. В дядька Посема вистачить.

— Дуже дякую, — знову сказав Маквіллі. — Ну що ж, містер Волтер буде радий дізнатись, що це тільки Гнідаш. Ми боялися, що доведеться побивати когось іншого. Побачимось на перегонах.

І він пішов. Але я чекав ще хвилину.

— А навіщо? — запитав я.

— Не знаю, — відмовив Нед. — Може, нам того й не треба буде. Але якщо й так, то воно вже в нас є. Пам'ятаєш — я казав тобі вранці: морока з цими гонами, що в них забагато різних речей перемішалося? Біговище це не наше, і округа не йаша, та й кінь теж, сказати б, тільки позичений, тож-бо нічого тут не віднімеш. Нам лишається єдине — докласти щось на свою користь. Оце ж ми й зробили. Той кінь їхній — породистий, з усіма паперами, як і годиться; але чом його не виставляють на гони десь у Мемфісі, Луїсвілі або Чікаго, а застряв він

тут, у глухому селі, і бігає в гонах з першим-ліпшим конем, що йому навернеться, як от наш, на простому полі, перетвореному на біговище? Бо я знаю чому, я мацав його вночі, — він слабосилий: на три чверті милі він прудкий, як вітер, але дай йому ще п'ятдесят футів, і він з ніг звалиться, що й не зогледишся. Досі тому хлопцеві...

— Маквіллі, — підказав я.

— ...Маквіллі треба було тільки втриматись верхи та не відхиляти його з напрямку. Двічі він виграв і, певно, думає, коли б нагода, так далеко відставив би й Ела Санда, й Дена Печа, що їм довелося б зовсім облишити кінські гони. Тепер ми йому ще дечого підкинули помізкувати, і ці дві речі у нього,^ голові не дуже в'яжуться одна з одною. Ну, а ми собі почекаємо, що воно буде. І поки ми чекатимем, ти піди он за ті кущі, ляж та відпочинь. Поголос уже пішов, і люди почнуть нишпорити туди-сюди, винюхувати, а там ти спокійно собі полежиш.

Я так і зробив. Але не все я спав, бо чув, як люди балакали. Бачити самих людей мені не хотілося, хоч досить було б спертись на лікоть, розплющити одне око " визирнути з-за куща, як я б їх побачив: ті самі комбінезони, сорочки без краваток, пропітнілі капелюхи, люди жують тютюн, присідають навпочіпки, не кваплячись нікуди, не розбалакуючи дуже, приглядаючись загадково до коня. Проте трохи я таки спав, бо оце наді мною зупинивсь Лайк, і минуло скількись там часу, і світло було надвечірнє. "Пора йти", — сказав він. З Вихром нікого не було, крім Неда й дядька Пошема; коли всі інші вже на біговищі, то насправді година ще пізніша, ніж мені здавалось. Я сподівався тут побачити Буна з Се-мом, а то й Евербі з міс Ребою. (Але не Буча: про нього я навіть і не думав. Може, міс Реба назовсім його збулася і він забрався до свого Гардвіка, чи як там учора назвав те місце реєстратор. Я просто забув про нього; і раптом я збагнув, чому було так тихо сьогодні зранку). Я сказав про це.

— Вони ще не прийшли?

— А ніхто їм ще не казав, куди приходити, — відповів Нед. — Бун Хогенбек нам зараз не потрібен. Ходімо. Сідай верхи, нехай кінь трохи промнеться дорогою.

Я сів на коня; зношене, але цілком справне маклеленівське сідло та зношена, але так само цілком справна, кавалерійська гнуздечка становили обидві половини військової здобичі дядька Пошема (чи когось іншого) з війни Конфедерації, яку, — що довше я живу, то більше переконуюсь, усупереч твоїм тіткам-старим паннам,— яку коли хто й програв, то тільки не ми.

— Може, вони шукають Отіса, — сказав я.

— Може, — погодився Нед. — Саме місце його пошукати, — байдуже, знайдеться він чи ні.

Ми рушили. Дядько Пошем і Нед Ішли врівень з головою коня, а Лайк мав допровадити бідку й другого мула дорогою, сподіваючись, що десь трапиться клапоть землі їх припнути. Бо на пастівнику поряд з біговищем було вже завізно: стояли підводи, випряжену худобу прив'язувано до задків у возах, а бідки, верхових коней та мулів — до самої огорожі; тепер ми —власне, я — могли вже бачити й людей, чорних і білих, у сорочках без краваток, і в комбінезонах, яких аж роїлося вздовж поруччя і на вигоні. Бо, розумієш, ці перегони були самодіяльні: це була демократія, не тріумфальна — тріумфальним хоч би й що може бути, коли ним дбайливо й пильно опікуються, коли його боронять і бережуть у своїй невинній тендітності,— але демократія в дії: полковник Лінскомб, аристократ, барон, сюзерен — навіть і не прийшов сюди. Здається, ніхто й не знав, де він. І здається, нікого це й не обходило. Він був власник одного з коней (хто був власник того другого, що піді мною, — я й досі не знав), ділянки землі, на якій мали відбутись перегони, рівного білого поруччя довкіл неї, суміжного пастівника, де стояла сила возів та бідок, огорожі, цілий шмат якої вирвав оце й потрощив на друзки один кінь, норовистий чи, може, полохливий,— але

де^ був хазяїн усього цього, ніхто не знав і, здається, й не цікавився знати.

Ми вийшли на вигін. Так, був тут і вигін — усе, мов на справжньому іподромі, окрім, як казав Нед, трибун і лотків з пивом та віскі. Все інше, що годиться мати кожному біговому полю, мали й ми; але ми мали щей демократію: за суддів на гонах були нічний телеграфіст зі станції та містер Макдіармід, станційний буфетник, котрий, як твердила легенда, вмів так тоненько краяти шинку, що на прибуток від одного окосту ціла його родина з'їздила влітку до Чікаго; нашим розпорядником і доглядачем був собачий тренер, що стріляв перепілок на продаж, нещодавно звільнений під заставу, бо мав якусь причетність (брав участь чи просто був присутній) до вбивства, що сталося минулої зими на сусідній ґуральні. Хіба я тобі не казав, що то була свобода волі, й вибір, 4 приватна ініціатива в найчистішому вигляді? І там чекали на нас Бун та Сем.

— Я не можу його знайти, — мовив Бун. — А ви його не бачили?

— Кого? — перепитав Нед. — Сплигуй, — сказав він мені. Другий кінь теж' був там, усе так само збуджений і, як

на мою думку,, лихий з вигляду, тільки Лайк казав, що Нед вважає його полохливим. ■— Чого цей кінь...

— Той клятий хлопець! — урвав Неда Бун. — Ти запевняв уранці, що він тут буде.

— Може, він десь тут заховався, — відмовив Нед і підійшов до мене. — Чого тебе цей кінь навчив учора? Тоді ти теж об'їхав двічі біговище. Так от, чого він тебе навчив? Подумай.

Я напружився, але ніяка думка "є приходила на пам ять.

— Нічого. Я лише стримував його, щоб не біг щоразу просто в твій бік, тільки-но тебе побачить,— сказав я.

V— От саме це тобі й треба робити в першому забігові: щоб він "е зривався зі стежки, нехай біжить собі, а ти тільки не мороч йому голови. Та й сам не дуже переймайся, все одно перший забіг нам треба програти, так чи інак...

— Програти?!—гримнув Бун.— А на якого біса?

— То ви.ці гони будете вести чи я? —запитав його Нед.

— Гаразд уже, — махнув рукою Бун. — Тільки якого чорта... — А тоді: —Ти казав, що той клятий хлопець...

— Ну то я опитаю інакше, — мовив Нед. — То ви ці гани будете вести, а я піду шукати зуба, еге?

— Ось вони йдуть, — втрутився Сем. — Нема вже коли. Давай ногу.

Він підкинув мене на коня. Отож так і не було в нас часу — ані Недові, щоб дав мені-інструкції, ані на щось інше. Але ми того й не потребували: наша перемога в першому забігові (ми його не виграли, він тільки дав дивіденди, які прислужилися нам пізніше) не була заслугою моєю чи навіть Вихровою, а лише Неда й Маквіллі; сам я аж згодом зрозумів, що, власне, сталося. З огляду на мій (безперечний) зріст і (більше ніж безперечну) недосвідченість, вже не кажучи про щодалі впертішу свавільність Акрона, було запропоновано й ухвалено, що до лінії старту обох коней підведуть груми і тут пустять їх на команду "Гайда!". Так ми й зробили. Вихор поводився при цьому як звичайно, коли Нед був бЛизько, щоб кінь міг притиснутись мордою до його куртки чи долоні, Акрон (це вже я припускаю, бо ж я бачив його лише раз) — теж як звичайно, коли хтось стояв йому біля голови: він пручався, поривався до стрибка, шарпав грума на всі боки, але врешті

дався довести до старту. Перегони ось-ось мали початись, я вже немов бачив, як наш розпоряд-ник-убивця наповнив легені, щоб прокричати "Гайда!", коли це не знаю що сталося, тобто яка була послідовність подій, — Нед лише сказав раптом:

— Держись міцно! — і моя голова, руки, плечі, геть усе тіло вистрелило: не знаю, до чого він там вдався, — до шила, дзьобака чи просто нігтя,— одне слово, стався стрибок, екік;

голос не кричав "Гайда!", бо він взагалі ще цього не кричав, а тільки: "Стій! Стій! Тпру! Тпру!" Ми з Вихром це й зробили і побачили, що Акронів грум ще не встиг підвестися з колін, де кінь його відкинув, а сам Акрон і Маквіллі неслися вчвал уже на першому повороті, Маквіллі просто пиляв коня, вивертав йому цілу шию набік. Але кінь зноровився і гнав наосліп, розпорядник і троє-четверо з глядачів кинулись через поле навперейми, щоб затримати його на протилежній прямій, хоч вони з таким самим успіхом могли б кричати на Семів експрес на перегоні. Нарешті Маквіллі вповільнив трохи його біг, хоч мав тепер, власне, на вибір: або далі об'їжджати трек, або повернутись і їхати'назад, обидві відстані були-бо однакові. Маквіллі (а може, Акрон) обрав перший варіант, і Нед хутко забурмотів у мене при коліні:

— Хоч би там як, а зайвих півмилі ми йому накинули. Тепер ти вже сам це муситимеш зробити, бо онде йдуть судді... — Вони й справді наближалися. Нед сказав:—Тільки затям: перший забіг не має значення...

Вони так і вчинили, тобто дискваліфікували його, дарма що бачили тільки те, як він пустив Вихра ще до команди "Гайда!". Тримати Вихра зголосився цим разом один охочий з юрби, Маквіллі гарячково дивився на мене, а кінь під ним пручався і кидався бігти, аж грум поволі стягував його назад, на вихідну позицію. Перемога цього разу дісталася Маквіллі. Ти розумієш, що я маю на увазі? Навіть якщо Не-чеснота зовсім не знається на кінських гонах у глухій околиці, вона від цього ніяк не потерпає: їй досить підкинути тобі якогось Сема, щоб ти дістав

додаткову поміч у лихому — завдяки якомусь первісному й нечутливому процесові, як-от осмос * або ж просте накладання. Я навіть не чекав, щоб Вихор напнув гнуздечку, і не знаю чому натягнув сам вудила і (з немалою, а вірніше, значною допомогою добровільця, що правив нам із Вихром за стартера) так— утримував коня на місці. І, звісно, я побачив підошви черевиків Акронового грума, а самого Акрона вже за два стрибки далі, знову на біговій стежці, тоді як ми з Вихром застигли непорушно. Але цим^разом Маквіллі опанував його ще до повороту, отож рятувальний загін не тільки перший добіг до протилежної прямої, а й зупинив Акрона, перейняв і привів назад. Таким чином наш із Недом виграш становив у цілому три чверті милі, причому останні півчверті сумнівні. Зате найголовніший наш здобуток був Маквіллі, не просто оскаженілий зараз, а й наляканий; він знову подивився на мене, і щось більше, ніж гнів, горіло йому в погляді. Тепер двоє грумів тримало Акрона, і то досить довго, щоб нам приготуватись як слід;

ми з Вихром— добре собі стали на зовнішній стежці, аби їм вільніше було, коли пролунає команда "Гайда!".

І це й усе. Ми рушили, Вихор жвавий і невимушений, більше й жадати нічого, єдине бракувало йому — пориву, його мозок ще не збагнув, що то гони; Акрона Маквіллі притримував ззаду, так що впродовж першого круга ми задавали темп; Вихор біг щодалі повільніше, бо був самітний, аж поки Акрон підрівнявся й попри всі зусилля Маквіллі випередив нас. Тепер і Вихор наддав ходи, знайшовши товариство, і зовсім не погано справлявся на другому крузі —• Акрон був на шию попереду, юрба вже знімала крик, наче й справді бачила щось варте своїх грошей, уже виднів фініш перед нами, Маквіллі люто шмагонув Акрона батогом — то було все одно, що й Вихра, — ще двадцять футів, і ми обігнали б Маквіллі просто силою інерції. Але тих двадцяти футів не вистачило, Маквіллі востаннє зиркнув на мене через плече, в очах йому стояли лють і страх, хоч тепер і тріумф також, коли я втишував Вихра і повертав його, і тут я побачив те, що сталося: не бійкут а радше мотанину якусь, вирування голів, плечей і спин в юрбі довкіл помосту для суддів, з якої винурився раптом Бун, ніби молода

соснина серед сливняка, сорочка на ньому подерта, на одній руці повисло двоє чи троє чоловік, а він молотить нею, немов ціпом; я навіть міг бачити, як він реве. Тоді він зник, і я побачив, що через трек Нед біжить до мене. А тоді з юрби витіснилися в наш бік Буч і ще хтось невідомий.

— Що там? — запитав я в Неда..

— То пусте, — відказав Нед. Він узяв одною рукою коня за гнуздечку, а другою сягнув до кишені. — Знов той Буч, аби лиш сікатись. Осьо. — Він витяг до мене руку, — не хапаючись і не метушливо, а просто швидко. — Візьми це. Тебе вони не займуть. — То був полотняний кисет з якоюсь твердуватою грудкою розміром як горіх пекан. — Заховай це й збережи. Не загуби. Затям лише, хто тобі дав: Нед Вільям Маккаслін. Затямиш? Нед Вільям Маккаслін, Джеф-ферсон, штат Міссісіпі.

— Добре, — сказав я і сховав кисет у кишеню. — Але що...

Він не дав мені докінчити:

— Тільки-но зможеш, знайди дядька Посема й лишайся з ним. За Буна і тих інших не журись. Якщо візьмуть його, візьмуть і решту. Йди просто до дядька Посема й лишайся з ним. Ван знатиме, що робити.

— Добре, — сказав я.

Буч і той другий були вже біля хвіртки на трек; сорочка Бучева теж висіла стріп'ям. Вони дивились на нас.

— Оцей? — запитав невідомий!

— Ага, — відказав Буч. і

— Приведи коня сюди, парубче, — звернувся незнайомець до Неда. — Мені він потрібен.

— Сиди спокійно,— кинув у мій бік Нед.

Він підвів коня до того місця, де вони зупинилися.

— Сплигуй, синку, — зовсім лагідно сказав до мене незнайомець. — Ти мені не потрібен. — Я послухався. — Давай мені віжки, — сказав він до Неда. Той теж послухався. — Тебе я візьму охляп, — це знов-таки до Неда. — Ти арештований.

XI

Відразу ж коло нас почав збиратись натовп. Ми просто стояли собі, дивлячись на Буча й того другого, що тримав тепер Вихра.

— В чому справа, панове білі? — спитав Нед.

— В тюрмі, синку, — відповів той другий. — У нас це так називається, — не знаю, як у вас, звідки ти приїхав.

— Авжеж, сер, — мовив Нед. — У нас там теж таке є. Тільки в нас кажуть чому, навіть чорним.

— Ич, законник!— озвався Буч.— Папірця йому подай! Покажіть йому... Але не треба, я сам. — Він дістав щось із кишені — листа в зашмарованому конверті. Нед узяв його. Він стояв спокійно, тримаючи листа в руці. — І що ти скажеш! — розумував Буч. — Читати навіть не вміє, а папірця йому давай. Понюхай-но, може, він пахне так, як слід.

— Авжеж, сер, — сказав Нед. — Як слід.

— Не кажи, що це тебе задовольняє, коли насправді не так, — мовив Буч.

— Авжеж, сер, — сказав ще раз Нед. — Це як слід. Натовп уже зібрався. Буч узяв конверт від Неда, поклав

назад у кишеню й звернувся до юрби:

— Цеє гаразд, хлопці, — це тільки маленьке непорозуміння з приводу того, хто власник коня. Гони не скасовуються. Перший забіг законний, лиш наступні відкладено до завтра. Чуєте мене там, ззаду?

— Та не дуже чуємо, якщо ставки касуються, — мовив чийсь голос. Хтось пирснув сміхом, тоді другий, третій.

— Це вже я не знаю, — відказав Буч. — Кожен, хто бачив, як цей мемфіський кінь біг узимку в двох забігах проти Акрона і досі ще ставить на нього, — той утратив свої гроші, ще до того, як заклався.— Він почекав, але цим разом ніхто не засміявсь.

Тоді той самий голос чи, може, інший озвався:

— Волтер Клеп теж такої думки? Ще десять футів, і цей гнідий побив би сьогодні Акрона.

— Гаразд уже, гаразд,— мовив Буч.— Завтра все з'ясується. Нічого не змінилося, тільки два забіги перенесено на завтра. Ставки на п'ятдесятидоларові забіги чинні й далі, і кінь полковника Лінскомба виграв лиш один із них. Ходімо вже, треба одвести коня й свідків до міста, де все з'ясується, щоб завтра була змога поновити гони. Гукни-но котрийсь назад, нехай подадуть мою бричку.

Тоді я побачив Буна, голова його стриміла понад натовпом. Обличчя йому, подряпане до крові, вже заспокоїлося (я вже думав, що Буна

забили досі в наручні, — одначе ні: ми були ще демократія, а він тільки меншість, але не єресь); рукавами від геть розідраної сорочки хтось запнув йому шию, щоб не світив голим тілом. Потому побачив я й Сема, його тільки ледь зачепило; він перший пробився до нас.

— А-а, Сем, — озвався Буч. — Ми півгодини пробуємо до тебе доступитись, а ти все не даєшся.

— І не дамся, щоб ви знали!—крикнув Сем. — Я ще раз питаю, це вже востаннє. То нас арештовано чи ні?

— Кого це — нас? — запитав Буч.

— Хогенбека. Мене. Оцього негра.

— Ще один законник, — мовив Буч до того другого. Я вже зрозумів, що то був представник закону в Пошемі, про котрого міс Реба згадувала ввечері, виборний констебль дільниці, в якій Буч, попри свою зірку й пістолет, лише такий самий гість, як і ми всі, — просто ще один позаштатний призначенець за протекцією (це я про Буча) до управи окружного шерифа в Гардвіку, центрі округи, за тринадцять миль звідси. — Може, йому теж папірця треба.

— Ні, — відповів Семові той другий, констебль. — В:і вільні, йдіть куди хочете.

— Тоді-я їду назад у Мемфіс шукати представника закону, — заявив Сем. — Такого, щоб до нього можна підступк-тнсь, не ризикуючи порвати штани й сорочку. Коли я ввечері не повернуся, то буду тут завтра вранці.— Він уже побачиз мене і сказав: —Ходім. Поїдеш зі мною.

— Ні, — відповів я. — Я хочу тут лишитись. Констебль подивився на мене.

— Можеш іти з ним, коли хочеш, — сказав він. • — Ні, сер. Я хочу тут лишитись.

— Чий це хлопець? —запитав констеблы

Він зі мною, — сказав Нед. Констебль знову запитав, наче Нед не озивався, наче ніякого звуку не почулося: '

— Хто його привіз сюди? і

— Я, — сказав Бун. — Я працюю в його батька.

— А я працюю в його діда, — мовив Нед. — Цей хлопець під нашою опікою.

— Ну то тримайтеся, — сказав Сем. — Я постараюся вернутись ще ввечері. Тоді ми щось зробимо.

— Але коли повернетесь, — мовив констебль, — не забувайте, що ви не в Мемфісі, чи Нешвілі, і навіть не в Гард-віцькій окрузі,— хіба що . попервах. І тепер, і щоразу, як зійдете з поїзда на цій станції, пам'ятайте, що ви на Четвертій дільниці.

— Оце ви врізали їм, судде! — озвався Буч.— Вільний край Посем у штаті Теннессі.

— Тебе це так само стосується, — обернувся констебль до Буча. — Може, тобі більше, ніж кому, треба це пам'ятати.

Бричка під'їхала до того місця, де тримали Буна. Констебль помахом руки наказав Недові підійти туди. Раптом Бун запручався, а Нед йому щось пояснював. Констебль знов повернувся до мене:

— Цей негр каже, що ти підеш до старого Посема Гуда.

— Так, сер, — сказав я.

— Мені це не дуже подобається, щоб білий хлопець лишався в негритянській родині. Підеш до мене додому.

—Ні, сер, — сказав я.

— Так. — Голос його все ще бринів лагідно. — Ходімо. .Мені ніколи.

— Десь же він кінчається, — озвався Нед. Констебль трохи обернувся в його бік і застиг нерухомо.

— Що ти сказав? — запитав він.

— Я кажу, десь цей закон кінчається і починаються просто люди, — мовив Нед.

Констебль і далі цілу хвильку стояв непорушно — старший віком, аніж здавалося на перший погляд, худорлявий, але сильний, тільки старший, і не було при ньому пістолета, в кишені ані деінде, а зірку якщо й мав він, то її теж не було видно.

— Маєш рацію, — сказав він. І звернувся до мене: — То де ти хочеш лишитись? У старого Посема?

— Так, сер.

— Гаразд, — сказав він і обернувся до брички. — Сідайте, хлопці.

— Що ви збираєтесь робити з цим чорним? — спитав Буч. Він узяв віжки від чоловіка, що підігнав бричку, і вже підносив ногу видертись~на передок. Бун із Семом уже вмістилися ззаду. — На свого коня його посадите?

— Це ти на моєму коні поїдеш,— заявив констебль.— Забирайся сюди, синку, — сказав він Недові. — Ти тут знавець коней.

Нед узяв віжки від Буча, видерся на місце фурмана і закріпив гальмо в колесі, щоб констеблеві легше було сісти Оіоруч нього. Бун усе дивився згори вниз на мене, його потовчене обличчя під напівприсохлою кров'ю, все в синцях, було вже спокійне.

— їдь із Семом, — сказав він.

— Мені й так добре, — відказав я.

■— Ні, — сказав Бун. — Я не можу...

■— Я знаю Посема Гуда, — втрутився констебль. — Коли буде в цьому потреба, я ввечері повернуся й заберу його. Рушай, синку.

Вони поїхали, а їх не стало. Я залишився сам. Розумієш, якби я залишився сам-один, як от коли двоє мисливців розходяться в лісі чи в полі, маючи знов зійтися пізніше, може, навіть аж пізнім вечором у таборі, то я не був би такий самотній. А зараз — я почувався самотнім, як ніколи. Я був острівцем у цьому морі пропітнілих капелюхів, сорочок без краваток і комбінезонів, цих чужих безіменних облич, які одверталися від моїх поглядів, і ніхто з них не мав для мене жодного слова, — "так" чи "ні", "йди" чи "лишайсь", — для мене, покинутого вдруге. А бувши всього лиш одинадцяти років, ти ще не заслужив на те, щоб тебе стільки разів покидали — такий тягар може людину знищити, збавити, стерти на порох і перетворити в пару. Врешті один із них мовив:

— Ти шукаєш Посема Гуда? Він, здається, оно чекає "а тебе коло своєї бідки.

І справді, він чекав. Вози й бідки саме роз'їжджалися, більшість їх і всі верхові коні та мули встигли уже зникнути. Я підійшов до бідки й зупинився. Не знаю чому — я просто зупинився. Може, далі вже не було куди йти. Не було куди ступити, поки бідка від'їде.

— Сідай, — сказав дядько Пошем. — Поїдемо додому, почекаємо там Лайка.

— Лайка? — повторив я, наче вперше почув це ім'я.

— Він поїхав мулом до міста. Розпитає, що це воко за пригода, й приїде нам розкаже. Довідається також, коли ввечері поїзд на Джефферсон.

— На Джефферсон? — здивувався я.

— Щоб ти міг поїхати додому. — Він не дивився на мене. — Якщо хочеш.

— Я ще не можу додому. Ме^гі треба діждатись Буна.

— Я ж кажу — якщо хочеш. Сідай.

Я сів. Бідка рушила через пасовище і на дорогу.

— Причини ворота, — сказав він. — Треба ж комусь про це пам'ятати.

Я причинив ворота й знову сів у бідку.

— Ти коли-небудь правив мулом у бідці?

— Ні, добродію. Він дав мені віжки.

— Я не знаю як, — сказав я.

— То навчишся. Мул — це не кінь. Коли кінь забере собі в голову якусь хибну думку, тобі досить замінити її на іншу, й квит. Задля цього будь-який спосіб добрий — батіг, острога, навіть криком коня можна дійняти. З мулом — інакша річ. Він здатний держати водночас дві думки в голові, і коли ти хочеш змінити одну з них, треба так повестися, наче ти віриш, що це він сам вирішив змінити думку. Він знатиме, що ти прикидаєшся, бо мули мають розум. Але мул — він і порядність має, і коли ти будеш чемний і шанобливий до нього, не пробуватимеш підкупити його чи залякати, — він теж буде чемний і шанобливий до тебе, якщо ти не вимагатимеш занадто багато. Тим-то мула й не пестять так, як коня: він знає, що ти його не любиш, і думає, що це ти підлещуєш його на щось таке, чого він не хоче робити, і це його ображає. Попусти віжки. Дорогу додому він знає, і знає, що це не я правлю. Ти просто дай йому навтямки цими віжками, що теж знаєш дорогу, але що ти лиш малий хлопець, а він живе тут, то хай він сам веде перед.

Ми їхали далі, тепер трюхцем; мул, зграбний і моторний, збивав удвічі менше куряви проти коня; я вже міг відчувати, про що казав дядько Пошем: через ці віжки доходила до мене не просто сила, але й розумність, кмітливість, не просто вмілість, але й уміння вибирати в разі потреби з двох варіантів і без вагань приймати правильну ухвалу.

— Яку ти маєш роботу вдома? — запитав дядько Пошем.

— 'Я працюю по суботах, — відповів я.

— Тоді ти збираєш собі потроху грошей. А що ти думаєш купити за них?

І раптом я заговорив, почав розповідати йому про гончаків, що я хотів би стати мисливцем на лиса, як от кузен Зек, і що кузен Зек сказав, що найкраще навчитись полювати — це коли із зграєю гончаків на кролика, і що тато у візничому дворі платить мені щосуботи по десять центів і що

тато докладе стільки ж, коли я заощаджу на першу пару псів, аби завести свою зграю, яка коштуватиме дванадцять доларів, а я вже маю вісім доларів і десять центів, — і знову ж таки раптом я зайшовся плачем і захлипав. Я був утомлений, — не тим, що проїхав верхи в мильових перегонах (одного разу верхи я проїхав довшу відстань, хоч і не на справжніх перегонах), а може, тим, що я встав ізрання і гасав туди-сюди по полях, не обідавши, тільки кусником кукурудзяного хліба підживившись. Може, це й уся причина: я був просто голодний. Та хоч би там як, але я сидів і ревів, немов мале дитя, гірше за Александра й навіть за Морі, припавши дядьку Пошемові до сорочки, а він підтримував мене одною рукою, а другою взяв у мене віжки, нічого не кажучи,_ і аж насамкінець мовив:

— Ну, можеш перестати. Ми майже вдома. А тобі ще треба вмити лице в ночвах, перше ніж у хату ввійдемо. Ти ж не хочеш, аби жінота таким тебе побачила.

Я так і зробив. Тобто спочатку ми розпрягли мула й напоїли, повісили упряж, витерли мула, поставили в стійло, нагодували, вкотили бідку під дашок, і аж тоді я розмазав бруд по обличчю водою з ночов, витерся (про людське око) "верховою" шкарпеткою, і ми ввійшли в дім. Вечеря стояла вже готова, хоч тільки минала п'ята година — звичайна пора, коли на селі вечеряють. Ми сіли за стіл — дядько Пошем, його дочка І я, адже Лайк ще не повернувся з міста, і дядько Пошем спитав:

— Ви промовляєте у себе вдома молитву подяки? І я відповів:

— Так, добродію. І він сказав:

— Схиліть голови!

І ми так і зробили, і він проказав молитву,— коротко й чемно, але з гідністю, без усякого приниження і плазування, як от одна порядна й розумна людина звертається до іншої; він сповіщав небу, що ми збираємось їсти, і дякував йому за цю ласку, але водночас нагадував, що воно дістало певну поміч, бо якби хтось на ім'я Гуд чи Бригінс (отже, таке було прізвище Лайка та його матері) не трудився в поті чола, то ця дяка принесла б тільки порожні миски; потім він сказав: "Амінь", розгорнув серветку й крайчик її застромив собі за комір точнісінько, як це дідусь робив, і ми почали їсти. Вечеря складалася з холодної городини в полумисках, яку на селі їдять гарячою години об одинадцятій дня, — а також із гарячих коржів, консервів у трьох різновидах та сколотин. А сонце іще ж не зайшло, попереду був довгий присмерк, і потім довгий вечір, і довга ніч, а я не знав навіть, де спатиму й на чому; дядько Пошем сидів і длубав у зубах золотою зубочисткою, достоту такою, як дідусева, і читав мої думки, наче їх чарівним ліхтарем освітлювало:

— Ти любиш рибалити?

Направду-то я не любив: я ніяк не міг навчитись — або ж просто не хотів навчитись — так довго сидіти непорушно. А проте я відповів:

— Так, добродію.

— Ну то ходім. Тим часом і Лайк повернеться. — На двох цвяшках на стіні задньої веранди висіло три очеретяні вудлища з волосінню, поплавцями, грузилами, гачками й з усім іншим. Дядько Пошем зняв два вудлища. — Ходімо, — сказав він. У коморі стояло бляшане відерце, в покришці якого гвіздком були попробивані дірочки. — Тут Лайк цвіркунів

держить, — сказав, він. — Я сам на черваків ловлю.— Вони ворушилися в неглибокій дерев'яній мисці з землею. Він — ні, це я — сказав:

— Дозвольте мені.

Я взяв у нього поламану виделку й почав витягувати з землі довгих звивчастих черваків і перекладати до бляшанки.

— Ходімо, — сказав він, закинув вудлище на плече, й ми пішли — за стайнею круто звернули в долину до недалекої річки; бита стежка слалася поміж кущів ведмежини, а далі росли верби й нарешті була річка, —вода лагідно вбирала в себе присмеркове світло і так само лагідно віддавала його; знайшлася тут навіггь колода над водою, щоб сидіти.

— Оце тут моя дочка рибу ловить, — сказав він. — Ми називаємо це місце Меріна яма. Можеш тут улаштуватись. Я піду нижче по течії. — І він зник.

Смеркало тепер швидко, невдовзі мала залягти ніч. Я сидів на колоді, посеред лагідного комариного гулу. Це було б не дуже важко — мені треба б тільки нагадати собі в слушний момент: "Я "е думатиму". Незабаром мені спало на гадку закинути гачок у воду, тоді я зможу переконатися, за який час поплавець розчиниться в темряві, коли вже зовсім споночіє. Потім я навіть подумав, чи не почепити на гачок одного з Лайкових цвіркунів, але їх же нелегко ловити, і Лайк живе над річкою, має більше часу рибалити і більше тих цвіркунів потребує. Отож я просто подумав: "Я не думатиму"; тепер, на воді, поплавець ще виразніше виднів — мабуть, темрява поглине його останнього, оскільки передостанньою зникне вода. Дядька Пошема я не бачив, і не чув зовсім, і не знав, чи далеко відійшов він уздовж берега, тож тепер буїв саме час, нагода повестись, як мале дитя, тільки який пожиток з того, навіщо дурно витрачатись, коли ніхто про те не знатиме й не виявить тобі співчуття, — якщо взагалі тобі потрібне співчуття або навіть

кортить опинитися вдома, бо ж те, чого ти насправді потребуєш, це всього-ио власне м яке ліжко, де б ти міг знов поспати для різноманітності, просто лягти і поспати. Озвалися дремлюги, десь за річкою загукала сова — здорова, судячи з голосу; може, там є великі ліси, і якщо Лайкові (чи то вони дядькові Пошемові?) гончаки так добре вполювали Отіса вчора ввечері, то, певно, не згірше вони впоралися б і з кроликами, єнотами чи опосумами. Отож я й запитав Лайка. Тепер уже було зовсім темно. Він стиха озвався десь іззаду, — я й не чув, коли він надійшов.

— Що, не клює?

— З мене рибалка абиякий, — сказав я. — Як ті твої гончаки вистежують дичину?

— Добре, — відказав він і покликав, навіть не підвищивши голосу: — Тату.

Біла сорочка дядька Пошема так само збирала на собі світло, коли він підходив до нас. Лайк узяв обидва вудлища, й ми рушили назад, на стежці привітали нас пси, ми підійшли до хати і вступили в освіт лампи, і там на Лайка чекала накрита серветкою миска з вечерею.

— Сідай,— сказав дядько Пошем.— Можеш їсти й розповідати.

Лайк сів.

— Вони досі там.

— До Гардвіка їх ще не відвезли? — спитав дядько Пошем і пояснив мені: — В Посемі нема своєї тюрми. Як кого беруть, то замикають у дровітні за школою, а тоді відвозять до Гардвіцької тюрми. Себто чоловіків. Жінок досі у нас не арештовували.

— Ні, тату, — сказав Лайк. —Леді все так само в готелі, їх тільки стережуть за дверима. У дровітні лише містер Хо-генбек. Містер Колдуел поїхав назад до Мемфіса тридцять першим. Того хлопця він узяв із собою.

— Отіса? — запитав я. — А зуба в нього відібрали? ,, :

— Про це я не чув, — відповів Лайк, не перестаючи їсти, і коротко глянув на мене. — З конем теж усе гаразд. Я його бачив, він у стайні при готелі. Містер Колдуел перед від'їздом сплатив заставу за містера Маккасліна, щоб він міг доглядати коня. — Лайк їв далі. — Поїзд на Джефферсон відходить о дев'ятій сорок. Ми ще встигнемо, як не забаримось.

Дядько Пошем дістав з кишені великого срібного годинника і подивився на нього.

— Ми ще встигнемо — знову сказав Лайк.

— Я не можу, — сказав я. — Мені треба діждатись. Дядько Пошем сховав годинника, підвівсь і покликав неголосно: '

— Мер*. '

Вона була в світлиці, і я не почув ні слова. За хвильку вона підійшла до дверей:

— Я вже все зробила. — Тоді звернулася до Лайка: — Тобі я постелила в сінях. — І до мене: — Ти ляжеш на Лайковому ліжку, як і вчора.

— Навіщо я маю там лягати? — заперечив я. — Мені добре буде й з дядьком Пошемом. То мені не вадить. — Вони подивились на мене

мовчки й усі з однаковим виразом. — Я опав із хазяїном не раз, і нічого, — сказав я. — Він теж хропе. То мені не вадить.

—— З хазяїном? — не зрозумів дядько Пошем.

•*" Це ми так мого дідуся називаємо, — пояснив я. — Він теж хропе. Але мені то не вадить.

-т— Хай і так, — мовив дядько Пошем.

Ми пішли до його кімнати. На порцеляновому абажурі його лампи було намальовано квіти, а в одному кутку на позолоченому мольберті, стояла велика картина в позолоченій рамі: портрет жінки, не дуже старої, тільки в старомодному вбранні. Ліжко було заслане яскравим укривалом з різнокольорових клаптів матерії, як Г в Лайковій кімнаті; в каміні — навіть тепер, серед травня — жарів огонь. Був тут ще стілець і крісло-гойдалка, але я не сідав. Я просто стояв і чекав. Тоді дядько Пошем увійшов знову. На ньому була тепер нічна сорочка, і він накручував срібного годинника.

—• Роздягайся,— сказав він. Я послухався. — Мама тобі дозволяє отак спати вдома?

— Ні, добродію,— відказав я.

— В тебе немає нічого передягтись?

— Ні, добродію.

Він поклав годинника на поличку каміна, підійшов до дверей і .гукнув:

— Мері.— Вона озвалася.— Принеси чисту Лайкову сорочку.

За хвильку її рука встромилася в шпарину дверей, і дядько Пошем узяв ту сорочку.

— На,— сказав він мені. Я одягнув її.

— На сон грядущий ти молишся в ліжку чи долі навколішки?

— Навколішки— відказав я.

— То проказуй.

Я став на коліна поруч з ліжком і тихо проказав молитву. Ліжко було вже постелене. Я ліг, і дядько Пошем загасив лампу, потім ліжко знову зарипіло, і тоді — місяць тої ночі сходив дуже пізно, але в кімнаті було трохи видно — я побачив його, як він лежав горілиць, увесь чорний з білим на тлі білої подушки, білі вуса й біла борідка, руки складені на грудях.

> — Завтра вранці поїдемо до міста й побачимося з містером Хогенбеком. Коли він скаже, що тобі вже нема чого тут робити і треба їхати додому, ти поїдеш?

— Так, добродію.

— Ну то давай спати,— сказав він.

Ще ж бо до того, як він це сказав, я вже знав, що саме цього й хочу, і хочу, мабуть, іще від учора: їхати додому. Розумієш, прочуханка — річ нікому не мила, але ж часом її не уникнути, і все, що ти можеш зробити, — це тільки не здатись. Бун з Недом не здалися, і ось тепер вони там, де вони є. Але ж, може, вони не скажуть, що я здався, коли самі загадають мені вертатись додому? Може, я просто замалий, замолодий, може, я просто не здатен витримати свого тягаря, і якби вони мали замість мене когось більшого, старшого, чи хоча б спритнішого,— може, тоді б ми не

програли? Ти розумієш? Це тільки з першого погляду все здавалося розважливим і слушним, навіть бездоганно, тоді як насправді воно було зовсім не таким; я хотів вернутись додому і лише не мав духу в цьому признатись, де вже там, щоб таке здійснити! Отож визнавши, нарешті, що я не тільки невдаха, а й боягуз, я мав би тепер із чистим серцем заснути, як мале дитя,— що дядько Пошем уже й зробив, хропучи легенько (це як порівняти з дідусевим хропаком). Та й це вже було пусте, якщо я завтра буду вдома і без нічого — без крадених коней, без чеснотою вражених повій, без заблудливих пульманівських кондукторів, без Неда й Буна Хогенбека в його натуральному вигляді, коли він вирвався з татових шор,— без нічого, що тривожило б мене й уві сні,— аж тут почув я чийсь голос, хтось прокричав кілька разів, перше ніж я спромігся пробудитись від сну в ясний день, залитий сонцем; дядька Пошема поруч мене вже не було, і тепер я знов почув крик знадвору:

— Е-гей! Е-гей! Лайк! Лайк! — і я схопився, скочив з ліжка, підбіг до вікна, з якого було видно подвір я перед домом. Там стояв Нед. І кінь при ньому.

Отож знов о другій годині дня ми з Маквіллі сиділи на своїх (його то вже безперечно) пручливих конях, — вчора містер Клеп так налякався, що сьогодні вирішили жеребку-ватися, хто де бігтиме, і Маквіллі виграв внутрішню стежку,— стримуючи їх, аж поки наш розпорядник і стартер (він же собачий тренер, мисливець для базару і душогубець) скомандує: "Гайда!"

Але перед цим дещо сталося. По-перше, Нед. Виглядав він погано. Він виглядав жахливо. Це було не просто недосипання — ми всі були невиспані. Проте ми з Буном ці чотири ночі від виїзду з Джефферсона-бодай хоч лежали в ліжку, тим часом як Нед трохи спав хіба тільки дві ночі, і то вкупі з конем, у найкращому разі — на сіні, одну в багажному вагоні, другу в стайні. Та й одяг його теж. Сорочка брудна, чорні штани — майже такі самі. Мені принаймні попереднього вечора Евербі випрала одіж, а Нед досі не роздягався ані разу — аж оце тепер сидів у чистому полинялому комбінезоні й джемпері дядька Пошема, поки Мері прала

йому сорочку і намагалася хоч сяк-так полагодити штани; ми з ним снідали в кухні за столом, а дядько Пошем сидів і слухав.

Нед розповідав, що вже перед світанком якийсь білий — але не містер Полімес, констебль,— розбудив його, де він там спав на в'язках сіна, і наказав забрати коня й вимітатися з міста.

— Тільки тобі з Вихром, а Бунові та іншим — ні? — запитав я.— Де вони тепер?

— Там, куди ті білі їх запровадили,— відмовив Нед. — Отож я сказав: "Дуже дякую, панове білі", узяв Вихра та й...

— А чому? — урвав я його.

— Хіба тобі не однаково, чому? Все, що нам треба зараз,— це бути на старті о другій годині, виграти ті два забіги, знов дістати хазяїнів автомобіль і повернутись до Джефферсона, відки нам би й не слід було виїздити.

— Ми не можемо вертатись без Буна,— сказав я.— Якщо вони пустили тебе з Вихром, то чому його не пустили?

— Слухай-но сюди,— мовив Нед.— У нас із тобою досить клопоту з цими гонами. Ти б кінчав снідати та пішов полежав, поки я гукну тебе...

— Перестань йому брехати,— озвався дядько Пошем. Нед їв, схиливши голову над мискою, їв поспіхом. Він був утомлений; білки в його очах були вже й не рожеві, а просто червоні.

— Містер Бун Хогенбек поки що нікуди не поїде. Він добре засів цим разом. Вранці його мають забрати до Гард-віка, там уже надійніше замкнуть. Нам з тобою треба тільки...

— Скажи йому,— озвався дядько Пошем.— Він витримав усе, куди ви, дорослі, затягували його, відколи сюди привезли,— то невже він і решти не витримає, поки ви якось тут виборсаєтесь та заберете його додому? Хіба він сам цього не бачив — ось тут, у дворі, і в домі в мене, і на моєму пасовиську, а ще ж потім і в місті щось міг бачити, як той хабаль ліз до дівчини, і як вона від нього відмагалася, і тільки цей одинадцятиліток і боронив її? Що вона, не могла сподіватися помочі ні від Буна Хогенбека, ні від закону, ні від інших дорослих білих, а тільки від цього хлопця? Скажи йому.

і Щось у мене всередині вже волало: "Ні. Ні. Не питай. Облиш це. Облиш". Але я таки запитав:

— А що Бун зробив?

Нед жував над мискою і кліпав почервонілими очима, наче в них було повно піску.

— Налупцював того законника. Буча. Мало не вибив з нього духу. Його випустили раніше, ніж мене з Вихром. Він навіть не зупинився. Пішов .просто до тої дівчини...

— Це була міс Реба,— похопився я.— Міс Реба.

— Ні,— заявив Нед.— Та друга, здорова. Не знаю, як її на ім'я... Налупцював її, обернувся...

— Він ударив її? — скрикнув я.— Ударив Евер... міс Коррі?

— Це її так звуть? Еге ж. ...Обернувся й пішов просто до того законника, де він там був, його теж налупцював, з пістолетом і всім, аж поки спромоглися його відтягти...

— Бун ударив її,— повторював я.— Він ударив її.

— Еге ж. Якби не вона, мене з Вихром і не випустили б. Буч переконався, що ніяк до неї не добереться, а коли побачив, що я, і ти, і Бун не зважимося вернутись додому, поки не виграємо сьогодні перегонів, і що той виграш залежить від Вихра,— взяв та й замкнув коня. Оце ж і сталося. Тільки й того. Дядько Пошем казав тобі, що він ще в понеділок бачив, куди все хилиться, та й я б мусив теж помітити, якби не заморочився так з Вихром, або, може, якби краще знав того Буча...

— Я не вірю,— сказав я.

— Але це так,— мовив Нед.— Оце ж бо й сталося. Це просто лиха пригода, така, що годі й передбачити. Отак ненароком він побачив И в понеділок і розважив собі, що тої зірки й пістолета йому вистачить, як, либонь, йому тут завше вистачало. А воно цим разом вийшло дзуськи, тож він мусив зметикувати щось інше, і, звісно, нагледів Вихра, що від нього залежав виграш на перегонах, щоб ми могли дістати назад хазяїнів автомобіль і, може, вернутись додому...

— Ні!— скрикнув я.— Ні! То не вона! її навіть тут не було! Вона вчора ввечері поїхала з Семом до Мемфіса. Вони просто тобі не сказали. То був хтось інший. То була та друга!

— Але ж ні,— мовив Нед.— То була вона. Ти ж бачив, що тут діялося в понеділок.

О так, — і дорогою до міста в бричці того дня, і в лікаря, і в готелі ввечері, аж поки міс Реба нагнала йому стра: ху, і він забрався звідти, як ми — принаймні я — гадали, назавжди. Тільки що міс Реба теж була жінка, не більше.

Я сказав:

— Чому ніхто не допоміг їй? Отой чоловік... Отой самий, що забрав тебе з Вихром, що сказав Семові й Бу-чеві, хай виробляють, що собі

хочуть у Мемфісі, Нешвілі чи Гардвіку, але тут, у Пошемі...— Я кричав, мало не плакав:— Я не вірю цьому!

— Але так є,— мовив Нед.— Це вона викупила Вихра, щоб він міг бігти сьогодні на перегонах. За нас із Буном та інших я не кажу, ми Буча й геть не обходили, хіба що Бун, аби до ранку йому не заважав. Йому треба було тільки Вихра, а мене, Буна й решту він мусив доточити, щоб переконати містера Полімеса. Бо його Буч теж облигав, на своє використовував, аж поки щось там сталося вранці. Чи то Буч доскочив свого,, а тоді сказав, що це все помилка, що це не той кінь, чи то містер Полімес сам склав одне до одного й відчув, що воно щось не теє, і повиганяв усіх, але не встиг і дух перевести, як Бун пішов і налупцював цю дівчину, а потім завернув одразу до Буча, спробував голіруч йому голову розтовкти, з його пістолетом і всім, і містер Полімес відчув, що воно таки добре не теє. І містер Полімес,— може, він і на зріст не вдався, і віком не молодий, але він людина, я тобі скажу. Розповідали мені, що торік його жінку, як то кажуть, родимець побив, і тепер вона не може ані рукою ворухнути, а всі їхні діти одружені і пороз'їздилися, то він сам і вмиває її, і годує, вносить і виносить, вдень і вночі, варить їсти й узагалі все в хаті порає, хіба що якась сусідка зайде помогти. Але як глянеш на нього, який він на службі, — нізащо такого б і не подумав. Він увійшов туди,— я сам не бачив, це мені розповідали: двоє-троє тримають Буна, а ще один спиняє Буча, щоб не кинувся на нього з пістолетом, поки той безборонний,— підступив до Буча, вирвав пістолет з руки, хап його за ту зірку, шарпнув її, і здер половину сорочки разом з нею, і подзвонив до Гардвіка, щоб прислали автомобіль іх усіх забрати до в'язниці, жінок теж. Коли жінки в таке вплутані, то це називається блудяжництво.

— Бродяжництво,— поправив дядько Пошем.

—'• Отож я й кажу,— і не моргнув Нед.— Називайте собі як хочете, а я називаю це в'язницею.

— Я не вірю,— вкотре мовив я.— Вона це покинула.

— То треба їй подякувати, що почала знову,— сказав Нед. — Бо інакше і я, і ти, і Вихор...

— Вона це покинула, — не здавався я. — Вона мені пообіцяла.

— А хіба ж ми не дістали назад Вихра? — сказав Нед. — І хіба не треба нам тільки одного: виставити його на4 перегони? Містер Сем казав, що сьогодні повернеться, і вже він знатиме, що робити, і тоді я, і ти, і Бун будемо, вважай, як дома.

Я сидів мовчки. Було ще рано. Тобто — стільки новин, а щойно минула лиш восьма година. День мав бути жаркий, перший жаркий день, провісник літа. Розумієш, повторювати в одно: "Я не вірю" — це допомагає лише на хвильку, а ледве слова, звуки завмирають, воно знов оживає — біль, гнів, лють, горе, хоч би як там його назвати — незмінне.

— Мені треба зараз же їхати до міста, — звернувся я до дядька Пошема. — Якщо ви дасте мені свого мула, я вам заплачу, тільки-но повернуся додому.

Він одразу підвівся.

— Бери, — сказав він.

— Стривай, — озвався Нед. — Уже запізно, містер Полі-мес послав по автомобіля. Досі вони й виїхали.

— Він може їх перестріти, — сказав дядько * Пошем. — Звідси нема й півмилі до їхньої дороги.

— Мені аж очі злипаються, так хочу спати, — відмагався Нед.

— Я знаю, — сказав дядько Пошем. — Ми поїдемо з ним удвох. Я пообіцяв йому ввечері.

— Додому я ще не їду, — пояснив я. — Мені до міста треба лише на хвилинку. Потім я повернуся.

— Гаразд уже, — погодився Нед. — Тільки дайте хоч каву допити.

Але ми не чекали на нього. Одного мула не було — певно, Лайк забрав його в поле. Зате був другий. Коли Нед вийшов, ми ще запрягали мула в бідку. Дядько Пошем показав нам, як найкоротше проїхати до гардвіцької дороги, та мені це було байдуже. Тобто мені було однаково, де я його спіткаю. Якби мене так не виснажили ці перегонові коні, й жінки, й помічники шерифів, і всі інші, хто не сидів удома, де їм годилося б бути, то я, може, — заради нас самих, — волів би побачитися з Буном віч-на-віч. Але тепер мені було однаково, хоч би й серед широкої дороги, а чи посеред самого Майдану; і хай навіть повен автомобіль людей.

Проте автомобіля ми не перестріли — певний знак, що мене ще опікувано: зробити це прилюдно було б занадто тяжкою і надмірною карою для того, хто чотири дні так віддано служив Нечесноті і так мало жадав натомість. Я маю на увазі, що мені не довелося бачити людей більше, аніж була в тому конечна потреба. І це мені було даровано: коли ми під'їхали до готелю, автомобіль стояв перед входом порожній, — очевидно, тільки-но спинився. Цей семимісний "стенлі стімер" мав досить місця на багаж двох (ні, трьох, бо й Мінні їхала) жінок, що відбули дводенну подорож від Мемфіса до Пошема, а тепер, певно, пакувалися там нагорі — либонь, конокрадство таки дбає про своїх. Нед закріпив гальмо в колесі, щоб я міг злізти.

— То так і не скажеш, чого ти приїхав? — запитав він.

— Ні, — відповів я.

Довгий шерег стільців на веранді порожнював, — Цезар міг би влаштувати там свій тріумф, і повітала б його тільки пустка, та сама, що її потребував новий статус Буна й Буча; у вестибюлі також не було нікого, і містерові Полімесу вільно було й там розташуватись. Але ж він був людина, я тобі скажу! Вони всі виявилися у жіночій вітальні — містер По-лімес, водій тієї машини (теж помічник шерифа, — в усякому разі, з зіркою), Буч і Бун, обидва із свіжими слідами бійки. Хоча для мене там існував тільки Бун, котрий читав з мого обличчя (він знав його досить давно), а може, із власного серця чи^там сумління; він сказав швидко:

— Обережно, Лусьєсе, обережно! — і вже підносив руку, швидко підвівшись, і вже відходив назад, задкував, а я підступав до нього й на нього, вполовину менший зростом, і не маючи на що зіп'ястися (такий жалюгідний і сміховинний контраст!), і мусивши сягати вгору, навіть підстрибувати, тягтись якомога, щоб його вдарити в обличчя. О так, я знов плакав і ридав, я вже й не бачив його, я просто гамселив так високо, як тільки міг дістати, аж підстрибував до нього, до цих його, наче Альпи, високих і міцних скель та бескеть, а містер Полімес приказував позаду:

— Дай йому ще. Він ударив жінку. Байдуже, хто вона. — І він (чи хтось інший) тримав мене, а я звивався й випручувався, і вирвався, й кинувся наосліп до дверей чи то де пам'ять мені підказувала, що вони мають бути, і чиясь рука тепер мене скеровувала.

— Стривай, — озвався Бун. —Ти не хочеш її побачити? Розумієш, я знемігся, і мені боліли ноги. Я майже зовсім

виснажився і потребував сну. І більше: я був брудний. Я хотів убратися в чисту одежу. В понеділок вона мені все випрала, але я не хотів просто випраної одежі, я хотів перевдягтися, і в таку змінку, що відлежалася трохи, як от удома, і пахнула спокоєм та тишею шухляд, і крохмалем, і синькою. Але головне мої ноги: мені потрібні були чисті шкарпетки й інші черевики.

— Не хочу я нікого бачити! — крикнув я. — Я хочу додому!

— Гаразд,— мовив Бун. — Слухайте... Хто-небудь... Не міг би хтось посадити його на вранішній поїзд? У мене є гроші... Я можу дістати...

— Замовч! — скрикнув я. — Нікуди я зараз не поїду!

Я йшов далі наосліп — тобто та сама рука скеровувала мене.

— Стривай, — мовив Бун. — Стривай, Лусьєсе.

— Замовч! — скрикнув я. Рука повернула мене — переді мною була стіна.

— Витри лице, — сказав містер Полімес.

Він простяг мені барвистого носовичка, але я не взяв його — мій перев'яз витре незгірше. А ні, то "верхова" шкарпетка, їй мої плачі не первина. Хтозна? Коли вона буде доволі довго зі мною, то, може, й кінські перегони допоможе виграти? Сльози вже не застували мені очей: ми якраз були у вестибюлі. Я хотів обернутись, але він мене стримав.

— Зачекай хвилинку, — сказав він. — Якщо ти все ще не хочеш нікого бачити.

Сходами спускалися міс Реба й Евербі, несучи свої валізи; Мінні не було з ними. Водій-помічник шерифа чекав на них. Він узяв валізи, й вони пішли далі, на нас навіть не глянувши. Міс Реба, з лютим обличчям і піднесеною головою, твердо йшла попереду, і якби той підшериф не осторонився досить прудко, переступила б через нього, через ті валізи й через усе. Вони вийшли.

— Я куплю тобі квиток додому, — сказав містер Полімес. — Сядеш на цей поїзд. — Я не відповів йому: "Замовч". — Вистачить з тебе всіх цих людей, я побуду з тобою і скажу кондукторові...

— Я почекаю Неда, — відповів я. і— Без нього я не можу йти. Якби ви вчора нам не зіпсували все, ми б уже давно виїхали.

— Хто це такий — Нед? — спитав він. Я пояснив. — Отже, ви попри все хочете виставити коня на перегони? Ви самі з Недом? — Я відповів йому. — А де зараз Нед? — Я відповів.— Ходи сюди. Вийдемо бічними дверима.

Нед стояв біля голови мула, а ми опинилися ззаду автомобіля. Мінні таки не було з ними. Може, вона вчора поїхала до Мемфіса разом із Семом та Отісом; може, доскочивши Отіса знову, вона рже не хотіла випускати його з рук, поки не дістане назад свого зуба? Бо я б так і зробив.

— То містер Полімес і тебе врешті запопав?—озвався Нед. — Але^ в чому річ? Нема наручнів твого розміру?

— Замовч! — крикнув я.

— Коли ти збираєшся одвезти його додому, синку? — спитав містер Полімес у Неда.

— Мабуть, сьогодні ввечері, — відповів Нед. Він не був зараз дядечком Ремусом, ані якимось спритником чи дотепником.— Тільки-но збудуся гонів, і зараз же коло цього заходжусь.

— Грошей тобі вистачить?

— Так, сер, — відповів Нед. — Дуже дякую. Після цих гонів у нас усе буде добре.

Він закріпив гальмо на колесі, і ми сіли в бідку. Містер Полімес зупинився, поклавши руку на підпірку. Він сказав:

— Отже, ви справді думаєте сьогодні змагатися з тим Лінскомбовим конем?

— Ми думаємо сьогодні його побити, — відказав Нед.

— Ти цього сподіваєшся, — сказав містер Полімес.

— Я цього певен, — відказав Нед.

— І наскільки ти певен? — запитав містер Полімес.

— Я хотів би мати власних сто доларів, аби на всі закластися, — відказав Нед.

Вони подивились один на одного — і так цілу хвилину. Тоді містер Полімес пустив підпірку, витяг із кишені приношеного гаманця з защіпкою — коли я його побачив, мені здалося, що в моїх очах двоїться, бо цей гаманець був достоту, як Недів, такий самий потертий і приношений і, либонь, довший за мою "верхову" шкарпетку, тож-бо годі було й розібрати, хто кому платить і за що, — розкрив його, дістав два банкноти по одному долару, защіпнув гаманця і простяг гроші Недові.

— Постав їх за мене, — сказав він. — Якщо виграєш, половина виграшу твоя.

Нед узяв банкноти.

— Я поставлю за вас,— відказав він.— І дуже дякую. Сьогодні ввечері я зможу повернути вам половину виграшу — то буде вдвічивтричі більше грошей.

Ми рушили з місця — тобто Нед завернув бідку — і поїхали. Повз автомобіль ми навіть не проїжджали.

— Ти знов плакав,— сказав Нед.— Жокей, у перегонах бере участь, а ще не відучився плакати.

— чЗамовч! —крикнув я.

Він уже знову завертав, ми переїхали через колії, тоді подалися, так би мовити, протилежним боком Майдану,— якби Пошем був настільки великий, щоб мати свій Майдан, — і зупинились перед якоюсь крамничкою,

— Потримай віжки, — сказав Нед, скочив на землю й пішов до крамнички.

Недовго він і був там, вийшов з паперовою торбинкою в руці, сів у бідку, взяв віжки, й ми поїхали вже додому — тобто до дядька Пошема. Вільною рукою Нед видобув із більшої торбинки меншу, в якій були м'ятні цукерки.

— Бери. Я купив і трохи бананів, — як одведемо Вихра знов на те приватне пасовисько над струмком, сядемо та наїмося, і, може, я хоч трохи передрімаю, поки ще не зовсім забув, як воно робиться. Ти тільки покинь журитися за ту дівку, коли вже сказав Бунові, що там мав сказати. Якщо бабі дати хльору, то це їй не шкодить, вона не боїться лупня, як мужик. Воно їй наче байдуже, ото тільки як ти одвернешся, вона хапає праску чи кухонного ножа. Тож лупнем бабу не страхай, що їй там синець під оком чи роздерта губа! Це для неї пусте. А все чому? Тому що синець під оком чи роздерта губа — то найкращий для неї доказ, що вона мужикові до мислі.

Отож-бо ще раз ми з Маквіллі сиділи на своїх пручливих і норовистих конях, що їх стримували наші груми, перед стартом. (Саме так,

пручливих і норовистих, Вихор теж такий: нарешті він зрозумів — принаймні затямив від учора,— що його сподіваються бачити бодай на одній лінії з Акроном при початку перегонів, хоч іще й не збагнув, що сподіваються — мають надію — побачити попереду Акрона в кінці перегонів).

Цього разу останні Недові вказівки були чіткі, ясні й стислі:

— Просто запам'ятай, що я зможу примусити його бігти раз, цього я певен, і зможу примусити двічі, це я вірю.

Тільки той раз, якого я певен, мусимо зберегти на крайню потребу. Отож у цьому першому забігові я хочу, щоб ти зробив так: саме як судді мають крикнути: "Гайда!", ти скажеш собі: "Моє ім'я Нед Вільям Маккаслін" — і тоді це зробиш.

— Що зробиш? — запитав я. і

— Я теж не знаю, — відповів він. — Але Акрон це кінь, а з конем усяке може статись. А ще як на ньому цей чорний хлопець, то й тим паче. Тобі тільки треба стежити й бути напоготові, щоб перед тим, як воно станеться, ти вже сказав собі: "Моє ім'я Нед Вільям Маккаслін", і тоді зробив це, і зробив швидко. Але не дуже переживай. Якщо це не подіє і нічого не станеться, то я чекатиму там, при фініші, а далі вже буде мій клопіт. Бо ж ми певні, що один раз я зможу примусити його бігти.

А потім голос прокричав: "Гайда!", — наші груми приснули стрімголов урізнобіч, і ми рушили (я вже казав, що ми жеребкувалися цим разом, і Маквіллі припала внутрішня стежка). Вірніше, Маквіллі рушив, бо коли він скочив уперед, я — не пам'ятаю, свідомо це вийшло чи інстинктивно — я весь напружився, і першим поривом Вихор урізався у гнуздечку й повід, і аж плече мені шарпнуло й поранену руку. Акрон уже гнав чвалом і був на три корпуси попереду, коли я пустив Вихра

бігти, зберігаючи таку саму відстань поміж нами та Акроном, хоч ми тепер бігли на повну силу, і тут я помітив, як Маквіллі, не повертаючи голови, хутко скосив очі набік, сподіваючись побачити мене десь на рівні свого коліна; потім він ще хвильку галопував далі, поки йому до свідомості дійшло, що нас із Вихром нема збоку. Тоді він обернувся, крутнув головою, щоб глянути назад,— мені й досі впам'ятку, які в нього були білки очей і розтулений рот, — я бачив, як він шалено шарпнув повід, аби придержати Акрона; я щиро вірю, що навіть почув тоді його крик: "А чорт, як ти на гонах, то жени, білий хлопче!"; відстань поміж нами швидко скорочувалась, бо Маквіллі вивертав Акрона вбік, навскоси, аж урешті кінь став бігти мало не під прямим кутом до стежки, наче виповнивши собою цілий трек від одного поруччя до другого, мордою у зовнішній бік, і на момент, на мить, секунду застиг навіть на місці: я певен, що ошелешений Маквіллі подумував, чи й справді йому не гайнути назад, а тоді знову вернутися наперед, уже з Вихром на чолі. Ніякої зумионості, нічого не було — я просто сказав собі подумки: "Моє ім'я Нед Вільям Маккаслін"— і шмагнув Вихра прутом скільки стало сили, і шарпнув йому голову вгору, так що, скочивши у вузину межи внутрішнім поруччям і задом Акрона, ми мусили б черкнути його тіло; пам'ятаю, мені стрілила думка: "Розтрощить мою ногу", і я сидів так, замахнувши знову прутом, сам цілком відособлений, і тільки чекав зацікавлено, коли вже станеться удар, струс, тріск і присне кров'ю, і розтовче кістки, чи що там. Але виявилося місця саме досить, щоб ми проскочили — чи то наша швидкість така була, чи, може, щастя: не моя нога торкнулася поруччя, а Вихрове стегно креснуло Акронів зад, і в цю секунду я знову шмагнув прутом скільки стало сили. Жоден суддя або розпорядник, собачий тренер, мисливець для базару і вбивця, жоден педант і формаліст, хоч би й який прискіпливий та сумлінний, не міг би сказати, що я не свого коня оперіщив; правду кажучи, ми в ту мить становили таку суцільну єдність, що з нас чотирьох тільки сам Акрон знав, кого, власне, вдарено.

І помчали далі. Тобто ми з Вихром. Я не оглядався — я й не міг,— тож мусив зачекати, поки дізнаюся, що там сталось. Мені розказували, що Акрон і не пробував перескочити огорожу: він просто став дибки і якось

так перекинувся через неї, знявши хмару куряви й трісок із потрощених білих дощок; але з ніг він не звалився, геть очманілий, і подався трохи не навпростець на пастівник, розганяючи глядачів з дороги, аж поки врешті Маквіллі зміг завернути його. Розказували, що Маквіллі цим разом спрямував коня навкіс до огорожі, щоб легше йому перескочити назад (вертатись до вилому було вже пізно, ми з Вихром задалеко вперед вирвалися), наче це був мисливський кінь. Проте Акрон не погодився на стрибок і натомість погнав чвалом уздовж поруччя, тільки по той бік, а глядачі верещали і відскакували, мов жаби, коли він торував собі нову стежку чи то пак творив прецедент. Оце тоді почув я його знову. Він, тобто вони, Маквіллі з Акроном, швидко здоганяли нас, хоч і по той бік поруччя; весь трек був тепер для Вихра, і він мчав чудовою сильною ходою, сягнистою і енергійною, тільки все ще не усвідомлював, що треба спішити. На протилежній прямій Акрон, який уже пробіг зайвих щонайменше п'ятдесят ярдів і мав ще стільки ж пробігти попереду, майже наздогнав нас, усе потойбіч зовнішнього поруччя; коли були на останньому повороті першого кругу, я достоту міг бачити, як розпачливо й шалено силкується Маквіллі зробити вибір, з кожною миттю менш реальний: чи одвести Акрона вбік від огорожі й потім повернути його, щоб він через власний-таки вилом ускочив назад на трек, ризикуючи, що кінь відмовиться перестрибувати руйновище, а чи діяти певніше, лишаючись на цьому новому трекові, що його вони вже очистили від усяких перешкод.

Переміг консерватизм (як воно повинно бути і як воно й буває); і знов протилежна пряма (це вже на другому крузі), тоді останній поворот (другого ж таки кругу), і вони, дарма що на довшій, бо зовнішній, кривій, вирвалися наперед. Уже виднів фініш, і Акрон був принаймні на цілий корпус попереду; я, здається, хвильку думав, чи не вдатися до батога, хоча б так, про людське око; гони все тривали, юрба зчинила крик — що й не дивно, адже мало хто з них~ (якщо взагалі хто-небудь) бачив такі гони, щоб двоє коней мчали обабіч огорожі; і знов Акрон біг учвал своєю стежкою, вільною і відкритою перед ним, наче стежка до раю; він був на два корпуси попереду, коли ми з Вихром перетнули лінію фінішу, і вже він (Акрон тобто: йому явно сподобалось

бігти ззовні) переходив у третій круг, коли врешті Маквіллі силою звернув його вбік і на пастівник, де замкнуло їх людське кільце, яке навіть Акронові годі було здолати.

Страшний лемент знявся за нами, крики: "Порушення! Порушення! Ні! Ні! Так! Не зараховувати! Не зараховувати! Ні, правильно! Неправильно! Спитайте суддю! Спитайте Еда! Кажи. Еде!" — і та частина юрби, що її відігнав Акрон від зовнішнього поруччя, тепер вливалася на трек через вилом і приєднувалась до тих, хто на внутрішньому полі. Я шукав очима Неда: мені видалося, наче я його побачив, аж це був Лайк, що підбігав до мене треком. Він узяв Вихра за вудило й з ходу завернув.

— Ходімо, — сказав він. — Поки що досить. Йому треба остудитись. Містер Маккаслін наказав забрати його з треку онде під ті білі акації, де бідка. Там йому буде спокійно, і ми зможемо його витерти.

Але я намагався стримати коня.

— Що сталося? — питав я. — Забіг зарахують? Ми ж виграли, правда? Це ж ми перетяли фініш. Вони лиш зокола пройшли. Слухай, подерж-но коня, я піду подивлюся.

— Не можна, кажу ж тобі. — Лайк уже вів коня трюх-цем. — Містер Маккаслін сказав, щоб ти теж туди не ходив. Він сказав, щоб ми вдвох були при Вихрові й приготували його знову бігти. До наступного забігу менше години, і його нам треба виграти, бо коли цей вважатимуть неправильним, то вже наступний мусимо виграти хоч би кров з носа.

І ми пішли. Лайк підняв дошку з огорожі в кінці треку, й ми виїхали назовні, прямуючи до кількох акацій ярдів за двісті далі; я вже бачив і бідку дядька Пошема, прив'язану до дерева. А із внутрішнього поля, де стояв суддівський по' міст, ще долинали голоси, і мені кортіло вернутись назад і довідатись, що там таке. Одначе Лайк і це передбачив: у бідці

він мав і відра, й губки, й ганчір'я, і навіть бляшанку-на воду, отже, треба було Вихра розсідлати й братись до роботи.

А про те, що скоїлося (і що, власне, коїлося й-далі), дізнавсь я з других рук: найперше мені Лайк розповів, що він бачив перед тим, як Нед послав його до мене, а потім інші — аж поки Нед надійшов. Гамір стояв, крики "проти" й "за" (о так, навіть після того, як він програв у двох гонах, — чи то забігах, чи як там — минулої зими, і програв перший забіг учора, знайшлися люди, котрі ставили на Вихра. Бо я був щеч малий, мені було тільки одинадцять років, і не знав, що нема такого коня, який сам добився до фінішного стов? па, — звісно, коли він ще стояв там на власних ногах, — щоб не знайшовся хтось охочий поставити на нього), часом доходило мало не до бійки, з огляду на складність ситуації, а Нед був в осередді того всього, чемний і спокійний, але затятий і непоступливий, і відбивав усі напади:

— Це не гони. Для гонів треба бодай двоє коней, а одного з цих двох навіть і на треку не було.

На що Нед відповідав:

— Ні, добродію. Правила нічого не згадують про кількість коней. Там говориться щоразу тільки про одного коня: якщо він не зробив порушень, не припиняв бігу, і жокей не злетів з нього, і він перший перетяв лінію фінішу, то він виграв.

Потім інший голос:

— Отже, ти сам довів, що виграв той чорний: він не зробив порушень, тільки ото виломив двадцять футів огорожі, і не зупинявся в бігу,— я-бо сам бачив, як із сотню чоловік вчасно відсахнулися йому з дороги, — ну, а то вже ти й сам бачиш, що лінію фінішу він перетяв на добрих два корпуси попереду гнідого.

На що Нед:

— Ні, добродію. Оця лінія фінішу проходить поперек треку від огорожі до огорожі. Вона не тягнеться аж ген до Міссісіпі. Бо коли б так, то від самого ранку вже хтозна-скільки коней перетяли її, а ми про них і не чули. Ні, добродію. Дуже шкода, що ця огорожа виявилась така тендітна, але ми були занадто заклопотані бігом свого коня, щоб мати час зупинятись і ждати, поки той другий повернеться.

Тут раптом з'явилося троє новоприбульців на сцені, чи принаймні в розповіді про цю сцену; не троє незнайомців, бо одного з них, полковника Лінскомба, всі вони, бувши його сусідами, добре знали. Очевидно, під новоприбульцями тут більше розумілося двох інших, тобто гостей полковни-ков их, городян також, чи то схожих на городян, такого' ж віку, що й полковник Лінскомб, з вигляду людей заможних, теж у куртках і з краватками. І один із них, здається, взяв справу до своїх рук, бо ввійшов у юрбу, що галасувала круг Неда й засмиканих суддів, і промовив:

— Панове, дозвольте мені запропонувати вам вихід. Цей чоловік,— він мав на увазі Неда,— слушно каже, що його кінь біг згідно з правилами і перший перетяв лінію фінішу. Але ж ми всі бачили, що другий кінь біг швидше і вів перед на фініші. Власниками коней є ці два добродії, що стоять позад мене: полковник Лінскомб, ваш сусіда, і містер Ван-Тоск із Мемфіса, зрештою, теж ваш сусіда, як ви переконаєтесь, краще з ним запізнавшись. Вони обоє погодилися, і ваші судді, певне, теж на те пристануть, щоб цей забіг, який тільки-но відбувся, відкласти, як то кажуть банкіри, "на акумуляцію". Ви всі мали справу з банкірами, добровільно, а чи з примусу,— тут, як переповідали, промовець навіть зупинивсь на хвильку, аби слухачі могли зареготати, що й сталося,— і ви знаєте, що нема такої речі в світі, якої банкіри могли б назвати...

— І яка не давала б їм зиску,— докинув чийсь голос, так само нагороджений реготом, в якому взяв участь і власник голосу.

— Акумуляція цим разом означає відкладення. Тобто забіг не скасовується і не перекреслюється, його просто відкладено на певний час. Заклади залишаються, як і були, ніхто не виграв і ніхто не програв, ви можете їх збільшити, можете поставити й на другого коня для гарантії, одне слово, можете робити що завгодно. Ставки на останній забіг залишаються дійсні, і власники коней додають ще по п'ятдесят доларів на кожного коня на останній забіг, і хто там переможе, той буде й тут переможцем. Хто виграє наступний забіг, той виграє всі перегони. Що ви на це скажете?

Це все я — власне, ми обоє з Лайком — почули пізніше. А тим часом ми ще не знали нічого і просто чекали, щоб Нед, чи хтось інший, прийшов або ж послав по нас. Вихра було вже почищено й покрито чапраком, і Лайк проводив його туди-сюди, не даючи йому застоюватись, а я сидів під деревом, знявши з руки "верхову" шкарпетку, щоб просушити перев'язку. Здавалося, цілі години збігали, ціла вічність, а тоді в наступну мить — часу ніби й зовсім не ставало, він увесь так збігався і плющився.

Потім підійшов Нед швидкою ходою. Я казав тобі, як жахливо виглядав він цього ранку, але то було почасти через одяг. Тепер же сорочку він мав білу (більш-менш), і штани теж чисті. Але цим разом суть була не в його одязі, хай би навіть і брудному. Суть була в його обличчі. Він не виглядав так, наче побачив простого й невинного духа,— він виглядав так, наче без ніякого попередження опинився перед самим Страшним Судом, тільки що той Страшний Суд сказав йому: "Заспокойся. Ще маєш тридцять чи сорок хвилин, поки будеш мені потрібен. Приготуйся на ту пору, а поки що не хвилюйся й роби, що там маєш робити". І він ке дав нам ані часини вільної. Він підійшов до бідки, взяв звідти й надів свою чорну куртку, мовлячи до нас:

— Другий забіг відкладено, як то вони сказали, "на акумУляцію". Себто хто програє в останньому, той усе програє. Сідлай-но.

Лайк уже й сам скинув чапрака, і скоро коня осідлали. Тоді я опинився в сідлі, а Нед став біля голови Вихра, тримаючи однією рукою гнуздечку, а другою намацуючи щось у кишені куртки.

— Цей забіг для тебе буде легкий. Вчора ми його трохи спантеличили, а сьогодні ти йому й зовсім баки забив. Тепер уже такими штуками його не візьмеш. Але це пусте, штуки з ним нам уже не потрібні. Цей забіг я беру на себе. Тобі треба тільки втриматись на коні у фініші. Не впасти — оце все, що тобі треба аж до самого кінця. Щоб він був поміж двома поруччями, а ти не впав із нього. Не забувай, чого він тебе навчив у понеділок. Коли будеш на першому крузі, саме як він захоче подумати, де я стояв у понеділок, уперіщ його. Нехай жене, не морочся тим другим конем; байдуже, де він і що робить, тільки про свого думай. Запам'ятав?

— Так,— відповів я.

— Гаразд. Тоді ще одна річ, яку тобі треба зробити. Коли будеш на другому крузі і з останнього повороту виходитимеш на пряму до фінішу, не просто вір, а знай напевне, що Вихрові видко весь трек попереду. Як ти там будеш, то зрозумієш, чому. Але перед, цим не просто собі вір, що він, може, й бачить або що він повинен бачити, але знай напевне, що йому видко весь трек аж до фінішу й далі за ним. Коли той другий кінь буде перед тобою, перетягни Вихра на зовнішній край треку, як треба, щоб йому ніщо не застувало дороги, щоб він бачив і фініш, і далі поза ним. Не бійся, що трохи відстанеш,— головне, аби Вихор міг бачити все попереду себе.— Другу руку він уже витяг з кишені, і Вихор тицьнув ніздрі йому в долоню, а я знову почув той самий слабкий запах, що й на пасовиську дядька Пошема в понеділок — я чи й будь-хто інший мусив би відразу його впізнати, та я б і впізнав, якби хоч трохи мав часу.— Не забудеш?

— Ні,— відповів я.

— Тоді рушай,— сказав він. — Одведи його, Лайку.

— А ти не підеш? — запитав я. '

Лайк узяв коня за гнуздечку, він мусив силою відривати його морду від Недової долоні, аж Нед знову сховав руку до кишені.

— Рушай,— сказав він ще раз.— Ти знаєш, що робити. Лайк вів коня, бо таки й мусив вести: один раз Вихор

навіть спробував крутнутись назад,— добре, що Лайк шарпонув його.

— Удар його легенько,— мовив Лайк.— Нехай собі нагадає, що йому треба робити.

Я послухався, і ось ми з Маквіллі вже втретє стримували своїх громовиків перед лінією старту. Акронів грум ухилився від нагоди ще раз бути збитим з ніг, а що більше охочих не зголошувалося, ані примусом ніхто не йшов, то простягли шмат мотузка від поруччя до поруччя і двоє демократів стали з ним у руках пообабіч, дивлячись один на одного через трек. Цей старт був, мабуть, найкращий проти всіх попередніх. Акрон, якому розтовкти шестидюймову дошку було заіграшки, тепер, природно, не хотів підходити до мотузка ближче, як на шість футів, а Вихор, хоч носом майже торкався того мотузка, стояв непорушно, мов корова, і, здається, виглядав у юрбі Неда. І тут пролунала команда: "Гайда!",— мотузок упав, і в ту саму мить Акрон з Маквіллі вистрелили попри нас, а Маквіллі прокричав, замалим не в вухо мені:

— Тепер побачиш, білий хлопче!

І вони погнали, але тільки на довжину одного корпуса вирвалися вперед, бо відразу ж Вихор покірно підтягся на рівень коліна Маквіллі —

сила, ритм, усе, що хочеш, було в його бігові, одне тільки до нього не дійшло, що це перегони. Але все-таки, як щиро мовити, тоді вперше, відколи я брав участь у цьому змаганні, був його чинником, воно скидалося на перегони: обоє коней бігли, ніби спряжені, тільки один трохи попереду; так ми вийшли на протилежну пряму першого кругу, наші взаємні позиції в русі вперед змінювались і зміщувалися з якоюсь мало не сонною млявістю. Акрон вибивався наперед, аж починало здаватись, що він і справді може відірватися від нас,— тоді Вихор помічав своє відставання і надолужував його. Аж на щось несерйозне це іноді скидалося — я чув голоси декого з-поза поруччя, тих, котрі ще не знали Вихра, що він, мовляв, просто не хоче лишатись так далеко самотою. Обігнули ми останній поворот і вийшли на зворотну пряму першого кругу, і тут, слово честі, Вихор почав шукати очима Неда; слово честі, він навіть заіржав,— ніколи я ще такого не чув, щоб кінь іржав на бігу. Я навіть не знав, що вони таке можуть робити.

Я втяв його скільки стало сили. Він шарпнувся вперед, задрижав, скочив знову; ми вже подарували Маквіллі відстань у два корпуси, тож я втяв його ще раз; ми ввійшли в другий круг, відстаючи на два корпуси, і я мусив тепер вдатись до обшмугляного прута, аж поки Акрон замість Неда посів Вихрову увагу, і він знов надолужив відставання, вийшовши на рівень коліна Маквіллі, цілком покірний, але ані на дюйм далі — цей чудово обладнаний і організований механізм, м'язи якого ніколи не сповіщав мозок, чи то пак мозок якого ніколи не сповіщали його аванпости спостережень і досвіду, що єдина мета і сенс усіх цих шалених зусиль — дістатися кудись першим. Тепер Маквіллі шмагав, тож мені не було потреби,— він не міг ані залишити Вихра позаду, ані відстати від нього; ми пройшли протилежну пряму, тоді знов останній поворот, я все ще на Вихрові, а Вихор усе ще поміж двох поруччів, отож мені лишилось тільки виконати останні Недові вказівки: підтягти коня, вповільнити його біг, подарувати Маквіллі ще раз відстань у цілий корпус, щоб ніщо не застувало Вихрові треку, фінішу й далі поза ним. Він, Вихор, перший побачив Неда. Перше, що я відчув — це карколомний стрибок, порив, немовби він, Вихор, розтяв якусь невидиму перепону чи з прив'язу зірвався. Тоді і я помітив Неда, ярдів за сорок поза фінішем,—

маленького, мізерного й самітного на порожньому треку; блискавкою проминули ми Акрона й занесену руку Маквіллі, тоді на мить побачив я викривлене обличчя Маквіллі, і це все — понад нами блиснула лінія фінішу.

— Ходи, синку,— сказав Нед.— Воно тут, у мене. Він, Вихор, тільки що не скинув мене, зупиняючись і

повертаючись на трекові (Акрон був десь тут-таки, за нами, і, здається, теж пробував зупинитись), і так шалено рвонувся до Неда, закусивши вудила й геть ні на що не вважаючи, що зупинився, аж коли занурив ніздрі Недові в долоню, а я сидів коневі мало не на вухах і хапався за що не попало, пораненою рукою, як і здоровою. /

— Ми виграли! — сказав я,— ні, скрикнув.— Ми виграли! Ми його побили!

— Еге ж, почасти ми це зробили,— мовив Нед.— Надійся на свою зірку, може, з тебе вже вистачить.

Це ж бо були мої перші перегони, які я до того ж і виграв. Тобто справдешні перегони, (на яких були глядачі, дорослі люди, більше їх, ніж я будь-коли за раз бачив, вони дивились, як я вигравав, і (бодай дехто з них) закладалися грішми, що я виграю. Отож не мав я часу приглядатись до його обличчя, прислухатись до його голосу чи слів (чи що він там каже), бо вони, люди, вже перебиралися через поруччя, на самий трек, і підходили до нас, ціле збурене юрмовище пропітнілих капелюхів, сорочок без краваток і облич з ротами, розчахненими від крику.

— Тепер держися,— сказав Нед, але й це мені ще було невтямки,— тільки обличчя й голоси, наче море:

— Оце ти гнав його, хлопче! Оце так дав!

Одначе ми не зупинились, Нед вів Вихра, все приказуючи:

— Пропустіть нас, • панове білі, пропустіть, панове білі,— аж поки дали нам дорогу пройти, але юрба не від-ступалась, а немов хвиля котилася разом з нами до воріт на внутрішнє поле, де чекали судді, і Нед сказав знову:— Тепер держися,— а далі вже нічого не пам'ятаю,— тільки Нед застиг на місці,' тримаючи коня за вудило, а я дивлюсь повз вуха Вихрові на дідуся, що стоїть і спирається злегка на тростину (ту саму, яка з золотою бульбашкою), і на двох інших позад нього, що їх я дуже давно колись десь був знав.

— Хазяїн...— промимрив я.

— Що в тебе з рукою? — спитав він.

— Так, сер,— відповів я.— Хазяїн...

— Ти маєш клопіт,—сказав він.— Я теж.— Голос був зовсім лагідний, зовсім холодний. Ні, він був ніякий.— Зачекаємо, поки повернемось додому,—сказав він. І тоді зник. А ті двоє позад нього — то, як виявилося, Сем і Мінні, що дивилась на мене довго-довго, лице її спокійне, понуре й невтішне, коли це я відчув, що Нед смикає мене за ногу.

— Де той кисет, що я дав тобі на схов учора? — запитав він.— Не загубив?

— А, ось,— відповів я, витягаючи його з кишені.

хш

— Покажи їм,— сказала міс Реба до Мінні. •

Вони сиділи в нашому — тобто Буновому — ні, я хочу сказати: дідусевому — автомобілі: Евербі, й міс Реба, й Мінні, й Сем, і шофер полковника Лінскомба (це був батько Маквіллі; полковник Лінскомб, виявляється, теж мав автомобіль). Вони — шофер, Сем і Мінні — їздили до Гард-віка забрати міс Ребу, Евербі й Буна і привезти назад до Пошема, де міс Реба, Мінні й Сем мали сісти на мемфі-ськии' поїзд. Тільки що Бун не повернувся разом з ними. Він знову засів у тюрму, вже втретє, і вони зупинилися біля садиби полковника Лінскомба розповісти про це дідусеві. Міс Реба не хотіла заходити до будинку і розповідала, сидячи в машині, а дідусь, полковник Лінскомб і я стояли поряд; розповідала вона про Буна й Буча.

— Іще дорогою туди, як ми сиділи в автомобілі, справа була кепська. Але бодай ми мали другого помічника шерифа, вже не кажучи про цього низенького старого констебля — він хоч і не показний, але, скажу я вам, так легко його круг пальця не обведеш. Коли ми приїхали до Гард-віка, їм бодай стало глузду замкнути їх у різні камери. Біда лише, що вони не зуміли замкнути рота цьому новому приятелеві Коррі...— і зупинилась. Мені теж не хотілося дивитись на Евербі — здорову дівчину, занадто здорову, щоб із нею траплялися такі дрібниці, як от роздряпана губа або підбите око, хоч, може, вона цього й воліла, бо не могла задовольнитись тільки одним; вона сиділа там, мусила сидіти, не мавши куди йти і навіть не можучи висісти, і з того місця, де я стояв, мені було видно, як повільно й болісно лице її паленіло.— Пробач мені, голубонько; забудь, що я сказала,— вдалася до неї міс Реба.—г— Так де це я?..

— Ви розповідали, що Бун накоїв цим разом,— підказав дідусь. ^

— Ага, — мовила міс Реба. — ...Позамикали їх у різні камери обабіч коридора, а Коррі й мене саме забирали — авжеж, до нас ставились порядно, зовсім як до дам, — у кімнату наглядачевої дружини, де ми мали перебути якийсь час, коли це той, як його там, Буч, устряв та й каже: "Ну, одна річ уже певна: ми з Ласуном втратили трохи крові й шкіри, та й пару сорочок, але хоч цих, — даруйте на слові,— зауважила міс Реба,— мемфіських повій викурили з вулиці". Тут Бун і загатив у ті

сталеві двері,— тільки вони не забули їх замкнути, тож думалося б, що це його поволі заспокоїть, — знаєте, як ото трохи посидиш там та подивишся на ті двері... В усякому разі, ми так думали. А потім, коли приїхав Сем з належними паперами, чи що воно там було — за що я дуже вам вдячна, — звернулась мі£ Реба до дідуся. — Я не знаю, в скільки це вам обійшлося, (але якщо ви надішлете мені рахунок додому, я вже про нього не забуду. Бун знає мою адресу і знає мене.

— Дякую, — відказав дідусь. — Якщо дійде до грошей, я сповіщу вас. Але що сталося з Буном? Ви мені ще не сказали.

— Ага. Першим вони відімкнули того, як його там; то була їхня помилка, бо не встигли вони ключа витягти з Бу-нового замка, як Бун вискочив з камери й збив з ніг...

— Буча, — вихопилось у мене.

— Буча, — мовила міс Реба. — Добре йому загилив, повалив під ноги і вже сидів на ньому верхи, поки ті прийшли до тями. Тож вони не дали Бунові й передихнути — тільки й того, що пробіг він коридором туди й назад, і вже знов сидів у камері, яку вони замкнули, так і не витягши ключа з замка. То хоч би там як, а можете його похвалити. — Тут вона примовкла.

— За віщо? — спитав я.

— Що ти кажеш? —перепитала вона.

— Що він такого зробив, щоб його хвалити? Ви нам цього не сказали. Що він зробив?

— Ти гадаєш, якщо він спробував цьому...

— Бучеві, — підказав я.

— ...Бучеві скрутити в'язи, коли сам ще й з тюрми не вийшов, то це пусте? — запитала міс Реба.

— Він повинен був це зробити,— сказав я.

— А хай йому біс! — вигукнула міс Реба.— Рушаймо вже, бо спізнимось на цей поїзд. Так, будь ласка, не забудьте прислати рахунок, — обернулася вона до дідуся.

— Постривайте, зайдіть-но в дім,— мовив полковник Лінскомб.— Вечеря вже майже готова. Ви зможете поїхати нічним поїздом.

— Дуже вам вдячна," але не можу,— відказала міс Реба.— Хоч^ би як довго ваша дружина перебувала в Мон-тіглі, колись вона повернеться додому й вам доведеться пояснювати...

— Дурниці,— сказав полковник Лінскомб.— У своєму домі я хазяїн.

— Сподіваюся, що й далі ним будете,— мовила міс Реба.— Ага,— це вже до Мінні,— покажи ж їм.

Вона, Мінні, усміхнулася не до всіх нас,— вона усміхнулася до мене. То було прегарне видовище — добірний, рівненький і незрівнянний порцеляновий шерег, вишикуваний півколом, щоб приголубити, мало не пристрасно, віднайденого золотого зуба, що здавався більшим за будь-яких трьох своїх натуральних білих колег, разом узятих. Тоді вона знову стулила губи, стримана, спокійна, ізнов незворушна, ізнов невразлива — в такій мірі, як наше тендітне плетиво кісток, м'яса і випадковостей взагалі може претендувати на Невразливість.

— Ну, все,— сказала міс Реба. •

Батько Маквіллі крутнув корбою і сів за кермо. Автомобіль рушив. Дідусь і полковник Лінскомб повернулися й пішли до будинку, я теж

намірився йти, коли це загув автомобільний ріжок, неголосно, тільки раз, .і я обернувся. Автомобіль зупинився,— біля нього стояв Сем, махаючи мені рукою.

— Іди сюди,— сказав він.— Міс Реба хоче тебе бачити на хвилинку.— Він дивився на мене, поки я підходив.— Чого ви з Недом не сказали мені, що кінь і справді бігтиме? — спитав він.

— Я думав, ви це знаєте,— відказав я.— Я думав, що задля цього ми сюди й приїхали .

— А певно, певно,— притакнув він.— Нед мені казав. Ти мені казав. Усі казали. Тільки чого ніхто не переконав мене в цьому? О, звісно, навмання я ніколи не полізу. Але якби мені такий твердий дух, як у міс Реби, то я, може, відшкодував би й той багажний вагон. На,— він простяг мені цупкий жмут монет і банкнотів.— Це Недові. Перекажи йому, коли він ще раз знайде коня, що не хоче бігти, то нехай не їде, щоб мене кликати, нехай одразу шле телеграму.

Міс Реба вихилялася з машини, тверда лицем і вродлива. Евербі сиділа поряд неї непорушно, але все ж була вона занадто здорова, щоб її не помітити. Міс Реба сказала:

— Я не думала, що зачеплюся тут за в'язницю. Правда, може, я й того не думала, що все гладко піде. В усякому разі, Сем поставив і для мене. Я поставила півсотні для містера Бінфорда і п'ять для Мінні. Сем одержав три за два. Я — тобто ми — хочемо порівну з тобою поділитись. Тільки через оцю несподівану поїздку сьогодні вранці я не маю досить готівки...

— Не треба мені цих грошей,— сказав я.

— Я так і знала, що ти це скажеш,— зауважила вона.г+-Тож я попросила Сема поставити п'ять доларів і для тебе. Маєш, отже, сім з половиною. На ось,— вона простягнула РУКУ.

•' • ■— Не треба мені цих грошей,— повторив я.

— А що, не казав я? — озвався Сем.

— Це тому, що вони виграні?—спитала вона.— Ти це теж обіцяв?

Я не обіцяв. Може, мама про азартну гру й не подумала. Та мені зовсім і не треба було комусь таке обіцяти. Тільки я не знав, як це їй пояснити, коли воно й мені самому було не дуже ясно: що я робив це не заради грошей, що гроші тут мене найменше обходили, що як ми вже вплуталися в цю справу, я мусив іти далі, мусив довести її до кінця, обоє ми з Недом, хоча б навіть усі інші зреклися: виглядало так, наче тільки примусивши .Вихра бігти, примусивши його виграти, могли ми виправдати (не уникнути наслідків, а лише виправдати) те, що сталося перед цим. Не мав я надії зробити безневинним самий початок — тобто те, що ми з Буном цілком свідомо і спираючись на свободу власної волі вчинили там, у Джефферсоні, чотири дні тому—але хоча б не відступатися, не викручуватися, хоча б довести до кінця, що самі ж і почали. Але я не знав, як це все сказати. Тож я сказав:

— Ні. Не треба мені цих грошей.

— їдьмо вже,— втрутився Сем.— Візьми їх, щоб ми могли їхати. Ми повинні встигнути на цей поїзд. Віддаси їх Недові чи, може, тому старому, котрий дав тобі притулок сю ніч. Вони знатимуть, що з ними робити.

Отож я взяв гроші; тепер я мав уже два жмути, більший і цей, менший. А Евербі сиділа все так само тихо й непорушно, руки поклавши

на коліна, здорова, занадто здорова, щоб із нею траплялися такі дрібниці.

— То хоч погладь її по голові,— мовив Сем.— Нед же не вчив тебе бити собак.

— Він би й сам не вдарив,— сказала міс Реба.— Тільки глянь на нього! Боже, ну й мужики ви! І йому лиш одинадцять років. На одного більше — що воно в чорта важить? Хіба ж вона від самої неділі не доводить вам, що з цим покінчила? Якби ти пиляв колоди так довго, як вона, що тобі там, у чорта, завадило б на одну колоду більше, коли ти вже закрив крамничку й навіть вивіску зняв?

Отож я перейшов на другий бік машини. Вона сиділа все так само непорушно, занадто дужа, як на такі дрібниці, і занадто здорова, щоб на ній лишала помітні сліди усяка мізерія та ницість, як от пташиний послід на дошці оголошень чи на турецькому барабані. Вона просто сиділа, занадто здорова, щоб навіть зіщулитись, засоромлена (Нед таки мав рацію), губи в неї трохи припухли, а найбільше підбите око: навіть— звичайний синець на ній мусив здаватись більшим, помітнішим, неприхованішим, аніж на будь-кому іншому.

— Все гаразд,— сказав я.

— Я думала, що так мушу,— сказала вона.— Я не знайшла іншої ради.

— Бачиш?—сказала міс. Реба.— Як воно легко? Можеш далі не казати, ми й так віримо. Кожен хирлявий паплюж-ник, поки ще не дотяг до семи десятків, зможе переконати жінку, що іншої ради нема.

— Ви змушені були,— сказав я. — Ми дістали Вихра назад саме вчасно, щоб почати перегони. Тепер те все минуло. Краще вам уже їхати, а то спізнитесь на поїзд.

— Ай правда,— сказала міс Реба.— Бо ж їй ще й вечерю готувати. Ти ще не чув цього, це сюрприз. Адже вона не їде назад до Мемфіса. Вона зрікається не тільки ремесла спокуси, а й самої спокуси — коли, звісно, правду кажуть, що в такому місці, як Пошем, нема жодної спокуси, тільки природні людські жадання й апетити. Вона дістала роботу в По-шемі, в того констебля — буде прати, куховарити, тягати його жінку з ліжка й у ліжко, обмивати. Отож не муситиме вже ділитись ані своїм заробітком, ані тілом з першим-ліп-шим бляхманом, їй досить буде прикритися кавником чи за-кіптюженою каструлею. їдьмо,— мовила вона до Сема.— Навіть ти не зможеш примусити цей. поїзд, щоб чекав нас.

І вони поїхали. Я повернувся й рушив назад, до будинку. То була велика садиба: будинок з колонами й портиком, англійський сад, стайні (в одній з яких приміщено Вихра), возівні й те, що колись називалося виселком для невільників,— одне слово, давній Пошем, усе, що збереглося від плантації того чоловіка, тієї родини, що дали своє ім'я містечкові, й околиці, й декому з поселенців, як от дядькові Пошемові Гуду.

Сонце вже зайшло, скоро й день мине. І тоді вперше я збагнув, що нарешті все минуло, все скінчилося: всі чотири дні змагань, шарпанини, викрутів, брехень і тривог; було вже по всьому, за винятком розплати. Дідусь, полковник Лінскомб і містер Ван-Тоск десь, певно, в домі випивають пунш перед вечерею; дзвінка на вечерю чекати ще було, мабуть, із півгодини, тож я крутнувся і понад кущами троянд обійшов будинок. І там, звісно, на сходинках задньої веранди сидів Нед.

— На ось,— сказав я, простягаючи більший жмут із грішми.— Сем сказав, що це твої.

Нед узяв гроші.

— Ти не рахуватимеш? — здивувався я.

■— Він же, либонь, рахував їх,— відказав Нед.

Я дістав з кишені менший жмут. Нед подивився на нього.

— Це теж він тобі дав?

— Ні, це міс Реба. Вона ставила для мене.

— Це азартні гроші,— сказав Нед.— Ти ще замалий мати діло з азартними грішми. Воно й ніхто не досить дорослий на таке, але ти то запевне.

І йому теж я не міг цього сказати. Тоді я збагнув, що він, уже хто-хто, але він, Нед, мусив би й без слів розуміти. І ту саму мить він потвердив мої думки.

— Бо ми не заради грошей те робили,— сказав він.

— То ти своїх теж не візьмеш?

— Ні, візьму,— відказав він.— Для мене вже запізно. Але для тебе ще ні. І я хочу дати тобі таку змогу, хай навіть і тим, що позбавлю тере змоги.

— Сем сказав, що я можу віддати їх дядькові Пошему. Тільки він теж азартних грошей не візьме, правда?

— Ти таки хочеш це зробити?

— Так,— відповів я.

— Гаразд,— сказав Нед. і Він узяв і ці гроші, видобув свого гаманця з защіпкою й

поклав туди обидва жмути; смеркло вже майже зовсім, але дзвінок на вечерю я мусив би тут розчути.

— Як ти дістав назад того зуба? — спитав я.

— То не я,— відказав він.— То Лайк. Ще того ранку, як я приїхав тебе забирати з готелю. І без ніякої мороки. Гончаки вже раз були загнали Свистюка на дерево, тож Лайк думав спершу й собі так зробити: нацькувати псів, щоб він виліз на дерево, і не відпускати їх, аж поки він скине того зуба,— покладе його в шапку абощо. Але, казав Лайк, йому все не давала спокою думка, що Свистюк так свинувато поставився до коней, власне, до Вихра. А що того дня Вихор мав бігти в гонах, Лайк вирішив узяти одного з мулів. Він казав, що Свистюк погрозився йому старим куцим ножиком, та Лайк відняв його й затримає в себе, поки не випаде нагода кому віддати.

Нед зупинився. Вигляд його все ще був незавидний. Він же й досі не виспався. А проте, може, це таки полегкість — спіткати врешті свою долю і знати напевне момент, від якого почнеться клопіт?

— Ну? — спитав я.— І що?

— Я ж сказав тобі. То все мул.

— Але як? — спитав я.

— Лайк посадив Свистюка верхи без гнуздечки й сідла, зв'язав йому ноги попід черевом мула і сказав, що скоро-но Свистюк вкладе того зуба в шапку, а шапку кине на землю, то він мула зупинить. Тоді легенько підстьобнув мула, і ще той не встиг пройти першого круга по двору, як Свистюк уже кинув шапку, щоправда, цим разом порожню. Отож Лайк віддав йому шапку назад і ще раз підстьобнув мула, і тоді,' каже Лайк, він же зовсім забув, що цей мул такий, що через тини скаче, аж ураз мул перехопився через чотирифутову огорожу з колючого дроту й так

дременув, що Лайк подумав, чи не до самого Посема він домчить Свистюка. Але мул далеко не пішов, завернув і назад перескочив через огорожу, тож як удруге Свистюк кинув шапку, в ній уже був зуб. Тільки, про мене, він міг би цього зуба й не віддавати. Вона-бо також поїхала до Мемфіса, еге ж? ,

— Поїхала,— відповів я.

— Так я й гадав. Певно, вона знає не згірш за мене, що тепер не скоро Мемфіс побачить нас із Буном Хогенбеком. А коли Бун знов у тюрмі, то й Джефферсон у Міссісіпі нас сьогодні не побачить.

Щодо мене — то я не знав, чи це так, і раптом відчув, що й не хочу знати; я не тільки не хотів знову щось вибирати, щось вирішувати — я не хотів навіть знати того вибору й рішення, що робляться за мене, хіба коли муситиму стати перед ними лице в лице.

А потім ззаду підійшов до дверей батько Маквіллі, сам у білій куртці — він теж належав до служби. Щоправда, ніякого дзвінка я Не чув. Я вже помився (переодягся також: дідусь привіз мою валізку і навіть черевики мені на змійку), отож служник провів мене до їдальні, і я вже був там, коли ввійшли дідусь, містер Ван-Тоск і полковник Лінскомб, а обік полковника ступав старий жирний сетер-левелін. Поки полковник Лінскомб проказав молитву, ми постояли. Тоді всі посідали, старий сетер біля полковникового стільця, і почали їсти, а услуговував нам не тільки батько Маквіллі, а й покоївка у формі, що міняла посуд. Я вже з усім покінчив, не вибирав нічого й не вирішував. Над десертом я мало не заснув, коли це дідусь сказав:

— Ну що ж, панове, почнемо?

— Перейдім до кабінету,— запропонував полковник Лінскомб.

То. була найкраща кімната, що я будь-коли бачив. Ото б дідусеві таку! Полковник Лінскомб теж був юрист, тим-то в кабінеті стояли полички з юридичними книжками, але тут були також і праці з сільського господарства та конярства, стояла скляна вітрина із складаними вудками та рушницями,

були стільці, канапа, перед каміном — килимок для сетера, на стінах малюнки коней та жокеїв з трояндовими вінками й датами перемог, на поличці каміна бронзова статуетка Мана-саса (досі я не знав, що це полковник Лінскомб був його власником), стояв спеціальний столик з великою книжкою, де записувалося різні дані про полковникових коней, ще один столик з коробкою сигар, карафкою, глечиком для води, цукерницею і склянками, а французьке вікно з кабінету виходило на веранду над трояндовим садком, аж пахощі троянд, і жимолості також, можна було вдихати в самому домі, і долинав спів пересмішника десь ізнадвору.

Тоді служник привів Неда й у кутку біля каміна поставив для нього стільця, і вони — ми — посідали, полковник Лінскомб у білому полотняному костюмі, містер Ван-Тоск у такому вбранні, яке носять у Чікаго (де він жив перед тим, як відвідав Мемфіс, і вподобав його, і купив шмат землі, щоб вирощувати, розводити й тренувати перегонових коней, і дав Бобо Бічемові роботу п'ять чи шість років тому), І ДІ-. дусь у сірому по-конфедератськи костюмі, ним успадкованому (я маю на увазі сірий конфедератський колір, а не власне костюм, бо сам дідусь не воював: він мав тоді лише чотирнадцять років і був єдиною дитиною в сім'ї, тож зоставався з матір'ю в Кароліні, коли його батько служив прапорщикому Вейда Гемптона * до того моменту, як пікет Фіц-Джона Портера* застрелив його в сідлі під час переправи вбрід через річку Шікагоміні другого ранку після битви при Гейнз-Мілі *. Дідусь лишався з матір'ю аж до її смерті в

ос-

*

1864 році і лишався там далі, аж поки генерал Шерман __

таточно випровадив його з Кароліни 1865 року і він приїхав до Міссісіпі шукати нащадків далекого свого родича на прізвище Маккаслін,— він із цим родичем мали навіть однакові імена: Лусьєс Квінтес Керазерс,— і знайшов одного з них в особі правнучки того родича, Сари Едмондс, і в 1869 році одружився з нею).

— Ну,— сказав дідусь Недові,— починай спочатку.

— Стривайте,— озвався полковник Лінскомб. Він нахилився, налив у склянку віскі й простяг її Недові.— Бери,— сказав він.

— Дуже дякую,— відказав Нед, але не випив. Склянку він поставив на поличку каміна й сів знову. Він і перед цим не дивився дідусеві в лице, не дивився й зараз. Він просто чекав.

— Ну,— сказав дідусь.

— Випий,— озвався полковник Лінскомб.— Це тобі може придатись.

16 В Фохснс? ^

Тож Нед узяв склянку и одним духом її спорожнив, усе ще не дивлячись на дідуся.

— Ну,— сказав дідусь.— Починай...

— Стривайте,— перепинив його містер Ван-Тоск.— Як це ти примусив цього коня бігти?

Нед сидів зовсім непорушно, порожня склянка застигла йому в руці, а ми дивились на нього й чекали. Врешті він озвався, у перший раз оце звертаючись до дідуся:

— Ці білі добродії вибачать мені, якщо я перемовлю з вами приватно?

— Про що це? — спитав дідусь.

— Ви дізнаєтесь,— сказав Нед.— А коли вирішите, що панове теж повинні це знати, то скажете їм.

Дідусь підвівся.

— Ви нас вибачите? — мовив він' до всіх і ступив до дверей у коридор.

— А чом не на веранду? — запропонував полковник Лінскомб.— Там якраз темно, краще й для змови, й для сповіді.

Отож ми пішли туди. Тобто я теж підвівся. Дідусь ізнов зупинився. Він звернувся до Неда:

— А як з Лусьєсом?

— Він до цього теж причетний,— відказав Нед.— Кожен має право знати, в чому його вигоди.

Ми вийшли на веранду, в темряву й пахощі троянд та жимолості, і почули не тільки пересмішника неподалік на дереві, а й двох дремлюг і, як завше вечорами в Міссісіпі — в Теннессі, як на те, майже так само — звідкілясь чувся собачин гавкіт.

— Це була сурдина,— тихо сказав Нед.

— Не бреши мені,— відказав дідусь.— Коні не їдять сардин.

— А цей їсть. Ви ж самі там були й бачили. Ми з Лусьєсом випробували його наперед. Але мені не треба було й випробовувати. Тільки-но я скинув на нього оком у неділю, як відразу побачив, що його розум такої ж масті, як і в мого мула.

— А-а,— мовив дідусь.— Так от чим ви з Морі підостро-жували того мула.

— Ні, сер, містер Морі про те навіть не знав. Ніхто про те не знав, крім нас двох, мене й мула. І оцей кінь такий самий. Коли він сьогодні надвечір біг останній круг, я чекав його з сурдиною, і він знав це.

Ми повернулися в дім. Усі дивились на нас.

— Справді,— мовив дідусь.— Але це родинна таємниця. Якщо доведеться, я не критимусь з нею. Чи дозволите ви мені бути суддею при цій умові? Звичайно, Ван-Тоск перший може на неї претендувати. '

— Тоді мені лишається або купити Неда, або продати вам Гнідаша,— зауважив містер Ван-Тоск.— Але чи не почекати з цим усім, поки повернеться Хогенбек, теж ваш підлеглий?

— Ви не знаєте, що він за один, той Хогенбек,— відказав дідусь.— Він пригнав мій автомобіль до Мемфіса. Коли я завтра заберу його з тюрми, він одведе його назад у Джефферсон. Поміж цими двома моментами що він є, що його нема,— однаково.

Цим разом дідусеві навіть не треба було говорити Недові, щоб той починав.

— Бобо сплутався з одним білим чоловіком,— мовив Нед.

Тепер уже містер Ван-Тоск сказав: "А-а". Ось так почали ми про все дізнаватись: від Неда й від містера Ван-Тоска. Бо містер Ван-Тоск був сторонній, чужинець, котрий прожив у нашому краю не досить довго, щоб зрозуміти, до чого може призвести молодого негра-селюка, що, зроду не бувавши далеко від дому, приїхав у велике місто заробити більше грошей та зажити розваг за свою працю, до чого може його призвести знайомство з білим пройдисвітом. Імовірно, то було картярство, бодай спочатку; мабуть, найперше вони зійшлися на картах. А далі то вже було щось більше за картярство; навіть Нед, здається, не знав докладно, що саме; або, може, й знав, але воно належало до світу білих людей. В усякому разі, Нед казав, що дійшло вже до такого — загальна сума становила сто двадцять вісім доларів,— аж той білий чоловік переконав Бобо, що коли власті про все довідаються і він полетить з роботи у містера Ван-Тоска, то це буде ще найменший його, Бобо, клопіт; власне, він утовкмачив Бобо в голову, що справжній його клопіт почнеться лиш тоді, коли він уже не матиме білого, щоб його боронив. Нарешті становище стало таке розпачливе, криза така небезпечна, що Бобо пішов до містера Ван-Тоска й попросив у*нього сто двадцять вісім доларів і дістав відповідь, якої, певно, й сподівався від хазяїна, котрий був не тільки білий і чужинець, але ще й чоловік статечний, і котрий вийшов з того віку, коли пам'ятаєш про юнацькі пристрасті та скрути; тобто відповідь: "Ні". Це було торік восени.

— Пригадую,— втрутився містер Ван-Тоск,— я сказав йому, щоб більше мені на очі не заявлявся. Я думав, що він уже звіявся.

Ти розумієш, що я маю на увазі? Він, містер Ван-Тоск, був зичливий чоловік. Але він був чужинець. А тоді Бобо, втративши останню надію, на яку він, зрештою, не дуже й покладався, "дістав", кажучи його власним словом (але як саме — Нед цього не знав,— хоч, може, й знав; а може, Боб "дістав" у такий спосіб, що його не відкривають навіть людині тієї самої раси, навіть родичеві), п'ятнадцять доларів, дав їх отому білому і одержав натомість те, чого й можна було сподіватись і чого Бобо сам, певно, сподівався. Але що інше міг він зробити, куди ще

вдатися? Отож почалися нові погрози, нові нагніти, коли він довів, що може роздобутись на гроші, як дуже припече.

— Але чого ж він не звернувся до мене? — здивувався містер Ван-Тоск.

— Він звертався,— відказав Нед.— Ви відповіли йому: "Ні".— Всі сиділи, ані ворухнувшись.— Ви білий чоловік,— лагідно сказав Нед.— Бобо — чорний хлопець.

— Тоді чому він не вдався до мене? — озвався дідусь.— Чому він не повернувся туди, звідки йому й не треба було виїздити, а пішов красти коні?

— А що б ви зробили, якби він захеканий приїхав до вас із Мемфіса й сказав: "Не питайте мене нічого, тільки дайте сотню з.гаком доларів і я поїду назад до Мемфіса, й від першої ж суботи почну сплачувати вам борг?

— Він міг би сказати мені причину,— промовив дідусь.— Адже я теж Маккаслін.

— Але ви й білий,— зауважив Нед.

— Кажи далі,— мовив дідусь.

Отож Бобо побачив, що п'ятнадцять доларів, в яких він думав знайти порятунок, насправді тільки призвели його до руїни. Тепер, як свідчив Нед, демон Бобо й зовсім не давав йому вільної хвилини. Може, той білий почав боятись, що таке розплачування по краплині, по кілька доларів за раз, розтягнеться хтозна на який час; або, може, він того стерігся, щоб Бобо з переляку й розпачу,— та ще з уродженої негритянської нездалості, як казав той білий,— не скоїв якоїсь дурниці чи й злочину, що підірвало б геть усе. В усякому разі, саме тоді він, той

білий, почав намовляти Бобо одним заходом збутись усього — і боргу, й кредитора, й клопоту. Попервах він мав на думці, щоб Бобо підчистив комору містера Ван-Тоска, щоб він навантажив на воза, бричку, чи що там буде скільки мога сідел, гнуздечок та упряжі і дав драла; Бобо, звичайно, запідозрять одразу, але білий тим часом буде вже в безпеці; і коли Бобо виявиться досить спритним — на що навіть у нього мусить вистачити клепки,— то він матиме перед собою цілі Сполучені Штати, щоб напитати десь роботи. Проте (казав Нед) навіть білий облишив цей замір: він то мав би на світанку цілого воза чи бричку, навантажену упряжжю, хоч і без коня, але він потребував би ще багато днів, щоб , усе те одно по одному збути.

Тоді спав їм на думку кінь: якби замість тої купи роз'єднаних шкуратків на бричці чи возі та була одна цілість, що її можна б продати за гурт, а коли білий діятиме досить спритно і не дорожитиметься, то й без загайки. Отож саме білий, а не Бобо, вірив, що Бобо збирається вкрасти для нього коня. Тільки ж Бобо знав, що як він не вкраде коня, з наступним понеділком прийде йому кінець — і роботі, й волі, й усьому (криза сягла вершини в минулу суботу, якраз того дня, коли Бун і я — і Нед — виїхали автомобілем із Джефферсона). О тій порі коня містера Ван-Тоска так легко було вкрасти, наче все зумисне хтось підладив, тим-то й криза стала така пекуча. Йдеться, ясна річ, про Вихра (тобто Гнідаша), котрий тоді перебував на відстані менш як півмилі в стайні, де тримали коней на продаж. Бобо, що всі знали, був конюхом у містера Ван-Тоска (до тієї стайні сам Бобо якраз і одвів коня), отже, він міг спокійнісінько кожної хвилини піти туди й забрати коня, маючи тільки й клопоту, що накласти на нього повіддя. Саме собою це ще було нічого. Клопіт полягав в іншому — що білий знав усе про коня: що його — вирощувано й треновано до перегонів, і що він не хоче бігати, і що, отже, містер Ван-Тоск і містер Клеп, тренер, поганої про нього думки, через що коня й віддано на продаж першому ж покупцеві, який на нього зохотиться; а це означало, що якби Бобо пішов і забрав коня з тієї стайні, ніхто про це, мабуть, і не доповів би містерові Ван-Тоску, хіба що він би сам ненароком запитав; кінець кінцем усе це означало, що до завтрашнього (понеділкового) ранку Бобо мусить на щось наважитись.

Оце така була ситуація, коли Нед у неділю з полудня залишив нас перед будинком міс Реби і звернув на Біл-стріт, де в першому ж потайному шинку знайшов Бобо, що пробував застрашити свою долю пляшкою віскі.

Дідусь мовивг

— Отож це так було. Тепер я починаю розуміти. Негритянська субота, вечір. Бобо вже п'яний, а в тебе язик пересох від самого Джефферсона, і ледве ти добувся до першого шинку...— Тут він урвав себе й мало не скочив:— Стривай. Не так навіть. Бо то ж і не субота. Ви приїхали до Мемфіса в неділю надвечір.

А Нед усе сидів, зовсім непорушно, з порожньою склянкою в руці. Він сказав:

— У нас, чорних, суботній вечір переходить у неділю.

— І далі в понеділковий ранок,— докинув полковник Лінскомб.— Ти просинаєшся в понеділок уранці, голова тріщить з похмілля, сам брудний і в брудній буцегарні, і лежиш, поки прийде котрийсь білий і забере тебе просто на бавовникове поле чи там ще куди й приставить до роботи, не давши тобі часу й поснідати. І тоді цілий день оте все потом виходить із тебе, і хіба аж на заході дня ти відживаєш надією; і так другого дня, і третього, й четвертого, аж поки знов субота, і ти кидаєш плуга чи мотику, й поспішаєш назад, щоб на понеділок уранці знов опинитись у тій самій смердючій буцегарні. Чому ви це робите? Не розумію.

— Ви й не можете зрозуміти,— відказав Нед.— Ви не того кольору. Коли б ви побули чорним один суботній вечір, ви б нізащо в світі не захотіли знову стати білим.

— Ну гаразд,— мовив дідусь.— Кажи далі.

Отож Бобо розповів Недові про свою замороку: менше як за півмилі стоїть кінь, власне,. сам проситься, щоб його вкрали; і той білий чоловік знає це й поставив Бобо ультиматум за кілька годин усе зробити...

— Гаразд,— урвав його дідусь.— Але де ж мій автомобіль?

— Ми вже підходимо до нього,— відказав Нед. Вони — він і Бобо — пішли до стайні подивитись на коня.— І тільки-но я побачив його, як одразу пригадався мені той мій мул.—Бобо, як і я, був занадто молодий, щоб того мула пам'ятати; але він, як і я, виріс на легенді про нього.— Отож ми вирішили піти до того білого чоловіка і сказати, що з певної причини Бобо не може вкрасти йому коня зі стайні, як перше думав, і що натомість ми можемо дати йому автомобіля... Але-бо стривайте,— Нед хутко звернувся до дідуся.— Ми ж знали не гірше за вас, що автомобілеві нічого не станеться,— бодай поки ми скінчимо. Може, років за тридцять, за сорок можна буде стати в Джефферсоні десь на перехресті й до захід сонця налічити десяток автомобілів, але тепер ще пі. Може, тоді й не штука буде вкрасти автомобіля і знайти покупця на нього, котрий не морочив би вам голови, як, та хто, та звідки. Але тепер то ще ні. Тож чоловікові з таким виглядом, як у нього (я його ніколи не бачив), роз'їжджати автомобілем з надією спродати його швидко й потай було б не легше, як і спробувати продати слона швидко й потай. Вам же не становило ніякого клопоту знайти, де він, та відібрати його, тільки-но ви з містером Ван-Тоском за це взялися, еге ж?

— Кажи далі,— мовив дідусь. і Нед так і зробив.

— Тоді той білий чоловік запитав би: який автомобіль? І Бобо дав би мені'відповісти. А тоді той білий чоловік, може, запитав би, до чого тут я. Бобо тоді сказав би йому, що мені треба цього коня, бо я вже домовився про перегони у вівторок, і що коли той білий чоловік хоче, він може також туди поїхати й виграти в три й чотири рази більше, ніж той борг у сто тридцять доларів, і тоді він може собі не морочитися з автомобілем, як йому не треба. Бо ж він, певно, такий чоловік, що бував у бувальцях і знав, що легко спродати, а з чим буде рахуба, коли так

його заскочать. Отак ми думали зробити, якби ви не приїхали й не зіпсували все: хай би той білий чоловік подивився на перший забіг, просто так, не закладаючись, на що б він, мабуть, пристав; він побачив би, що Вихор програв, як і попередні рази, про що той білий чоловік доти б уже довідався; тоді ми б сказали: "Нічого, ось лише почекайте другого забігу",— і поставили б коня проти автомобіля, не потребуючи йому нагадувати, що коли Вихор цим разом програє, кінь теж стане його власністю.— Вони — дідусь, полковник Лінскомб і містер Ван-Тоск — подивились на Неда.— А тоді —ви приїхали й зіпсували все,— докінчив Нед.

— Ага,— промовив містер Ван-Тоск.— Отже, все це, щоб порятувати Бобо. А якби ти не примусив Гнідаша бігти і його теж програв? Як тоді з Бобо?

— Я примусив його. Ви ж бачили.

— Так то так, але от припустімо, що ти не зміг би? Що тоді?

— То вже був би клопіт Бобо,— відказав Нед.— Це ж не я нараяв йому змінити бавовнярську ферму в Міссісіпі на картярство й різні фиглі в Мемфісі.

— Але ж, здається, містер Пріст сказав, що він твій брат у перших,— зауважив містер Ван-Тоск.

— Кожен має в рідні такого, хто не багатший розумом за Бобо.4

— Мг,— промовив містер Ван-Тоск.

— Випиймо пуншу,— жваво сказав полковник Лінскомб. Він підвівся,' приготував напій і подав кожному.— Ти теж,— звернувся він до Неда.

Нед простягнув склянку, і полковник Лінскомб її наповнив. Коли цього разу Нед поставив свою склянку на поличку каміна, не пригубивши її, ніхто не сказав нічого.

— Так,— промовив містер Ван-Тоск. А тоді:—Ну що ж, Прісте,— ви повернули собі автомобіль, а я коня. І, може, той пройдисвіт набрався досить страху, щоб бодай моїй стайничій челяді дати спокій.—'Усі сиділи мовчки.— А що мені робити з Бобо? — Усі й далі мовчали.— Це я тебе питаю,— звернувся містер Ван-Тоск до Неда.

— Залишити його в себе,— відповів Нед.— Наших людей — в усякому разі, підлітків і хлопців — не легко переконати...

— Наших — це тільки негрів? — спитав містер Ван-Тоск. '

— Може, він має на увазі Маккаслінів,— зауважив полковник Лінскомб.

— Авжеж,— погодився Нед.— І Маккаслінів, і негрів — і ті й ті такі, що спілкування з чужими їм тільки шкодить. Зараз саме я кажу про молодих хлопців, хай навіть цей один і чорний Маккаслін. Може, вони недочувають трохи. Та хоч би там як, а їм треба самим на собі спізнати, що шахрайство не виплачується. Може, Бобо вже спізнав це. І хіба вам це не легше буде, аніж призвичаювати когось нового?

— Так,— промовив містер Ван-Тоск. Усі сиділи мовчки.— Так,— промовив ще раз містер Ван-Тоск.— Отож мені лишається або купити Неда, або продати вам Гнідаша.— Усі й далі мовчали.— Зможеш ти примусити його ще раз бігти, Неде?

— Того разу я примусив його бігти,—відповів Нед.

— Я кажу: ще раз.— Усі сиділи мовчки.— Прісте,— звернувся містер Ван-Тоск,— ви вірите, що він зможе зробити це ще раз?

— Вірю,— відповів дідусь.

— Наскільки ви в це вірите? Усі й далі мовчали.

— Ви ' звертаєтесь до мене, як до банкіра чи як до кого? — спитав дідусь.

— Припустімо, як до звичайного й нормального поселенця північно-західного Міссісіпі, що проводить свій цілком звичайний і нормальний, від бога даний і законом бережений відпочинок серед достатків південно-західного Теннессі,— відповів полковник Лінскомб.

— Гаразд,— мовив містер Ван-Тоск.— Я ставлю Гнідаша проти Недового секрету, один забіг в одну милю. Якщо Нед примусить Гнідаша побити того чорного коня Лінскомба. я дізнаюся про секрет, а Гнідаша віддаю вам. Якщо

Гнідаш програє, мені не треба вашого секрету, а ви берете або залишаєте Гнідаша за п ятсот доларів...

— Себто якщо Гнідаш програє, я можу забрати його за п'ятсот доларів або ж заплатити вам п'ятсот доларів і його не брати? — уточнив дідусь. '

— Саме так,— підтвердив містер Ван-Тоск. — А щоб була вам нагода застрахуватись, я ставлю два долари проти одного, що Нед цим разом не примусить його бігти.

Усі й далі мовчали.

— Отож хоч би й що там, а я мушу цього коня або виграти, або купити,— сказав дідусь.

— Хіба ж ви не були молодий, Прісте?— промовив містер Ван-Тоск.— Зважте лиш на одну річ: ви тут серед друзів. Спробуйте бодай часину не бути банкіром. Спробуйте.

Усі й далі мовчали.

— Двісті п'ятдесят,— сказав дідусь.

— П'ятсот,— відказав містер Ван-Тоск.

— Триста п'ятдесят,— сказав дідусь.

— П'ятсот,— відказав містер Ван-Тоск.

— Чотириста з чвертю,— сказав дідусь.

— П'ятсот,— відказав містер Ван-Тоск.

— Чотириста п'ятдесят,— сказав дідусь.

— Чотириста дев'яносто п'ять,— відказав містер Ван-Тоск.

— Згода,— сказав дідусь.

— Згода,— відказав містер Ван-Тоск.

Отож-бо вчетверте ми з Маквіллі сиділи верхи — він на Акроні, а я на Вихрові (тобто на Гнідашеві),— стримуючи їх, пручливих і норовистих, поза напнутим тендітним мотузком. Маквіллі тепер зовсім до мене не озивався; він був наляканий і розлючений, ошелешений і затятий; він знав, що вчора скоїлося щось таке, чого не повинно б коїтись,— власне, таке ні з ким не повинно б коїтись, і вже безперечно з дев'ятнадцятирічним хлопцем, котрий просто намагався виграти в

простих, як йому здавалося, кінських верхогонах: ніяких викрутів, звісно, не заборонювано, але само собою очевидно, що жодна сторона не вдасться до чорної магії. За вихідні позиції цим разом не жеребкувалися. Нам — Маквіллі й мені — було надано таку змогу, але Нед сказав одразу:

— Тепер байдуже. Після вчорашнього Маквіллі треба очуматися, тож нехай йому буде внутрішня стежка, там він почуватиметься ліпше.

Від цього Маквіллі, одначе, відмовився,— не знаю, а люті чи з лицарських почуттів,— поставивши нас перед нерозв'язною, здавалося б, проблемою, аж поки розпорядник — той самий запідозрений убивця — швидко її розв'язав, сказавши:

— Гей, хлопці, якщо ви хочете бігти в перегонах, відступіться поза цю джутову шворку, де ваше міс'це.

Нед теж цим разом не виконав своїх вступних заклять чи то ритуального тертя ніздрів Вихрові. Я не кажу: забув — Нед не забував того, що треба. Отож, напевно, я не стежив", не приглядався досить пильно; та й запізно вже було. І мені він також не дав ніяких вказівок в останню хвилину; але й те — що він міг мені сказати? Минулого вечора містер Ван-Тоск, полковник Лінскомб і дідусь узгодили, що оскільки ці перегони будуть приватні,— сказати б, змагання затятих суперників,— то треба, щоб усі, хто до перегонів причетний, зберегли новину в таємниці. Що було в Пошемі зробити не важче, як зберегти в таємниці завтрашню погоду, не випускаючи її поза межі пасовища полковника Лінскомба, оскільки в пошемській громаді — яка складалася з одного готелю на зимовий сезон, двох крамниць, платформи вантажити худобу, станції, залізничного перехрестя, кількох церков та шкіл і фермерських будиночків, розкиданих на просторому околі,— будь-яка новина, а надто про кінські перегони, та ще й про повторні перегони між цими двома кіньми, ширилася так само швидко, як і погода. Отож вони знов зійшлися, включаючи суддю — нічного телеграфіста, який насправді мусив би хоч коли-небудь спати; було їх менше проти вчорашнього, але

куди більше, аніж виявляли на те охоту дідусь і містер Ван-Тоск,— пропітнілі капелюхи, тютюн, сорочки без краваток і комбінезони,— коли це хтось прокричав: "Гайда!",— мотузок шарпнули вбік, і ми рушили.

Ми рушили,— Маквіллі, як звичайно, був уже на два скоки попереду, коли Вихор завважив початок перегонів і швидко й слухняно підрівнявся до Акрона, так що міг би (якби захотів) прикластися мордою до коліна Маквіллі; пройшли перший поворот, тоді протилежну пряму, взаємне розташування моє і Маквіллі змінювалось, проміжок між нами замикався й розкривався з якоюсь своєрідною оспа-лістю і неквапливістю, добре, мабуть, відомими для тих, хто літає літаками в компактному строї; пройшли другий поворот і вийшли на другу пряму першого кругу; за крок до того, як Вихор міг би зашукати очима Неда, я підхвиснув коня, просто з інерції; я й собі хутко пробіг поглядом по обличчях уздовж поруччя, чи не побачу де Неда, а Вихор мчав усю цю пряму, зовсім не дивлячись перед собою, тільки виглядаючи серед напливу облич Недове, так само даремно; знову перший поворот, протилежна пряма й далі другий поворот і зворотна пряма; я 'вже відтягував Вихра до зовнішнього поруччя, звідки (хай Акрон випереджує нас, принаймні не застуватиме нам очей) йому було б видніше. Проте, якщо й побачив він зараз Неда, то мені цього не сказав. Не міг і я йому сказати: "Дивись! Дивись он туди! Онде він!" — бо Неда там не було, тільки порожній трек поза тим напнутим мотузком, таким вутлим, як подивитись, наче проціджене чи розріджене місячне світло. Маквіллі тепер скажено шмагав коня, а Вихор пречудово реагував на те, відстаючи рівно на одну шию; якби Акрон потрапив бігти із швидкістю шістдесят миль на годину, ми б теж потрапили — відстаючи на одну шию; якби Акрон вирішив зупинитися за десять футів від фінішу, ми б теж зупинилися — відстаючи на одну шию. Але він цього не зробив. Ми бігли далі, все так само спарені, ніби спряжені, тільки один трохи попереду; фінішна лінія промайнула понад нами, і ми з Маквіллі віднайшли голос — тобто він, власне, прокричав назад до мене з якоюсь канібальською радістю: "Го-го-го! Го-го-го!"—сповільнюючи при тім біг, але не зупиняючись, прямуючи (як я гадав) просто до стайні; він з Акроном, безперечно, заслужили на це. Я обернув Вихра і ступою рушив назад. До нас підбігав

Нед, дідусь за ним, тільки не підбігцем; вчорашні наші облесники й підсипачі де й поділися — Цезар уже не був Цезарем.

—■ Ходім,— сказав Нед, беручи коня за вудило, швидко, але спокійно — просто нетерпляче, і майже неуважно.— Віддай...

— Що сталося? — закричав дідусь.— Що, в чорта, сталося?

— Нічого,— відказав Нед.— Я просто не мав для. нього сурдини цей раз, і він те знав. Хіба ж не казав я вам, що в цього коня є розум? — Тоді до мене:— Оно Бобо чекає. Віддай йому цю шкапу, хай забирає її до Мемфіса. Ввечері ми їдемо додому.

— Але стривай. Стривай-но,— озвався я.

— Забудь цього коня,— сказав Нед.— Нам його не треба. Автомобіль хазяїн собі повернув, і втратив він лише чотириста дев'яносто п'ять доларів, а щоб не мати цього коня, варто стільки заплатити. Бо що на ясному світі мали б ми з ним робити, якби раптом не стало тих дрібненьких смердючих рибок? Нехай містер Ван-Як-Його-Там: забирає його собі. Може, колись Гнідаш і скаже йому й Бобо, що тут учора сталося.

Проте цього вечора ми не поїхали. Ми все ще гостювали в полковника Лінскомба і після вечері знову сиділи в його кабінеті. Бун був потовчений, обліплений пластирями і неабияк пригнічений, хоч виглядав він спокійно й досить мирно. І чисто теж: Бун поголився і мав на собі свіжу сорочку — тобто нову сорочку, • яку він, певно, купив у Гард-віку. Сидів він на тому самому твердому стільці, що й Нед напередодні.

—— Ні,— мовив Бун.— Я не через те його чухмарив. За те я вже перекипівся. То була її справа. Та й не можна так ото відразу відтяти: треба... треба...

— Треба поступово? — підказав дідусь.

— Ні, сер. Не поступово. Ви кидаєте, тільки ще маєте очиститись від усякого того бруду, того непотребу, хоч би й як там твердо з усім покінчено. Але не про це мені йшлося. Я хотів скрутити йому в'язи через те, що він обізвав мою жінку повією.

— Ти хочеш сказати, що збираєшся з нею одружитись? — запитав дідусь..

Але не на дідуся, а на мене напався раптом Бун, аж мало не підскочив.

— Хай тобі чорт! — закричав він.— Коли ти голіруч поперся на ножа, щоб її оборонити, то якого біса я не можу одружитися з нею? Чим я гірший за тебе, хоч мені вже й не одинадцять років?

І це вже майже все. Назавтра о шостій вечора ми перетяли останній пагорб і побачили над деревами дзиґарі, що иа будинку окружної управи на Майдані.

Нед сказав:

— Ги, ги, ги.— Він сидів спереду разом з Буном.— Так наче два роки я тут не був.

— Коли Дельфіна дасть тобі натруски ввечері, ти, може, й справді захочеш, щоб так було,— озвався дідусь.

— Або щоб і зовсім я не вернувся,— докинув Нед.-

Та як у жінки цілий день у голові лиш чистити, й варити, й мити, й замітати, то вряди-годи їй не завадить трохи збудження.

І ми приїхали. Автомобіль зупинився. Я сидів непорушно. Вийшов дідусь, тоді вже й я.

— Ключ у містера Баллота,— сказав Бун.

— Ні, не в нього,— відказав дідусь. Він дістав ключа з кишені й дав Бунові.— Ходімо,— сказав він.

Ми перейшли через вулицю до нашого будинку. І ти знаєш, що я подумав? Я подумав: "А він навіть не змінився". Бо ж він мусив змінитись. Мусив змінитись, бодай хоч трохи. Я не маю на думці, що він мусив змінитися сам по собі, але що я, принісши з собою ті зміни, які сталися в мені за ці чотири дні, мусив би якось і його змінити. Я маю на думці, що коли ці чотири дні — всі ті брехні, обмани, хитрування, всі ті вияви рішучості й нерішучості, все те, що я зробив, побачив, почув, чого я навчився (і чого мама з татом не дозволили б мені робити, бачити, чути й навчатись),— ті речі, яких я навчився, але до яких ще не був готовий і не мав де їх заховати, ані навіть де покласти,— коли все те нічого в будинку не змінило, а залишило його таким самим, наче цих чотирьох днів і зовсім не було,— і ніщо не стало ані менше, ані більше, ані старіше, ані розумніше, ані співчутливіше,— тоді щось утратилося, відкинулося, змарнувалося: або цей мій світ був негодящий і фальшивий і ніколи не повинен був би й існувати, або ж я був негодящий, чи фальшивий, чи слабодухий, чи, в кожному разі, не вартий усього цього.

— Ходімо,— сказав дідусь, не лагідно й не сердито, а ніяко.

Я подумав: "Коли б хоч тітка Коллі вийшла, з Александром на руках чи й без нього, і почала кричати на мене". Але нічого — просто стояв будинок, перший, що його я спізнав у житті, був травневий вечір, щойно минула шоста година, коли люди починають думати про вечерю, і мама, в якої повинно б було з'явитись бодай кілька сивих волосин, цілувала мене цілу хвилину, а тоді дивилась на мене; потім тато, якого я завше трохи... боявся — не те слово, але я не можу придумати кращого — таки

боявся, бо якби ні, то мені мусило б бути соромно за нас обох. Тоді дідусь сказав:

— Морі.

— Не цим разом, батьку,— відказав тато. А тоді до мене:— Поквитаймося спершу.

— Добре, тату,—''відказав я і пішов за ним, униз через передпокій і до ванної кімнати, а там постояв у дверях, поки він знімав з гачка ремінь для бритви, тоді я відступився, давши йому вийти, і ми пішли далі.

Мама стояла над сходами в погріб, я бачив її сльози, але~й тільки; досить їй було б сказати: "Стривай", "Ради бога", "Морі" або хоча б саме лише "Лусьєсе",— але ні, НІЧого. І я йшов за татом далі, тоді постояв удруге, поки він відчиняв двері в погріб, і ми ввійшли всередину, де тримали взимку тріски на розпал, а влітку оббитий цинком ящик з льрдом, де мама й тітка Коллі мали полички для консервів, холодцю та варення і де стояло навіть старе крісло-гойдалка, щоб мама й тітка Коллі могли в ньому відпочити, коли розставляли там банки, а тітка Коллі — то й здрімнути часом після обіду, хоч вона ніколи в цьому не признавалася. Отож нарешті опинилися ми тут, куди допровадили мене чотири дні викрутів, шарпанини і суєтні, і такий кінець був негодящий, і ми з татом обоє це знали. Я хоч^у сказати, якщо на всі ці мої брехні, обмани, непокору й поступливість тато мав тільки одну раду — реміняку,— тоді він був безрадний супроти мене. І якщо все, що я вчинив, можна зрівноважити самою лише лупнею, тоді обом нам гріш ціна. Розумієш, опинились ми в безвиході, аж поки постукав дідусь. Двері були не зачинені, але батько дідуся навчив його, а він навчив тата, а тато навчив мене, що дверям замок не потрібен: причинені двері — цього вже досить, доки тебе попросять увійти. Проте цим разом дідусь не чекав.

— Ні,— сказав тато.— Двадцять років тому ти б теж так зробив зі мною.

— Але ж, може, я порозумнішав з того часу,— відказав дідусь.— Умов Елісон, нехай іде нагору й перестане хлипати.

По цьому тато вийшов, і двері знов зачинилися. Дідусь сів у крісло-гойдалку; був він не гладкий, але живіт мав саме в міру, щоб виповнити білу камізельку і щоб важкий золотий ланцюжок від годинника звисав саме так, як годиться.

— Я брехав,— сказав я.

— Підійди сюди,— сказав він.

— Я не можу, — відповів я. — Я кажу тобі, що я брехав.

— Знаю.

— Тоді зроби що-небудь із цим. Однаково що, аби тільки що-небудь.

— Я не можу,— сказав він.

— Хіба не можна нічого зробити? Таки геть нічого?

— Я цього не сказав. Я сказав, що я не можу. А ти можеш.

— Що я можу? — спитав я.— Як я можу це забути? Скажи мені — як?

—1 Цього ти не можеш. Ніщо не забувається. Ніщо не пропадає. Воно занадто цінне.

— То що ж я можу зробити?

— Жити з цим,— сказав дідусь.

— Жити з цим? І так усе життя? До самої смерті? І ніколи цього не позбутись? Ніколи? Я не можу. Хіба ж ти не бачиш, що я не можу?

— Ні, ти можеш,— сказав він.->— І ти мусиш. Порядна людина ніколи не забуває свого минулого. Вона дивиться життю просто в вічі. Порядна людина завжди відповідає за свої вчинки І бере на себе тягар їх наслідків, навіть коли вона не викликала цих вчинків, а тільки мовчки пристала на них і не сказала "ні", хоч і знала, що повинна була так зробити. Підійди сюди.

І тоді я почав гірко плакати, ридати, стоячи (навколішки: я був уже такий високий) у нього між коліньми, одну руку він поклав мені на поперек, а другою притискав мою голову до свого твердого комірця й сорочки, аж я відчував його запах: крохмаль, рідину після гоління, жувальний тютюн, бензин у тому місці, де бабуся чи Дельфіна вичищали якусь плямку у нього на піджаці, і сталий слабкий дух віскі,— як я завжди був певний, від першої порції пуншу, що він випивав уранці в ліжку ще до того, як уставав. Коли я спав із ним, найперше вранці з'являвся Нед (без білої куртки, а часом і взагалі без куртки й навіть без сорочки; і навіть коли дідусь перевів' коней до візничого двору, Нед усе одно примудрявся відгонити кіньми) з тацею, на якій стояли карафка, глечик води, цукерниця, ложка й склянка, і дідусь підводився в ліжку, готував собі пунш і випивав його, а тоді досипав трохи цукру до решток напою, розколочував, домішував води й давав мені випити, аж поки одного ранку наскочила бабуся і поклала цьому край.

— Ну, може, досить,— сказав він нарешті.— А то весь погріб запливе. Іди вмийся. Порядна людина теж плаче, але вона завжди вмивається.

І це вже все. Був понеділок, пора після полудня, я прийшов зі школи (тато не дозволив мамі написати пояснювальну записку, тож у класі мені поставили "прогул без поважних причин". Але міс Роде мала

допомогти мені, щоб я надолужив прогаяне), і Нед знову сидів на кухонних сходинках", у бабусиному домі цього разу, і знов у затінку. Я сказав:

— Якби ми надумали поставити в цьому останньому забігу на Вихра ті гроші, що Сем нам дав, ми б уже не мали з ними ніякого клопоту.

— Я й так не мав,— відказав Нед.— Я дістав п'ять за три в цьому забігу. • Старий Посем Гуд заробив двадцять доларів на свою церкву.

— Але ж ми програли,— здивувався я.

— Це ти з Вихром програв,— пояснив Нед.— А я ці гроші ставив на Акрона.

— Он як!—сказав я. І додав:—А скільки їх було? Нед не ворухнувся. Тобто він не зробив ніякого руху.

Тобто він зовсім не зманився: для нього що. ця остання п'ятниця, а що попередня, то все однаково — усі ці чотири дні викрутів і шахрайств, і необхідності вирішувати відразу і то правильно, без найменшої змоги перегратн,— усе це не залишило сліду на ньому, хоч навіть я раз бачив, як йому бракувало не тільки сну, а й одежі. (Ти бачиш, як я вперто називаю все це чотирма днями. Була субота пополудні, коли ми з Буном удвох — так ми думали —-виїхали з Джефферсона, і була п'ятниця пополудні, коли Бун, Нед і я знов побачили Джефферсон. Але для мене то було чотири дні, від того суботнього вечора в міс Беленбо, коли Бун повернувся б назавтра додому, якби моє слово, і до хвилини, коли я в середу глянув униз із Вихра й побачив дідуся, й перейшов до нього,— чотири дні, протягом яких Нед сам один ніс той тягар, протистояв потокові, покріпляв непевну загату всім, що тільки знаходилося напохваті, включаючи й мене, аж поки врешті вона розвалилась у нього в руках. Тобто я хочу сказати, що нам начебто не було ніякої потреби підпирати цю загату: порядна людина ніко-ли-бо не відмовляється від

своєї брехні, байдуже, висловила вона її чи ні). І мені ж було тільки одинадцять років; не знаю звідки, але я знав, що такого не питають — хто скільки виграв чи програв. Отож я ще додав:

—■ Тобто чи вистачить їх, щоб повернути хазяїнові його чотириста дев'яносто п'ять доларів?

Нед сидів, ані трохи виглядом не змінившись. Тож чому з'явилось у мами сиве волосся, відколи я бачив її востаннє? Якщо я теж не змінився виглядом? Бо тільки аж тепер я зрозумів, що мав дідусь на думці: твоя зовнішність — це лиш те, в чому ти живеш і спиш, і вона мало має спільного з тим, чим ти є, і ще менше-з тим, як ти себе поводиш.

Врешті Нед сказав:

— У цій подорожі ти довідався чимало нового про людей. Я лише дивуюсь, що ти не довідався більшого й про гроші. Ти хочеш, щоб хазяїн мене . образив, чи, може, щоб я образив хазяїна, чи й того, й того?

— Тобто як це?

— Ну от я скажу йому, що хочу сплатити його граве-цький борг. То чи це не однаково, що закинути йому нетямучість на кінських закладах? А коли я скажу йому,

відки в мене гроші на той борг, то чи ж я й не доведу цього? .

— Але де ж тут для тебе образа?— ніяк не доходило до мене. ^

— Вій може їх узяти,— відповів Нед.

Потім зрештою настав і той день. Евербі послала по мене, і я пішов через усе місто на глуху вулицю до маленького, трохи не ляльковог

будиночка, що його купив Бун, сплачуючи дідусеві щосуботи по п'ятдесят центів. її доглядала нянька, і їй ще не можна було вставати з ліжка Але вона сиділа, надягши халат, і чекала на мене; вона навіть перейшла через кімнату до колиски і поклала руку мені на плече, поки ми стояли й дивились.

— Ну,— сказала вона.— І що ти думаєш?

Я не думав нічого. Просто це було ще одне немовля, вже таке саме бридке, як і Бун, нехай і чекати йому ще двадцять років до такого самого зросту. Я так і сказав.

— Як ви думаєте це назвати?

— Не це,— поправила вона.— Його. Хіба ти не здогадуєшся?

— То як же?

— Його ім'я Лусьєс Пріст Хогенбек,— відповіла вона.

1962